د افغانستان یوه لنډه دیارلس کلنه تجربه :

- بهرنۍ مرستې
- ملی پرمختیایی ستراتیژی
- دبازار نظام ته لنډه کتنه

Ketabton.com

پوهاند محمد بشیر دودیال

۱۳۹۲ ـ کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الر حیـــــــــــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنـــــــــــــــــــــــــوان	مخ

یادښت

ددغی رسالی د لیکلو ضرورت

بهرنی مرستی او د هغو طرز

د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه

په نړی کی د بهرنیو مرستو څرنګوالی

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادونو ته مرستی ورکوی

په نړی کی د بهرنیو مرستو تاریخچه

افغانستان او بهرنی مرستی

په یوه اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کی کار اخیستل

بودجه څه ده؟

ددولت د بودجی دندی

د افغانستان پرمختیایی ستراتیژی او دهغی پیژندنه

د موضوع پس منظر

(MDG)او د افغانستان لنډ وضعیت ته لنډه کتنه

په افغانستان کی د وروستیو کلونو اجتماعی، مدنی اوسیاسی او حقوقی بدلونونو لپاره د زمینی چمتووالی

د افغانستان بیا رغاونه او دلندن کنفرانس

(ANDS) د افغانستان د بیارغاونی مهمه ستراتیژیکه برنامه

د(ANDS) پیژندنه

د(ANDS) میتودولوژی

په (ANDS) کی بیلابیل سکتورونه اومهم ارکان

د(ANDS) پایلی او لنډ تحلیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبازار نظام او خصوصی کول

په هیوادکی دلسو کلونو په پایله کی مهم اقتصادی بدلونونه او کمزورتیاوی

نتیجه گیری

وړاندیزونه

ماخذ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادښت

له لرغونی آریانا بیا تر نن پوری په اوسنی افغانستان باندې درې غمیزی تیری شوی: لومړۍ یې دچنګیز ټکه وه، چی دهیواد مادی او معنوی بنیاد یی له بیخه برباد کړ. دوهمه یی داتلسمی پیړۍ د لوی استعماری قوت، یعنی دانګریزتاړاک و چی نه یواځی دا چی موږ یی په درېو خونړیو جګړو اړ ایستو، بلکی ډیر نور زیانونه یی هم راواړول: څه ناڅه اقتصادی زیربنا مو چی لرله هغه له منځه ولاړه، د افغانستان له لاری د وچی سوداګری، په سمندری سواداګری بدله او دوریښمو دلاری تاریخی، تجارتی او ستراتیژیک ارزښت کم شو، هغه ملی صنایع چی نوی په پښو د دریدو په حال کی وو، امیر دوست محمد خان او امیر شیرعلیخان یی بنسټونه ایښی وو، برباد او تر ټولو بده او نه جبران کیدونکی یی دا چی هیواد له سمندر سره خپله پوله له لاسه ورکړه، یعنی کله چی افغانانو په خپل همت او میړانه دغه د نړی لوی استعماری ځواک مات کړ، نو دغه مکار استعمارګر د مصنوعی پولو په جوړولو هیواد له څو برخو را محدود او زموږ لوی افغانستان یی وویشه، څه یی ایران ته او څه نور یی د هند له یوی برخی سره د(پاکستان) په نوم را څخه جلا کړ. له هغی ورځی را ورسته ددغی مصنوعی ویشنی له امله هیواد او هیوادوال آرام نه دی. دریېمه غمیزه دغه ورستۍ کورنۍ جګړه وه، چی لامل یی دسړی جګړی ډغری وی، چی زموږ هیواد یی دجګړی تود ډګر ګرځولی و، دلته موږ په نورو سیاسی، ټولنیزو، کلتوری، نظامی، حقوقی او ګڼ شمیر مسایلو خبری نه کوو، یواځی د اقتصادی اکر په هکله د تجربی په توګه یو څو یادونی لرو:

افغانستان ذکر شویو دریو غمیزو کی لوی زیانونه و ګالل، خو ددغو غمیزو ترمنځ د سولی او ثبات په دوران کی موږ د اقتصادی پرمختیا او ترقی په برخه کی ځینی غوره تجارب لرل. دلته موږ ددغو اوږدو تاریخی پیښو په نورو اړخونو خبری نه کوو، صرف د اقتصادی پرمختیا په فرصتونو به لږ څه تم شو:

د اتلسمی پیړی په پای کی امیر شیرعلیخان د هیواد د پرمختیا لپاره یو پرمختیایی پلان درلود، یو شمیر ریفورمونه یی په پام کی وو، خو هغه ددغو اقداماتو اجرا کولو ته پری نه ښودل شو. کلونه، کلونه وروسته غازی امان الله خان د هیواد د استقلال ګټونکی یوه ډیره عالی برنامه لرله، دده پرمهال د ګڼ شمیر اقتصادی تاسیساتو بنسټونه کیښودل شول، یو شمیر فابریکی ورغول شوی او د متخصصو کادرونو د روزنی او د تخصصی زده کړو لپاره یی د اول ځل لپاره افغانان ددولت په لګښت بهر ته واستول. لویو لارو، بریښنا، کانالونو او کرنی ته توجه وشوه، مالی موسسات نوی شول، قوانین او لوایح جوړ او تطبیقول یی په ګړندی ډول پیل شول. د افغانستان دغه طلایی دوره د افغانستان تاریخی دښمن ونه شوه زغملای، نوځکه د ملت دغه لوی ناجی ، د ترقی سرغندوی ، د ختیځ روڼ ستوری او د هیوا پالنی ریښتنی اتل له هیواد څخه وتلو ته اړ شو. کلونه کلونه وروسته افغانستان وروسته تر ۴۰-۳۰ کلونو اختناق، انزوا او رکود څخه بیا د غوړیدا او رغاونی یو نیو پړاو پیل کړ. دا پړاو د افغانستان د لومړنیو پنځه کلنو اقتصادی - اجتماعی پلانونو پړاو و.

افغانستان په معاصرو شرایطو کی او په داسی حال کی چی شلمه پیړۍ د ساینس او تکنالوژی پیړۍ نومول شوی وه، له ۱۳۳۵ ل. کال وروسته خپل لومړنی پینځه کلن اقتصادی پلان جوړ او په تطبیق یی پیل وکړ، دغه پلان د هیواد د افغانستان د اقتصاد د عصری کولو او پرمختیا دلومړنی پلان په نوم یاد شو، چی تر ۱۳۴۱ ل. پوری تطبیق شو. وروسته بیا ورپسی بل پینځه کلن پلان له ۱۳۴۱ څخه تر ۱۳۴۵ل. پوری او دریېم پلان له ۱۳۴۵ تر ۱۳۵۰ پوری دوام وکړ، څلورم اقتصادی –اجتماعی پرمختیایی پلان په بارلمان کی د یو شمیر ستونزو او د صدراعظم د تبدیلی له امله په لازم وخت کی تصویب نشو، یا اصلا وکیلان د هغه پراهمیت او ارزښت و نه پوهیدل، یعنی په دغو کلنو کی دهیواد دوه صدراعظمان د پاچا له خوښی پرته د پارلمان د جنجالونو او د بیسواده وکیلانو د ناپوهی له امله تبدیل او د هیواد حکومتی نظام له یو ډول هرج مرج سره مخامخ شو. وروسته بیا د افغانستتان د لومړنی جمهوری نظان په دوران کی د جاپان د هیوا په شان یوه اوه کلنه اقتصادی – اجتماعی برنامه طرح او تبیق یی پیل کړ، په ۱۳۶۵ل. کال بیرته افغانستان پینځه کلنو پلانون ته مخ واړاو او د ۱۳۶۵-۱۳۶۹ کلون لپاره یی اقتصادی- اجتماعی بینځه کلن پلان جوړ کړ. دغه وروستی پلان د کورنیو جګړو او ناامنۍ له امله بشپړ څه چی نیم هم تطبیق نشو، په ۱۳۷۱ ل. کال کورنیو جګړو نور هم زور واخیست او تر ۱۳۸۱ ل. کال پوری یی د هیوا د ښارونه هم را ونغاړل. په ۱۳۸۱ ل. کال کی نوی نظام (د موقت او انتقالی حکومت) تر نامه لاندی په پښو ودرول شو. چی همدا مهال افغانستان ته بهرنی مرستی را جاری او د بیا رغاونی فرصتونه رامنځته شول. دا مهال نو دنوی تکنالوژی یا (IT) په برکت نړۍ د یوه کوچنی کلی بڼه غوره کړی وه. په همدی فرصت کی د افغانستان د بیا رغاونی لپاره ملی پرمختیایی ستراتیژی (Afghanistan National Development Strategy یا(ANDS) جوړه شوه. موږ دلته د یوی تجربی په توګه له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ل. کال پوری دوره په لنډ ډول تر کتنی لاندی نیسو:

***

په ټولګی کی د تدریس، په ورکشاپونو او سیمینارونو کی د بحثونو او له راډیوګانو سره د مرکو پرمهال، زیاتره دی ته متوجه کیږم چی محصلان، د غونډی حاضرین او اوریدونکی غواړی د هیواد د وروستیو کلونو په اقتصادی جریاناتو پوهه تر لاسه کړی او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیرو کلونو هغو مهمو بدلونونو باندی ځان وپوهوی چی د اقتصاد په ډګر کی پیښ شوی دی. زموږ هیواد وال غواړی چی په دی پوه شی، چی ولی ددی دومره بهرنیو مرستو سره سره بیا هم بیکاری له منځه نه ده تللی او ولی لا هم بهرنی تجارت کی کسر سره مخامخ یاستو، هیوادوال غواړی چی پوه شی چی ددی دومره پریمانه اوبو او سیندونو له لرلو سره سره، ولی بیا هم وارداتی بریښنا ته اړ یاستو، ولی د دری زره میلیارده امریکایی ډالرو په ارزښت کانی منابعو له لرلو سره سره بیا هم د هیواد نیمایی وګړی د بیوزلۍ تر کرښې لاندی ژوند کوی او داسی نوری سلګونه پوښتنی. دوی غواړی و پوهیږی چی آیا دا کومی لاری دی چی هیواد مو د اقتصادی پرمختیا، ودی او ترقی په لوری بیولای شی. په صنف کی د کریکولم مطابق، موږ زیاتره یا ژباړل شوی آثار او تیوریکی مسایل د محصلانو مخکی ږدو، یا هم له انګلیسی کتابونو څخه یو ترتیب شوی پرزنتیشن کی څو سلایدونه دوی ته ارایه کوو، یا هم د ادام سمیټ، لوییس، جورف شومپتر، مارکس، وانک یاروسلاو، دیوید ریکاردو، جان مینارد کینز، ، رودان، پروفیسورګریګوری مینکیو، پروفیسورتودارو او نورو کتابونه، افکار او نظریات ورته تشریح کوو، ډیر لږ مو دا فرصت موندلی ، چی خپل تیر وضعیت ته کتنه و کړو ، یعنی د هیواد تازه اقتصادی وضعیت مو نه دی څیړلی. دا په دی معنا نه ده چی په اقتصاد کی دعلم په توکه تیوریګانی او اقتصادی نظریات مطالعه نه کړو، بلکی موخه مو داده، چی د دغو تیوریګانو او نظریاتو په رڼا کی باید کله کله خپل وضعیت هم وڅیړو. زه هغه وخت یوی نیمګړتیا ته ځیر شوم، چی کله می د افغانستان د شاهی دولت لومړنی پینځه کلن علمی اجتماعی- اقتصادی پلانونه، بیا وروسی د افغانستان د لومړنی جمهوری نظام اوه کلن پلان او وروسته د افغانستان دجمهوریت بل پینځه کلن پلان باندی یوه تحلیلی رساله ولیکله او هغه مومند خپرندویی ټولنی د اسلامی تمدن پلازمینی (غزنی) د نومونی په مناسب چاپ کړه، په هغی کی باید د زریزی اهداف او د افغانستان د ملی پرمختیایی ستراتیژی تحلیل او له پخوانیو پنځه کلنو علمی پلانونو سره یی مقایسوی څیړنه هم راغلی وای. په هر ترتیب اوس هم کیدای شی دغه سند د یوی تجربی په توګه جلا وڅیړل شی او د اقتصاد دډګر ماهرین او د مطالعی مینه وال یی ولولی. زیاتره خلک، په تیره ځوانان د بهرنیو مرستو، د هغو د طرز، د هغو د تاثیراتو او شرایطو په هکله معلومات غواړی. ډیر خلک اوس هم پوښتنه کوی چی آیا دا (ANDS) چی لس کاله مخکی یی دومره غوغا جوړه کړی وه او د میاشتی د اویازره امریکایی ډالرو شاوخوا په ارزښت یی په تدوین او جوړلو لګښت راغلی و، څه شی وه او څه شوه؟ او آیا دا خصوصی کول او دا آزاد بازار دی که د بازار نظام دی ، دا څه شی دی؟

اوس هم ډیرو خلکو آن د تحصل کرده ګانو څخه اورم چی د آزاد بازار او د بازار د نظام تر منځ توپیر نه کوی. دا هغه لاملونه و چی زه یی اړ کړم چی په متوسطه کچه او آسانه ادبیاتو(نه د اقتصاد په پیچلی- مسلکی ژبه) په دغو دریو تازه موضوعاتو لنډ بحث وشی، کیدای شی په راتلونکی کی تاریخ لیکونکی ورته مراجعه وکړی او د هیواد دسیاسی قضایاوو تر څنګ اقتصادی او دبیارغاونی موضوعاتو ته هم ضرورت پیدا کړی. په ریښتیا هم : په تیرو دیارلسو کلونو کی د اقتصاد، بیا رغاونی او حکومتولی په برخه کی موږ دریو مهمو مسایلو سره مخامخ وو:

- دبهرنیو مرستو جریان
- دافغانستان پرمختیایی ستراتیژی
- او دبازار نظام او خصوصی کول

د دیارلسو کلونو په تیریدو سره بیا هم هیوادوال په شک کی دی چی د بهرنیو مرستو اغیزی څه وی او زموږ دولت کومی لاسته راوړنی درلودی او آیا بهرنی مرستی یواځی افغانستان ته ورکړل شوی او یواځی دامریکی متحده ایالات مرستی ورکوی او که نور داسی هیوادونه هم شته چی بهرنی مرستی تر لاسه کوی او پرته له امریکی نور هیوادونه او نړیوال سازمانونه هم شته چی بهرنی مرستی رسوی. همدا راز باید په دی وپوهیږو چی د افغانستنان ملی پرمختیایی ستراتیژی (ANDS) کی څه په پام کی وو او څومره تطبیق او اجراشول. دا هم یو سوال دی چی ایا د بازار نظام څه دی او موږ ورڅخه څه تر لاسه کړل او نور باید څه وکړو؟

ددغو سوالونو د حل لپاره دغه مختصره لیکنه وشوه، تر څو درانه لوستونکی، دمطالعی او پوهی مینه وال او ګران محصلان وهڅیږی او د هیواد دتازه اقتصادی پیښنو په هکله بحث وکولای شی، خپل مونوګرافونه همدی ته ورته مسایلو کی ولیکی او هیوادوال او د اقتصادی موسساتو کار کوونکی مو له تیر وضعیت څخه یوه تجربه تر لاسه کړی. زه هیله لرم که چیری د متن ژبه یو څه انتقادی وی، یا نیمګړتیاوو ته پکی اشاره شوی وی ، درانه لوستونکی خپه نشی او هغه کوم شخصی غرض ونه ګڼی، بلکی د اشتباهاتو په نښه کول، د غفلت برجسته کول او په راتلونکی کی د نه تکرار په غرض یی یوه مخلصانه هڅه وګڼی. ددغه کوچنی کتاب لوستل به ځوانانو ته له وطن سره دمینی احساس ورکړی، دوی به خپل ملی مسولیت او ملی غرور ته متوجه شی، خپل ملی رسالت به وپیژنی او ګټور معلومات به یی زیات او په دی به وپوهیږی چی موږ تر هغو له بشپړ استقلال او سیاسی آزادۍ څخه خبری نشو کولای، تر څو اقتصادی خپلواکی ونه لرو، له احتیاج خلاص نه شو او له مالی پلوه په خپل ځان بسیا نه شو. یعنی اقتصادی توانایی دسیاسی استقلال لومړی شرط دی، تر ټولو مهمه داچی باید ځوانان پوه شی چی افغانستان د اقتصادی پرمختګ او د پیاوړتیا، ترقی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ودی لپاره فوق العاده داخلی ریزرفونه، امکانات او پوتانشیل لری. ستونزه نا امنی، دمدیریت بحران، اداری فساد، د پالیسیو نه لرل، ضعیفه اراده ، عدم صداقت او ټیټ ظرفیت و. کله چی دا نیمګړتیاوی رفع شی، هیواد مو دترقی او پرمختیا ډیر ښه امکانات لری.

دا هم باید په یاد ولرو چی تیرو دیارلسو کالوکی مرستی او هڅی یواځی د اقتصادی پرمختیا لپاره نه وی اړم شوی، بلکی موږ په خیل هیواد کی د سیاسی پروسی یوه اوږده لاره باندی مزل وکړ. دغی لاری کی هم زموږ وخت او انرژی مصرف شوه، په دی موده کی موږ د بدلون له معجزو سره هم مخامخ شولو او ډیر فرصتونه مو هم له لاسه ورکړل. دلته به د تیرو کلونو تجاربو ته لنډه کتنه ولرو.

لومړی برخه :

بهرنی مرستی او په افغانستان کی یی جریان

بهرنی مرستی ددولت یوه مالی وسیله

ددولت مالی وسایل هغه مادی امکانات دی چی بالعموم د عام المنفعه چارو او ولسی خدماتو لپاره لګول کیږی. د تاریخ په اوږدو کی ددولتونو دجوړښت ، ددولتی دندو د پراخه کیدو او ددولت د د تشکیل د پیچلی کیدو سره یو ځای دولتی لګښتونه هم زیات شوی دی او مالی وسایلو یا دولتی بودجی ته اړتیا هم ډیره شوی ده. د زیر بنایی ، امنیتی ، تولینزو، تعلیمی، علمی او تحقیقاتی، روغتیایی او نورو موسساتو او پروژو تطبیق کول ددولت په غاړه دی، ځکه خصوصی سکتور په لویو زیر بنایی پروژو او د عامه خدماتو په سکتورونو کی پانګه اچونه نه کوی او نه هم عام المنفعه چاور کی کار کولو ته حاضریږی، خصوصی سکتور انتفاعی چارو کی پانګه اچونه کوی ; ملی ستراتیژی جوړول او تطبیق کول ، د منځنی مودی پلان جوړونه، عامه چاری، امنیت ساتل، د قانون پلی کول او نظارت، د عدالت تامین او مملکتی امور ټول ددولت په غاړه دی چی باید دهغو لپاره لازم مالی وسایل (بودجه) ولری او دغه مالی وسایل له یو شمیر معینو منابعو باید تر لاسه شی. یعنی د تاریخ په اوږدو کی تل داسی کڼ شمیر مسولیتونه او دندی وی او اوس هم شته چی اجرا او عملی کول یا د تطبیق مسولیت یی د دولتونو په غاړه او واک کی و او اوس هم ده، پرته له دی بله لاره نشته.

لکه چی پوهیږو دولت باید دغه ډول لګښتونو ته تاکلی مدارک او منابع ولری، تر څو ورسپارل شوی درنی او مهمی پیچلی دندی ښی پرمخ بوځی . دولتونه دغه مالی وسایل په بیلابیلو بڼو او ډولونو تر لاسه کوی لکه:

- ددولت تشبثاتی عواید
- محصول اوونډی (مثلا ګمرکی محصول دولت ته سپارل)
- مالیات (مثلا له بیلابیلو عایداتی منابعو دولت ته د مالیی ورکول)
- جریمی
- **د اړتیا پرمهال او د وخت له غوښتنی سره سم، ددولتی شتمنیو او جایدادونو پلورل**
- **د پرداخت په مقابل کی ددولتی خدماتو عرضه**
- **د کورنیو اوبهرنیو پورونو اخیستل**
- **د بهرنیو او کورنیو بلاعوضه مرستو تر لاسه کول**

(c) ketabton.com: The Digital Library

- **رسمی پرمختیایی مرستی تر لاسه کول.**

ددولت د مالی اقتصاد نظام، پورتنی مالی وسایل او مدرکونه (منابع) له منفردو او جلا جلا اقتصادی عاملینو څخه تر لاسه کوی، په پورتنیو لارو- چارو دولتی سکتور ته لیږدول کیږی او بیا یی د هیواد داړتیاوو د پوره کولو لپاره په کار وړی. ډیره مهمه خبره ده کله چی دغه مدرکونه را ټولیږی ، د بیت المال یا عامه او ملی دارایی (شتمنی)حیثیت پیدا کوی او د ټول ملت امانت بلل کیږی.

دا و په مجموع کی په ټولو هیوادونو اود نړی په کچه ددولت د عایداتی منابعو او مالی وسایلو د عاملینو طرز.

په افغانستان کی هم د دولت مالی اقتصاد پر همدغه بنسټ لکه څرنګه چی په ټوله نړی کی معمول دی ، عیار شوی دی . په دی برخه کی د افغانستان د۱۳۸۴ ل. کال د عامه لګښتونو او مالی چارو د اداری د قانون ددریم څپرکی د نهمی مادی مطابق، په افغانستان کی ددولت عایداتی منابع له تحصیل څخه وروسته په عامه دارایی بدلیږی ، چی هغه په لاندی توګه دی :

۱.هغه مالیات چی له قانون سره سم ددولت له خوا ټاکل شوی وی

۲.هغه مصرفی حق الزحمی چی ددولتی اداراتو له خوا له قانون سره سم وضع او اخیستل کیږی

۳.ددولتی ادارو له خوا تر لاسه کیدونکی تکتانه

۴.له دولتی تصدیو څخه تر لاسه کیدونکی ورکړی او نور مفادونه

۵.ددولتی ملکیتونو له پلورلو او اجاره ورکولو څخه تر لاسه کیدونکی عواید

۶.د راډیو ګانو په ګډون د تفحصاتو او نورو طبیعی منابعو څخه دګتی اخیستنی عواید، دمعنوی شتمنیو عواید او ددولتی اداراتو کنترول لاندی حقونو اجاره ورکولاو دهغو له پلورلو څخه ترلاسه کیدونکی عواید .

۷.دولتی حق الامتیازونه

۸.د نقدی جریمو، د خساراتو د جبران، ضبط او مصادره کولو، د مدنی دعواګانو محصول، د بیمی له درکه عواید او داسی نور عواید چی دولت ته سپارل کیږی.

۹. هغه بلاعوضه مرستی او نور خارجی کمکونه (foreign aids)او عواید چی دولت پوری تعلق پیدا کوی.

۱۰. دولتی پورونه.

۱۱. د پورونو اړوند هغه پولی انتقالات چی دولتی ادارات یی دقانون له حکم سره سم اخلی او ترلاسه کوی یی.

۱۲. د ملی او نړیوالو بها لرونکو اسنادو د صادرولو(ورکولو) له لاری ترلاسه شوی پیسی.

په دی توګه د افغانستان قانونی اسنادوکی او هم په نړیواله کچه په دولتی عایداتی منابعو کی یو هم بهرنی مرستی او پورونه دی

دغه ټول منابع او مالی وسایل د مالیی وزارت ته انتقالیږی او د مالیی وزارت د ټول هیواد لپاره بودجه جوړه او دغه مالی منابع عامه چارواکی مصرفوی . دبودجی له طریقه ددولت د لګښتونو اساسی هدف خلکوته داجناسو او خدماتو عرضه کول او تولیدول دی. هغه اجناس چی ددولت له خوا تولید او د خلکو د استفادی لپاره وړیا وړاندی کیږی عامه اجناس بلل کیږی. دافغانستان د مالیی وزارت د عامه اجناسو مسول او دملی بودجی د تنظیم کوونکی په توګه دنده او مسولیت لری چی ددغو منابعو په هکله پوره قانونی واک ولری او دهغو په هکله ملت ته معلومات ورکړی چی په دی کی یو هم بهرنی مرستی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نیکه مرغه ګران هیواد افغانستان وروسته د ۱۳۸۱ل. کال څخه یوه نوی کیفی پړاو ته داخل شو، تمه کیده، چی په دی پړاو کی به افغانستان د پرمختیا او اقتصادی هوساینی له پلوه ډیر ښه بریالیتوبونه ولری دا ځکه چی زموږ په واک کی کافی اندازه بهرنی مرستی وی ، چی د کمیت له پلوه وروسته له نړیوالی جګړی څخه د ټولی اروپا دبیارغاونی لپاره هم دومره مرستی نه وی شوی ، یعنی افغانستان سره د شویو مرستو اندازه د مارشال د پلان له اندازی زیاتی وی ، بر سیره پر دی افغانستان هم ځانته په ډیر لوړ لګښت یوه پرمختیایی ستراتیژی جوړه کړه چی د زریزی د اهدافو سره یی مطابقت درلود. موږ به هغه وخت نور نوی بریالیتوبونه ولرو چی د راتلونګی لپاره غوره پلانونه، علمی برنامی او ستراتیژی ولرو او تیر پلانونه او ستراتیژیګانی تحلیل او له تجاربو څخه یی استفاده وکړو.

لکه چی پوهیږو یوه ستراتیژی او پلان هغه وخت ښه بریالی وی چی له هغه یا له هغی څخه مخکنی ستراتیژی اوپلان ډیر ښه تحلیل او ارزیابی شوی وی. خو دا باید په یاد ولرو چی دداسی مهمی موضوع څیړل څه آسانه کار نه دی، بلکی ډیرو زیاتو خواریو ته اړتیا ده. د یوی ملی ستراتیژی د تحلیل لپاره باید ډیره پخه تجربه موجوده وی ، پرته له هغه باید څیړونکی د با تجربه استادانو نظریات را ټول او د هر یوه مشوره وغواړی او د با تجربه استادانو رهنمایی ته غوږ ونیسی او د هغوی له لارښوونی سره سم خپله څیړنه پرمخ بوځی. ما په همدی نیت د افغانستان د پرمختیایی ملی ستراتیژی د لنډ تحلیل موضوع ته ملا وتړله چی دا یو شدید ضرورت دی او باید زموږ داقتصاد دډګرځوان کادرونه او داقتصاد پوهنځی ځوان استادان اومحصلان اقلا په دی هکله یوڅه معلومات ولری. دلته موږ د اقتصاد پوهنځی کی د (BBA) په څانګه کی پلان جوړونه او ستراتیژیکه پلان جوړونه تدریس کوو، له دی پرته اقتصادی پرمختیایی سیاستونه، پلان جوړونه او ستراتیژیکه برنامه ریزی د ملی اقتصاد په څانګه کی زموږ ډیر مهم او اساسی مضامین دی. په دی خاطر ددی ضرورت احساس شو چی د افغانستان یو ډیر مهم سند چی په هغه کی د هیواد اجتماعی – اقتصادی انکشافی اهداف درج شوی دی، باید تحلیل او د راتلونکی لپاره د یوی تجربی په توګه مطرح شی.

زه یقین لرم چی د (ANDS) تشریح اولنډ تحلیل به یوه تاریخی دوره په یاد وساتی او د راتلونکو ستراتیژیو د جوړولو لپاره به یو قوی اساس او معیار وګرځی او د یوی تجربی په توګه به اقتصاد پوهان ورته مراجعه کوی. دلته ډیره هڅه وشوه چی د ملی ستراتیژی یواځی اقتصادی اړخ ته زیاته توجه وشی،البته نورو اړخونو ته ضمنی اشاره شوی ده. دغه موضوع می یواځی د رسمی ګزارشونو پر اساس وڅیړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددغې رسالې دلیکلو ضرورت

نن ورځ د هیوادونو نړیوال دریځ او پرستیژ د هغوی دلښکر، د خاورې د مساحت، حکومتی طرز، مذهب، د نفوسو د شمیر او نورو مسایلو له مخې نه، بلکې ددوی د پوهې او اقتصادی قوت لـه مخې ټاکل کیږی. له بلې خوا د یو هیواد سیاسی استقلال به تر هغه وخته موجود نه وی، ترڅو لـه اقتصادی پلوه په ځان بسیا نه وی. تر هغو چې یو هیواد اړ، وږی او محتاج وی، ذلیل به هم وی. همداسی هم پوهه د هیوادونو د اتباعو او ددغه هیواد د معنوی قدرت یوه ممیزه ده. هغو هیوادو کې چې فکری تولید یعنې د علمی آثارو غنا اوچته وی، ددوی پرمختګ ، خپلواکی او لوړ دریځ هم ډاډمن وی. موږ د نړۍ له بیلابیلو وچو څخه د امریکې دمتحده ایالاتو، جاپان، جرمنی او آسترالیا مثا لونـه راوړای شو چې د ژوند د اوچتې کچې لرونکی او په نړۍ کې د مناسب دریځ ، درناوی او پرتم لرونکی دی. دعلمی آثارو د مطالعې په برکت یو هیواد کې منورین او د رغوونکی فکر لرونکی خلک روزل کیږی ، چې همدوی بیا د ستونزو په وړاندې د حل لارې لټوی او د خپلې خاورې، عقیدې، کلتوری ارزښتونو، او استقلال ساتنه هم کولای شـی او د خپلو ملتونـو او ولس د مـادی او معنـوی زوال مخـه نیـولای شـی. سینګاپور یـو کـوچنی آسـیایی هیـواد دی ، چـې د همـدی حقیقت پـه درک کـولـو سـره یـې ځانتـه د (Knowledge Economy) شعار ټاکلی او اوس ګړندی پر مخ روان دی، ډیر ژر بـه پـه آسیا کې یولوی اقتصادی قدرت شی. د همدی موخې په خاطر دغه کوچنۍ رساله ولیکل شوه تر څو هیوادوال له جګړې وروسته افغانستان او دهغه وضعیت وپیژندلای شی او دڅو وروستیو کلونو درې سره تړلی او مهمی ښـکارندی تحلیـل او د راتلـونکی لپـاره پـه دی برخـه کـی لا اوچـت ګامونـه واخلـی . دا درې ښکارندی، یوه یې *بهرنـی مرستی*، بلـه یـې *د افغانستان ملیپرمختیایی ستراتیژی او دریمه یې خصوصی کول* دی.

کله چې په افغانستان کی انتقالی دولت جوړ او وروسته بیا انتخابات وشول، نـو د نـوی وضـیعت پـه ایجاد سره او په تیره بیا، وروسته تر ۱۳۸۴ ل. کال څخه، یعنی هغه مهال چې د افغانستان پرمختیایی ملی ستراتیژی(Afghanistan National Development Strategy) جوړه شوه، نو دهغې د تطبیق لپاره نړیوالی مرستی هم افغانستان ته زیاتی شوی. افغانانو په ډیرو هیلو سره دغو مرستو تـه کتل. ګڼ شمیر پـروژې لکـه د سړکونو جـوړول، دمعـارف کمـی وده، د روغتیـایی چـارو پراختیـا، د نویـو پوهنتونونـو جوړیدل ، د مخابراتی شرکتونو فعالیدل، د مطبوعاتو وده او د مدنی ټولنی پرمختګ او دګڼ شمیر اجتماعی نهادونو پراختیا د همدغه بهرنیو مرستو په مټ وشوه، په تیره بیـا د کلیو د انکشاف پـه برخـه کـی (د ملی پیوستون) تر عنوان لاندی ګڼ شمیر پروژې تطبیق شوی، دغو مرستو دوام درلود، خو په ۲۰۱۰م. کال د لـومړی ځـل لپـاره د بهرنیـو ځواکونـو د وتلو او د امنیتـی مسؤلیت د انتقال خبرونـه خپاره شول. لـه هغه راهیسی دا درې کاله کیږی چې زمونږ هیوادوال په اندیښنه کې دی، او هیڅ کار ته یې سمه ملا نـه ټینګیږی او کار ته یې لاس نه ورځی. دغو اندیښنو زمونږ ملی غرور او دسبا ورځـی وضعیت تـه لویه سوالیه اېښی وه. اوس به وګورو چې د سړې جګړې اصلی ډګر او د لویو قدرتو د سیالی محراق(افغانستان) بـه پـه څـه ډول لـه دی بحرانـی حالـت څخـه ووځـی ، ددی یـو ځـواب دادی چـې بایـد تـر هرڅـه مخکـی اقتصادی بیا رغاونی ته ملا وتړو او وریسی د پوهی په ګانه ځان سمبال کړو . موږ ولیدل چې بهرنـی ځواکونه په وتو دی ،خو عملا ګورو چې ورځ په ورځ ولسی واکمنی پیاوړی شوه، د امنیتی مسؤلیت انتقال ترسره او دهیواد څه نا څه په سلو کې نوی برخې امنیت د ملی اردو او پولیسو په لاس کې دی او ورځ تر ورځې امنیتی چارې ښې کیږی، په دی توګه د هیوداوالـو هغـه اندیښـنی تـه ځـواب وویل شـو چـې د بهرنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځواکونو د وتلو له امله یې لرله. د افغانستان دولت ملي روغی جوړی ته لار پرانیستی او مخالفینو ته په دولت اوسیاست کی د ګډون بلنه ورکوی. دهیوادوالو بل تشویش د مالی مرستو په هکله دی . باید افغانان په دی و پوهیږی چی بهرنی مرستی په ټوله نړی کی معموله ا ورواج خبره ده. دا خدای مکړه د سوال او احتیاج خبره نه ده، بلکی ډیر ځله په نورو هیوادونوهم داسی حالات راغلی چی بهرنیو مرستو ته اړ شوی دی. آن جاپان او جرمنی چی د ښه اقتصاد لرونکی دی هم یو وخت ورسره بهرنی مرستی شوی دی، همدا اوس هم مصر او پاکستان چی دوه اسلامی هیوادونه دی، ترټولو زیاتی بهرنی مرستی تر لاسه کوی، نو افغانان هم کولای شی په پوره غرور، سرلوړی او وطنپالنی سره د بهرنیو مرستو په مټ خپل ګران هیواد آباد کړی او دا یی حق هم دی. په همدی منظور دغی لیکنی کی د بهرنیو مرستو تعریف، خصوصیات او تاریخچه بیان شوی ده او د افغانستان ددولت د مالی وسایلو د مدیریت او دولت د مالی اقتصاد په هکله معلومات ورکړل شوی دی. په لیکنه کی د راتلونکی لپاره ددولت د عوایدو منابع ښودل شوی دی او دا په حقیقت کی زموږ هغه ډاډ او اطمینان څرګندوی چی راتلونکی کی یی د هیواد د اقتصاد او ددولت د مالی وسایلو په هکله لرو. مونږ دا ډاډ هم هیوادوالو ته ورکوو چی انشاالله د افغانستان اقتصادی او مالی وضعیت به نور هم ښه شی او دکار موندنی فرصت به برابر او ملی تولید به اوچت شی. ددی اهدافو د تر لاسه کولو لپاره موږ د انکشافی پلانونو او ملی ستراتیژیو طرح او تطبیق ته اړتیالرو، نوځکه ددی رسالی دوهمه برخه د افغانستان د تیری پرمختیایی ستراتیژی تحلیل ته ځانګړی شوه. په دی توګه وروسته تر ۲۰۱۴م. کال هیڅ تشویش نشته او افغانان به ان شاالله تر پخوا هم د ښه ژوند لرونکی شی، خو په دی شرط چی تیر وضعیت تحلیل او د راتلونکی لپاره پر علمی میتودولوژی استوار پروګرامونه ولرو. په تیره بیا چی اوس انتخابات هم په ښه ډول او په بریالیتوب ترسره او یو قانونی منتخب زعامت لرو. هیله ده دا لیکنه دغو تشویشونو ته ځواب ووایی.

<u>بهرنی مرستی(Foreign aid) او دهغو طرز:</u>

بهرنی مرستی(Foreign aid)په اقتصاد کی یو بحث او ددولتی عوایدو یا ددولت د مالی وسایلو یوه منبع او عامل دی. ځینو هیوادو کی یی حجم زیات، خو په یو شمیر نورو کی صرف د اړتیا پر مهال لیدل شوی دی. پر مختیایی هیوادونه بالعموم بهرنیو مرستو ته اړدی، او ددوی دولتونو قانونا بهرنی مرستی او بلا عوضه کمکونه په قانونی شکل منلی دی. دغه مرستی باید رسما دولت(دمالیی وزارت) ته انتقال ، ددوی په ملی محاسباتو کی شاملی او بیا د کلنی بودجی له طریقه په عامه خدماتو، د انکشافی پروګرامونو په تمویل او ددولتی دندو په اجرا کی مصرف شی. مخکی تر دی چی په افغانستان کی د بهرنیو مرستو حالت ته کتنه وشی، ښه به وی له بیلابیلو اړخونو بهرنیو مرستو او دهغو تاریخی پس منظر ته یوه کتنه وکړو.

<u>د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه:</u>

د وروسته پاتی هیوادونو په مالی منابعو کی یو یی بهرنی پورونه او مرستی دی. البته پورونه وروسته بیا په بیلابیلو قسطونو سره ادا کیږی او کله هم د پور ورکوونکو له خوا په بشپړ ډول ښنل شوی هم دی. افغانستان هم له بیلابیلو هیوادونو څخه پورونه اخیستی دی چی یو شمیر یی ادا او یو شمیر یی ښنل شوی دی مثلا روسیی په ۲۰۰۶ کال کی د پخوانی شوروی اتحاد له خوا ټول ورکړل شوی پورونه وښنل. همدا رنګه بلغاریا هم د فرانسی په غونده کی خپل پورونه وښنل، اما بهرنی مرستی او بلاعوضه پورونه وروسته پاتی او اړو هیوادونو ته په وړیا ډول ورکول کیږی ، تر څو خپلی اړتیاوی ورباندی پوره او ملی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پروژی ورباندی تطبیق کړی. دلته دا خبره ذهن ته راځی چی بهرنی کمکونه، ګرانتونه او پرمختیایی رسمی مرستی باید څرنګه وپیژندل شی.

په تیرو وختونو کی ګڼ شمیر ننیو پرمختللو صنعتی هیوادونو د(grants) تر عنوان لاندی همدا ډول مرستی تر لاسه اود خپلی اقتصادی پرمختیا لپاره یی ورڅخه کار اخیستی او نن ورځ هر یو یی په خپل ځان متکی هیوادونه دی. هغو هیوادونو هم دا ډول مرستی تر لاسه کړی دی چی یو مهال له ناوړه ناخاپی پیښو څخه متاثره شوی او د جګړو له امله یی اقتصاد ځپل شوی و. په دی توګه ثابته شوه که دغه بهرنی مرستی په ښه ډول ولګول شی د پرمختیا لامل کیدای شی، خو د بی کفایته برنامه ریزی په اثر کیدای شی دغه منابع سمی ونه لګول شی. په تیره بیا بهرنی مرستی هغه وخت په موثرډول نشی لګول کیدای چی ددولت په مالی پلان کی شامل نشی، بلکی به تیت او پاشان ډول مصرف شی. یو شمیر بهرنی هیوادونه مرسته اخیستونکو هیوادوکی مرستی د غیر حکومتی نهادونو په لاس مصرفوی، خو یو شمیر نور یی د مالیی وزارتونو له طریقه انتقالوی دغه دوهم شکل یی مناسب او غوره دی.

په افغانستان کی بهرنی مرستی او دهغو د لګولو طرز تقریبا نیمه پیړی تاریخ لری چی په لنډ ډول به لږ وروسته بیان شی.

په نړی کی د بهرنیو مرستو څرنګوالی:

داقتصاد د علم او د مالی جریان له نظره بهرنی مرستی هغه حکومتی منبع ده، چی له یوه هیواد څخه بل هیواد ته لیږدول کیږی، یعنی له پر مختللو هیوادونو څخه بل د مرستی وړ پرمختیایی، وروسته پاتی یا جګړه ځپلی یا د طبیعی نا څاپی پیښو له امله زیانمن شوی هیوادو ته رسما لیږدول کیږی. یعنی بهرنی مرستی د منابعو ا ونقدی جریان هغه بهیر دی چی موخه ورڅخه د وروسته پاتی هیوادونو په پښو درول وی، کیدای شی دغه مرستی له وروسته پاتی هیوادونو سره په ناڅاپی ، سختو او بحرانی شرایطو کی وشی او یاهم کیدای شی هر وخت او په پرله پسی توګه وشی. یو شمیر پرمختیایی هیوادونه په خپل اقتصاد کی د صادراتو د حجم د ورځ په ورځ زیاتوالی د هیلی تر څنګ بهرنی پانګی اچونی او بهرنیو مرستو ته د توقع په سترګه ګوری. دلته باید دغه هره توقع بهرنی مرسته ونه ګڼل شی. بلکی یوه یی پانګه اچونه او بله یی بهرنی مرسته ده. په عمومی توګه بهرنی مرستی په دو ډولونو ویشل کیږی:

1. ر سمی عامه مرستی(Public aid): دا حکومتی منبع لری او دوروسته پاتی هیوادونو د اقتصادی ودی په منظور ورکول کیږی. دی ته (Official Development Assistance) ویل کیږی. کلونه کلونه کیږی چی د متحده ایالاتو، اروپایی هیوادونو، جاپان، روسیی، کانادا او استرالیا له خوا ګڼ شمیر افریقایی، آسیایی او دلاتینی امریکی هیوادوته دغه ډول مرستی رسول کیږی. دا مرستی په لنډیز سره (ODA) بلل کیږی.
2. غیر رسمی مرستی: دا دیو شمیر اعانو، خیراتونو، وصیتونو او دځینو خپلواکو ادارو د سوغاتونو ا وهدیو څخه عبارت دی چی اکثرا په بیړنیو حالاتو کی د بشری مرستو په بڼه تر سره کیږی. دا د نا حکومتی مؤسسو(Non-government organizations یا NGOs) مرستی او فعالیتونه دی، چی په هغو زیانمنو شویو سیمو کی د بشری مرستی په بڼه ورکول کیږی چی هلته حکومتونه رسیده ګی نشی کولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی او دوهم ډول دواړه مرستی د بهرینو کمکونو(F.A) په نامه یادیږی، خو په اقتصاد کی زیاتره له بهرنیو مرستو څخه منظور هماغه رسمی کمکونه(ODA) دی چی مونږ مخکی ورڅخه یادونه وکړه او هغه په رسمی توګه ثبت او په رسمی احصاییه کی شمیرل کیږی.

په خارجی کمکونو کی ډیر مسایل شته چی باید پاملرنه ورته وشی، دا ځکه چی په عمومی تعریف کی بهرنی مرستی له پرمختللو هیوادو څخه وروسته پاتی هیوادوته د منابعو لیږدول دی، خو باید په یاد ولرو چی ځینی وختونه وروسته پاتی هیوادو ته د پرمختللو صنعتی هیوادونو له خوا په ټیټه بیه د تعرفی وضع کول او په ټیټه بیه د صنعتی تولیداتو پلورل هم یو ډول مرسته ده، خو په دی مرستو کی هیڅ هم نه لیږدول کیږی. همدارنګه ځینی وختونه پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادو ته داسی اجازه پانی ورکوی چی دهغو له مخی د وروسته پاتی هیوادونو صادراتی توکی د پرمختللو هیوادونو په مارکیتونو کی په لوړه بیه و پلورل شی. په دغه دوهمه بیلګه کی هم کوم څیز نه لیږدول کیږی، بلکی دغه ډول اجازه پاڼه وروسته پاتی هیوادو ته یو ډول نقده او خالصه ګټه بلل کیدای شی. کیدای شی ظاهرا د ګټی کولو لپاره د بهرنی پانګی لیږدول هم مرسته و بلل شی، خو دا دتجارت او ګټی لپاره ده، نه د سیده مرستی په خاطر او نه هم د انکشافی اهدافو لپاره. دلته باید پوره پاملرنه وشی چی وروسته پاتی هیوادو ته له پر مختلو هیوادونو څخه د یو شمیر انتقالاتو بڼه د ګټی لپاره ده. دلته باید پوره پاملرنه وشی چی وروسته پاتی هیوادته له پرمختللو هیوادونو څخه د ګټی په موخه د خصوصی پانګی یا شخصی پانګی لیږدول مرسته نه ده، یعنی هر بهرنی هیواد هرومرو مرسته کوونکی نه دی ، بلکی بهرنی مرسته باید اعلان شوی او رسما منل شوی وی او وروسته تر هغه انتقال ومومی. نو ددی لپاره چی پورتنی ټکی ټول ښه روښانه شی، د بهرنی مرستی لپاره یو بل تعریف هم راوړو:

وروسته پاتی هیوادو ته د پانګی هر هغه ډول جریان چی د وروسته پاتی هیواد د اقتصادی پرمختیا لپاره وی، بهرنی مرستو کی شمیرل کیږی، چی دا باید هرومرو لاندنی ځانګړتیاوی ولری:

الف): ددغه جریان موندلو هدف باید ډونر یا مرسته کوونکی هیواد ته تجارتی شکل ونه لری

ب): دغه جریان باید د ژمنو او په سپارښتنی بڼو باندی وی، چی دا له تجارت او ګټی کولو سره توپیر لری. یعنی دا د پرمختیا لپاره د منابعو متعهدانه سپارل دی.

دلته ګورو چی په دغه وروستی تعریف کی هم یوه پوښتنه پیدا کیږی چی آیا نظامی مرستی چی پورتنی یوه ځانګړنه هم نه لری، په مرستو کی راځی؟ ددی ځواب لپاره باید وویل شی چی:

له یوه وروسته پاتی هیواد سره ددوی د ستونزو د حل لپاره هر ډول لاسنیوی بهرنی مرسته ده. کیدای شی ځینی د اجناسو په بڼه وی، ځینی د نقده جریان په بڼه او د عاید د ښه ویش لپاراو یا هم د ملی اقتصاد دجوړښت د بدلون په خاطر وی. په عمومی توګه بهرنی مرستی د وروسته پاتی او اړ هیواد لپاره لاندی ګټی لری:

- دفقر په کمښت کی مثبت رول
- د اقتصادی زیر بنایی پروژو فعاله کیدل
- د جګړی، وچکالی یا بل ناځاپی عامل د تاثیراتو مخنیوی
- کلیوالی انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د استخدام د فرصتونو ایجاد
- ددوی دداخی منابعو په کار اچول تر څو دوی ته د اقتصادی فعالیتونو امکان برابرشی او داسی نور مقاصد.

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادو سره مرسته کوی؟

بیلابیل عوامل شته چی یو شتمن او ځواکمن هیواد له یوه بل اړ کوچنی یا ضعیف هیواد سره مرسته وکړی، لکه : سیاسی عامل، په مرسته کیدونکی هیواد اغیزه غورځول، بشری انگیزه، تکنالوژیکی تړلتیا، په خپل حکومت اود هغه په غښتلتیا باندی د خپلو خلکو باوری کول او هغوی ته د یو ډول غرور ور په برخه کول او داسی نور، خو بیا هم دغه لاملونه په لاندی گروپونو ویشلای شو:

1. مرسته ورکول د پرمختللو صنعتی هیوادونو او لویو ځواکونو له خوا ددوی په سیاسی ستراتیژی کی شامله خبره وی.
2. دوی ځکه هم خوارو ملکونو سره مرسته کوی چی هغوی له روانی پلوه ځانته متمایل او لیوال وساتی
3. خپلو تولیداتو ته د خرڅلاو مارکیټ پراخ کړی.
4. نړیوالی اقتصادی اړیکی هم ددی ډول مرستو غوښتنه کوی او ورسره موافقه خبره ده.
5. بشری عواطف او انسانی انگیزه او د پرمختللو هیوادونو او وروسته پاتی هیوادونو تر منځ د ډیر زیات توپیر او واټن راکمول

په تیره بیا افغانستان سره د بهرنیو مرستو مهم لامل دادی چی زمونږ هیواد اصلا د نړیوال کړکیچ او د سړی جگړی د عواملو له کبله ویجاړ شو او عوامل یی زیادتره بهرنی عاملین وو، نو ځکه اوس بشری احساس دا حکم کوی چی ددغو بهرنیو منفی عواملو دبیرته جبران په خاطر باید همدا بهرنی عوامل رغوونکی او مثبته برخه واخلی. له دی پرته په بهرنیو مرستو سره به د افغانستل کړکیچ او بحران خارج ته له سرایت کولو مخ واړوی او همدلته به حل شی او د تروریزم ریښه به وچه شی. یعنی په حقیقت کی د پرمختللو صنعتی هیوادونو له خوا مرسته، بیرته په خپله دوی سره هم یو ډول مرسته ده.

دبهرنیو مرستو رسول په حقیقت کی په خپله د دوی دامنیت، سرمایگذاری او سوداگری په گټه هم دی، نو ځکه دوی په تیرو وختونو کی گڼ شمیر هیوادونو سره مستی کړی او دا لړی همداسی جریان لری.

گڼ شمیر هیوادنو په تیرو دولسو کلونو کی افغانستان سره پراخه مرستی وکړی. خو دا هم باید وویل شی چی په نړی کی همدا اوس هم گڼ شمیر نور داسی هیوادونه شته چی بهرنی مرستی ورسره کیږی مثلا مصرسره له دی چی زیات شمیر طبیعی منابع لری، خو بیا هم د نړی د زیاتو بهرنیو مرستو اخیستونکی هیواد دی. پاکستان د بهرنیو مرستو د اخیستو له پلوه له افغانستان څخه هم مخکی دی. ایتوپیا، سوډان اوگڼ شمیر نورهیوادونه. باید دا هم ووایو چی په اول قدم کی امریکا، آسترالیا، انگلستان او نور اروپایی هیوادونه له پاکستا ن سره راز راز مرستی کوی. بیا هم لکه هغومره چی پاکستان له بهرنیو هیوادونو سره تړلی پاتی دی له نیکه مرغه افغانستان دومره نه دی تړلی. افغانستان کولای شی د بهرنیو مرستو په کمک د خپلی اقتصادی زیربنا په جوړولو کاملا په خپلو پښو ودریږی او وروسته به په مستقلانه توگه د خپلو داخلی ریزرفونو او امکاناتو په کارولو سره به دترقی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمختیا په لاره قدم اوچت کړي او ښه پرمختګونه به یې په نصیب شي. یعنی اوسنی ګڼ شمیربهرنی مرستی ، دسیاسی نظام او جوړښت د استحکام او د امنیت د تامین لپاره دی. مونږ کولای شو د پانګی اچونی او د خپلو امکاناتو په کارولو خپل ملی اقتصاد پرمخ بوځو، خصوصا زمونږ کانی سرچینی او جغرافیاوی موقعیت هم ډیر مساعد دی چی اقتصادی پرمختیا مو ور باندی تضمین کیدای شي.

په نړۍ کی د بهرنیو مرستو تاریخچه:

تر ډیره بریده پوری د بهرنیو مرستو ښه مثال د امریکی د متحده ایالاتو هغه مرستی دی چی وروسته ددوهمی نړیوالی جګړی له پای ته رسیدلو څخه یې جنګ ځپلی اروپا او جاپان سره وکړی. د امریکی متحده ایالاتو ددوهمی نړیوالی جګړی له پای ته رسیدلو وروسته، چی په هغی کی اروپا ته ډیر زیات زیان رسیدلی و، سمدستی د مارشال د پلان تر چتر لاندی مرستی پیل کړی چی ټولی دغه مرستی د لویدیزی اروپا جګړه ځپلو سیمو ته متوجه وی. وروسته بیا د ۱۹۵۰ م. لسیزی په ترڅ کی یو شمیر نورو پرمختیایی هیوادونو ته هم وغځیدلی ترڅو دوی د سوسیالیستی هیوادونو بلاک ته میلان پیدا نکړی، یعنی دغه بهرنی مرستی د امریکا او روسیی تر منځ د سړی جګړی یوه برخه شوه. امریکی د انډیوالی د ملاتړ(Support for friendly) د روحیی له مخی په سیاسی-اقتصادی او نظامی ډګرونو کی دا ډول مرستی لاپسی زیاتی کړی او ځان ته یې د نړۍ په ګوټ ګوټ کی نوی متحدین وموندل، تر څو چی دغه مرستی په ۱۹۶۰م.کال کی له جنوبی آسیا څخه نیولی تر لاتینی امریکا او افریقایی هیوادونو پوری پراخه شوی، خصوصا هغو هیوادونو ته زیات ارزښت ورکړل شو چی د جغرافیایی ستراتیژی له مخی یې ډیر اهمیت درلورد. په ۱۹۷۰م. کلونو کی د امریکی د متحده ایالاتو بهرنی مرستی د فارس د خلیج او کارابین پوری او تر ۱۹۸۰م. لسیزی پوری د مرکزی امریکی هیوادونو ته هم ورسیدی. پخوانی شوروی هم ګڼ شمیر آسیایی هیوادونو، افریقایی، لاتینی امریکی او داروپا د ختیز هیوادونو ته مرستی ورکولی او دهغوی ملی، پرمختیایی پروژی یې پیاوړی کولی. جرمنی، انګلستان او فرانسی هم د support for friendly د روحیی له مخی یو شمیر هیوادونو سره مرستی پیل کړی. په ۱۹۹۰ م. کی د پخوانی شوروی په ړنګیدو سره دغه مرستی د امریکی پخوانی لوی سیال فدراتیفی روسیی او او کراین ته هم ورسیدی. په ۱۹۹۱م. کی بوسنیا، رواندا او چین ته هم پاملرنه وشوه، خو له ۱۹۹۰م. کال وروسته په منځنی ختیځ کی د اقتصادی اړتیا او تحلیل پرځای د سیاسی دلایلو له مخی په بهرنیو مرستو کی ډیر بدلون رامنځته شو، خو د جاپان د هیواد مرستی بیا زیاتره د سیاسی انګیزی پرځای اقتصادی انګیزی لری. جاپان خصوصا په آسیا کی خپلو ګاونډیو هیوادو ته د اقتصادی مقاصدو او د سوداګری د پراختیا په موخه مرستی ورکوی، تر څو هلته خصوصی سکتور او شخصی پانګه اچونه وده ومومی او په تجارت کی پراختیا راشی. که چیری په عمومی توګه یو تحلیل ترسره شی له ۱۹۴۰م. کال څخه تر اتیایمی لسیزی پوری د پرمختللو هیوادو له خوا وروسته پاتی هیوادو ته د انکشافی کمکونو په چوکاټ کی ۴,۴ بیلیون ډالره مرسته شوی وه. یواځی په ۱۹۸۵م. کال ددغو مرستو اندازه ۴,۲۹ بیلیون ډالره شوه چی په ۱۹۹۹ کی تر ۴,۵۴ بیلیونو ډالرو ورسیده او په ۱۹۹۹م. کی د ډونرانو شمیر ۲۱ او د مرستو اخیستونکو پرمختیایی او وروسته پاتی هیوادونو شمیر له ۳۸ څخه زیات و. که چیری د مشخصو هیوادونو له مرستو تیر شو، ګڼ شمیر موسسات او بانکونه هم شته چی وروسته پاتی هیوادونو سره د پرمختیا په برخه کی کمکونه کوی. لکه د آسیای پرمختیا بانک ، اسلامی بانک او نړیوال بانک. دلته به د بیلګی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په توګه د نړیوال بانک (WB) د فعالتیونو د طرز او د هیواد نو د اقتصادی پرمختیا په برخه کی دهغه د رول په هکله خبری وشی.

نړیوال بانک اوپرمختیایی هیوادو سره یی مرستی:

د نړیوال بانک او د پیسونړیوال صندوق جوړښت ترډېره سره ورته دی. دواړه ۱۸۱ غړي هیوادونه لري، د غړو هیوادونو د رایو ځواک د دوی په کلنۍ ګډونونډې پورې اړه لري. کلنۍ ګډونونډه د غړیو هیوادونو اقصادي حالت ته په پام سره توپیر کوي. یانې ګډونونډه او د رایې کارونې ځواک د هیوادونو د اقتصادونو د کچې په تناسب یو له بل سره توپیر کوی. بانک او صندوق دواړه د پوروركونې سرچینې دي. پر دې سربېره، دوی د بهرنۍ پانګې راجلبولو لپاره هڅونکی رول لوبوي او رغنده مشورې او تخنیکی مرستې برابروي. د دوی دکار طرز او موخوله توپیر سره سره، د دوی مرستندو یی پروسې یو له بل سره ډیر لږ توپیر هم توپیرلري. د پیسو نړیوال صندوق اره موخه د اسعارو د ادلون بدلون د مارکیټونو په کړنو باندي څار او دهغوی کنترول کول ؤ، خو د هیوادونو کورنۍ رغونه او بیا رغونه د نړیوال بانک لومړۍ موخه ده. د نړیوال بانک له موخو څخه یوه یی داده چې په یو هیواد کې په اړینو ساحاتو کي د پانګونې لپاره شرایط مساعد کړي او هڅه وکړي چې اقتصادي وده چټکه او د ژوندانه کچه لوړه شي. د تخنیکي مرستو او مشورو په ورکولو سره پرمختیایي هیوادونه په ځان دبسیا اقتصادي ودې پرلور روان کړي، بنسټیز جوړښتونه په پښنو ودروي او په هیوادونو کې د پرمختګ او ودې رامینځته کوونکې اداري جوړښتونه جوړ او خوندي کړي.

د وخت په تېرېدو سره د نړیوال بانک سازماني جوړښت زیات توپیر کړی دی. په لومړیو وختونو کي د بانک ټول پورونه د بانک د یوې اداري له خوا ورکول کېدل. دغه اداره د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک نومېده. د بیارغونې او پرمختګ نړیوالې ادارې اره موخه د هغو اقتصادونو بیا په پښو درول ول، چې د دویمې نړیوالې جګړې په پایله کې له پښنو غورځېدلي ول. سره له دې چې د دغې اداري د پور ورکولو موخو توپیر کړی دی؛ خو بیا هم په مجموع کی د دغې اداره په پور ورکولو کې له پیله تر اوسه لوی توپیر نه تر سترګو کېږي.

د ۱۹۶۰ مو کلونو په وروستیو کې د مارشال پلان د بریالیتوب له امله د اورپا بیا رغونه نژدې پوره شوې وه. نور نو بانک اړ نه ؤ چې د اروپا د بیا رغونې لپاره زیاتې هڅې وکړي. نړیوال بانک خپل پام بیوزلو او وروسته پاتې هیوادونو په لور واړاوه. په ۱۹۶۰م. کال کې د پرمختګ نړیواله اداره جوړه شوه. د دغې ادارې د جوړولو لویه موخه په وروسته پاتې هیوادونو کې پرمختګ ته کار کول ول. د پرمختګ نړیوالې اداري او نړیوال بانک په موخو کې لوی توپیر نه ترسترګو کېږي. توپېر په دې کې دی چې د پرمختګ د نړیوالې اداري مالي مرستې او پورونه په خوار ارزانه او له تخفیف څخه په ډکه توګه ترسره کېږي. دغه پورونه هغو هیوادونو ته ورکول کېږي چې د سړی سر عاید کچه یې تر یوې مالومې کچې ټیټه وي. د دغې اداري پورونه د خورا اوږده مهال لپاره دي. یعنی د پور ورکولو تر ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

آسانه اوساده شرایط ! د دغو پورونو مهال د نړیوال بانک د پورونو له مهال څخه څو برابره زیات دی. پردې سربېره، د پرمختګ د نړیوالې ادارې پورونه بې له کمې ربح څخه دي. د دغې ادارې ماموریت داده چې خوار او وروسته پاتې هیوادونه له اقتصادي بې ثباتی سره مخامخ دي او نه شي کولی چې سوداګریز پورونه واخلي، نو ځکه باید هڅوی له دغی بی ثباتۍ څخه وژغورل شی. د دې ترڅنګ، په دغو هیوادونو کې له پانګونې څخه ژر عاید نه شي ترلاسه کېدای. همدا لامل دي چې دوی د پور په وړاندی ربح، تکتانه او نور شرایط نه شی پوره کولی.

د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک او د پرمختګ نړیواله اداره په ګډه د نړیوال بانک جوړونکي دي. یانې نړیوال بانک له دوو ادارو څخه جوړ شوی دی، چې : یوه یې د بیاروغونې او پرمختګ نړیوال بانک او بله یې د پرمختګ نړیواله اداره ده. د دغو ادارو ترڅنګ یوه درېیمه او تړلې اداره کار کوي چې نړیواله مالي اداره نومېږي. د نړیوالې مالي ادارې کارکوونکي د پرمختګ او بیارغونی نړیوال بانک او د پرمختګ نړیوالې ادارې کارکوونکي دي. خو د دغې ادارې قانوني او مالي حیثیت ځانته او بېل دی. نړیواله مالي اداره په ۱۹۶۵ م. کال کې رامینځته شوه. د ادارې موخې هماغه د نړیوال بانک موخې دي، خو د پور ورکولو ډول او د ربح کچه یې توپیر لري. دغه اداره کولی شي چې خصوصی سکتور سره هم مرستې وکړي او د نړیوال بانک د پانګونې لپاره لاره هواره کړي. په بیوزلو هیوادونو کې د خصوصی سکتور(شخصي سوداګرۍ)په رامینځته کولو سره اداره هڅه کوي چې اقتصادي بنیرازي راوستل شي او د درېیمي نړۍ هیوادونه د پرمختګ په لور وخوځېږي.

د نړیوال بانک اصلی موخه:
د نړیوال بانک اره موخه له جګړې وروسته د اقتصادونو بیا په پښو درول ؤ . تمه کېده چې د نړیوال بانک هڅې به په لویو هیوادونو کې مالی ثبات رامینځته کړي. خو بیا هم نړیوال بانک تر ۱۹۷۹ مو کلونو پورې وړوکې اقتصادي تګلارې لرلې. له جګړې ورسته په لومړۍ او دویمه لسیزه کې بانک هڅه وکړه چې بیارغونه وشي او بنسټیزجوړښتونه په پښو ودرول شي. د مارشال پلان له بریالیتوب سره سم د بانک پام هم د وروسته پاتې هیوادونو په لور شو. په پرمختیایی او وروسته پاتي هیوادونو کې د بانک هڅې ترډېره په اروپا کې د بیارغونې له هڅو سره ورته وې. د بانک لپاره لومړۍ موخه د بنسټیزو جوړښتونو بیا په پښو درول وو، ترڅو وروسته پاتي هیوادونه د په ځان بسیا اقتصادونو لرونکي شي.

خو له بده مرغه د بانک هڅې په پرمختیایی هیوادونو کی هومره اغیزناکې نه وې څومره چې په اروپا کې وې. د دې کار لوی لامل په پرمختیایی او وروسته پاتې هیوادونو کې د اداري جوړښتونو کمی او د په کارپوه کارګرو نه شتون ؤ(ظرفیتونه ټیټ او د مدیریت بحران موجودو). بانک دې پایلې ته ورسېد چې باید په لومړیتوبونو باندي یوځل بیا کتنه وشي. د دې اړتیا پېښه شوه چې د لویو پروژو ترڅنګ وړې پروژې هم پیل شي؛ داسې پروژې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیوزلو عامو کورنیو ته یې ګټه ورسیږي. اړتیا پیښه شوه چې په وروسته پاتې هیوادونو کې بانک خپلې تګلارې ته بدلون ورکړي.

د نړیوال بانک پورونه د کرکیلي په برخه کې خورا ډېر شوي دي. بانک د کرونده ګرو مالي ملاتړ کوي او د اړینو خوراکي توکو په برخه کې پور ورکولو ته ډېره لیوالتیا لري. د بانک دلیل دادی چې د اړینو خوراکي توکو په برخه کې د کرونده ګرو ملاتړ کولددې مانا لري چې د خوراکي توکو صادرات و هڅول شي. په دې توګه به هیواد ته بهرنی پیسې راماتي شي او د بیوزلو کرونده ګرو عاید به لوړ شي. داچې د کرکیلي په برخه کې په پور ورکولو سره د بیوزلو کورنیو لړ او ډېره توښه کېږي، د نړیوال بانک پانګونې په دغه برخه کې زیاتی شوې دی، ځینې نورې برخې یې هم پوښلې دي چې ځینې بیلګې یې ښوونه او روزنه، پاکې اوبه برابرول، روغتیاپالنه د کوچنیو شخصي کاروبارونو وده او نور دی. د نړیوال بانک په نورو دندو کې هم زیاتوالی راغلی دی. تخنیکي مرستې، ځېړنیزې هڅې، خلکو ته د معلوماتو او احصایو برابرول، د شخصي کاروبارونو ملاتړ، دولتي موسسو ته مرسته او نور هغه برخې دي چې نړیوال بانک پکې فعاله ونډه اخلي.

د ۱۹۷۰ مو کلونو له وروستیو څخه د نړیوال بانک د پیسو ډېری لګښت په بنستیزو جوړښتي بدلونونو ترسره کېږي. بنستیزجوړښتي بدلونونه په هغو هیوادونو کې ترسره کېږي چې زیاتې اقتصادي ستونزې ولري او اړتیا وي چې په اقتصادي جوړښت کې یې بدلون رامینځته شي. یو شمیر انتقاد کوونکی په دې اند دي چې د نړیوال بانک موخه، څنګه چې له لومړی سره یا د پیل په وخت کی وه، هغسی تر سره نه شوه، یعنی بیوزلی لا هم شته. د غریبو او بې وزلو د ژوندانه په کچه کې د لوړاوي راوستل نه دي تر سترګو شوی، خو داچې نړیوال بانک خپلې زیاتې پیسې اوس په بنستیزو بدلونونو لګوي نو غریبو ته یې مخامخ ګټه لږ یا هیڅ نه رسیږي. بل پلو دا بدلونونه د شتمنو او غریبو ترمینځ واټن لا اوږدوي او فقر زیاتوي. ددی ځواب هم ویل شوی دی. د انتقادنو ځواب دادی چې بانک خپله مرسته کوی، دا چې د لږ پرمختیا امکان برابر شی هم لویه خبره ده، د دوامداره ثبات او پرمختګ او ټولینز عدالت رعایتول په خپله د مرسته اخیستونکو هیوادونو د حکومتنو دنده ده، دوی باید دی برخه کی خپل مسولیت ادا کړی، دا ددودی خپله پالیسی ده.

د پیسو نړیوال صندوق او نړیوال بانک ترمینځ همکاري:
په لومړیو کې د نړیوال بانک او نړیوال صندوق د دندو ترمنیځ ښکاره توپیر شتون درلود. هریو یې خپلې ځانته او ځانګړې موخې پرمخ بېولې. تر ۱۹۷۰ مو کلونو وړاندې د تادیو د موازنې کمښت به د لنډمهالو بهرنیو پیسو په ور کولو سره له مینځه ولاړشی. څنګه چې د اسعارو د ادلون بدلون په کابو کې ساتلو ټول مسولیت په بریټن ووډز کنفرانس کې صندوق ته سپارل شوی ؤ، نو بانک په دې اړوند ښکاره کومه هڅه نه کوله. صندوق د ادلون بدلون د مکانیزم او تادیو د موازنې روغ ساتلو ته ژمن پاتې شو. د دغو موخو لاسته رواړلو لپاره صندوق لویې اقتصادې تګلارې کارولې. بل پلو د بانک موخه داوه چې د کوچنیو اقتصادي تګلارو پرمټ کورنی تولید زیات کړي، رغونه او بیا رغونه وشي او د خلکو د ژواندانه کچه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړه شي. خو په راوروستو کې د کړنو او مسولیتونو دغه بې‌لوالی ورو ورو کم شو. د تیلو په نرخونو کې لوړوالی، سوداګریزې ستونزې، په صادراتو کې کمښت او نور هغه لاملونه ول چې ستونزې یې ژورې کړې او لویو بنسټیزو بدلونونو ته یې لاره هواره کړه. صندوق او بانک هڅه وکړه چې حالات په کابو کې وساتي او په دې توګه د دوی د کار ساحې هم سره نژدې او همغږی شوې.

صندوق و پتیله چې د پرمختیایی هیوادونو سوداګریز دریځ د پرمختللو هیوادونو په وړاندې ښه کړي. د دغې موخې لپاره صندوق وموندله چې د ادلون بدلون د میکانزیم ترڅنګ په نورو برخو کې هم باید کار وشي، د بېلګې په توګه، د کورنیو بازارونو وده، په دولتي لګښتونو کې د کمښت راوستل، ټیټ تورم او ځینې نورې لویې او کوچنۍ ساحې. په دې توګه صندوق په هغو برخو کې هم په لاسوهنې پیل وکړ چې د بانک د کار په دایرې کې پرتې وې. بانک دې پایلې ته ورسېد چې د کورني تولید په کچې کی اوچتوالی یاد ملی تولید د ډېرښت راوستلو لپاره باید ځینې بهرني فکتورونه هم په پام کې ونیول شي او بنسټیز بدلونونه راوستل شي. بانک په دې توګه په هغو ساحو کې ګام واخیست چې د صندوق د مسولیت په دایره کې پرتې وې.

څنګه چې د تادیو د موازنې تعادل یا د تادیاتوبیلانس د دې مانا نه لري چې په اوږده مهال کې یو هیواد کاملا په ځان بسیا دی، نو بس له اقتصادي پلوه سم،روغ او پیاوړی دی، بلکی دا یواځی یو شرط دی، مهم نور شرطونه دی لکه غیر مقداری معیارونه او د اتباعو د ژوند کیفیت، عامه خدمات اونور؛ بانک او صندوق په دې لټه کې دي چې په زیات شمیر ساحو کې کار وکړي او هرڅه خوندي کړي. د نړیوال بانک هغه پورونه او مرستي چې د بنسټیزو جوړښتي بدلونونو لپاره ورکول کېږي د صندوق له هغو مرستو سره چې په اوږدمهالو ورته ساحاتو کې کېږي، ډېر توپیر نه لري. له همدغه امله په ۱۹۸۰ مو او ۱۹۷۰ مو کلونو کې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په کړنو او هڅه کې نژدې توب او همغږی راغله. اوس مهال دا هڅه کېږي چې د کورنیو او بهرنیو ستونزو د مخنیوي لپاره باید د لوی اقتصاد تګلاري او د کوچني هغه همغږې شي. له دې امله بانک او صندوق په خپلو کې ملګرتیا او همغږي ډېره کړې ده.

د نورو ادارو مخالف نظر:

د نړیوال بانک او نړیوال صندوق په هڅو کې همغږي پیدا شوې ده، خو د دې همغږۍ سره سره د دوی له کړنلارو او تګلارو سره نورې اداري د نظر اختلاف لري. ګوتنیونکې اداری په دې اند دي چې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق وروستیو هڅو بیوزلې کورنۍ له لا زیاتو ستونزو سره لاس او ګریوان کړې دي. د صندوق او بانک د تګلارو په پایله کې د دولتونو لګښتونه کم شوي دي او له امله یې په تنخواګانو کې کمی، د بې روزګاري لوړه کچه، د کوپون نشتوالی، په دولتي خدمتونو کې کمی او نور....ټول هغه څه رامینځته شوي دي چې د بې وزلو خلکو ستونزې یې ځوبرابره کړې دي. د بانک او صندوق له مرستو او پورونو څخه برخمن شوي هیوادونو کې د ماشوم مړینه او سو تغذی زیاته شوې او په ښوونځیو کې د ماشومانو داخله کمه شوې ده. کره کتونکي دعوا لري چې ګواکي د نړیوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانک او د پیسو نړیوال صندوق له خوا په پوراخیستونکو هیوادونو باندي لګېدونکي محدودیتونه د پرمختګ سره اړخ نه لګوي او د دې لامل کېږي چې بیوزلې خلک لا زیات له ستونزو سره لاس او ګرېوان شي

ډېری پرمختیایي مرسته کوونکی اداري په خپلو هڅو کې د بې روزګارۍ او فقر کمښت ته زیاته پاملرنه کوي. دوی دا هم وایي چې په ځیني هیوادونو کې د خوارځواکۍ او فقر کچه لوړه شوې ده خو بیا هم بانک او صندوق دغو هیوادونو ته بریالي هیوادونه وایې او په خپلو لاسته راوړنو کې یې شمېري. د ملګرو ملتونو پراختیایي پروګرام(UNDP) په خپل ۱۹۹۰ کال راپور (د انساني پرمختګ راپور) کې د انساني پرمختګ شاخص معرفي کړ او توصیه یې وکړه چې دا شاخص دي د پرمختګ د یوه بدیل شاخص په توګه وکارول شي. د ملي عاید، منځنی عمر ، د ښووني او روزنې کچې او د علمي څېړنوشاخصونه په ګډه د یوه هیواد د پرمختګ او د خلکو د هوساینې سم انځور وړاندي کولی شي او د دغو ټولو په اساس د بانک او صندوق د هڅو د بریالیتوب څرنګوالی مالومېدلی شي. یونیسیف په خپله یوه څېړنه کې وموندله چې د دغه ډول محدودیتونو، لویو اقتصادي تګلارو او بنسټیزو بدلونو د ناسمو پایلو زیات اغیز به په ماشومانو باندي وي. څېړنه مني چې بنسټیز بدلونونه د یو هیواد د راتلونکي لپاره دي خو ټینګار کوي چې دا ډول بدلونونه باید په خورا احتیاط رامینځته شي ترڅو په بیوزلو خلکو یې ناسم اغیز تر سترګو نشي.

په دغو مرستو یوه کره کتنه:

د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په تګلارو باندي د کره کتنو او ګوتنیونو شواهد شته، چې وایي دغه اداري په خپلو کړنو کې د بیوزلو خلکو له خوندي ساتلو څخه پاتې راغلې دي او د خپلو تګلارو په سمونه کې یې لازم ګام نه دی اوچت کړی. کله نا کله دغه اداري د خپلو تګلارو او لګېدلو محدودیتونو څخه راولاړو شویو ستونزو ته د ځواب ویلو په موخه ځیني اضافي مرستي کوي خو په خپلو تګلارو کې اساسي بدلونونو ته یې زړه نه دی ښه کړی. په ۱۹۹۵ کال کې دنړۍ لویو اوو صنعتي هیوادونو په کاناډا کې غونډه وکړه. په دې غونډه کې د صندوق او بانک د کړنو د ښه کولو په موخه یو لړ وړاندیزونه وشول. د دغو وړاندیزونو موخه داوه چې په پرمختیایی او ورسته پاتې هیوادونو کې د بانک هڅو ته ښه والی و ببښي او په هغوی باندي لګېدونکي محدودیتونه کم کاندي. په کار خو داوه چې دوی دې ته پام وکړي چې د بانک او صندوق د هڅو په پایله کې باید د بې وزلې کورنیو ملاتړ وشي نه داچې هغوی له لا زیاتو ستونزو سره مخامخ کړي؛ خو له بده مرغه چې دغه مهمه موضوع له پامه وغورځوله شوه. شنونکي په دې اند دي چې د بانک او صندوق انځور به د کره کتونکو ترمینځ تر هغه وخته تر تاوده بحث لاندی وی، ترڅو چې دا مهمه موضوع د بانک او صندوق له خوا مخامخ تر غور لاندي ونه نیوله شي. په افغانستان کی هم بهرنیو مرستو د عمومو خلکو، په تیره بیا د کلیوالو په ژوند کی ډېر مثبت بدلون رانه وست. بیوزلی لا هم شته، دشتمنو او بیوزلو دژوند توپیر زیات شو، په ښارونو کی د عیاشی روحیه خوره شوه، د نورو لاس ته کتل او لټی عامه شوه، د غیر حکومتی موسساتو له خوا پیسی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیری ولګول شوی، خو ټولنیزګټورتوب او مثمریت یی نه و. دغه موسسات چی ټول په بهرنیو مرستو چلیدل، له رسمی او قانونی دولت سره یو بل موازی دولت یا حکومت جوړ کړی و، هیواد په یوه مصرفی مملکت بدل او د لوکسو اجناسو واردیدل عام شوأ، سوداګری صرف د یوه دلالی تجارت بڼه نیولی، د پیسو ملاتړ ملی تولید نه بلکی د بهرنیو منابعو څخه د بانک د زیرمو لیلامول دی، د واقعی ثبات پرځای یو ډول کاذب ثبات تر سترګو کیږی، چی د بهرنیو منابعو په کمښت سره به نوسانات او د بحران نښی را څرګندی شی، د نادولتی موسساتویو شمیر قراردادیان او قراردادونه د حکومت ضد ځواکونو دپیاوړتیا سر چینی وګرځیدی، د ناحکومتی موسساتو له مصونیت او ملکیتونو ناوړه استفادی وشوی او داسی نور ځوروونکی مثالونه وجود لری او کره کتوونکی ورباندی بحث کوی. په دی توګه د بهرنیو مرستو یوه لویه برخه تر کره کتنی لاندی ده، خو موږ به دلته د نوری نړی پر ځای اصلی تمرکز د افغانستان پر وضعیت او افغانستان سره په شویو مرستو باندی وکړو.

افغانستان او بهرنی مرستی:

دا یواځی نه چی افغانستان سره وروسته تر ۲۰۰۱م. کال بهرنی مرستی پیل شوی، بلکی افغانستان مخکی تر کورنیو جګړو هم لکه د ګڼ شمیر نورو هیوادونو په شان یو شمیر مرستی له بیلابیلو هیوادونو څخه تر لاسه کړی دی، خو له ۲۰۰۱م. کال وروسته دغه هیواد سره د بهرنیو مرستو حجم زیاتوالی وموند. د بیلګی په توګه د میلادی پیړی له پنځوسمو کلونو وروسته افغانستان سره بهرنی مرستی زیاتی شوی، چی زموږ دوه- دری پینځه کلن پلانونه د هغو پرمټ تطبیق شول، خو هغه مهال په هیواد کی سیاسی وضعیت ثبات درلود افغانستان یو ناپیلی مثبت فعال سیاسی دریځ درلود او دناپیلیو هیوادنو یوفعال غړی و، په مجوع کی خپلواکی غوښتونکی غورځنګونه د ودی په حال کی و او دنړی توازن برابر و، یو خواته سوسیالیستی بلاک و اوبلی خواته غربی نړۍ وه چی دوی هر یوه په شکل د اشکالو د سیالی له مخی وروسته پاتی او پرمختیایی هیوادوسره مرستی کولی. خو وروسته د سړی جګړی له پای ته رسیدو څخه وضعیت ډیر بدل شو. د پرمختیایی ستراتیژی او اوسنی وضعیت په پرتله د افغانستان لومړنی پینځه کلن پلانونه ډیر ګټور او کامیاب وو. ددی موضوع د ښی توضیح په خاطر به د اوسنی وضعیت لنډ پس منظر له نظره تیر کړو:

د بن په کنفرانس (لومړی بن) کی او د توکیو په کنفرانس کی خاصتا د بشری وضعیت د ښه کیدو او دسیاسی پروسی د بشپړتیا لپاره زیاتی مرستی ومنل شوی، خو د ۱۳۸۴ ل. کال د کب په میاشت کی د لندن په کنفرانس کی د افغانستان د ملی پرمختیایی ستراتیژی Afghanistan national development strategy یا (ANDS) لپاره د مرستو یو لوی حجم ومنل شو، بیا د توکیو اود بن دوهم کنفرانس، همداسی پسی د پاریس ، لندن او لزبن کنفرانسونو هم دافغانستان د پرمختیا په خاطر د مرستو ژمنی وکړی، په ۲۰۱۰م. کال کی په کابل کی یو بل کنفرانس دایر شو چی د بهرنیو مرستو یو مشروط کنفرانس و او مرستی یی دی پوری مشروط وبللی چی ریښتیا هم په ښه شکل د پرمختیا لپاره ولګول شی. دافغانستان دولت دا شرط کیښود چی د مرستو ډیره برخه باید د افغانستان دولت ته وسپارل شی، ځکه مخکی تر دی په سلو کی له اویا زیاته برخه مرستی اینجیو ګانو ته ورکول کیدی او ددولت له برنامو څخه بهر بی له کوم مسؤلیت څخه مصرف کیدی او کوم شفافیت یی نه درلود، له دی پرته د پروژو په تطبیق کی داخلی قراردادیانو د مسولیت پوره احساس نه کاو. دغه حقایق ورو، ورو د یو شمیر ارزیابیو او نظارت کولو په پایله کی څرګند او دولت ته پوره تجربه پیدا شوه، حال دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جی د هیواد د لومړنیوپینځه کلنو پلانونو د تطبیق پر مهال بهرنـی مرستی او ګرانتونـه ټول ددولت د برنامو له مخی تر لاسه او لګول کیدل. هغه وخت ډیر کار زیربنای برخو کی وشو. د کابل په همدی کنفرانس (۲۰۱۰م. کال)کی د لومړی ځل لپا ره دبهرنیو ځواکونو د وتلو او د امنیتی چارو د انتقال موضوع هم مطرح شوه. راسموسن د ناټو ملکی رییس ټینګار وکړ مرستی به وروسته تردی هم د پرمختیا او هم ددفاعی ځواکونو روزنـی تـه ډیری شـی. د کابـل د کنفـرانس یـو تـوپیر لـه نـورو کنفرانسونو سره داو، چی په هغه کی د عربی متحده اماراتو او دایران د بهرنیو چارو وزیرانو هم د مرستو وعده وکړه. همدی کنفرانس کی د اداری فساد سره د مبارزی د سختولو ټینګار وشو، دغه تعهدات زیاتره زیربنایی برخو کی نه، بلکی نظامی چارو او دسیاسی پروسی په برخه کی وو. په دی لړ کی د هندوستان هیواد هم په یو شمیر مهمو پروژو کی مرستی ومنلی او د پاکستان اسلامی دولت دوست هیواد د سړکونو، په تیره بیا د تورخم ـ کابل د سړک په جوړولو کی د مرستو وعده وکړه.

ددغو کنفرانسونو او مرستو په پایله کی لـه ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۷ پوری په تدریجی ډول سړی سر کالنی عاید له ۱۵۰ امریکایی ډالرو ۵۰۰ $ US ته اوچت شو(په منځنی توګه) او بهر تـه د صـادراتو ارزښت ۵۴۵ میلیونه دالرو ته اوچت شو چی په ۱۳۸۱ کال کی دغه صادرات په نشت حساب وو. واردات مو ۶۹۶ میلیون ډالرو پوری شول. په ۱۳۸۸ ل. کال کی د افغانستان صادرات ۴۰۳ میلیونو ډالرو پوری رسیدلی وو. په ۱۳۸۹ کی د صادراتو ارزښت ۳۶۵،۵ میلیون ډالره و او د وارداتو ارزښت ۳۴۰ میلیون ډالره و. ګڼ شمیر هغو ولایتونو ته د بریښنا مزی و غځیدل چی پخوا یی بریښنا نه لرله او آن دا چی ګڼ شمیر ولسوالی د بریښنا لرونکی شوی او د هیوا مهم حلقوی سړک هم بشپړ پوخ شو .

په پخوانیو کلونو کی هم بهرنیو مرستو زمونږ د ملی پروژو په اکمال کی مهم نقش درلود. دافغانستان لومړنیو پنځه کلونو پلانونو کی څه نا څه نیمایی مصارف له بهرنیو پورونو او بلاعوضه مرستو څخه پوره کیدل. د بیلګی په توګه: زمونږ لومړنی علمی پنځه کلن پلان چی په ۱۳۳۵ ل. کال کی جوړ او تطبیق یی پیل شو. او تر ۱۳۵۱ل. پوری مو دری پنځه کلن پلانو اجرا کړل، (په هغو کی د ګرانتونو ډیر ښه مثالونه تر سترګو کیږی)دغو پنځه کلنو انکشافی پلانونو کی د بهرنیو مرستو اندازی او د تمویل مدارک په لاندی توګه وو:

(۱)جدول: د افغانستان لومړی،دوهم، او دریېم انکشافی پلان کی د تمویل د منابعو سلنه

ګڼه	د تمویل مدارک	لومړنی پنځه کلن پرمختیایی پلان	دوهم پرمختیایی پلان	دریم پنځه کلن پرمختیایی پلان	کتنی
۱	بهرنی انکشافی مرستی	۶۳,۸	۸۳,۲	۷۰,۳	
۲	ددولت دعدایدومدارک	۳۶,۲	۷,۷	۱۷،۳	
۳	خصوصی سکتور	ـــــ	۰,۷	۴،۰	
۴	مختلط سکتور	ـــــ	۸,۸	۳،۷	
۵	نور عواید	ـــــ	۰۰	۰,۹	

(c) ketabton.com: The Digital Library

	مجموع	١٠٠	١٠٠	١٠٠	

ددغو پلانونو په نتیجه کې په ټول هیواد کې ډیرې مهمې عمرانی اوانکشافی پروژې تطبیق او اجرا شوی چې ګڼ شمیر یې همدا اوس هم بیساری دی او زموږ د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کې یې ستر رول درلود.

په تیره نیمه پیړۍ کې، خصوصاً د لومړنی اقتصادی پنځه کلن پلان(١٣٣۵ل.)کال څخه را وروسته افغانستان له بیلابیلو هیوادو مالی وسایل او منابع تدارک کړی دی چې یوه برخه پورونه او یوه برخه یې بلاعوضه کمکونه وو. لومړی به د پنځه کلونو پلان په ترڅ کې ارقام وګورو بیا به له ١٣٨١ ل. راوروسته د مرستو اندازه وګورو.

٢):جدول: د افغانستان پرمختیا لپاره د پنځه کلونو پلانونو په تطبیق کې د بیلابیلو هیوادونو پورونه او مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

ګڼه	بهرنی هیوادونه او موسسات	په لومړنی پنځه کلن انکشافی پلان کې بهرنی مرستی		په دوهم پنځه کلن پان کې انکشافی مرستی		په دریم پنځه کلن پلان کې انکشافی مرستی		مجموع	
		کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت
١	پخوانی شوروی اتحاد	413.108	770.46	173.0	57.0	121.30	1.90	402.73	105.27
٢	د امریکی متحده ایالات	294.22	83.660	10.8	79.4	4.51	11.44	82.14	126.40
٣	آلمان	-	3.0	30.4	10	10.46	2.57	40.86	10.57
۴	چکسلواکیا	352.9	-	3.8	-	-	-	355.7	-
۵	متفرقه	-	11.721	-	5.0	-	-	-	16.721
۶	چین	-	-	-	-	13.17	-	13.17	-
٧	ملګری ملتونه	-	-	-	-	-	13.52	-	13.52
٨	فرانسه	-	-	-	-	-	0.34	-	0.34
٩	هند	-	-	-	-	0.40	0.40	0.40	0.40
١٠	نړیوال بانک	-	-	-	-	0.35	-	0.35	-
١١	آسیایی بانک	-	-	-	-	0.50	-	0.50	-
	مجموع	459.184	759.124	0.208	4.134	88.149	69.44	38.564	79.297

له بده مرغه د کورنیو دیرش کلنو جګړو په ترڅ کې د پخوانیو پنځه کلنو پلانو او انکشافی مرستو ټولې پروژې (پرته له محدود شمیر) څخه یا له منځه ولاړې یا پوره زیانمنی شوی، نو ځکه کله

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې وروسته تر ۱۳۸۴ل. کال څخه موقته اداره تشکیل شوه ، یوځل بیا د هیواد بیارغاونی او دیوشمیر عمرانی پروژو په تطبیق پیل وشو. په دې مرحله کې دافغانستان د بیارغاونې لپاره دمرستو په جلبولو کې ډیرې هلې ځلې وشوې. په ځو نړیوالو کنفرانسونو او له هغې جملې د کابل په کنفرانس کې چې په ۲۰۱۰ کې دایر شو، د یو شمیر هیوادونو تر څنګ د یو شمیر نړیوالو موسساتو مرستو هم وندہ لرله. له همدغه کال څخه وروسته دامنیتي مسؤلیت د انتقال دروند کار هم په خپله افغانانو ته ورتر غاړې شو او مرسته کوونکو و منله چې د خپلو مرستو ډیره برخه د نا دولتي موسساتو ترڅنګ د افغانستان دولت ته وسپاری تر څو د مالیي وزارت له لوری د انکشافی بودجې په ترڅ کې په عام المنفه چارو او ملی انکشافی پروژو کې ولګول شي. همدغه ټکی د هغې اشتباه رفع کول و چې ځو کاله یی دوام درلود. د ۲۰۱۰م.کال د کابل کنفرانس په حقیقت کې یو تحول و. دا تحول هم د امنیتي چارو برخه کې او هم د مرستو په لګولو کې په خپله افغانانو ته مسولیت ور ترغاړې کړ. ضرور ده چې دکابل کنفرانس څخه مخکې د مرستو جریان ته هم یو ځغلنده نظر وکړو.

د لته به تر ۱۳۷۸ل. کال پورې د یو شمیر نړیوالو موسساتو د مرستو اندازه او هغه پیسې چې دوی منلې وې او هغه یی چې په واقعي ډول ورکړې دی و ګورو.

۵.جدول : د نړیوالو موسساتو ژمنه شوې او ورکړل شویو پیسو اندازه(ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پسې ګڼه	نړیوال سازمانونه او بنستونه	لیکلي ژمنې	ریښتیانی ورکړې
۱	داروپا اتحادیه/کمیسیون	۱،۹۷۳،۰۰	۱،۵۷۶،۰۰
۲	نړیوال بانک	۱،۸۸۳،۰۰	۱،۳۶۴،۰۰
۳	د آسیایي پرمختیا بانک	۱،۵۵۲،۰۰	۶۱۸،۰۰
۴	دملګرو ملتونو مؤسسات	۴۹۲،۰۰	۱۸۲،۰۰
۵	د آغا خان پرمختیایی بنسټ	۱۸۰،۰۰	۷۳،۰۰
۶	اسلامی پرمختیایی بانک	۶۱،۰۰	۵،۰۰
مجموع		**۶،۱۴۱،۰۰**	**۳،۸۱۸،۰۰**

سرچینه : د مالیي وزارت، د بودجې څانګه، ددونرانو داطلاعاتو بانک، ۱۳۸۷

لکه څرنګه چې ښکاری یو شمیر موسساتو اوبانکونو هغومره پیسی نه دی ورکړې، لکه چې ژمنه یې کړې وه.

۱۷جدول: له ۱۳۸۱ تر ۱۳۸۸ ل.کال پورې د لویو مرسته کوونکو هیوادنو ژمنه شوی مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پسې ګڼه	لوی مرسته کوونکی هیوادونه	لیکلي ژمنې	ریښتیانی ورکړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	دامریکا متحده آیالات	۲۸،۳۶۶،۰۰	۲۳،۴۱۷،۰۰
۲	بریتانیا	۱،۸۱۰،۰۰	۱،۵۴۶،۰۰
۳	جاپان	۱،۳۷۸،۰۰	۹۹۰،۰۰
۴	کانادا	۱،۲۰۶،۰۰	۸۹۸،۰۰
۵	جرمني	۱،۰۴۴،۰۰	۵۸۴،۰۰
۶	هندوستان	۱،۲۳۶،۰۰	۶۶۳،۰۰
۷	ناروې	۵۹۸،۰۰	۳۲۴،۰۰
۸	هالند	۹۰۲،۰۰	۷۱۵،۰۰
۹	ایتالیا	۴۲۴،۰۰	۲۶۸،۰۰
۱۰	ایران	۳۳۰،۰۰	۳۴۱،۰۰
۱۱	ډنمارک	۲۹۰،۰۰	۱۵۱،۰۰
۱۲	سویډن	۵۱۸،۰۰	۴۳۰،۰۰
۱۳	استرالیا	۲۰۲،۰۰	۱۳۰،۰۰
مجموع عمـــــــــــومي		**۳۸،۴۰۴،۰۰**	**۳۰،۵۴۵،۰۰**

سرچینه : د مالیې وزارت، د مرستو دهمغږۍ څانګه ، ۱۳۸۷کال.

پورتنی بیلګه ییز جدولونه دځو کلونو په ترځ کی د یو شمیر هیوادونو د مرستو جریان ښکاره کوی. د دغو مرستو ډیره برخه د لویو لارو جوړولو، دمعارف ودی، عامه روغتیا، دلوړوزده کړو، پرمختیا او دفاعی سکتور کی مصرف شوه. دغه مرستی هم د مشخصو هیوادونو اوهم د یو شمیر نړیوالوسازمانونو او لویو بانکونو له خوا شوی دی .

د ارقامو له مخی په ۱۳۸۱ل. کال کی په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو اندازه په سلو کی ۸۲،۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱،۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجه کی په سلو کی پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کال د ټولی بودجی په سلو کی ۸۲،۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو ونډه په سلو کی ۶۶،۲ وه. همداسی هم تر ۱۳۹۲ل. کال پوری د انکشافی بودجی لپاره بهرنیو مرستو څخه کار اخیستل کیده. په دی توګه لیدل کیږی چی بهرنیو مرستو د افغانستان ددولت د مالی تمویل مهمه وسیله وه . دغه مرستی په عمومی توګه له افغانستان سره په لاندی توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کی ژمنه شوی وی :

- په ۲۰۰۶ م. کال کی د توکیو کنفرانس ۴،۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- په ۲۰۰۴ م. کال کی د برلین کنفرانس ۸،۳ میلیارده مرسته ومنله

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په ۲۰۰۸ م. کال کې د لندن کنفرانس کې ۱۰۵ میلیارده ډالره او پاریس کنفرانس کې ۲۱,۴ میلیارده د مرستو وعده وشوه.
- په ۲۰۰۶ م. کال کې ددغو ټولو مرستو مجموعه ۲۳,۳ ملیارده ډالره شوه. د ۲۰۰۶ کال تر پای پورې افغانستان ته ۱۳ میلیارده ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کې ۲۲ یې ددولت له طریقه او په سلو کې ۷۸ یې د نادولتي موسساتو له خوا مصرف او ولګول شوی.البته ددولت د بودجې په واسطه اجرا شوی مرستې ډیرې اغیزمنې ارزیابي کیږي، اما د نادولتي مؤسساتو د لګښت او د پروژو نتیجه او دهغو ګزارشات رسما ثبت نه دي او نه هم ددوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دي(البته ټولې تر یوه حکم لاندې نشي راتلای، ډیرو انجیوګانو او موسساتو خصوصا د ولایتي بیارغاوني ټیمونو په ډیر معقول لګښت سره ډیرې ګټورې او مطمینې او منظمې پروژې تطبیق کړې چې د افغانستان ددولت او ټول ولس له خوا دمننې وړ دي).
- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پورې ټولې ۶۲,۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوې ده چې له هغې جملې څخه ۳۵,۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کې افغانستان ته ورکړل شوه. د پورتنیو مرستو له جملې څخه د هغه زیاته برخه یې بلاعوض کمکونه دي، لږ برخه یې پورونه دي. دغه پورونه په لاندې ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دي :

1. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یې د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چې ددغه پور شرطونه دادي:
د پور تکتانه یې په سلو کې ۰,۷۵ ژمنه شوې یې په سلو کې ۰,۳ او د ورکړې موده یې لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یې څلویښت کلونه دي.
2. د آسیایي پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کې ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی
شرایط: د پور تکتانه په سلو کې یو او ژمنه شوی تکتانه په سلو کې صفر، د بیاورکړې پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلویښت کاله دي.
3. د اسلامي پرمختیایي بانک: په دوو پروژو کې یې ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دی.
شرایط: د پور تکتانه په سلو کې صفر، د بیرته ورکولو مهلت یې اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد دیرش کاله دي.
4. د سعودي پرمختیایي صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره
د پور شرایط: تکتانه په سلو کې صفر، د بیا سپارلو د مودې پیل اوه کاله، دپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونې بیلابیلو برخو کې لګول شوي دي. هغه پورونه چې په مجموع کې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پورې افغانستان ته ور کړې شوي دي. ټول یې ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنۍ مثالونه په افغانستان کې د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کې وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لګولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی دی باندی تېنګار وشو چی ښه به وی د بهرنیو مرستو زیاته برخه په خپله ددولت له خوا تر لاسه او ولګول شی، یعنی وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یی د بهرنیو مرستو په لګښت کی یو ریفورم ایجاد کړ. د موقتی اداری په رامنځته کیدو سره نه یواځی د بهرنیو مرستو د لګیدو په برخه کی بلکی په خپله ددولت دعایداتی منابعو په مصرف او راټولولو کی هم بیساری بی نظمی وه او ډیر مالی منابع حیف او میل کیدل، ګمرکی عواید مرکزی نه و او ټول عواید دمالیی وزارت ته نه راغونډیدل. وروسته تر یوشمیر اصلاحاتو، هغه بی نظمی چی له۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پوری موجوده وه ورو ورو له منځه یووړه او څه ناڅه عواید د مالیی وزارت ته په راټولیدو شول او د دولت شتمنی خوندی پاتی شوه. لاهم ډیر کارونه پاتی دی چی ددولت منظم او غیر منظم ټول عواید ښه سازماندهی شی. ددی علت دا و چی یو شمیر پخوانی قوماندانان چی په خپل سر یی ګمرکونه او مستوفیتونه ولکه کړی وو، د مرکز له خوا لری او متخصص کسان ورته د مرکز له خوا واستول شول، په دی توګه د چپاول ډیره برخه اصلاح شوه او مسلکی کسانو په کارونو کی بهبود راوست. د مالیی وزارت په دی برخه کی په دی ورسوتیو څو کلونو کی د پخوا په پرتله ښه کوټلی او بریالی ګامونه اوچت کړی دی او ددولت د عوایدو اندازه اوچته او ثبات څه ناڅه ټینګ شوی دی . دا حالت په خپله یوه غوره تجربه وه.

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینی لری او ددولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چی ورو ورو به یو یو تر استفادی لاندی راشی. یعنی افغانستان مجبور نه دی چی د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وباسی. د افغانستان ددولت مالی منظم عواید لکه مالیاتی عواید، تشبثاتی عواید او نور دی چی د هغه اټکل کول او راغونډول آسانه دی. ددی لپاره په کار ده چی اهل او مخلص متخصص کادرونه په ادراتو کی په کار وګومارل شی، دا تجربه ډیره د پام وړ ده. له بلی خوا داسی هیله شته چی بیلابیل مالیات ولرو، لکه : د جایدادونو، سرایونو، ځمکو، دمالداری سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتیازونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کی د مثبت بدلون لامل کیږی. څومره چی ددولت منظم عواید پیاوړی شی یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زمونږ اتکا کمه شی. د مالیی دوزارت او د افغانستان دحکومت راتلونکی هڅی همدی ټکیو باندی متمرکزی دی .

ددولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال ددولتی ملکیتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات ومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیږی او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو ی مرحلی ته نزدی شوی دی.

په یو اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت:

ددولتونو مالی اقتصاد public finance او عامه اجناس او اړتیاوی پوره کول په هر هیواد کی د مجموعی اقتصاد د فعالیتونو په توګه بنسټیز ارزښت او اهمیت لری، دا ځکه چی حکومتونه خپلی ورسپارل شوی دندی هغه وخت په ډیر ښه ډول ترسره کولای شی چی د خپلو لګښتونو د تمویل لپاره کافی اندازه عایداتی سرچینی ولری، نو له همدی امله ویلای شو چی پرته له منظمو عایداتی سرچینو څخه حکومتونه خپلی دندی ښی پر مخ نه شی بیولای او د خپل شتون لپاره دغه ډول سرچینو ته اړتیا لری. په دی توګه د یوه ځانګړی مجبوریت له مخی، بهرنۍ مرستی چی اوسنی خاص وخت کی د افغانستان ددولت لپاره یوه منبع ده او د مالی اړتیاوو د پوره کولو لپاره یی ځانګړی اهمیت لری، د تامل وړ ټکی دی. ډیره ضرور ده چی د هیواد په اقتصادی بحثونو او د بیا رغاونی په پروسه کی د یوی تجربی په توګه په نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی ونیول شی. دغه مرستی چی افغانستان ته ورکړل شوی دی، په رسمی ډول دی، د پرمختیا لپاره دی او باید په همدی بنه رسما تر لاسه او د پرمختیا او بیا رغاونی لباره ولګول شی. دا یو حقیقت دی چی ددوامداره جګړو له امله زموږ ددولت داخلی مالی منابع له ګواښ سره مخ او فعلا ناکافی دی.

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کی کار اخیستل:

له بده مرغه افغانستان د تیرو دیرش کلنو کورنیو جګړو په ترڅ کی افغانستان ونشو کولای خپلی اړتیاوی له داخلی امکانا تو پوره کړی، څو پرله پسی کلونه اصلا بودجی او د بودجی مفهوم په واقعی معنا سره وجود نه درلود. ددولت د بودجی تنظیم او جوړول هم دمالیی وزارت یوه دنده ده. په بودجی جوړلو کی هم موږ په بهرنیو مرستو حساب کړی او پرمختیایی پروژی مو له همدی مدرک څخه تمویل شوی دی، دلته به مخکی تر هرڅه په بودجه خبری وکړو او دا به هم روښانه شی چی په تیرو لسو کالو کی دافغانستان بودجی او د هغی تنظیم او قانونی اړخ په څه ډول خپل اصلی او اصولی مسیر ته راوګرځول شو.

بودجه څه ده؟

داقتصاد د علم له نظره بودجه یوه منظمه طرح او د اټکل له مخی د عوایدو او لګښتونو یو بل سره برابرول دی، چی تر څو په راتلونکی ټاکلی موده(معمولا یوه مالی کال) کی ددغو لګښتونو لپاره همدا په لاس کی موجود مالی وسایل(مالی شتمنی) کفایت وکړی. بودجی ته ددولت مالی پلان هم ویل کیدای شی، چی د مالیی وزارت یی د پرنسیپ له مخی د تطبیق کولو مکلفیت لری. د افغانستان دمالیی وزارت له قانونی پلوه بودجه په دی توګه جوړه اوتطبیق کوی '' بودجه د افغانستان ددولت هغه قانونی سند دی چی په هغه کی ټول عواید او مصارف دیوی ټاکلی مودی(یوه کال) لپاره ښودل کیږی او په کلتوری، سیاسی، ټولنیز او اقتصادی او نورو ټولو ډګرونو کی د پرمختیاوو او فعالیتونو ښودونکی وی.''

په افغانستان کی وروسته تر کورنیو جګړو په ۱۳۸۲،۱۳۸۳ او په تیره بیا۱۳۸۴ ل. کال کی په دغو برخو کی له ستونزو ډک ، خو کوټلی ګامونه اوچت شول. په همدی کلونو کی له ملی اقتصاد سره د بودجی اغیزه په ملی اقتصاد تامین اوډاډمنه شوه. تر دغو کلونو مخکی د هیواد د بودجی پرنسیب څرګند نه و او نه یی هم ددولت د مالی پلان بڼه درلوده. په دغو تیرو دیارلسو کالو کی د ملی بودجی جوړول او په عادی او انکشافی بڼو دهغی مصرفول یوه بله غوره تجربه وه.

:FUNCTION OF STATE BUDGET ددولت د بودجی دندی

له دی پلوه دمالیی وزارت دروند مسؤولیت په غاړه درلود. په دی لس - دولسو وروستیو کلونو کی افغانستان خپل عواید او هم بهرنۍ مرستی څه ناڅه په مسؤلانه توګه تنظیم اوسمی سازماندهی کړی، دا چی له پخوانی انارشی څخه اقلا یوه اصولی مسیر ته داخل شو دا یوه لویه بریا او غوره تجربه وه. لکه چی پوهیږو د بودجی بنستیزه دنده داده چی د دولت فعالیتونه داسی تنظیم او ترتیب کړی چی د حکومت د پلان شویو تدابیرو یو اغیزمن تطبیق او انتخاب ممکن کړی اوله دی پرته د عمومی رفاه ډاډمنتیا هم ورسره وی کوم چی زموږ یو اساسی هدف دی.

دافغانستان عادی بودجه ددولت ددستګاه جاری لګښتونه تمویلوی او انکشافی بودجه مو د انکشافی پروژو لپاره په کار اچوو. دهمدغه لویو او زیربنایی پروژو لپاره له بهرنیو مرستو څخه استفاده کوو. له

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیکه مرغه مونږ په تیرو څوکلونو کی له انفلاسیون څخه هم خپل اقتصاد ساتلی او د بودجی کسر سره هم نه یو مخامخ شوی. تیرو کلونو کی د بیو، په تیره د عمده استهلاکی اجناسود بیو ثبات (پرته د جهانی قیمتونو د لوړتیا له اغیزو چی دا یوه طبیعی خبره ده) ښه و.مونږ په اقتصاد کی د بازار دنظام لار تعقیبوو او راتلونکی کی د یو کریدتی سیاست پلویان یاستو یعنی په بانکی سیستم کی د کریدیت د ورکړی پلویان یاستو چی د کریدیت ورکړه او حدود باید داسی وټاکو چی په اقتصاد کی د پیسو جریان محدود وی او د پولی تورم مخه ونیول شی او وار په وار د لګښتونو کمولو ته پاملرنه کوو او د بودجی تفاضل ته ارزښت ورکوو. وار په وار د تجربو راغونډول ، په دغو تجربو غور کول او دهغو مثبتو اړخونو په پام کی نیول او له منفی یی ډډه کول موږ دغو مقاصدو ته نژدی کوی.

په ډاډ سره ویلای شو، چی اوس مونږ د ملی اقتصاد لپاره یو ټینګ او باثباته اساس اینودلی دی. د۱۳۹۳ کال له انتخاباتو وروسته به اقتصادی ثبات نور هم پیاوړی شی او دا تشویش به نه وی چی له ۲۰۱۴ م. کال وروسته به د هیواد اقتصاد کومی ستونزی سره مخامخ شی بلکی نور به هم پیاوړی شی.

دوهمه برخه:

دافغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی

د ستراتیژیو او پلانونو طرح او تطبیق له علمي پلوه د پرمختیایي اهدافو د ترلاسه کولو لپاره یو څو لومړني قدمونه دي ، حال دا چې د یوې ستراتیژۍ بل مهم قدم د هغې علمي تحلیل دی. د افغانستان د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ جوړول یو مهم اقدام و، چې د تطبیق نیټه یې د ۲۰۱۳ کال تر اخره پورې اټکل شوې وه . افغانستان وروسته تر اوږدو کلونو کړکیچ او جګړو څخه بیا رغاونې ته اړتیا لري. د بیا رغاونې پروسه چې په هغې کې اقتصادي او فزیکي بیا رغاونه مهمه برخه لري د اقتصادي موسساتو اونوروتصمیم نیوونکوارګانونو مهم مسولیت و . د ستراتیژی د تحلیل لپاره ډیر ضرور ده چی ملی او نړیوال شرایط هم مطالعه شی ، په تیره بیا د افغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی د زریزی له اهدافو سره رابطه لری او اهداف یی هم ورسره مطابقت لری. د فقر له منځه وړل د ملګرو ملتونو په آجندا کی شامله خبره ده او د زریزی په اهدافو کی هم ورته په څرګنده اشاره شوی ده، د افغانستان د ملی ستراتیژی یوه برخه د فقر کمښت او د خلکو د اقتصادی ژوند ښه کول دی . له بلی خوا د ټولنیزو خدماتو ښه کول په دغی ستراتیژي کی د وخت او ارقامو له مخی ښودل شوی وو، چی ددغو ارقامو څخه یوه برخه یی تر لاسه شوی هم دی، په دی ډول سره د ستراتیژۍ د اهدافو تحقق د یو شمیرشاخصونو له مخې تحلیل کیدای شي ، ترڅو د تطبیق شوی ستراتیژۍ علمي تحلیل ترسره نشي د بلي راتلونکې ستراتیژۍ او پلان طرح ناممکنه ده . د افغانستان د پرمختیایي ستراتیژۍ په تطبیق کیدو سره افغانستان یو شمیرمهمې لاسته راوړنې درلودې : د سړي سر کلنی عاید (PCI) له ۱۵۰ امریکائي ډالرو څخه ۶۷۰ امریکائي ډالرو ته په منځنی توګه اوچت شو(دا صرف د یوه رسمی ګزارش رقم دی)، په هیواد کې ۹۰۰۰ کیلو متره په اوږدوالي سړکونه پاخه شوي او د ۷۰ کیلو مترو په اوږدوالي سره ریل پټلی جوړه شوې اوس په هیواد کې له شلو زیات دولتي او د پنځوسو شاوخوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصوصي مالي موسسات فعال دي . د مطبوعاتو آزادي دادمنه ، مدني نهادونه پياوړي او ګڼ شمير ولايتونه د برښنا لرونکي شول. دټولو سکتورونو له جملی څخه د عامی روغتيا او معارف په برخی کی له کمی پلوه ښه پرمختګ ليدل کيږی. په اوسط ډول دملی اقتصاد ټولو سکتورونو کی په سلو کی ۶۶ ستراتژی تطبيق شوی ده او نوره په سلو کی ۳۴ برخه د يو شمير ستونزو اوله هغی جملی د اداری فساد، ټيټو ظرفيتونو، ناامنی او تر يوه حده هم د بی کفايتی له امله تطبيق شوی نه ده،خو بيا هم په پرمختيايي ستراتيژی کې د ښودل شوو اهدافو او ترلاسه شوو موخو ترمنځ ژور واټن ليدل کيږي . لاهم افغانستان کي ثبات ندي راغلی او امنيتي ګواښونه شته ، ډير فرصتونه ضايع شول او د بهرنيو مرستو لګول اغيزمن نه وو، په هيواد کي اداري فساد لويه ستونزه وه ، د مخدره توکو د قاچاق مخه ونه نيول شوه، د استخدام کچه ټيټه وه، بهر ته مهاجرتونه موجود وو، په کليوالی سيموکی بيوزلی وه، منابع پوره تر کار لاندی رانغلل او ددولت او ولسونو ترمنځ باور پياوړی نشو. په دې توګه لاهم د هيواد د پرمختيا لپاره اوږد مزل په مخ کې دی چې بايد د راتلونکي لپاره دقيق علمي پلانونه او د پينځلسو کلونو لپاره يوه بله نوې پرمختيايي ملي ستراتيژي تدوين شي چې د تيرې پرمختيايي ستراتيژی تجارب پکې منعکس شي . که د يوی اوږدی مودی ستراتيژی نه طرح کيږی، راتلونکی دولت به اړ وی چې پينځه کلنی برنامی طرح او تطبيق کړی.په هر ترتيب: مهمه خبره داده چې دا ټول مثبت او منفی اړخونه د يوی تجربی په توګه د ارزښت وړ دی او افغان ملی کادرونه بايد بار بار او بيا بيا دغی تجربی ته مراجعه وکړی، له هغی څخه زده کړه وکړی او مثبت اړخونه ځانته يوه الګو وګرځوی او منفی اړخونه يی راتلونکی کی اصلاح او تکميل کړی.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارېANDS ټولې دندې ، ارکان او اهداف په مستقيمه يا غير مستقيمه توګه د ۲۰۲۰ کال لپاره د زريزې له پرمختيايي اهدافو(MDGs) Millennium Development Goals سره تړاو لري . ملي پرمختيايي تګلاره په ټوليز ډول اته ارکان لري چې په بيلابيلو سکتوري وزارتونو پورې تړاو لري او همدا وزارتونه يې اړونده چارې پر مخ بيايي لکه د ماليي وزارت ، اقتصاد وزارت ، د زراعت وزارت ، د تجارت او صنايعو وزرات ، د دفاع وزارت ، دعدليي وزارت ، د داخله او خارجه وزارتونه ، د بشر د حقوقو خپلواک کميسيون ، د سوداګری او صنايعو اتاق . چې دا ټولې ادارې به په ګډه کار کوې او پلان شوې اهداف به د ټاکلي مهالوېش سره سم ترلاسه کوي

ملي ستراتيژي د افغانستان لپاره اوږد مهاله لرليد او منځمهاله هدف ټاکلي چې و، په بيلابيلو برخو کې يی ښکاره وضاحت درلود، لکه د فقر کمول ، ځواکمن ديموکراتيک سياسي چاپيريال رامنځته کول ، د يو ښه امنيتي او دفاعي سيستم رامنځته کول او نور . که څه هم ملي ستراتيژي په ډير ښه ډول جوړه شوې او ددې اهدافو د ترلاسه کولو لپاره د مالي تمويل چارې نړيوالي ټولنې په غاړه اخيستي وې خو په وروستيو کلونو کې د دې ستراتيژې د پلي کيدو په مهال ځيني ستونزې رامنځته شوې چې په ځينو ساحو کې ټاکل شوي اهداف په خپل ټاکل شوي وخت ندي ترلاسه شوي .

ملي تګلاره د ملي ولايتي او ځايي پراخو مشورو لاسته راوړنه ده او د ټولو مدني ټولنو ، نادولتي نهادونو ، فرهنګي ، مذهبي جمعيتونو خصوصي سکتور او د نړيوالي ټولنې کارپوهانو په ګډه مشوره ترتيب شوې ، ددې مشورتي بهير په ترڅ کې دکليو په کچه ۱۸۵۰۰ او د ولسواليو په کچه ۲۹۰ او د ولايتونو په کچه د ۳۴ پرمختيايي پلانونه رامنځته شول چې له مخې يې نړدې د هر ولايت لپاره لومړيتوبونه په ګوته شوي دي .

د ملي تګلارې د ترتيبولو په مهال له اړونده تحليلي ميتودونو استفاده شوې وه تر څو دټولنې تر ټولو بې وزله قشر او د بيوزلی اصلي لاملونه ښه په ګوته شي او د هيواد په کچه د همدغه قشر د وضعيت په پام کې نيولو سره ملي پرمختيايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تګلارې اهداف داسې ترتیب شوي وو، ترڅو په زیاته اندازه پانګه اچونه په داسې ساحو کې صورت ونیسي چې نیغ په نیغه د بې وزله خلکو په ژوند کې ښکاره بدلون رامنځته کړي .

افغانستان لا د تیرو لسیزو د شخړو په حال کې و، چې په 2000 کال کې کله چې زیاتره هیوادونو د زریزې د تصویب په اساس د زریزې پرمختیایي اهدافو یا MDGs باندې توافق وکړ خو افغانستان پینځه کاله ورسته وتوانیده چې د MDGs سره یو ځای شي او د دې اهدافو د لاسته راوړنې او متداوم پرمختګ لپاره یې ملي پرمختیایي ستراتیژي جوړه او تر ۲۰۲۰ کال پورې یې د پرمختیا لپاره لرلید وړاندې کړ . اوس چې د ملي پرمختیایي ستراتیژی د پلي کیدو وروستی نیته په ۲۰۱۳ کال کې پای ته ورسیده ددې پرمختیایي ستراتیژی د جوړښت ، موثریت ، تاکلي اهدافو ته د رسیدو اندازه او د هغې په نتیجه کې راغلي بدلونونه ددې علمي – څېړنیزې رسالي د بحث او تحلیل لاندې دي . له دغه تحلیل څخه وروسته به موږ دا تجربه په کلکه په پام کی لرو.

دملی پرمختیایی ستراتیژی د لنډ تحلیل هدف د افغانستان لپاره د اوږد مهاله پرمختیایي لرلید او د زریزې د پرمختیایي اهدافو په رڼا کې د ملي پرمختیایي ستراتیژی د جوړښت ، اهدافو ، لومړیتوبونو او دهغې د تطبیق د شرایطو په هکله عمومي معلوماتو عرضه کول دي . او ددې څیړنې په نتیجه کې دهیواد د پرمختیا لپاره د لنډې ، منځنۍ او اوږدې مودې پرمختیایي لومړیتوبونو موثریت تحلیل او پایلې یې وړاندې شوې . هیله ده چې د اقتصاد او پرمختیایي مطالعاتو په برخه کې به ددغه ډول څېړنو رامنځته کیدل د مسلکي کدرونو ، محصلینو او نورو مینه والو لپاره په زړه پورې ماخذ رامنځته او د ملي پرمختیایي پروګرامونو د جوړښت او اغیزمنتیا په اړوند به دهغوی معلومات لا زیات کړي . په عمومي ډول دغه څیړنه لاندې اهداف تعقیبوي :

- د زریزې پرمختیایي اهدافوMDGs پیژندنه او د افغانستان په برخه کې د MDGs د ځانګړې بڼې پیژندنه .
- د منځمهاله او اوږدمهاله پرمختیایي تګلارو لپاره د چمتووالي په اړوند په افغانستان کې وروستیو بدلونونو ته کتنه
- د ملي پرمختیایي ستراتیژی ANDS لنډه پیژندنه ، جوړښت میتود ، ارکان او د تطبیق د ساحو پیژندنه
- د ملي پرمختیایي ستراتیژی د تطبیق دپایلو تحلیل او په نتیجه کې یې (د یوی تجربی په توګه) راغلي بدلونونه کتل.

په دغه علمي څیرنیزه رساله کي د زریزې د پرمختیایي اهدافو MDGs په چوکاټ کې د افغانستان اوسنی وضعیت او په وروستیو کلونو کې په بیلابیلو سکتورونو او د ژوندانه په مختلفو ساحو کې راغلي بدلونونه او بالقوه رامنځته شوې چمتووالی ته لنډه کتنه شوې. وروسته له افغانستان سره په نړیواله کچه د شوو پرمختیایي ژمنو په چوکاټ کې د مهمې ملي ستراتیژیکي برنامې په حیث د ملي پرمختیایي ستراتیژی ANDS جوړښت او اهمیت ته کتنه شوې . همدا راز د ملي پرمختیایي ستراتیژی میتودولوژي اهداف ، ارکان اود هغې د تطبیق ساحې او سکتورونو ترڅنګ د دې ستراتیژی پایلې او د هغوی په نتیجه کې راغلي اقتصادي بدلونونه تحلیل شوي او په پای کې د ټولې څېړنې پایلې وړاندې شوي دي .

د موضوع پس منظر : د افغانستان په معاصر تاریخ کی تردی مخکی د افغانستان بیلابیلو دولتونواو رژیمونو پرته له یوڅو پنځه کلنو اقتصادی- اجتماعی پلانونو کومه د اوږدی مودی ستراتیژی نه وه جوړه کړی. له۱۳۸۴ ل. کال څخه وروسته د لومړی ځل لپاره داسې یو مهم ملی سند رامنځته شو. دا باید هیره نه کړو چې پخوا تر دی په افغانستان کی یو شمیر ځانګړی دولتی پلانونه طرح او تطبیق شوی وو. لکه په پل کی چی وویل شول، مثلا امیر شیرعلیخان د افغانستان د صنعتی ګولو او پرمختیا لپاره ډیر غوره پلانونه لرل، چې دغو برنامو د اوسنیو علمی پلانون یا معاصرو ستراتیژیو بڼه او تخنیک نه درلود، بلکی یوځه ساده او ابتدا یی پلانونه وو چی زیاتره یی د سیدجمال الدین افغان له ریفورمونو سره اړخ لګاو. دغه برنامه د امیر شیرعلیخان له منځه تګ سره یو ځای له منځه ولاړه . ورپسی یوه اوږده

(c) ketabton.com: The Digital Library

موده افغانستان د انګریزانو تر اشغال او واک لاندې و، تر څو غازي امان الله خان په ۱۹۱۹ م. کال کې د هیواد استقلال بیرته تر لاسه او د پرمختګ او ترقۍ یوه اصلاحي او پرمختیایي برنامه یې تر لاس لاندې ونیوله چې د سیمې هیوادو کې یې ساری نه و . دغه مترقي پاچا هیواد ته موټر وارد کړل، داورګادي لپاره یې ریل پټلۍ وغځوله ، عامه تاسیسات یې نوي او دکابل په لویدیځ کې یې د یوه نوي او عصري ښار د جوړولو بنسټ کېښود، د معارف دترقۍ په خاطر یې ګڼ شمیر پیغلې او ځوانان بهر ته واستول او د علم حاصلول یې یوه دیني فریضه او د هیواد دپرمخګ ګونجي معرفي کړه، مرييتوب یې لغو کړ، د مالیاتو قانون کې یې بدلون راوست او مالیات یې له جنسي بڼې څخه نقدي شکل باندې واړول، د نارینه وو او ښځینه وو د برابرۍ لپاره یې د اسلام د مبارک دین له احکامو سره سم عملي ګامونه اوچت ګړل، د استعمار په وړاندې یې د استقلال خواهي جنډې بورته او د نړۍ ټول مستعمره هیوادونه یې د آزادۍ تر لاسه کولو ته بیدار او زړور کړل، نړۍ سره یې دیپلوماتیک روابط ایجاد او د هیواد نظامي تاسیساتو ته یې پاملرنه وکړه. نوموړې خپله دغه برنامه چې دیو ی بشپړې ستراتیژۍ حیثیت یې درلود د پغمان په لویه جرګه کې اعلان او دولس د استازیو تر مخې یې هغوی سره په ګډه تصویب کړه.متاسفانه ددغه نامتو مجاهد او غازي ټولواک په له منځه تللو سره دغه برنامه او اصلاحي پلان هم تر خاور لاندې شو. د سقوي ارتجاعي اړ- دوړ او تباهۍ څخه وروسته محمد نادر خان د چارو واک تر لاسه کړ، خونوموړی ددرې کلونو په ترڅ کې پرته له کومې تدوین شوې برنامې څخه صرف یو څو ادارات فعال کړل، د تجارت وزارت او د یوه بانک جوړول او د طب د پوهنځي تاسیس یې مهم اقدامات وو، وروسته ترهغه د ډیرو کلونولپاره افغانستنان دده د ورنو مخمدهاشم خان او شاولي خان د مستبدانه دکتاتورۍ تر واکمنۍ لاندې راغی چې هیڅ اصلاحي او د ترقۍ او پرمختیا برنامه یې نه لرله.

په ۱۹۵۳م. کال کې کله چې سردار محمد داوود خان د هیواد صدراعظم شو، نو د افغانستان د پرمختیا او نوی کولو لپاره یې پینځه کلن پلانونه رواج کړل. نوموړي دخپل واک پرمهال درې پینځه کلن پلانونه طرح او تطبیق کړل یعنې دغه پلانونه له ۱۳۳۵کال څخه تر ۱۳۵۱ کال پورې یو په بل پسې اجرا شول چې د افغانستان د تاریخي مطالعاتو په ترڅ کې د افغانستان لومړنی علمي پینځه کلن پلانونه بلل کیږي ، دغو پلانو په ریښتیا چې علمي او عصري بڼه لرله او د هیوا په بڼه کې یې ډیر ژور بدلون راوست. ورپسې افغانستان په ۱۳۵۴ کال کې د جاپان د هیواد په شان د پینځه کلن پلان پرځای یوه اوه کلنه اقتصادي – اجتماعي برنامه جوړه کړه، خو هغه ډیره بریالي تطبیق نه شوه، چې په همدې جریان کې په هیواد کې یو ژور سیاسي بدلون راغی. په ۱۳۶۵ل. کال کې یوځل بیا د افغانستنان د عصري کولو په خاطر یو پینځه کلن علمي پلان چې د (۱۳۶۵-۱۳۶۹) اقتصادي اجتماعي انکشافي پلان نوم ورکړل شوی و، جوړ شو. کله چې په ۱۳۷۱ ل. کال کې په هیواد کې کورنیو جګړو زور واخیست دغه هڅې بیخي هیرې او له منځه ولاړې، یعنې دهیواد لپاره کومه بله نوې برنامه د نا ا منیو او کورنیو جګړو له امله پوره تطبیق نه شوه. کله چې په ۱۳۸۱کال کې په هیواد کې د طالبانورژیم وپرځول شو، نو د افغانستنان د پرمختیا اوبیارغاونې لپاره جدي تدابیرو ته اړتیا ولیدل شوه.په دې توګه د ۱۳۸۴ ل. کال په ترڅ کې دغه پرمختیایي ملي سند تکمیل شو.البته ددغه سند په برخه کې ضرور ده چې د زریزې دپرمختیایي اهدافو او دلندن کنفرانس یادونه هم باید وشي .داځکه چې د زریزې اهدافو په دې ستراتیژۍ کې ډیر انعکاس موندلی او د لندن کنفرانس کې دافغانستنان قرارداد لاسلیک شو. دموضوع د ښه وضاحت لپاره به دغه بحث ته دوام ورکړل شي.

(MDGs)او د افغانستان وضعیت ته لنډه کتنه

د زریزې د پرمختیایي اهدافو Millennium Development Goals (MDGs) بنسټیزه موخه د نړۍ د فقیرو هیوادونو د ټولنیزو او سیاسي شرایطو په ښه کولو سره په دغو هیوادونو کې د هر اړخیزې پرمختیا هڅول وو چې په ۲۰۰۰ کال کې د د ۱۸۹ هیوادونو له خوا د ملګرو ملتونو په چوکاټ کې تصویب شول. MDGs د زریزې د تصویب یا millennium declarationڅخه سر چینه اخلي په کوم کې چې په ښکاره ډول ویل شوي و : د نړۍ هر فرد حق لرې چې د ځانګړې حیثیت او وقار، ازادی ، برابروالي او د ژوندانه اساسي معیار څښتن اوسي او دغه اصل په ټولنه کې د زغم او دګډ مسولیت احساس ته وده ورکوي. افغانستان ایله څو کاله وروسته دهغې تر تصویب څخه، یعنې په ۱۳۸۳ ل. کال کې هغه لاسلیک او د ملګرو ملتونو دعمومي غونډې (۲۰۰۰م.کال) اعلامیه یې تایید کړه. افغانستان وپتییله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۲۰۲۰م. کال پورى به د زريزى افغانى شوى اهداف عملى كړى. ددى مقصد لپاره يى لومړى يوه ستراتيژى جوړه كړه.

د زريزى د اهدافو د ترلاسه كولو لپاره هيوادونو ته اته بيلابيل اندازه كيدونكي او د مقايسي وړاهداف ((دافغانستان لپاره 9 اهداف دي ځكه د ځانګړو امنيتي شرايطو په پام كي نيولو سره نهم هدف يواځي د افغانستان لپاره امنيت ښودل شوى و)) ټاكل شوي چي د دغو عمومي اهدافو د تحليل لپاره ۲۱ فرعي اهداف او ۶۰ بيلابيلو شاخصونو څخه ګټه اخيستل كيږي .

د زريزې پرمختيايي اهداف ياMDGs په لاندې ډول دي :

1. **د شديد فقر او لوږې له منځه وړل**
2. **لومړنيو زده كړو ته لاسرسى**
3. **د ښځو د رول پياوړي كول او د جنسي برابروالي ترويج**
4. **د ماشومانو د مړيني راكمول**
5. **د ميندو د روغتيا ښه والى**
6. **د ايدز ملاريا او نورو ناروغيو مخنيوى**
7. **په متداوم ډول د ژوندانه د چاپيريال د ساتني ډاډمنول**
8. **د پرمختيا لپاره د نړيوال مشاركت رامنځته كول**
9. **د امنيت تامين (دغه هدف يواځى د افغانستان لپاره ځانګړى شوى و)**

دا چي MDGs د ژوندانه د معيار په لوړولو باندي په مركزي توګه تمركزدرلود، نو ددي لپاره د بشري منا بعوپه برخه كي پانګه اچونه، د زيربنا پياوړي كول او د خلكو د اقتصادي، سياسي او ټولنيزو حقونو لوړول اړين اقدامات ګڼل شوي وو.هغه اهداف چي د بشري منابعو اجنډا لاندي وو، د غذايي رژيم او روغتيايي حالت په ښه والي او د يو شمير عامو ناروغيو په مخنيوي يى تمركز درلود او راتلونكى كى هم بايد همداسى وى. د زيربنايي اهدافو اجنډا بيا د پاكو اوبو په موجوديت، روغتيايي چاپيريال، انرژي او معلوماتي او مخابراتي اساسنتياوو موجوديت او پاك چاپيريال په برابرولو تمركز كوي ، همدا راز د سياسي اقتصادي او ټولنيزو موخو په اجنډا كي د ښځو د ټولنيز رول زياتوالي د تاوتريخوالي د كموالي د سياسي بصيرت لوړولو عامه خدماتو ته د يو شان لاسرسي او د امنيت او ملكيت د حقوقو په ساتني تمركز كړى و.

افغانستان په رسمي ډول MDGs له تصويب څخه پنځه كاله وروسته پلي كړ. په همدي د ليل دزماني تقسيم او قات له مخې د افغانستان لپاره د ۲۰۱۵ پرځاى ۲۰۲۰ كال وروستى نيته ټاكل شوې وه، تر څو نوموړې اهداف ترلاسه كړى شي .په همدې دليل د زريزې پرمختيايي اهداف د افغانستان په ملي پرمختيايي ستراتيژى كې په بشپړه ډول ځايول شوى وو.

د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره چې د زريزې د پرمختيايي موخو په نظر كې نيولو سره د يو اوږدمهاله او ستراتيژيک سند په توګه رامنځته شوې د افغانستان لپاره تر ۲۰۲۰ ميلادې كال پورې په هر اړخيزه توګه اقتصادي ، سياسي او ټولنيزلرليد وړاندې كوي او د دې لرليد له مخې تر ټاكلي نيتي بايد افغانستان لاندې لاسته راوړني ولري :

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اسلامي اصولو او اساسي قانون په رڼا کې يو ديموکراتيک هيواد چې دداخلي سولې او امنيت ، د ګاونډيو هيوادونو سره د سوله ييز ژوند او نيکو اړيکو درلودونکی او په نړيوال ډګر کې د درناوي څخه يو برخمن هيواد وي .
- زغم لرونکی ، يو موټی او کثرت ګرا، اسلامي ارزښتونو او عمومي ګډون ، عدالت او د اتباعو د حقوقو برابری لوړو موخو ته ژمن يو ملت
- د پياوړي خصوصي سکتور ترلارښوونې لاندې د بازار د اقتصاد ، ټولنيزې برابری ، او د ژوندانه چاپيريال د دوامداره ساتنې پر بنسټ د اميدونو څخه ډکه يوه ټولنه .

د ملي پرمختيايي تګلارې له مخې په پام کې وه چې د ټاکلو پلانونو او موخو له مخې تر ۱۳۹۱ کاله پورې به نوموړې تګلاره د بيلا بيلو سکتوري وزارتونو او خپلواکه ادارو لخوا د نړيوالې ټولنې په مالي ملاتړ پلي او په پايله کې د افغانستان لپاره په ځانګړې ډول لاندې منځمهاله موخې ټاکل شوی وی :

د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره يو داسې پرمختيايي پلان دې چې د زريزې پرمختيايي موخو(MDGs)باندې ولاړ او په افغانستان کې به د بې وزلۍ د راکمولو لپاره د يو ستراتيژيک سند په توګه تر ګټه اخيستل کيږي . ددې تګلارې د ملاتړ اصول د افغانستان ترون ليک ارکان او معيارونه نشکيلول چې له مخې يې د ملي پرمختيايي تګلارې ارکان او موخې په لاندې ډول پيش بيني شوي وی .

- امنيت ، ملي ثبات او د قانون تطبيقول، ترڅو د هر افغان تبعه د فردي امن تامينولو ته رسيدګي وشي
- حکومتداري د قانون ټينګښت او دبشري حقونو په برخه کې د بنسټونو پياوړي کول د قانون ټينګښت او د عامه خدماتو وړاندې کولو ترڅنګ د دولت لخوا خلکو ته ځواب ورکول .
- اقتصادي او ټولنيزه وده . د بيوزلی کمول ، د خصوصي سکتور تر لارښوونې لاندې د بازار د اقتصاد په چاپيريال کې د دوامداره ودې تامينول د بشري پرمختيا د شاخصونو ښه کول او د زريزې پرمختيايي موخو په برخه کې د پام وړ پرمختګ ترلاسه کول.

MDGs د اهدافو په وړاندې د افغانستان اوسنی وضعيت

افغانستان د يو پرمختيايي هيواد په توګه چې تراوسه هم د جګړو او شخړو سره مخ ده او لا هم ټوپکسالارانو په واک خيته اچولی او د اداراتو مديريت مسلکی او تخصصی شوی نه دی، نا امنی اوادارى فساد يې د پرمختيا پروسه تر سيوري لاندې را وستې، خو بيا هم د زريزې د اهدافو د تر لاسه کولو لپاره په افغانستان کې يو خوشبينانه تصوير موجود دي. په تيرو کلونو کې د ځينې اهدافو په لور ښه پرمختګ شوي، خو نور بيا له ټاکلې مهالويش څخه وروسته پاتې دي.

د مرستو د لوړ جريان سره سره بياهم افغانستان د فقر د سطحې د راټيټولو هدف (۲۴٪ تر ۲۰۱۵ کال پورې) څخه وروسته پاتې ده. ورستي تخميني ارقام ښيي چې په افغانستان کې غربت په ګڼو ټولنيزو عواملوپورې تړاو درلود او ددې تر څنګ په ځانګړې ډول د زراعت په برخه کې د مولديت په لوړوالي پوري ډير تړاو لري. ځکه د زراعت د سکتور رشد اوپه هغه کې د مولديت زياتوالی د عايد د زياتوالي، د استخدام د کچې د لوړيدو او د غذايي موادو د وارداتو تعويض او په هيواد کې د غذايي مصئونيت سبب ګرځي. په زياتره برخو کې د اوسني حکومت په وړاندې د تيرو لسيزو څخه د پاتې ناخوالو او ننګونو د موجوديت په نظر کې نيولو سره د فرعي اهدافو د لاسته راوړ نو کچه تر ډيره په سم جهت اوډ داډ وړ بريښي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشري اوټولنيزې پرمختيا د اهدافو په برخه کې د افغانستانرشد د قناعت وړ ده او د لومړنيو زده کړو کچه تقريباً ترلاسه شوې (ښوونځيو ته د نجونو تګ او تعليم ترلاسه کول په خپله لويه لاسته راوړنه ده) خو بيا هم د هر شاګرد په سر د پانګونې کچه اوس هم د سيمې د هيوادونو (پاکستان ۲۵۰ ډالر، ايران ۶۰۰ ډالر) په پرتله کمه، يعني يواځې ۶۰ ډالره ده.

د جندر او اقتصادي پرمختيا په برخه کې تر ۲۰۱۲ کال پورې ارقام ښئي چې افغانستان تراوسه هم يو ورسته پاتې هيواد دې او په اقتصاد کې د ښځو ونډه لا هم په سيمه کې تر ټولو کمه ده، خو په ولايتي يا د هيواد په کچه د ښځو نماينګې په سيمه کې يوه بيلګه ګڼل کيږي چې ٪۲۵ ته رسيږي ، تمه ده چې د روغتيا ، تعليم ، اوبو لګولو په برخو کې پانګه اچونه به د غريبو خلکو ژوند کې بدلون راولي او روغتيايي خدمتاتو ته د خلکو لاسرسي به د خلکو د ژوند د توقعاتو کچه لوړه کړي .

په افغانستان کې په تيره لسيزه کې د عامه سکتور په وسيله د روغتيايي خدماتو او تعليم عرضه دکم مصرف لرونکي او د خلکو ترمنځ عادلانه ثابته شوې او په ځينو نورو ساحو کې د مناسب عامه سکتور د نشتوالي په صورت کې د ناحکومتي ادارو (NGOs) فعاليتونه ډير اغيزمن ول .

ښځينه وو ته تعليم او روغتيا په برخه کې امتيازي برخه ورکول د MDGs په ټولو نورو برخو کې خپل اغيز ښودلی ده ، ځکه په افغانستان کی د کورنيو اقتصادی وضعيت خراب دی، نوپه دې سره ښځينه مشروع کار او عايد پيدا کوي، مثلا خياطی کوی، چرګان روزی او داسی نور، له بلی خوا د مور او ماشوم روغتيا ډادمنه کيږي او په اقتصاد کې د ښځو ونډه زياتيږي . د MDGs د ټاکلو موخو ترلاسه کولو لپاره د نړيوالې ټولنې هراړخيزې مرستې حياتي ارزښت لري چې په دې برخه کې نه يواځې مالي مرستې، بلکې د ظرفيتونو لوړول ، د پاليسيو ترتيبول او د پرمختګ په مقابل کې تشويق په دې لاره کې په زياته اندازه د پام وړ اقدامات دي او د نړيوالې ټولنې سره له بشپړه او هر اړخيز تفاهم پرته افغانستان ته دا ستونزمنه ده چې په يواځې ځان په ۲۰۲۰ کال کې متوقعه اهداف ترلاسه کړي .

د بدلونونو لپاره د زمينې چمتووالی

د افغانستان په معاصر تاريخ کې ، دلته د لويو قدرتونو ترمنځ د سړې جګړې د تمرکز له اوږدو او بې ساري ويجاړيو وروسته په ۱۳۸۱ ل. لمريز کال کې يوه نوې دوره رامنځته شوه . په داسې حال کې چې هيواد په بشپړه ډول په هراړخيزه توګه د لسيزو ناکراريو ځپلی و، په پراخه کچه فزيکي ـ بشري او ټولنيز نهادونه ويجاړ شوي وو. د افغانستان نوې ادارې او د هغې نړيوالو همکارانو ته ستر تاريخي مسوليت وړ په غاړه کړ. چې په دې اړوند د يو اسلامي او پراخ بنسټيه حکومت رامنځته کول چې د قانون ټينګښت ته ژمن او ټول افغانان پرته له توپير څخه پکې سوله ييز او له درناوی ډک د ژوند کولو فرصت ولري ، خپلو بالقوه اقتصادي ظرفيتونو څخه داسې ګټه پورته کړي چې په نتيجه کې يې خلک عامه خدماتو ته بشپړه لاسرسی ولري او د انسانی کرا مت لرونکو وګړو په توګه د برابره حقونو څخه برخمن وي .

شپږنيم کاله وروسته، د کتنې وړ هڅو او لاس ته راوړنو سره سره، موږ لا تر اوسه هم دې موخو ته نه يو رسيدلي. هم موږ او هم زمو نړيوال همکاران، دی پايلی ته ورسيدو چې د شته خنډونو او پر هغو باندې د برې دلاسه کېدو لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت مسله ، سمه نه وه تحليل کړي. نا امنی ، بیوزلي، فساد، او په زیاتیدونکې توګه د نشه یی توکو د صنعت پراختیا، دا تریخ حقیقت څرګندوی، چې د ماهیت له مخې د افغانستان په وړاندې د پرتو ننګونو په پراخوالي او حجم کې کمښت یا مثبت بدلون ندی رامنځته شوی. ، که چېرې د افغانستان د خلکو ځانګړی ستونزی او د سرچینو د کموالي په نظر کې نیولو سره د پرمختیا، امنیت، او سیاسی تګلارو ترمنځ اندول په پام کې ونه نیول شي ، بیا به هم د افغانستان خلک په بشپړه توګه د خپل بشرى پوتنسیال د پکارولو په برخه کې کمزوری پاته شي. د وسایلو، مهارتونو او د هغو څخه د دولت او نړیوالي ټولنې د اړین سیاسی ملاتړ په شته والی سره - افغانان کولای شی په راتلونکی کی پخپله د پراخه او هر اړخیزه بیا جوړوني او په هېواد کې د دوامداره سولې د تامین، کلیدي او غوره نقشې په غاړه واخلي.

دافغانستان ملي پرمختیایی تګلاره ، په هیواد کې په شته ننګونو باندې د برلاسی او د خلکو د هیلو او توقعاتو د ښه کیدو او پلي کولو په موخه، له بهر څخه د رابلل شوی متخصصینو په مرسته جوړه شوې وه. وده او پرمختیا ته د رسیدو لپاره د افغانستان د ملي پرمختیا تګلاره داسې یو لاربښود و، چې د هغو عرصو په برخه کې کومې چې د زریزی پرمختیایی موخو پر بنسټ د بېوزلي د راکمېدو په موخه د هېواد دملي تګلارې په تو ګه برابره شوې وه، ترې ګټه اخیستل کیده. په بریالیتوب سره ددې تګلارې د پلي کولو بنسټیز عنصر، د غوره ملي ظرفیتونو لکه: معارف، انرژي، کرهنې او اوبه لګول او همدارنګه د پخلاینې، عدالت او بدیل معشیت په برخو کې د پانګې اچول وو. د افغانستان د ملي پرمختیا تګلاره ، سربېره پردې چې د افغانستان دولت او نړیوالي ټولنې ترمنځ د تړون د موخو د بشپړکېدو لپاره د لګښتونو یوه حساب شوې تګلاره وه، د پرمختیا د بهیر او د ثبات راوستلو په لور د خوځښت، پرله پسی ودې او بشري پرمختیا او د اوږدمهاله افغانی کېدنې څخه د تمه کېدونکو موخو د عملي کېدو، یوه طرح هم ګڼل کیږي. د افغانستان د تړون لیك بشپړ عملي کېدل یعنې دسولې راوستل، ټولیزې او سالمې اداري رامنځ ته کول، د ټولنیزې او اقتصادي دوامداره ودې تامینول، دا چې د هغو مثبت او محسوس اثرات د افغانانو پر ژوند اغېزه ولري ددې غوښتونکې وه ترڅو د زورزیاتي او کړاو د لس ګونو کلونو څخه وروسته د ناکامي څخه په وېره باندې غلبه حاصله شي. اوس مهال له بریالیتوب څخه پرته د بل هېڅ یو بدیل په هکله باید فکر ونه شي. (د پرمختیایی ستراتیژۍ درې او پېښتو متنونه ډېر ضعیف ژباړل شوی، املایی او ګرامری تیر وتنې لري، نوځکه له هغو څخه په اقتباس کی تیروتنې تر سترګو کیږی. له دی امله بېښنه غواړو).

د ۱۳۸۰ کال د لیندۍ (۲۰۰۱ زیږدیزکال) څخه را پدېخوا په هیواد کې ګڼې لاسته راوني شته چې د پام وړي دي .د بن پرېکړه چې د ۱۳۸۰ هجري لمریز کال د لیندۍ د میاشتي (د ۲۰۰۱ زیږدیز کال د دسمبر په پینځمه) لاسلیک شوه، په افغانستان کې د یو دموکراتیک حکومت د جوړېدو په لوري یی نوی پړاو پرانیست د بن له کنفرانس څخه وروسته ډېر ژر یوه لنډ مهاله اداره رامنځته شوه او له هغی نیتی وروسته، د بېړنی لویې جرګې د جوړېدو له لارې- د لسګونو کلونو وروسته یو شمیر محلی مشرانو، پخوانیو جهادی قوماندانانو او والیانوپېدې جرګه کې د افغانستان د خلکو داستازو په توګه ګډ ون وکړ – منځ مهاله اداره جوړه شوه. په ۱۳۸۳ کال (۲۰۰۴زیږدیز کال) کې، له دریو لسیزو وروسته، د لومړي ځل لپاره، افغانستان وکولای شول چې د پرمختګ او سیاسي سیستم لپاره د یو بنسټ په توګه یو اساسي قانون ولري. د آزادو او عادلانه ټاکنو درې پړاوونه سرته ورسېدل. زموږ هېواد افغانستان، اوس مهال یو داسې ولسمشر لري چې په دموکراتیکه توګه ټاکل شویدی، همدارنګه، د ټاکل شوی ملي شورا او ولایتي شوراګانو درلودونکی دی. په سلو کې ۷۶ په شرایطو برابر رای ورکوونکو د ولسمشري په ټاکنو کې ګډون وکړ. همدا اوس د ملي شوراد غړو په سلو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷ښځې دي. (سره له دی چی په ولایتی شورا ګانو کی د زورواکو اوپخوانیو قوماندانانو لاسوهنی تر سترګو کیږی، خو بیا هم اقلا ددیموکراسی یو مظهر دی او موږ یی یو پرمختګ بولو).

د سیاسی پرمختګونو ترڅنګ، د ۱۳۸۰ کال څخه راپدېخوا نور پرمختګونه، دا ډول دي : په لومړنیو او منځنیو ښوونځیو کې د شپږ میلیونه ماشومانو شمولیت، چې د هغو په سلو کې ۳۵ نجونې دي؛ د روغتیایی لومړنیو خدماتوکچه اوس مهال د هېواد په سلو کې ۸۵ تر پوښښ لاندې نیسي او په سلو کې ۸۰ د افغانستان خلک د واکسیناسیون د خدماتو څخه برخمن شویدي؛ تر پنځه میلیونو څخه ډیرشمیر کډوال هېواد ته راستانه شویدي؛ د ۱۲۲۰۰ کیلومترو په شمول حلقوی سرک بیا رغول شویدی؛ تر ۶۳۰۰۰ څخه ډیر وسله وال کسان دملکي کولو له بهیر سره یوځای شوي دي؛ پخوانی نامسوله وسله وال په پولیسو او ملی اردو کی تنظیم شول، د ملي اردو او ملي پولیسو تاکل شوی شمېره د بشپړېدو په حال کې ده؛ د دولت اقتصادي نهادونه او خیریه ټولنیز نهادونه، بیا جوړ شویدي چې د ارزښت وړ لومړني خدمات وړاندې کوي؛ د پیسو ریفورم تر سره او د محاسباتو واحد ملي سیستم رامنځ ته شوی؛ د ملی اقتصاد نسبی ثبات، مالي نظام، د پیسواحتیاطي سیاستونه، د انفلاسیون نسبتاً ټیټه کچه تر لاسه او اړونده عامه مالي اداره جوړه شوې ده؛ اوس د مخابراتو شبکې او سوداګریزه بانکداري چې د خصوصي سکتور له خوا پر مخ وړل کیږي، نسبتا ښه پر مخ روانه ده.

د بن له تړونه وروسته، د افغانستان دولت او نړیواله ټولنه، د افغانستان توافقنامه (تړونلیك) طرح کړ، چې دا تړونلیك په ۱۳۸۴(۲۰۰۶ زیږدیز) د انګلستان د لندن ښار کې لاس لیک شو. د بن تړون په پایله کی دولتی نهادونه بیا ورغول شول او د افغانستان د تړونلیك موخه، د دې نهادونو فعال کول و. دې موخې ته د رسیدو لپاره، د افغانستان تړون لیك د دولت هر اړخیزې جوړونې څخه د ملاتړ لپاره یو شمېر لوړې موخې په ګوته کړې چې د امنیت، حکومتداري ، ټولنیز او اقتصادي پرمختګ سره یو ځای د نشه یی توکو سره مبارزه او سیمه ایزه همکاري هم پکې شامل وی. د افغانستان دولت د خپلو مسؤلیتونو د پرځای کولو لپاره،چې د افغانستان تړون لیك په وړاندې یی لرلی، د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې لومړنی سند جوړ او وړاندې کړ چې هغه سند اوس د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې په نوم یادیږی او موږ یی اوس د یوی تجربی په توګه تر کتنی لاندی نیسو.

تر اوسه پورې د نړی د ملتونو څخه هېڅ یو د داسي ننګونو سره چې افغانستان په وړاندې پرتې دي، ندي مخامخ شوی. زموږهېواد د لسګونو کلونو جګړې په وړانیو بدل کړی او دهغه بشري، نهادی او فزیکي زېربنا یا داچې په بشپړډول ورانه شوی یا هم ډېره زیانمنه شویده، په اوس وخت کې، افغانستان له بیوزلي سره لاس او ګریوان دي او د هغه مالی سرچینې ډېرې کمي دي، چې دا کار د خدماتو د وړاندې کولو خنډ ګرځېدلی؛ د مخالفو وسله والو او مجرمانو د فعالیت له امله نا امني ورځ په ورځ زیاتېږي؛ په حکومت کولو کې کمزورې او اداري فساد ډیر زیات دی؛ د خصوصي سکتور د پرمختګ لپاره اړینه زمینه نشته؛ د نشه یی توکو مخ په زیاتېدونکی صنعت له ځانه ناوړه اغېزه پرې ایښې ؛ او په عامه او خصوصي سکتورونو کې د غوره بشري ظر فیتونو کموالي شته. د هېواد د بیا جوړونې اړونده ستونزو باندې بریالیتوب داسې چې وکولای شي د دوامدار اقتصادي ودې لپاره لازمه زمینه برابره کړي، د زیاتو کلونو او د نړیوالې ټولنې د دوامداره مرستي غوښتونکی دی. (سره له دی چی د ملی پرمختیاد ستراتیژی پښتو ژباړه له املایی او ګرامری پلوه ډیره اصلاح شوه، خو که چیری بیا هم ستونزی پاتی وی، ښښنه غواړو).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغو ټولو لاسته راوړنو سره سره د افغانستان د پرمختيا او ثبات په لاره کې ګڼ خنډونه او ننګونې لاهم شته چې ددغې ملي تګلارې په پلان او طرح کې باید له پامه ونه غورځول شي .په هغه صورت کې چې د هېواد په ځينو سيمو کې نا امنی وي، او تر څو هغه راکمه نشي، موږ اقتصادي او ټولنيز پرمختګ ته نشو رسېدلای. د ترهګرې او بنسټ پالو د فعاليتونو د جرړو را ايستلو په لار کې د دولت او نړيوالې ټولنې د کوښښونو سره سره، د ۱۳۸۴ کال څخه را پدېخوا امنيتي وضع خرابه شوې ده. په افغانستان کې، په ځانګړې توګه په سوېلي او سوېل ختيځو سيمو کې امنيت د خورا اهميت درلودونکی دی. د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلارې د تطبيق په لاره کې، امنيت يواځينی لومړې شرط دی. خو په دې اړوند امنيت يواځينی عنصر ندی. د افغانستان د ملي پرمختيايی تګلارې همېشنی برياليتوب د دولت د ځواکمنی له لارې په ټول هېواد کې د قانون د ټينګښت په برخه کې ملاتړ او پياوړتيا ده. په داسي حال کې دا کار د حکومت کولو د ملی او ځايی جوړښتونو غوښتونکې دي، تر څو و کولای شي وګړو ته اساسی خدمتونه تر سره کړي.

د امنيت په راوستو کې دوی مسلی چې يو دبل سره تړاو لري، مهمی دی: په عامه سکتور کې د اداري فساد زياتوالی او د نشه يی توکو د صنعت وده. موجوده احصايی دا ښيی چې اداری فساد په ټول هېواد کې خپور شوی او په عامه ادارو کې وار په وار زياتېدونکی فساد د پانګوالو د نا هيلی سبب ګرځي. چې دا کار په ريښتيا سره د اقتصادی فعاليتونو پڅوالی او له هغه سره نور اړوند تهديدونه زياتوي. د هېواد په ځينو سيمو کې د امنيت نشتوالی، د کوکنارو د کرلو لپاره زمينه برابروی چې دا کار د نشه يي توکو د صنعت د زياتيدلو سبب ګرځي. د نشه يی توکو اقتصاد، د مشروع اقتصاد بالقوه ټول فرصتونه تر خپلې شعاع لاندې راوستلي اود ترهګری فعاليتونو د تمويل لپاره د نامشروع زياتو پيسو په لاس راوړلو سبب ګرځي اوپه دولتي ادارو کې فساد نور هم زياتوي. همدارنګه، هېواد کی باید د ټولنيزو غوره خدماتو کموالی په ځانګړې توګه د ښوونې او روغتيا په برخو کې تر غور او څېړنې لاندې ونيول سي. د سواد کچه په هېواد کې، په خاصه توګه په کليوالي سيمو او د ښځو په منځ کې، ډېره ټيټه ده. په افغانستان کې د روغتيا اړوند شاخصونه هم د نوری نړۍ په پرتله په ډېره ټيټه کچه کې دی. د سړی سر روغتيايی لښګت، د سيمې په هېوادونو کې د سړی سر روغتيايی لښګت يو پر څلور ده.

دولت بايد په غوڅه توګه د خصوصي سکتور لاربښوونه وکړی، توليدی فعالتونه بايد زيات کړی اود بازار اقتصاد ته ژمن پاته شي. دا کار د اقتصاد دوامداره ودې لپاره اړين بنسټ جوړوي او د کارموندنې فرصتونو په برابرولو کې مرسته کوي. دا پداسي حال کې ده چې په اقتصادي اړونده عرصو کې يو لړ داسې نيمګړتياوې شته چې بايد تر بيا کتنې لاندې و نيول شي، ترڅو زموږ کوښـښ برياليتوب ته ورسيږي:

د هيواد فزيکي زيربنا د سړکونو، د اوبو او بريښنا وړاندې کول، او د ارزښت اړوند ټول ځنځير چې کورنی توليدات کورنی او نړيوالو بازارونو ته رسوي، داسې کم دي چې اقتصادي ودې ته ځواب نه وايي.

معنوي زيربناوې چې د اقتصادي فعاليتونو لپاره بشری او نهادي لازم ظرفيتونه پکې شامل دي، هيڅ نشته. په عامه او خصوصی سکتورونو کې د ظرفيتونو لوړولو او د نهادونو پرمختګ ته د پام وړ پاملرنه شوې ده، خو بيا هم د ودې او پرمختيا په اړه د افغانستان د ملي پرمختيايی تګلارې موخوته رسېدل، وخت ته اړتيا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اقتصاد مدیریت کول کمزورې ده. دولت ددې په لته کې دی ترڅو د اقتصاد په برخه کی پراخه سموني (ریفورم) رامنځ ته کړي، خو د نهادي چوکاټونو جوړول او ددې ریفورمونو د اغیزمن پلي کولو لپاره د لازمو مقرراتو جوړول کلونو وخت ته اړتیا لري.

په تیرو کلونو کی د اقتصادی او سیاسی ګوښه والی په دوران کې د سیمی او نړی سره د افغانستان سوداګریزو اړیکو ته ډیر زیان رسېدلی دی او باید بیا و رغول شي، ددې لپاره چې افغانستان وکولای شی یو ځل بیا د سیمی او نړی د اقتصاد سره یو ځای شي، باید د خصوصی سکتور د ودې او پرمختګ لپاره لازمه زمینه برابره کړي.

د اقتصادی او سیاسی ګوښه والی په دوران کې، د مالی مسلو او د ځمکی د مسلی له کبله د غوره بازارونو ارتباط وده نه ده کړی او دې کار په اقتصادي برخه کې د خصوصی پانګه والو فعالیتونه کم کړي دي. افغانستان د پام وړ سوداګري او طبیعي غوره سرچینو څخه برخمن دی، چې د هغو څخه د سمې ګټې اخیستنې په صورت کې کیدلای شي د کارموندنی لپاره زیات فرصتونه برابر او د دولت عواید په څرګنده لوړ کړي.

د نه همغږۍ او نه سمون اوسنۍ لارې چارې چې د افغانستان د بیا جوړونې او بیا رغونې لپاره ترې ګټه اخیستل کیږي، باید د یوې بشپړې همغږۍ، واحدی او د لومړیتوبونو د ټاکلو په کړنلارې، هغسې چې د افغانستان د ملي پرمختیایی په ملی تګلارې کې ځای ورکړل شوی و، بدل شی. ددې ټکي په پام کې نیولو سره چې اوس هم یو ډیر شمیر مرستې، د افغانستان د دولت له بودجوې سیستم څخه وتلي، لګول کیږي، لازمه ده چې د افغانستان د راتلونکی پرمختیا لپاره اړینه همغږي رامنځ ته شی او د مرستو اغېزمنتیا لوړه شی.

د ANDS د تطبیق په بهیر کې د بهرنیو مرستو د وضعیت لنډ تحلیل په لاندې توګه وه .

د ارقامو لـه مخی پـه ۱۳۸۱ل. کال کی پـه اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو اندازه پـه سلو کی ۸۲,۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱,۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجه کی په سلو کی پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کال د ټولی بودجې په سلو کی ۸۲,۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کال په ټولـه بودجـه کـی د بهرنیـو مرسـتو ونـده پـه سـلو کـی ۶۶,۲ وه. پـه ۱۳۹۱مـالی کـال کـی ملـی بودجـه ۲۴۴,۷۴۴بلیونـه افغانی وه، چې دغه پیسی له ۴,۸۹۵بیلیون ډالرو سره معادل دی(په دی کال کی په اوسط ډول یوامریکایی ډالر پنځوس افغانی کید)،ددغه کال په انکشافی پروګرامو کی هم له همدی بودجې کار اخیستل شوی و، همداسی هم تر ۱۳۹۲ل. کال پوری د انکشافی بودجې لپاره بهرنیو مرستو څخه کار اخیستل کیده. پـه دی توګـه لیدل کیږی چې بهرنیو مرستو د افغانستان ددولت د مـالی تمویل مهمـه وسیله وه . دغـه مرستې پـه عمومی توګه له افغانستان سره په لاندی توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کی ژمنه شوی وی :

- پـه ۲۰۰۶ م. کال کی د توکیو کنفرانس ۴,۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- پـه ۲۰۰۴ م. کال کی د برلین کنفرانس ۸,۳ میلیارده مرسته ومنله
- پـه ۲۰۰۸ م. کال کی د لندن کنفرانس کی ۱۰۵ میلیارده ډالره او پـاریس کنفرانس کی ۲۱,۴ میلیارده د مرستو وعده وشوه.
- پـه ۲۰۰۶ م. کـال کـی ددغـو ټولـو مرستو مجموعـه ۲۳,۳ ملیـارده ډالـره شـوه. د ۲۰۰۶ کـال تـر پـای پـوری افغانستان ته ۱۳ میلیارده ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کی ۲۲ یی ددولت له طریقه او په سلو کی ۷۸ یـی د نـادولتی موسسـاتو لـه خـوا مصرف او ولګول شوی.البته ددولت د بودجې پـه واسطه اجرا شوی مرستې د نـا دولتی موسساتو په پرتله اغیزمنی ارزیابی کیږی، اما د نـادولتی مؤسسـاتو د لګښت او د پـروژو نتیجـه او دهغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

گزارشات رسما ثبت نه دی او نه هم ددوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دی(البته ټولی تر یوه حکم لاندی نشی راتلای، ډیرو انجیوګانو او موسساتو خصوصا د ولایتی بیارغاونی ټیمونو په ډیر معقول لګښت سره ډیری ګټوری او مطمینی او منظمی پروژی تطبیق کړی چی د افغانستان ددولت او ټول ولس له خوا دمننی وړ دی).

- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پوری ټولی ۶۲,۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوی ده چی له هغی جملی څخه ۳۵,۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کی افغانستان ته ورکړل شوه.
- د بن دوهم کنفرانس(۲۰۱۱م.)دایر شو، موخه یی تر ۲۰۲۴م. پوری چی د بن له لومړی کنفرانس څخه تقریبا لس کاله وروسته جوړ شو، د تحول لسیزه یی په پام کی ونیوله او د امنیتی مسولیت دلیږد خبره پکی مطرح شوه او له افغانستان څخه تعهد واخیستل شو چی اداری فساد ته به دپای ټکی ږدی. په دی کنفرانس کی چی د آلمان د هیواد په کوربه توب او دافغانستان په ګډون دایر شو، هغه کی ۸۵ هیوادونو او۱۵ نړیوالو سازمانونو برخه لرله. مهمه موضوع یی دافغانستان د امنیت په هکله د نړیوالو ژمنی وی. د پورتنیو مرستو له جملی څخه د هغه زیاته برخه یی بلاعوض کمکونه دی، لږ برخه یی پورونه دی. دغه پورونه په لاندی ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دی :

5. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یی د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چی ددغه پور شرطونه دادی:
د پور تکتانه یی په سلو کی ۰,۷۵ ژمنه شوی یی په سلو کی ۰,۳ او د ورکړی موده یی لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یی څلویښت کلونه دی.
6. د آسیایی پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کی ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی
شرایط: د پور تکتانه په سلو کی یو او ژمنه شوی تکتانه په سلو کی صفر، د بیاورکړی پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلویښت کاله دی.
7. د اسلامی پرمختیایی بانک: په دوو پروژو کی یی ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دی.
شرایط: د پور تکتانه په سلو کی صفر، د بیرته ورکولو مهلت یی اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد دیرش کاله دی.
8. د سعودی پرمختیایی صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره
د پور شرایط: تکتانه په سلو کی صفر، د بیا سپارلو د مودی پیل اوه کاله، دپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونی بیلابیلو برخو کی لګول شوی دی. هغه پورونه چی په مجموع کی له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پوری افغانستان ته ور کړی شوی دی. ټول یی ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنی مثالونه په افغانستان کی د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کی وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لګولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس کی د افغانستان دولت او وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یی د بهرنیو مرستو په لګښت کی یو ریفورم ایجاد کړ. د مالیې وارت مخکی تر هغه ددولت د عوایدو دډیر ښه متمرکز کیدو او په هغو کی د ښه شفافیت په خاطر د مالیی وزارت، د مهمو ګمرکونو او دولایاتو د مستوفیتونو په برخه کی نه ستومانه کیدونکی کار کړی و. هغه بی نظمی چی له۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پوری موجوده وه ورو ورو له منځه ولاړه او ددولت شتمنی خوندی پاتی شوه. لاهم ډیر کارونه پاتی دی چی ددولت منظم او غیر منظم ټول عواید ښه سازماندهی شی. د مالیی وزارت په دی برخه کی په دی ورسوتیو دوه ـ دری کلونو کی ښه کوټلی او بریالی ګامونه اچت کړی دی او ددولت د عوایدو اندازه اوچته او ثبات ټینګ شوی دی .

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینی لری او ددولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چی ورو ورو به یو یو تر استفادی لاندی راشی. یعنی افغانستان مجبور نه دی چی د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وباسی. د افغانستان ددولت مالی منظم عواید لکه مالیاتی عواید، تشبثاتی عواید او نور دی چی د هغه اټکل کول آسانه دی. له بلی خوا داسی هیله شته چی بیلابیل مالیات ولرو، لکه :

د جایدادونو، سرایونو، حمکو، دمالداری سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتیازونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کی د مثبت بدلون لامل کیږی. څومره چی ددولت منظم عواید پیاوړی شی یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زمونږ اتکا کمه شی. د مالیی دوزارت او د افغانستان دحکومت راټلونکی هڅی همدی ټکیو باندی متمرکزی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال ددولتی ملکیتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات وومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیږی او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو ی مرحلی ته نزدی شوی دی.

د افغانستان بیا رغاونه او د لندن کنفرانس

د افغانستان اسلامی جمهوری دولت او نړیوالو ملګرو د ۲۰۱۰ کال د جنوری په میاشت، چی ۱۳۸۸ کال د سلواغی میاشت د اتمی سره سمون خوری په لندن کښی ناسته وکړه تر څو په خپلو مشترکو ژمنو له افغانستان سره د امن، رفاه او دیموکراسی په ډاډمنولو کښی مرسته وکړی. د لندن کنفرانس له افغانستان سره د نړیوالو همکاریو په لړ کې یو مهم قدم بلل کیږی تر څو په افغانستان کښی امنیت، ثبات او انکشاف راشی او ملګرو ملتونو پدی ساحاتو کښی خبل ملاتړ د افغانستان دولت څخه تجدید کړ. په لندن کنفرانس کښی ولسمشر حامد کرزی خپلې ژمنې په داسی شکل بیان کړې لکه څرنګه یی چی د لوړی کولو (سوګند یادولو) په مراسمو کښی ویلی وو او هغه باندی یی بیا تاکید وکړ. همدا رازملګرو ملتونو په خپلو ژمنو باندی هماغسی چی د بن کنفرانس ۲۰۰۱، توکیو کنفرانس ۲۰۰۲، دافغانستان توافقنامه په ۲۰۰۶، پاریس اعلامیه ۲۰۰۸ کښی کړی وه بیا ټینګار وکړ. ملګرو ملتونو په خپل ملاتړ د ملګرو ملتونو د امنیت شورا قطعنامه چی د افغانستان د امنیت، ثبات او رفاه په اړه وه بیا تایید کړه. په دغه ناسته کې د کنفرانس ګډون کونکو ټینګار وکړچی د افغانستان دولت او ملګرو ملتونه یو نوی پړاو ته ځی، تر څو افغانان دخپل هیوادچارې په خپل لاس کې واخلی. د کنفرانس ګډون کونکو یو ځل بیا د رهبرئ او مدیریت چارو د افغانانو په واسطه په اهدافو او منطقوی او نړیوال همکاریو په زیاتیدو ټینګار وکړ. ټولو ګډون کونکو ژمنه وکړه چی جدی هڅی به کوی تر څو د افغانستان دولت د دی وړتیا وومومی چی د خپلو خلکو اړتیاوی پوره کړی.

د لندن کنفرانس څخه وروسته، بل کنفرانس په کابل کښی د افغانستان په کوربه توب دایر شو او په دی کنفرانس کی د افغانستان لپاره په عملی پلانونو باندی خبری اتری وشوې. دغه پلانونه په ټولیز ډول په افغانستان کې د برابری، بشری حقونو، جنسیتی برابری، غوره حکومتداری او اقتصادی ودی په اصل باندی ولاړ وو، چې د افغانستان د اساسی قانون په رڼا کې به تنظیم شی. په کنفرانس کښی په ګروپی هڅو باندی تاکید وشو ترڅو کامیابی ترلاسه شی.

ګڼ شمیر ستونزو په افغانستان کښی پورتنې ټول اهداف له ننګونو سره مخامخ کړي وو، مخصوصاْ په سیاسی، اقتصادی، انکشافی او امنیتی ساحاتو کی. په دغه مشکلاتو بری زمونږ په ګټه و، خو لا هم د بری درک ونه لګید. د ملګرو ملتونو د شتون او همکاری څخه موخه په افغانستان کی، د افغانانو په واسطه د چارو د رهبری څخه ملاتړ کول و، خو دا کار ډیر بریالی تمام نشو. په دې کنفرانس کې د افغانستان امنیتي وضعیت تر پشپړی څیړنې لاندې ونیول شو، د کنفرانس ګدون کونکو د افغانستان خلکواو امنیتی قواوو اوله هغو هیوادونو مننه وکړه، چی په افغانستان کښی خدمت کوی. ګډون کونکو همدارنګه خپلی خواشینی دهغو کسانو په هکله وښودله چی خپل ځانونه یی د یو با ثبات او امن افغانستان په خاطر له لاسه ورکړی دی. هغوی همدارنګه پردی ټینګار وکړ چی پر خپل تعهد او عزم باندی ولاړ دی تر څو د تروریزم او سیمه ییزتهدید سره مبارزه وکړی او د افغانستان ددولت له هڅو څخه یی په دی برخه کی مننه وکړه. په کنفرانس کې د امنیتی قوا د پرمختک او د مسؤلیتونو اخیستلو په برخه کښی د پرمختګونو څخه خوښي وښودل شوه. هغوی همدارنګه د افغانستان د ژمنی څخه چی افغان امنیتی قواوو په راتلونکی دری کالو کښی د اکثرو نظامی عملیاتونو رهبری په غاړه واخیسته او پنځه کاله وروسته به د فیزیکی امنیت رهبری ولری هرکلی وشو او **دی هدف ته د رسیدو لپاره نړیوالی ټولنی د افغان امنیتی**

(c) ketabton.com: The Digital Library

قواوو سره دنورې مرستې لپاره ژمنه وښوده. د کنفرانس ګډون کونکو خپل مشترک تعهد او ژمنو باندې ټینګار وکړ تر څو د انتقال پروسه ژر تر ژره سرته ورسوي. دا پروسه لومړۍ ځل له یو څو ولایاتو څخه شروع شوه، چې د ۲۰۱۰ تر آخره او ۲۰۱۱ په شروع کښې امنیت افغانی قواوو ته ورسپارل شو او داسې وښودل شوه چې آیساف به یواځې حمایتی نقش ولری.

د پرمختیا او حکومتولی په برخه کې په دې کنفرانس کې ګڼ بحثونه وشول ، دا چې افغانستان د ډیرو انکشافی ستونزو سره مخ دی، دا هم ومنل شوه، چې په دغو ستونزو د کامیابی لپاره د نړیوالو ټولنې د متداوم حمایت ته ضرورت شته. د دغو ستونزو او خنډونو د منځه تللو لپاره یوې همغږې ملکی برنامې او منابعو ته جدی اړتیا احساس شوه.

نړیوالې ټولنې د افغانستان دولت د اقتصادی انکشاف د مراحلو د تکمیلیدو په خاطر د قرض ورکونکی لخوا د 1.6 میلیارده دالرو د قرضونو د ښښنې څخه خوښی څرګنده کړه او تر اوسه پورې د بخښل شوی قرضونو رقم افغانستان ته ۱۱ میلیاردو ډالرو ته رسیدلی. د کنفرانس ګډون کونکو د افغانستان له د غې ژمنې څخه خوښې څرګنده کړه چې ، وروسته تر دی به ډیر مالی مسئولیتونه په ځان باندې منی ، یعنی مرستې به د نادولتی موسساتو پر ځای ددولتی ادارو له طریقه لګول کیږی، خو دغه کار یو لړ اصلاحاتو ته اړتیا لری چې په لاندې ډول وی:

- د ګمرکی او مالیاتی عوایدو زیاتوالی
- د دولتی تصدیګانو رغاونه او بیرته جوړول
- د قانونی اصلاحاتو ادامه چې په دی لړکی د معادنو د نویو مقرراتو تطبیق کول شامل دی.

د کنفرانس ګډون کونکې په خپلو ژمنو په هغه صورت کی ولاړ دی چې دافغنستان دولت د فساد د مبارزی لپاره یوه پراخه برنامه ولری او هڅه دی وکړی چې د کابل کنفرانس د پروګرام څخه مخکی باید یو شمیر ټاکلی پلانونه تطبیق کړی چې په لاندې ډول وو:

- د قانون د نظارت د دفتر تقویت تر څو دوی وکولای شی هغه حکومتی مسئولین چې په فساد اخته دی ورڅخه تحقیق وکړی او هغوی تحریم کړی.
- تر ۲۰۱۰م. کال پورې له فسادسره د مبارزې د ارګانونو لپاره د یو حقوقی بنیاد جوړول ، تر څو د غټو جرایمو د څیړلو په وړاندې د اوږدې مودې لپاره استقلالیت ولری.
- د شایسته سالاری روند او د ملکی خدماتو د قانون د موثریت زیاتوالی.
- د ولس مشر عزم د هغه فرمان د صدور لپاره چې په هغه کښې د وزیرانو، مشاورینو، پارلمان غړی، والیان او د وزارتونو معین صاحبان ونشی کړای په ګمرکونو او دعوایدو لرونکوریاستونو کښې خپل اشخاص او اقارب ځای په ځای کړی. (اوس له هغه فرمان او ژمنو څخه دوه یا دوه نیم کاله تیر شول، خو هیڅ اغیزه یی معلومه نشوه)

نړیوالې ټولنې په دغه کنفرانس کې د افغانستان ددولت دی ژمنی څخه هم خوښی وښوده، چې د ښځو په وړاندې د تاو تریخوالی مخنیوی قانون به تطبیقوی او ددوی د حقونو د رعایت لپاره به یو عملی پلان تطبیقوی. (د ښځو د حقونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رعایت، د جندر دمسایلو، د صحت او معارف په چارو کی د ښه والی د څارنی لپاره د افغانستنان مدنی ټولنی مسولیت په غاړه واخیست، تر څو دا مسایل نظارت کړی)

ANDS د افغانستان د بیا رغاونې مهمه ستراتیژیکه برنامه

د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره(ANDS) د افغان حکومت د هراړخيزه پاليسی يو سند و، چې موخه يې د افغانستان د ټولنيزو او اقتصادي پرمختياوو لپاره د مسايلو، سيستمونو او زماني چوکاټ وړاندې کول و، تر څو پرمختيايي چارې له نړيوالې ټولني او داخلي فعالو ارګانونو سره په هماهنګی ترسره شي . ددې سند جوړيدنه په لومړي ځل په ۲۰۰۵ کال کې د يو لنډ مهاله لومړني سند په ډول (ANDS – 1) را پيل شوه او دا بهير د يوې ځانګړې کميټې لخوا چې ولسمشر يې په خپله نظارت کاوه او د ولسمشر د اقتصادي سلاکار لخوا يې مشري کيدله پر مخ بيول کيده . هيله دا وه چې د افغانستان په اړوند د زريزې پرمختيايي موخو MDGs-Afghanistan د ترلاسه کيدلو لپاره به په داسې جامع سند او پروګرام باندې کار وشي چې د زريزي پرمختيايي اهدافو ته د افغانستان د رسيدو په برخه کې مرسته وکړی او په منځنمهاله او اوږده موده کې د يو منظم ، متداوم او هر اړخيز پرمختګ لپاره بنسټ کيښودل شي . په دې اړوند له يوې خوا د حکومت بيلابيلو سکتوري وزارتونو لکه بهرنيو چارو ، کليو پراختيا او ماليي وزارتونو او له بله اړخه افغانستان سره د سترو مرستندويه هيوادونو او نړيوالو ادارو لکه نړيوال بانک ، د اسيا پرمختيايي بانک او ملګرو ملتونو سره په ګډ تفاهم او ګټو سلا مشورو وروسته د لنډ مهاله پرمختيايي سند لومړنی نسخه رامنځته شوه تر څو د افغانستان په هکله په ۲۰۰۶ کال کې د لندن کنفرانس کې وړاندې شي .

د افغانستان په هکله د لندن په کنفرانس کې د افغانستان د حکومت او نړيوالې ټولنې ترمنځ د افغانستان تړونليک Afghanistan Compact[1] رامنځته شو په دې کنفرانس کې بهرنيو هيوادونو او نړيوالو مرستندويه ادارو د افغان حکومت د پرمختيايي تګلارې څخه بشپړ ملاتړ وکړ او موافقه يې وکړه چې د پرمختيايي موخو د ترلاسه کولو لپاره دې د افغانستان حکومت دا ابتکار او د دې بهير مسئوليت په خپله پرغاړه واخلي . له هغه وروسته دغه ملي پرمختيايي سند ته د اغيزمن سند په توګه وکتل شول او د حکومت په داخل کې د بيلابيلو سکتوري چارو د تنظيم لپاره ګڼي سلا مشورې وشوې . د لندن د کنفرانس څخه د مخه او له هغه وروسته د مرستندويه هيوادونو او سازمانونو دولتي او نادولتي فعالو ادارو ، خصوصي سکتور ، مدني ټولني او د ټولني له نورو اقشارو سره سلا مشورې ددې سبب شوې چې په دغه ملي پرمختيايي سند کې شاملو موخو او تګلارو کې ګڼ اصلاحات رامنځته او د دې سند وروستی نسخه تياره شي . د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره په عمومي ډول دوه مهمې دندې پر مخ بيايي :

---

[1]د افغانستان موافقه ليک يا Afghanistan compact د افغان حکومت او نړيوالې ټولني او اړونده مالي مرستندويانو ترمنځ په ۲۰۰۶ ميلادي کال کې لاسليک شو . دغه تړون ليک په پام کی لرل چی د نړيوالو مراجعو په ملاتړبه راتلونکو پينځو کلونو لپاره د يو ملي او اغيزناک پروګرام بنسټ جوړوي . د افغانستان حکومت د دې تړون له مخې ژمن شوی و، چې د ملي امنيت ، ښې حکومتداری ، اقتصادي او ټولنيزې ودې او د نشه ئي توکو پر وړاندې د مبارزې په برخو کې ځانګړو موخو ته ورسيږي او په دې برخه کې مشخصې لاسته راړونې ولري ،خو دپام وړ برياليتوب تر لاسه نه شو او ګڼ شميرفرصتونه له لاسه ووتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړیوالې ټولنې ته د هیواد په دننه کې د پرمختیا د لومړیتوبونو په اړوند هر اړخیزه ځېړنه ترسره کول او له ۲۰۰۲ کال څخه راوروسته چې افغانستان له اوږدې جګړې څخه راووت نړیوالې ټولنې ته د امنیت ، اقتصاد او ټولنیزو پرمختیایي اړتیاوو په اړه د یوې واحدې تګلارې چې په دا خل د هیواد کې د ټولو دولتي اداراتو له ملاتړ څخه برخمنه وي، وړاندې کول شامل و.

په پروژو او پروګرامونو کې د اغیزمنتیا د راوستلو په موخه د بیلابیلو سکتوري وزارتونو او فعالو ادارو ترمنځ د تګلارو همغږي کول یې هم یوه برخه وه . په دې اړوند د افغانستان ملي پرمختییایي تګلارې جوړښت د بیلابیلو رکنونو په بنه پرمختیایي اړتیاوې دلبندي کولی او په دې ډول له دولتي وزارتخانو ، مرستندویه هیوادونو ، نړیوالو دولتي او نادولتي سازمانونو او افغان مدني ټولنو سره د کار او مرستو د ساحو په ګوته کولو کې مرسته کول اټکل شوی وو او په هره برخه کې لومړیتوبونه په ګوته شوي وو.

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلارې بله اساسي دنده د زریزې د پرمختیایي موخو په چوکاټ کې د بې وزلۍ د کمولو په برخه کې د رغنده رول لوبول په نښه شوی وو، چې د نړیوال بانک او د پیسو د نړیوال صندوق لخوا یې مالي ملاتړ په غاړه اخیستل شوی و . نوموړې تګلاره (Poverty Reduction Strategy Paper)د اقتصادي پرمختیا د تګلارې یو سند و، چې د نړیوالو مالي ادارو او بانکونو څخه د پورونو د اخیستلو لپاره ی شرایط برابرول .

د (ANDS)پیژندنه

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره Afghanistan National Development Strategy (ANDS) په تیره لسیزه کې د یوې واحدې ، معیاري او د ټولنې د لومړیتوبونو په اساس ترتیب شوې ستراتیژی وه. دا په تیرو کلونو د افغانستان د دولتستره لاسته راوړنه ګڼل کیده، چې د نړیوالې ټولنې پام یې ځانته اړولی او په مهمو نړیوالو کنفرانسونو کې د نړیوالو تمویلوونکو لخوا د همدې ستراتیژی په اساس په لوړه کچه مالي او تخنیکي ژمنې شوي دي . د دغه سند نوم له څلورو کلمو څخه ترکیب شوې چې په دغه تګلاره کی تعریف شوی و دلته کټ مټ لیکل کیږی او په لاندې ډول تعبیریدلی شي :

افغانستان : افغانستان د اسیا په مرکز کې پروت په وچه کې راګیر landlocked هیواد ده چې جنوبي اسیا او مرکزي اسیا سره نښلوي ،د ۶۴۷۵۰۰ کیلو متر مربع مساحت په لرلو سره دنفوسو د شمیر له حسابه په نړی کې ۴۰ هیواد ګڼل کیږي . له اقتصادي پلوه افغانستان د نړی د غریبو هیوادونو په کتار کې راځي اود تاریخ په بیلابیلو پړاوونو کې تل د بهرنیو ښکیلاکونو او سیاسي لوبو میدان ګرځیدلی . د تیرې لسیزې نسبي امنیت او د نړیوالو په مرسته اقتصادي تحرکاتو په نتیجه کې اوس اوس د افغانستان هڅه کړې چې په اوږده او منځمهاله موده کې یو ښکاره لرلید او بشپړ پرمختیایي پلانونه ترتیب کړي ترڅو د نړیوالو د تائید او ملاتړ وړ وګرځي . چې د افغانستان لپاره د ANDS سند د همدې هڅو یوه کړی او دا یوه ځانګړې پرمختیایي تګلاره ده چې د افغانستان د شرایطو په پام کې نیولو سره ترتیب شوې .

ملي : د افغانستان ملي پرمختیایي تګلارې دوهم لفظ د National یا ملي لفظ ده چې دا ښکاره کوي چې دا ستراتیژي د افغانستان د سیاسي سرحدونو دننه ټول قشرونه ، سکتورونه او ټولې سیاسي ، ټولنیزې او اقتصادي برخې را اخلی او ددې پرمختیایي پالیسی یوه موخه په ملي سطحه د متوازن او همغږه پرمختیا رامنځته کول دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمختيا : د افغانستان په ملي پرمختيايي ستراتيژۍ کې دريېم لفظ Development يا پرمختيا ده چې دا لفظ د پرمختيا پراخه مفهوم رانغاړي ، په دې مانا چې په دغه پرمختيايي تګلاره کې له اقتصادي پرمختيا نيولې تر سياسي ، ټولنيز ، امنيتي او د ښې حکومتدارۍ پورې ټولې اړونده پديدې په بر کې نيسي او په پای کې د افغانستان د ټولو وګړو د ژوندانه د سطحې لوړالی ددې پرمختيايي تګلارې وروستی هدف جوړوي .

ستراتيژي : د افغانستان په ملي پرمختيايي ستراتيژۍ کې وروستی لفظ د Strategy يا تګلاره و، چې د اوږدمهاله پلان په مانا تعبير کيد . د يادولو وړ ده چې د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره په ځانګړي ډول د پينځو کلونو لپاره ترتيب شوې وه خو دا تګلاره داسې ترتيب شوې وه چې د اوږدې مودې لپاره يې د بنسټونو په رامنځته کولو زيات تمرکزدر لود، د بېلګې په توګه د زريزې پرمختيايي اهداف چې افغانستان يې بايد په ۲۰۲۰ کال کې ترلاسه کړي .

د افغانستان دولت، د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلاری په ترڅ کی د افغانستان په تړونليک او د افغانستان په پرمختيايی موخو کی درج، د ټولو معيارونو موخو په لاس ته راوړنه ځان په ټينګه ژمن بللی و. دغه ژمنی دا وی :

(الف) د **ملی** ثبات حصول،

(ب) د قانون د واکمنی، د ډيمو کراسی د پروسی او انسانی حقونو پياوړتيا، او

(ج) د عامه خدمتونو د وړاندی کولو سمون او د دولت حساب ورکونه.

دغه ژمنی همدا راز پرهغو هڅو ولاړی وی چی، بيوزلی را کمه کړی، د خصوصی سکتور له لاری د اقتصادی ودی په ترڅ کی دوامداره پرمختيا ډاډمنه کړی، او د بشری پرمختيا شاخصونو ته سمون ورکړی. برسيره پردی، د پرمختيا په ټولو اړخونو کی د پرمختګ چټکتيا، په يو لړ مهمو سکتورونو لکه: کرنی، انرژی، اوبه لګولو او ښوونی او روزنی لپاره پکی لازياتی پانګی ته اړتيا ښودل شوی وه.

د هغو مشورو وروسته چی د زرګونو افغانانو او نړيوالو ملګرو سره ترسره شوی، د افغانستان ملی پرمختيايی تګلاری **داسی** چمتو شوی، تر څو په ترڅ کی يی هغه لومړيتوبونه چی په دغی تګلاری کی په ګوته شوی، د هغو ننګونو او ګواښونو سره سمون ولری چی هيواد دا مهال ورسره مخ دی. په دغه هڅو او هاند کی، زمونږ بريااليتوب، د افغانستان د نړيوالو ملګرو دوامداره، شديده، اوسره پيوست ملاتړ ته اړتيا لری. په همدی اړه، په افغانی مديريت سره، د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلاری د اجندا اغيزمن پلی کولو لپاره د مرستو اغيزمنتيا اړينه ګڼل کيږی، په ځانګړی توګه، د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلاری د لومړيتوبونو سره د دغو مرستو په سمون ورکولو او د افغانستان د اصلی بودجی له لاری د سرچينو په لېږ دولو سره.

د افغانستان ملی پرمختيايی تګلاری، د يوی ملی تګلاری په توګه بايد يو ه داسی منسجمه طريقه (طرزالعمل) خپله کړی وای، چی په ترڅ کی يی بايد دهيواد د سوکالی، امن، ښه حکومت کولو او ثبات مشترکو موخو ته په پام سره، د دغه موخو **بريالی** پلی کول ډاډمن کړل شوی وای. په ستراتيژۍ کی داسی ويل شوی و: لکه څنګه چی مونږ د افغانستان د تړونليک د موخو د پلی کولو په لور ګام ږدو، ترڅو د عامه افغانانو په ژوندانه کی يواغيزمن بدلون منځ ته راشی، دا کار، د نړيوالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې يوې قوي او دوامداره، مالي او سياسي ژمنې ته اړتيا لري. تر ټولو مهمه دا چې، دغه منسجمه(واحده)هڅه به دولت، خصوصي سکتور، مدني ټولنې، تړيوالې ټولنې او ټولو افغانانو بشپړې همکارۍ او ورګډېدو ته اړتيا ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د(ANDS)میتودولوژي :

د افغانستان دولت، د ملي پرمختیا لپاره پنځه کلنه هر اړخیزه تګلاره طرح کړې وه، تر څو د هغې له لارې د افغانستان امنیتي، حکومت کولو او پرمختیایی اړتیاوو ته په بشپړه توګه ورسیدای شو. د افغانستان ملي پرمختیایی تګلاره، د افغانستان د ترونلیك په جوړو شوو معیارونو او د زریزی پرمختیایی موخو ته درسیدو لپاره، د حکومت لرلید، اصولو او موخو ته انعکاس ورکاو او داسی په پام کی نیول شوی وه، چی له دولت سره به د خپلو ژمنو په عملي کولو کې مرسته کوي.

د اسی اټکل شوی و چی دافغانستان ملي پرمختیایی تګلاره به د ملی، ولایتی اوسیمه ییزو پراخو مشورو لاس ته راوړنه وی. ملي مشورې، د هیواد په ۳۴ ولایتونو کې د دولت اومدني ټولني د ټولو نهادونو، د نا دولتي سازمانونو په ګډون، فرهنګي ټولنو، مذهبی ډلو، د قومونو مخورو، خصوصی سکتور، د پرمختیااو نړیوالي ټولني کار پوهان په بر کې ولړې. په پام کی وه چی ولایتی مشوری ، د والیانو ، د ولایتي نهادونو د استازو، د کلیوالی شوراګانو، د هر ولایت څخه دملی شورا د وکیلانو، د ځایی مدني ټولني د مسؤلینو او استازو او د د بیا رغوني د هغو ولایتی ټیمونو د استازو او د ولایتونو د مخورو مشرانو سره بحثونه، به په بر کې ونیسي، چې پدې مشورو کې یی په نیغه توګه برخه اخیستی وه.

د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې اړونده مشورتي بهیر، د پلازمیني او ولایتونو ترمنځ لومړنی کلیدی مفاهمه وه او په دی دلیل جوړه او په پام کی ونیول شوه تر څو د پلازمیني او ولایتونو ترمنځ اړیکې پیاوړې کړي. د دې مشورتي بهیر محصول، د کلیو په کچه د پرمختیا د ۱۸۵۰۰پلانونو جوړول، د ولسوالي په کچه د ۲۹۰ پرمختیایی پلانونو جوړول، او په پاي کې د ۳۴ ولایتی پرمختیایي پلانونو جوړول و. په ولایتی پرمختیایي پلانونو کې د اړوندو ولایتونو اړتیاوې او د هغوی پرمختیایی لومړیتوبونه په ګوته شوي وو. (دغه ټکی د ستراتیژی له منځپانګی رااخیستل شوی دی، صر ف نظر له دی چی عملی شول یا نه شول، خو دیوی تجربی په توګه یی باید په نظر کی ونیسو).

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلارې په برابرولو کې، دولت د معلوماتو پر بنسټ د پالیسی جوړونی میتود په و سیله د بیوزلی د شننې د بهیر له لارې، ګټه اخیستې وه، تر څو وکولای شي چې د بیوزلی اغیزې او لاملونه په سمه و پیژني. د داسي شننو پر بنسټ، ستراتیژی جوړوونکو وکولای شو تر څو په ټولنه کې د بی وزلي قشر د وضعیت په پام کې نیولو سره، د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاره برابره کړی. په ټولنه کې د بیوزلو قشرونو په پام کې نیولو څخه، د افغانستان د دولت موخه دا وه چې پانګه اچونه په سیده توګه د بیوزلی په له منځه وړلو باندې اغېزه وکړي. د اقتصادی ودې او پرمختیا لپاره د زمیني برابرولو او دهدفمنده پالیسیو د غوره کولو له لارې، باید ټولنیز مصؤنیتونه تامین شوي وای. په دې معنا چې د افغانستان موخه دا وه ترڅو د ټولني تر ټولو د بیوزلو افرادو معشیتی وضعیت ښه کړی او د اقتصادی منخنی ودې په پرتله، په چټکی سره لوړ والی ومومي. هغه کلیدي پایلي چې د دولت له لوري د ۱۳۸۶ کال (۲۰۰۷) په پسرلي کې د ملي خطراتو او زیانمننې National Risks and vulnerability د چوکاټ په ترڅ کې د سروې د تر سره کولو په پایله کې تر لاسه شوې، دا ښیي چې په هیواد کې د بی وزلی کچه ، د پسرلي په پیل کې په سلو کې ۴۲ (د هیواد ۱۲ میلیونو نفوس سره برابر)د سړي سر کلنی عاید په میاشت کې نږدې ۱۴ ډالره و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سربیره پردې، د اټکلونو له مخې خوار ځواکی د افغانستان په سلو کې د ۴۵ وګړو لمن نیولی وه. له دې امله د خلکو دغی طبقه نشوای کولای چی د ورځی د لازمې انرژۍ یعنې په ورځ کې ۲۱۰۰ کالوري د تر لاسه کولو لپاره مناسب خواړه برابر کړي. سربېره پردې ، د وګړو په سلو کې ۲۰ د بیوزلي د کرښې څخه ټیټ ژوند لري، چې دا دهغوی د ژیانمنني لوړه کچه په ګوته کوي.

هم ملی مشورې(د ټولنې د هرم د پاسه څخه کښته خوا ته) او هم ولایتي مشورې (د ټولنې د هرم د کښته څخه پاس خواته) په سکتوري تګلارو کې ځای ورکړل شوی او د سکتوري تګلارو په جوړولو کې یی مرسته کړې ده، او د دې لپاره چې د بودجې ترتیب د ټاکلو پروګرامونو پر بنسټ تر سره شي، زمینه ورته برابره شوېده. د افغانستان ملي پرمختیایی تګلاره، د هیواد اړتیاوو دپوره کولوپه موخه د حکومت لومړیتوبونه د حکومت دمالی چوکاټ تر چتر لاندې، وړاندې کول.

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په تمویل کی ونډه اخیستنه

لکه څنګه چی په لاندینی جدول کی ښودل شوی، کابینی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری لپاره مالی لګښت او بودجی لومړیتوب منظور کړ. د سکتورونو لپاره دغه مالی لګښتونه پریوی داسی بودجی ولاړ دی، چی پرمختیایی اړتیاوی، د تیرو کلونو څخه پاتی مالی معلومات، او د کورنی عایداتو لپاره طرحی بایدتر لاسه کړی وای.

دغه د مالی لګښتونو او بودجوی لومړیتوبونو پلی کولو، دمنځ مهاله مالی چوکاټ په چمتوکولو کی ارزښتناکه ونډه لوبوله، او د عمومی بودجی سره په نیغه توګه تړل شوی و. د ۱۳۸۷ کال په پیل سره ، منځ مهاله مالی چوکاټ به هغه لومړیتوبونو چی د افغانستان په ملی پرمختیایی تګلاری کی ټاکل شوی و، احتوا کوله او د ملی بودجی د پروسی له لاری به د دغی تګلاری د پلی کولو لپاره میکانیزم چمتو کید.

لومړی جدول : دافغانستاند ملی پرمختیایی تګلاری لپاره د کال ۱۳۸۷-۱۳۹۱(۲۰۰۸/۰۹-۲۰۱۲/۱۳ زیږدیز) دعمومی بودجی تفصیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

	۱۳۸۷ (۲۰۰۸/۰۹) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۸۸ (۲۰۰۹/۱۰) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۸۹ (۲۰۱۰/۱۱) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۹۰ (۲۰۱۱/۱۲) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۹۱ (۲۰۱۲/۱۳) په میلیون امریکایي ډالرو	ټول په میلیون امریکایي ډالرو
اصلي بودجه او بهرنۍ بسپنه						
کورنۍ عواید	۸۸۷	۱،۱۰۴	۱،۳۵۱	۱،۶۱۱	۱،۹۱۱	۶،۸۶۴
د بسپنې ورکوونکو ټوله (مجموعي) مرسته*	۶،۵۱۳	۴،۹۶۰	۴،۸۱۴	۴،۳۹۸	۳،۹۰۸	۲۴،۵۹۳
د بسپنو ټول ټال (مجموع)*	۷،٤۰۰	٦،۰٦٤	٦،١٦٥	٦،۰۰۹	۵،۸۱۹	۳۱،٤۵۷
اصلي بودجه + بهرنۍ لګښت						
امنیت	۳۲۱۹	۲۵۸۵	۲۶۷۹	۲۷۹۰	۲۹۰۶	۱۴۱۷۹
بنسټ	۱۷۸۱	۳۰۹۳	۳۶۸۱	۴۱۸۰	۴۴۵۱	۱۷۱۸۵
کرهنه او د کلیو پراختیا	۸۲۹	۹۲۱	۹۱۶	۹۰۹	۹۱۲	۴۴۸۶
ښوونه او روزنه او کلتور	۷۴۲	۸۹۳	۹۸۰	۱۰۷۷	۱۱۸۱	۴۸۷۳
ښه حکومت کول او د قانون واکمنتیا	۳۷۴	۵۵۸	۶۴۰	۶۸۵	۷۲۸	۲۹۸۵
روغتیا او خواره	۳۲۵	۴۶۵	۵۳۰	۵۶۳	۵۹۵	۲۴۷۸
اقتصادي واکمنتیا او د خصوصي سکتور پراختیا	۲۳۷	۲۱۵	۲۳۰	۲۴۴	۲۶۰	۱۱۸۶
ټولنیز خوندیتوب	۱۹۲	۳۵۹	۳۹۴	۴۲۱	۴۴۹	۱۸۱۵
نوري مسالي (فرعي کوټونه)	۲۰۵	۱۹۸	۱۸۵	۱۷۰	۱۵۷	۹۱۵
ټول ټال لګښتونه	۷،۹۰۳	۹،۲۸٦	۱۰،۲۳٦	۱۱،۰۳۸	۱۱،٦۳۷	۵۰،۱۰۰[1]

٦. * د نړیوالی ټولنې سره د بحثونو او د ۱۳۸٦ (2007زیږدیز) کال د مالي څیړنې پر بنسټ

۱ په لومړی جدول کی، د لګښتونو کچه پردی انګیرنی ولاړه ده، چی په پاریس کی د افغانستان دملی پرمختیایی تګلاری د کنفرانس په تر خ کی به مرسته کړل شوی پیسی د افغانستان ددولت په واک کی ورکړل شی. د لوی اقتصاد چوکاټ، چی دامهال د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری څخه ملاتړ کوی، د تمویل کوونکو سرچینو زیاتیدونکی مرستی په غاړه نه اخلی، ځکه نو د لومړی جدول سره هیڅ سمون نلری. وروسته له دغه کنفرانس، د لوی اقتصاد چوکاټ او دافغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری مالی لګښتونه به د نړیوالی مرستی د اصلی کچی د ښودلو لپاره تجدید کړای شی

د لګښتونو له نظره، امنیت به د هیواد لپاره د تر ټولو لوړو لومړیتوبونو درلودونکی سکتور په حیث پاتی شی. د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په اوږدو کی ، تمه کیږی چی امنیتی لګښتونه به ټول ټال ۱۴،۲ میلیارده ډالره وی.دولت وړاندوینه کوی چی، په راتلونکی کی به د امنیتی ګواښونو د کمښت سره، د امنیتی اړتیاوو لپاره مرستی لړوالی ومومی. که څه هم، هغه ناکراری ته په پام سره چی هیواد ورسره مخ دی، دولت د امنیت د سکتور د تمویلولو لپاره یو لړ شونی مهم او بالقوه بدلونونو ته بیا کتنه کوی.

په لنډ مهال کی، به دولت د خصوصی سکتور د پراختیا او استخدام د ودی لپاره د بنسټونو، کرنی او د کلیو د پراختیا د سکتورونو د ځانګړی ارزښت په ګوته کولو لپاره خپل د عامه لګښت پر پروګرامونو تمرکز وکړی. دافغانستان دملی پرمختیایی تګلاری په اوږدو کی به، دولت په دوامداره توګه خپل سرچینی پرښوونی او روزنی، حکومت کولو، روغتیا او ټولنیز خوندیتوبونو ولګوی. دولت هوډ لری، ترڅو **خپلی** سرچینی په پوره اندازی د اقتصادی واکمنتیا د څواکمنولو او دخصوصی سکتور د پراختیا لپاره د وړ چاپیر یال د چمتو کولو د سمون مهمو لومړیتوبونو ته ځانګړی کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د سکتورونو دهر يوه اهميت تاکل او لومړيتوب په دې ډول ښودل شوی و.

د افغانستان په ملي پرمختيايي تګلارې کې شامل د پروژو او پروګرامونو بشپړ لګښت تر دې مهاله بشپړه شوی نده. د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د چمتو کولو په پړاو کې، دا خبره څرګنده شوی ده چې، په ډيرو سکتورونو کې ، نه يوازې د لګښتونو معلومات، بلکې د پانګې اچونې تفصيلي پلانونه په لاس کې نه وو. برسيره پردې، بشپړ لګښتونه معلومول تر هغه مهاله شوني نه و، ترهغو چې د لومړيتوب وړ سکتوری موخې، دمهمو سکتوری پايلو د بيې د ټاکلو د اساس په توګه تشخيص شوی نه وی. ځکه نو، دا پريکړه وشوه، ترڅو دهغو دری سکتورونو، چې نسبتاً لوړ بنسټيز ظرفيت ولرې، په لومړی پړاو کې يې بيه وټاکل شي. هغه سکتورونه چې د ازمېښتی بيې ټاکلو لپاره غوره شول هغه، روغتيا، ښوونه او روزنه، او سړکونه(د ټرانسپورټ دسکتور يو فرعی سکتور)وو. دماليې وزارت د اړوندو وزارتونو سره په نيغه توګه د کار کولو له لارې او په دغه تګلارو کې د ولايتي پرمختيايي پلانونو په شاملولو، د بيې د ټاکلو د دغې پروسې مشرې په غاړه درلوده. د لومړيتوب وړ راتلونکې ګروپ (امنيت، ټولنيز خونديتوبونه او د بنسټونو د سکتورونو پاتې برخو) دبيې د ټاکلو کار لا د پخوا څخه پيل شوی و.دستراتيژی له مخې تمه کيده چې، د دغه سکتورونو د بيې ټاکل د ۲۰۰۸ زيږديز کال تر اوړی بشپړ شوی وای.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د پلي کولو لپاره تمه شوی مرستې

په ۱۳۸۸ کې د نورو راتلونکو پنځو کلونو لپاره د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې ټول ټال بيه، د ۵۰،۱ ميليارد ډالرو په شاوخوا کې اټکل شوی وه. د دې مجموعې څخه به، ۶،۸ ميليارده ډالره په خپله د افغانستان وی، او تمه شوی وه چې پاتې ۴۳،۲ ميليارد ډالره به د بهرنی مرستې څخه تر لاسه شي. دغه اټکل شوی ۵۰،۱ ميليارد ډالره، د دولت د اصلي بودجې له لارې د مرستو په لګولو کې يو د پام وړ زياتوالي ګڼل کيد. خو بيا هم داسې فکر موجود و ، که چيرې پيسې په دوامداره توګه د **دولت** د بودجې څخه بهر ولګول شي، دا کار به د عمومی لګښتونو د لا زياتوالي لامل وګرځي، چې په دې توګه، په پنځو راتلونکو کلنو کې د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د بريالي پلي کولو لپاره، لازمو مرستو ته اړتيا د کچې د زياتوالي لامل ګرځيده.

دافغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې په اوږدو کې هيواد په دوامداره توګه پربهرنی مرستې متکې و. د دولت منځ مهاله موخه داوه، ترڅو پر بهرنی مرستو اتکا کمه شي، او د کورنی عايداتو د زياتولو له لارې ثبات،ښه والي **ومومي**. په دې ډول، دولت داسې سياستونه تر لاس لاندې نيولي و، ترڅو د هيواد د اقتصادی فعاليتونو د ځواکمنتيا او د عوايدو د راټولولو د سمون لامل شي. په دې ترڅ کې، دولت خپل نړيوال ملګری هڅول، ترڅو د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د موخواو لومړيتوبو نو د ملاتړلپاره، څوکلنې ژمنې وکړی. دی کار د مرستو د راتګ وړاندوينه ښه کړی وه او له حکومت سره د لګښتونو د ښه پلانولو او په منځ مهال کې يې په اغيزمه توګه د لومړيتوبونو داداری کولو کې مرسته وکړه.

د مرستو اغيزمنتيا

د مرستو په اغيزمنتيا کې د پام وړ سمون د راوستلو پرته، افغانستان په ملي پرمختيايي تګلارې کې د ټاکل شويو موخو په لاس ته راوړو نه توانيد، که څه هم په مرستو کې ستر زياتوالي راشي. دولت ژمن و، ترڅو د نړيوالو پرمختيايي مرستوڅخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ټولو زیاته ګټه تر لاسه شي. د افغانستان ملي پرمختیایي تګلارې ، دخپل پلي کوونکي، څارونکي او ارزونکي چوکاټ په ترڅ کې، د مرستو اغیزمنتیا په لویه سطحه اسانه نه کړه. دولت د مرستو د اغیزمنتیا لپاره د پاریس د اعلامیې او د افغانستان د نړیوالو ژمنو سره په سمون کې د مرستو د اغیزمنتیا یوه تګلاره باید چمتو کړې وای.

د افغانستان دولت ته د مرستو د اغیزمنتیا د تګلارې یو مهم لومړیتوب دا و، ترڅو مرسته کوونکي (پونران) دې ته و هڅوي، تر څو د مرستو یوه لویه برخه د دولت د اصلي بودجې له لارې ولګوي. داسې قوي بیلګې شته چې، هغه مرستې چې دملي بودچې له لارې لیږدول کیدې، ستري اغیزې او لږ لګښت یې درلود. په بدل کې، دولت ژمنه کوله، ترڅو خپل **عامه** مالي اداره، تدارکات او دعامه سکتور ټول نور سیستمونه، د وړتیا د جلبولو او مالي څارنې لپاره لا زیات ځواکمن کړي. دغه چارې ددغو کلونو (د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ ددورې) په پرتله د افغانستان دلومړنیو پینځه کلنو پلانونو (۱۳۵۱-۱۳۳۵) کلونو په ترڅ کې بریالي وو. داځکه چې هغه وخت اداري فساد نسبتا کم، دولت باثباته او امنیت ښه و، د کدرونو وړتیا هم ښه وه، انکشافي مرستې په غوره توګه مصرفیدلې او بهرنیو مشاورینواو متخصصینو ښه کار کاو.

د ستراتیژۍ د تطبیق پرمهال په پام کې وه چې دولت دمرستو داغیزمنتیا تګلاره پر لاندې اصولو او د لومړیتوب پر سیاستونو ودرول شي ددې مقصد لپاره لاندې ټکي په لاندې الفاظو راغلي وو:

ـــ *افغاني مالکیت*: د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د جوړولو له لارې، دولت په څرګنده توګه هغه لومړیتوبونه چې د افغانستان د پرمختیایي موخو د لاس ته راوړو لپاره اړین دي، شرح کوي.

ــــ *د نړیوالو مرستوهمغږي*: د هغو افغاني لومړیتوبونو سره چې د افغانستان په ملي پرمختیایي تګلارې کې بیان شوي دي:د افغانستان ملګرې کولای شي، واضح شویو سکتوري مالي لګښتونو او د پروګرامونو لومړیتوبونو ته د درناوي کولو د لازیات انضباط له لارې، د مرستو د اغیزمنتیا په اړوند مرسته وکړي، په داسې حال کې چې همغږي د معلوماتو د پراخه شریکولو او د پالیسیو په اړوند د بحثونو – هم په افقي توګه (د تمویل کوونکو سرچینو او دولتي ادارو تر منځ) او هم په عمودي توګه (د ولایتي بیارغاونې د ټیمونو او سیمه ییزه ادارو تر منځ) له لارې پرمختګ مومي.

ـــ *همغاړیتوب*: د مرستو اغیزمنتیا به د مرستو د راتګ او ښه وړاندوینې په اړوند د سمون موندلو معلوماتو، د راکړې ورکړې د لوړې بیې او د تمویلولو د برابرو میکانیزمونو، د بنسټونو او دولتي ادارو ترمنځ د ښه همغږیتوب او د تخنیکي مرستو د اداري دځواکمنو لو څخه ګټه واخلي.

ــــ *پایلو ته رسیدل*: دولت ژمن د ی ترڅو داسې سیاستونه تعقیب کړي، چې موخه یې: د سپیڅلتوب (شفافیت) زیاتوالی اود دولت د مرستو د جلبولو وړتیا، د عامه مالي اداري سمون، داداري فساد لږوالی، او د فعالیتونو او ساتنې او پاملرنې د لګښتونو د پایښت(دوام) یقیني کول.

ـــــ *دوه اړخیزه حساب ورکونه او ګډون*: مشترکه موخو او لید ته در رسیدو لپاره، به دولت په دوامداره توګه د پاریس د تړون په څارنیزه سروې او د مالي اداري د کړنو څخه څارنې کې، د دوه اړخیزه حساب ورکونې د ډاډمنتیا د یوې وسیلې په توګه، د مرستو د اغیزمنتیا په اړوند د پرمختګ په پروسې کې ګډون وکړي.

د پلي کولو چوکاټ

ملي بودجه د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې اصلي تطبیقي ذریعه ده، او ټول اړوند وزارتونه به خپل پروګرامونه او پروژې د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د سکتور تګلارو سره په سمون کې چمتو او تنظیم کړي. د دغو سکتوري پروګرامونو او پروژو بیه به بیا وروسته وټاکل شي، او دمنځ مهاله بودجې د مالي لګښت د منعکسولو لپاره به پرله پسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

والي ورکړل شي او له سره به لومړیتوب ورته ورکړل شي. دغه تطبیقي کاري چوکاټ، د افغانستان دملي پرمختیا یي تګلارې لپاره د ملي بودجې د اجرا، قانوني اجندا او پروګرام د وړاندې کولو لپاره یو منسجم طریقه ده. دغه طریقه به همداراز، د نړیوالي ټولنې څخه وغواړي، تر څو خپلې مرستې د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د لومړیتوبونو سره تنظیم کړي. د دې پر بنسټ، د **افغانستان** د ملي پرمختیایي تګلارې دعامه پانګې اچونې پروګرامونه به چمتوکړل شي، ترڅو په منځ مهاله مالي کار چوکاټ او بودجې کې د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې بشپړه ورګډول یقیني کړل شي.

د کنټرول او تفتیش د اداري ونډه به د وزارتونو د لګښتونو د فعالیتونو د څارنې لپاره پیاوړې کړل شي. که څه هم، د دغې اداري اوسنې ظرفیت(وړتیا) ته پام سره، دمالي وزارت به په لنډ مهال کې دغه دنده په غاړه ولري. کابینه به، دافغانستان دملي پرمختیایي تګلارې د څار د کمیټې له لارې، دافغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د پلي کېدو د عمومي پروسې همږغي او سرپرستي وکړي. سره له دې، اړوند وزارتونه اونورې دولتي اداري به د پلي کیدو اصلي دنده په غاړه ولري. دماليي وزارت به د دې خیرې د ډاډمنولو دنده په غاړه ولري چې د اړوندو وزارتونو د پروګرامونو او پروژو بیه وټاکل شي، دغه پروژې او پروګرامونه ترتیب کړل شي، او په منځ مهاله مالي کاري چوکاټ او ملي بودجې کې ګډ کړل شي. د همغږۍ او څارنې ګډ بورډ، دافغانستان د دولت او نړیوالي ټولنې لوړ میکانیزم دی، چې د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې او د افغانستان د تړون لیک د همغږۍ او څارنې دنده په غاړه لري. د دولت او مرستندویه ټولنې مشترک بنسټونه (نهادونه) لکه مشورتي او کاري جرګه کې به په دوامداره توګه، دمرستو د همغږۍ د سمون، د پلي کولو او پالیسۍ لپاره د بحثونو د مجتمع په حیث کار وکړي، ډاډ به تر لاسه کړي چې د مرستندویوپروګرامونه د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د لومړیتوبونو سره سمون کې دي.

څارنه، ارزونه او راپوټ ورکونه

د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د څارنې، ارزونې او راپوټ ورکونې پروسه به د تطبیقي کاري چوکاټ یو نه بیلیدونکې برخه وي. د افغانستان ملي پرمختیایي تګلارې په څرګنده توګه موخې، نظرونه، پایلې، لاسته راوړنې، او اغیزمن شاخصونه طرح کړي. سره له دې، دکمزورې احصایوي ظرفیت(وړتیا) له امله، دیو لړ مهمو پراختیایي او د بې وزلۍ د شاخصونو لپاره د معلوماتو بنسټ(بیس لاین) تر اوسه ندې ټاکل شوې. مهمه به وي تر څو د څارنې او سرپرستۍ د دوو درجو ترمنځ توپیر وشي: دافغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې د پلي کیدو څخه د څارنې تفیصلي پروګرام او یا هم نظر او لاسته راوړنه، او پایلې او لاسته راوړنې او په لوړه سطحې اثردرلودونکې دولتي نهادونه (څارنیزه کمیټه اوکابینه)او د څارنې او همغږۍ ګډ بورډ، تر څو ډاډ تر لاسه کړي چې د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې استراتیژیک لومړیتوبونه د پلي کیدو په حال کې دي.

د څارنې اوهمغږۍ ګډون بورډ به د تګلارې ارزونه او تحلیلي پالیسي چمتو، د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې او د افغانستان د تړون لیک د معیارونو دعمومي پلي کیدو په هکله به د همغږۍ او څارنې ګډ بورډ ته د څارنې او ارزونې راپوټ وړاندې کړي. د هیواد دملي پرمختیایي تګلارې د پرمختګ کلنې راپوټ به د نړیوال بانک او نړیوال وجهي صندوق بورډونو ته، د افغانستان فعالیتونه د پای ټکي ته د رسیدو لپاره، د تر ټولو زیاتو پوره وړو هیوادونو پروګرام ته وړاندې شي. دارزونې او پرمختګ د کلنې راپوټ پر بنسټو په هرو **دوو** کلنو کې به د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلارې، د بې وزلۍ د له منځه وړولو تګلارې بشپړه تجدید شوې نقل، به د بورډ په ګډون چمتو، او د پروګرامونو او معیارونو اغیزې به وارزوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه تجدید شوی اسناد به په عامو خلکو کی وویشل شی او دولت ته په د دی موقع په لاس ورکړی، ترڅو د مطلوبوپایلو د لاس ته راوړو لپاره سیاستونه چمتو کړی. د دولتی لګښتونو ارزونه به هم وشی، او دبودجی د دوران سره په سمون کی به، سکتوری څارنه او رپوټ ورکونه به په ربعواره توګه تر سره شی.

د څارنی او رپوټ ورکونی مرکزی سیستم به د اقتصاد وزارت او د څارنی او همغږی د ګډ بورډ د دارلانشاء لخوا په ګډه جوړ کړل شی. دغه سیستم او د احصاییی مرکزی اداره به دمعلوماتود راټولولو او څارنی دیوه منسجم سیستم برخی وی. د احصاییی مرکزی اداره به دسروی ګانوپه ګډون د ګټو لارو له لاری معلوماتونه راغونډ کړی. د څارنی اورپوټ ورکونی دغه مرکزسیستم به داحصاییی د مرکزی اداره لخوا وړاندی شوی معلومات راغونډ کړی، د اړوندو وزارتونو رپوټ ورکونه او د بودجی د څارنی دنده په غاړه اخیستی، دڅارنی ګټی پروسی تسهیل کړی، او په پای کی دغه معلومات خپاره او وویشی. داحصاییی مرکزی اداره به دڅارنی او رپوت ورکونی مرکزی سیستم دمعلومات ورکوونکی په حیث، دملی احصاییو د لومړنی او دوهمی اصلی چمتوکوونکی په حیث پاتی شی. د دغی اداری وړتیا به پیاوړی کړای شی،ترڅو په لوړه سطحه د شاخصونو په اړوند د معلوماتو او ارقامو د جذبولو او په ښکته سطحی اغیزی څرګندی کړای شی. د دغه کاری چوکاټ لپاره یو تر ټولو مهمه وسیله، د خطر او خوړمنتیا د ملی ارزونی کورنی سروی ده، د کوم څخه چی دغه اوسنی د بی وزلی د کرښی وړاندینی محاسبه شوی دی. د خطر او خوړمنتیا دملی ارزونی ونده به لازیات پراختیا ومومی، ترڅو وکولای شی د افعانستان دملی پرمختیایی تګلاری د پلی کیدو اغیزپه ښه توګه څرګنده کړی.

اړوند وزارتونه به په دوامدره توګه د سکتور معلوماتو د راټولولو کار ته دوام ورکړی، ترڅو د افعانستان دملی پرمختیایی تګلاری له لاری دملی لګښتونو دپایلو اولاسته راوړنو څارنه وکړی. اړوند وزارتونه په همدا راز خپل نولایتی ریاستونه پیاوړی کړی، تر څو په ولایتی سطح د پرمختګ د څارنی لپاره د شاخصونو په اړوند د تفکیک سره معلومات راغونډ کړی . د بودجی د څارنی سیستم، دافعانستان د مالی اداری معلوماتی سیستم، چی د مالیی د وزارت لخوا اداره کیږی، به د منځ مهاله مالی کاری چوکاټ سره په سمون کی، د کورنیو او بهرنیو لګښتونو په اړوند معلومات برابر کړی .

خپلواک څارنه به د څارنی او رپوټ ورکونی د عمومی سیستم یوه مهمه برخه وی. د ټولنه، غیر حکومتی موسسی او رسنی به د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د بهرنیو څارونکو په توګه یو ارزښتناکه رول ولوبوی. د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری پلی کول، څارنه، او ارزونه به د دغو ملګرو، ولایتی استازو، او نړیوالی ټولنی په مشورو ترسر شی.

د نړیواله مالی بنسټونو(نهادونو)، نړیوالی ټولنی او د ملګرو ملتونو د ادارو ونډه به په دوامداره توګه دغو مواردو ته پام سره ارزښت ولری: الف—پرمختیایی تحلیل ب ـ د مهو معلوماتو پوښښ او وختی معیاد، ج ـ د اوسنیو سرچینو مستندول او، د ــ د بهرنی مرستی د اوسنی کچی په اړوند د معلوماتو چمتو کول او په منځ مهال کی د مرستو د کچی وړاندینه.

په ANDS کي بيلابيل سکتورونه او ارکان

په پرمختیایی ستراتیژی کی دغه ارکان په لاندی توګه بیان شوی وو(دلته ټکی په ټکی رانقل کیږی، د رانقلولو پرمهال ژبنی تیروتنی اصلاح نه شوی، یعنی ستراتیژی د ژباړی پر مهال په ملی ژبو ښه نه وه ژباړل شوی) :

لومړی رکن : امنیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرتاسری امنیت د اغیزمن حکومت کولو، د خصوصی سکتور پرمختیا، اقتصادی ودی، د بی وزلی کمولو، او د **انفرادی** ازادیو ساتنی لپاره خورامهم شریط دی. دا رکن د دولت ، افرادو او شتمنیود امنیت څخه عبارت دی چی د دفاعی، امنیتی او قانون د تطبیق په برخو کی د همغږو سیاستونو له لاری پلی کیږی. حکومت د ملی امنیت تګلاره تدوین کړی ده، چی په امنیتی سکتور کی د سمونو (د اصلاحاتو)د پرګرام له لاری عملی کیږی. دا کار به د افغان امنیتی ځوکونو، او نړیوالو ځواکونو ترمنځ د همغږی په برخه کی مرسته وکړی او ښه والی راولی.

افغانستان د دی د مخه چی وکولای شی خپل بشپړه امنیت په غاړه واخلی، د رغنده او جدی ننګونو سره مخامخ دی. ترهګری، بهرنی لاس وهنی، د ټیکاو نشتوالی او د حکومت کولو په برخه کی د ظرفیتونو کمزوری، په ځینو **ساحو** په ځانګړی توګه په سویلی او سویل ختیځ کی د دولت د اغیزمن کنترول او کړنو مخنیوی کوی. په لویه پیمانه د نشه یی توکو تولید اوس هم د ترهګرو ډلو په واک کی مالی لازمی سرچینی ورکوی. نا چاودل شوی ماینونو د چاودنی له امله وژل شوی او یا ټپیان شوی دی. لکه چي د ۱۳۸۰ (۲۰۰۱ میلادی) کال څخه راپدیخوا، د ۵۰۰۰ په شاوحوا ماینونو څخه پاک شوی دی. د اوږد مهاله امنیتی اړتیاوو ته د رسیدو لپاره یوازنی عملی لاره هغه ده ترڅو افغانستان پخپله د دولتی پولو په دننه کی د امنیت ساتلو جوګه شی. په دې اړوند لاندې موخې په پام کې نیول کیږي :

۱ـ *د افغانستان ملی اردو:* د افغانستان اوږدمهاله موخه د داسی اردو جوړول د ی چی وکولای شی ننی ټیکاو وساتی، د ملی شتمنیو څخه د دفاع، او په ورته وخت کی په سیمه کی د امنیت په راوستو کی خپله ونډه تر سره کړی. د امنیتی ځواکونو شمیر چی دی غوښتنو ته ځواب ووایی تر اوسه پوری د افغانستان حکومت او نړیوالی ټولنی له خوا ته دی ټاکل شوی. خو ۸۰۰۰ (تر ښوونی لاندی د ۶۶۰۰ کسانوم سره) داسی یوه شمیره ده چی د ۱۳۸۶ کال د سلواغی د څارنی او همغږی د ګډبورد په غونډه کي تصویب شوی ده او د پیل ټکی دی چی د راتلونکی په اړه نږدی موخه ټاکی. د ۱۳۸۹ کال د مرغومی (د ۲۰۱۰ زیږدیز کال پای) میاشتی پوری، د افغانستان ملی اردو به دی موخی ته ورسیږی او ان چی تر هغه به لا مخ ته ولاړه شی. دا بریالیتوب به په سلو کی د ۷۵ کندکونو او لواګانو (دبیړنی او هوایی ملاتړ څخه په ګټه اخیستو) له خوا په خپلواکه توګه د عملیاتونو پر مخ بیول تضمین کړی. د افغانستان ملی اردو سیمه ایز او قومی انډول ساتی او د درناوی وړ، مسوله، مسلکی او د هیواد امنیتی غوښتنو ته د ځواب ویونکی ځواک په توګه، خپل اعتبار به لوړ بوزی.

۲ـ *دافغانستان ملی پولیس:* د افغانستان له ملی پولیسو سره په تړاو کی، د اوږدی مودی هدف عبارت ده، د پولیسو له مسلکی ځواک ته، د منل شویو نړیوالو حقوقو له معیارونو سره سم وی او د بشر د حقوقو په رعایتولو سره عمل وکړی. د مسلکی کارکوونکو تر اداری لاندی یی په بشپړه توګه زده کړی وی ، له پوره تنخواه نه برحمن وی او د پلان جوړونی او مدیریت توانایی ولری او دملی پولیسو ټاکنه د شایسته ګی د معیارونو پربنسټ باندی ولاړه وی. دغه ځواکونه باید وکولی شی چی، خلک د ترهګریزو عملونو د تهدیدونو او د ولت ضد وسله والو عملونو د تهدیدونو په وړاندی ساتنه وکړی او قانون په ټول هیواد کی یو ډول عملی کړی. دغه ځواکونه باید د دی توان ولری چی، د حالاتواو شرایطو د بدلون په وخت کی خپلی دندی له معمول سره سم تر سره کړی. د ۱۳۹۲ کال تر سلواغی پوری (۲۰۱۳ زیږدیز کال پای) به د کورنیو چارو وزارت ټاکل شوی **شمیر** ۸۲۱۸۰ کسه مسلکی پولیس ولری. (د سرحدی پولیسو په شمول). دغه ځواک به د کورنی نظم د ساتنی او دقانون د عملی کولو توان ولری او ددی په ترڅ کی به، د اوسیدونکو اړتیاوو ته ځواب ورکوونکی وی او د کورنیو چارو وزارت تر کنترول او دستور لاندی به خدمت وکړی. داسی اټکل شوی و چی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ *د ناقانونه وسله والو ډلو بې وسلې کول*: ټولې نا قانونې وسله والې ډلې باید د ۱۳۹۱ کال تر پایه پورې(۲۰۱۱ د مارچ۲۰مه نیټه) په ټولو **ولایتونو** کې له منځه ولاړې شي.

۴ـ *د ناچاودلو مهماتو له منځه وړل* : د ۱۳۸۹ کال تر سلواغې(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پورې به د زریزې دپرمختیایي موخو په سر کې او د اوتاوا په میثاق کې د افغانستان د تعهداتو سره سم، په ماینونو او ناچاودلو توکو باندې ککړه ځمکه به په سلو کې ۷۰ کمه شي. د **پرسونل** ضد د ټولو زیرمه شویو ماینونو ځایونه به تر ۱۳۸۶(۲۰۰۷ زیږدیز کال) پورې په نښه او د هغو ماینونه به له منځه ولاړ شي. دغه رازبه ټول خطر لرونکې، ناترمیم او اضافي مهمات د ۱۳۸۹کال(۲۰۱۰ زیږدیز کال) تر پایه پورې له منځه ولاړ شي.

۵ـ *د نشه یي توکو پرضد مبارزه*: تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲) پورې به د کوکنارو تر کرنې لاندې ځمکې کچه د ۱۳۸۶(۸/۲۰۰۷) کال په پرتله نیمایي ته راټیټه شي.

د امنیت په برخه کې په نښه شوي لومړیتوبونه دا وو:

د افغانستان د امنیت سکتور به د هیواد د دفاع له ځو مسوولو نهادونو نه جوړ شوی وی او د امنیت د ساتنې او قانون د عملي کولو سکتوربه وی. نور ټکي يې دا وو: د امنیت د رکن لومړنی لومړیتوب د امنیتي نهادونو د ظرفیتونو لوړول دی.دویم لومړیتوب له دی نه د ډاډ تر لاسه کول دی چې، د امنیت په تامین کې ټول کوښښونه هراړخیز، یو دبل بشپړوونکی او یو لاسي وی. حکومت د پالیسي او ملي تګلارې د بریالی تطبیق په کار کې یو لاسي او **جامع** د امنیت سکتور د اصلاحاتو سالم پروګرام،د ملکي او یوځی عملیاتو تر منځ د ګډو عملیاتو پیاوړتیا، له نشه یي توکو سره د مبارزې په فعالیتونو کې، د امنیتي ځواکونو زیاتیدونکي رول او د امنیتي واحدونو د ملکي اجزاوو د سمووني (اصلاح) او پیاوړتیا په برخه کې په بشپړه توګه متعهد (ژمن)دی.

د دغه سکتور دریم **لومړیتوب** له نړیوالو همکارانو نه افغان امنیتي ځواکونو او نهادونو ته د امنیت د مسولیت په تدریجي توګه لیږدونه ده. په هغه اندازه چې، د ایساف ځواکونه، دناتو د عملیاتو په مستقیم ګډون کې خپلې ښې شاته کوی، د افغانستان ملي اردو او ملي پولیس د عملیاتو لارښوونه په غاړه اخلي او په پای کې به د افغانستان د خلکو امنیتي غوښتنو ته ځواب ووایي او د دغو ځواکونو نړیوال همکاران به ملاتړ کوونکي او ځاروونکي رول ولري. په همدې وخت کې ، د افغانستان ملي اردو د زیاتو ځواکونو او لازم ملاتړ د تر لاسه کولو لپاره په ایساف باندې ډډه لګوی. د افغانستان د ملي اردو د توانایي زیاتوالی په افغانستان کې دیو شمیر نړیوالو ځواکونو د تدریجي کموالي سبب شو او په پایله کې ددې سبب شو چې، د دغو ځواکونو د سرد زیان شمیر تر بیخې کمې کچې پورې راټیټ شي. دا چې په څومره چټکتیا سره کولای شو چې، د افغانستان امنیتي ځواکونو په خپلو پښو باندې ودروو، د اوسنیو ظرفیتونو د خلاوو د ډکولو په کار کې د نړیوالو مرستو په اندازه او د عمل په چټکتیا پورې مستقیمې اړیکې لري، مګر افغانستان چمتو دی چې، په دې برخه کې لومړني ګامونه اوچت کړي.

دویم رکن :   حکومت کول، د قانون واکمنی او بشري حقونه

په ملي پرمختیایي ستراتیژۍ کې د دې موضوع په هکله په لاندې الفاظو سره یادونه شوی وه: دموکراتیک حکومت کول،د قانون واکمنی، عدالت او د بشر حقوق زمونږ د ملي هدفونو د تر لاسه کولو په برخه کې حیاتي اهمیت لري،یعنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فقر کموالی او د اقتصادی ودی ساتنه به په یوه د لمس وړ سطحه باندی وساتلی شی. په دغه سکتور کی، د افغانستان د ملی پرمختیایی د تګلاری، ستراتیژیک هدف عبارت ده له، د اسلامی قانون پربنسټ د اسلامی دموکراسی تامین دی چي، په هغه کی د دولت دری ارګانونه په **اغیزمنه** او هر اړخیزه توګه فعالیت کوونکی او حساب ورکوونکی وی او د قانون له واکمنی او دبشر له حقوقو نه ملاتړ وکړی. حکومت نیت لری چی،سالم حکومت کولو ټینګ کړی او د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی، د سنجش وړ ګټورتیا را منځ ته کړی او د دغو هدفونو د ترلاسه کولو لپاره،باید حکومت لاندې کړنې ترسره کړي :

(۱) د مرکز او ولایتونو په سطحه حکومتی نهادونه د شافیت په تاکید سره، شایسته والی، د ټاکل شویو پایلو د لاسته راوړولو پر بنسټ **مدیریت**، تاسیس، اصلاح او پیاوړی کړی.

(۲) د قانون جوړولو بهیرونه د خپلواکواو عادلانه ټولټاکنو د سرته رسولو په شمول اصلاح کړی. دولت د خصوصی سکتور د **سیال** په عنوان نه،بلکی دیوه سیاست کوونکی، تنظیم کوونکی او ملاتړ کوونکی په توګه عمل کوی.

سره له ډیرو **بریاوو**، دحکومت کولو، د قانون واکمنی او دبشر د حقوقو د تعمیم په برخو کی، د رسمی جوړښتونو د پیاوړتیا لپاره تر اوسه پوری هم، ددغه رکن د هدفونو دلاسته راوړولو په برخه کی ستونزی لری او دغه ستونزی په لاندی ډول دی:

(۱)په موازی بڼه د څو دولتی او نادولتی ساختنارونو شته والی. (۲) د مرکزی او ولایتی اداری واحدونو په برخو کی موجوده ابهامات(۳)د دولتی سکتور کمزوری نهادونه او د هغو د حکومت کولو او مدیریت د ظرفیتونو پرمختګ (۴)په لوړه کچه اداری فساد (۵) مالی ابهامات (۶) دقوانینو د رامنځ ته کیدو اوعملی کیدو کمزوری (۷) د ولسی جرګی کمزوری څارنه(۸) د مدنی ټولنی او سیمه بیزونهادونو کمزوری (۹) نا اغیزمن او ناسم تعریف شوی عدلی او قضایی سیستم (۱۰) د ټولنیز جنسیت د مساوات نه شتون (۱۱)د بشر له حقوقو نه ناکافی ظرفیتونه. که د حکومت په چارو کی د لمس وړ ګټورتیا په چټکی سره تر لاسه نه شی، د امنیت ،بشری حقوقو او اقتصادی پرمختیا په برخو کی، دمهمو پرمختګونو لاسته راوړنه به سخته وی.

ستراتیژی کی داسی راغلی وو: په دې اړوند د لومړیتوبونو په بڼه دولت د دغو کمزوزیو د لری کولو لپاره دغه تدبیرونه نیولی دی:

د ولسی جرګې پیاوړتیا :د ملی شورا ظرفیت به لوړ شی، تر څو پوری د تقنینی څارنی، شفافیت حساب ورکولو د ندو سرته رسول بڼه شی. (وروسته بیا ولیدل شول چی د وکیلانو د پوهاوی او ظرفیت لوړونی او په مجموع کی د ملی شورا لپاره د لګښتونو په برخه کی زښته ډیری پیسی ولګول شوی، ددغو پیسو اندازه د رغاونی او دبیوزلی د کمولو د هڅو په پرتله څوځو ځله زیاتی وی).

د عامه اداری اصلاحات: د عامی اداری د اصلاحاتو هدف دا دی چی، دولتی نهادونه ټاکل شویو نتیجو ته درسیدلوپه ډاډ سره د خپلو وظیفو د سرته رسولو په برخه کی وهڅوی.د ملکی خدمتونو ظرفیت به لوړ شی، د نمونی په توګه، د تنخوا او رتبو د ساختار د نوی والی له لاری په دولتی ادارو کی د ښایسته سالاری پربنسټ د ټاکنو (استخدام) پراختیا، د ښایسته سالاری او منطقی والی پر بنسټ د ټاکنو د پراختیا یقینی کول او د اصلی وظیفو د سمی **سرته** رسوونی لپاره د ټاکنو د پراختیا تنظیم او د دغه هر نهادد زده کړی د پروګرامونو زیاتوالی او د ظرفیتونو لوړوالی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اداری فساد سره د مبارزی اقدامات: د دولت له اداری فساد سره د مبارزی په خاطر په ټولو سطحو او تقنیني چارو کی ، له اداری فساد سره د ځارنی د اداری له لاری د اداری فساد بالقوه زیاتیدونکو خطرونو دلا زیات محدودولو لپاره، د عامه شکایتونو د اوریدو د مکانیزم د پروګرامونو د پیژندنی په برخه کی تمر کز ولری.

*معلوماتو(اطلاعاتو) ته د لاس رسی زیاتوالی:*حکومت به د خلکو لپاره معلوماتو ته درسیدو حجم زیات کړی. خلک به د خپلو حقوقو د معلوماتو په **اړوند** ډیر لاس رسی ولري.

په حکومت کی د ښځو ګډون: حکومت به د افغانستان د ښځو د ملی عمل د پلان د عملی کولو په اړوند خپل مسوولیت سرته ورسوی.

د ناځاپی پیښو په وړاندی د عکس العمل مد تیاری اغیزناک سیستم: حکومت له ناځاپی پیښو سره د مبارزی د ملی پلان د تطبیقولو د ظرفیت د زیاتوالی په اړوند ژمن دی.

د ټاکنو خپلواک کمیسون: د ټولټاکنو د خپلواک کمیسون ظرفیت به لوړ شي، تر څو پوری د رایی ورکوونکو د ثبت همیشنی **سیستم،** انتخاباتی حوزه او د رایو په شرایطو د برابرو کسانو لړلیک(فهرست) رامنځ ته شی او له اساسی قانون سره سم په ملی او ولایتی سطحو باندی بریالی ټاکنی وشي.

د ملی هویت سند(تذکره): حکومت به **یوه** ملی هویت سند برار کړی، تر څو شفافیت او حساب ورکونه اسانه شی او اداری فساد کم شی.

جیودیزیک او کارتوګرافیک معلومات: حکومت **به** د کلیو او هری جلا سیمی د پولو او سرحدونو په باب بیا کتنه وکړی او د ملی نقشی کښلو فعالیت به بشپړکړی.

وګړشمیرنه او اساسی احصاییه: حکومت به په ۱۳۸۷(۲۰۰۸م.) کی سرشمیرنه وکړی او په ملی او ولایتی سطحو به د اقتصاد او فقر په اړوند د وګړشمیرنی **او** ارقامو سیستم جوړ کړی او دهغو پایلی او ارزونه به چاپ او خپره کړی.

د ځمکی اداره: حکومت به د ځمکو د ثبت او **مدیریت** یوعصری سیستم او دځمکو د ملکیت پر سر دشخړو د اواری لپاره یوسیستم رامنځ ته کړی.

سیمه ییزه اداری: حکومت به د سیمه ییزو ادارو قانون برابر کړی او د سیمه ییزو حکومتونو په جوړوښتونو کی به د ولس ګډون زیات کړی. ولایتی شوراګانی به پیاوړی کړی. داسی قانون به جوړ کړی چی د ولسوالی شورا او د ښاری شورا او د کلیوالی شورا رول تعریف کړی. د ښاروالیو د ټاکنو په شمول د ولسوالیو ،ښارونو او کلیو د شوراګانو ټاکنی وکړی. د ولایتی ادارو جوړښتونه به اصلاح کړی، د ولایتی ملکی خدمتونو ظرفیت به لوړ کړی، د پلان جوړونی او بودجی لاری چاری به وسنجوی، دښاروالیو د پلان او بودجی ظرفیت به اچت کړی او ولایتی فعالیتونه به، د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکی اداری له خوا سم او پرمخ یووړل شی.

له دولت سره اړیکی او د دولتی نهادونو تر منځ اړیکی: حکومت به د پالیسی، تګلاری او د ملی بودجی په اړوند معلوماتو تبادله د ټولو دولتی نهادونو ترمنځ زیاته کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دینی چارې: حکومت ټولنی ته دبنی ورکولو او د ټولنیزو ارزښتونو د سیستم په منځه راتګ کی د اسلام د دین له مهم رول نه خبر دی.

د بشر حقوق: حکومت د ټولو افغانانو د بشری حقوقو د ملاتړ په خاطر خپل ظرفیت د افغانستان له نړیوالو مکلفیتونو سره سم د قوانینو د برابرولو،تصویب او تطبیق له لاری، لکه د شکنجې د بندولو کنوانسیون،د ښځو په وړاندی د ټولو توپیرونو له منځه وړل او د ماشوم د حقوق کنوانسیون به پیاوړی کړی. حکومت به د سولی، عدالت اوملی پخلاینی کاری پلان او دمسوولو حکومتی واحدونو اونهادونود مسوولیتونو مشخص کولو او د بشر د حقوقو ګټورتیا ته ژمن دی.

د عدلی او قضایی سکتور لومړیتوبونه:

د عدلی او قضایی خدمتونو د تلپاتی وړاندی کولو لپاره دښو نهادونو ظرفیت: حکومت به د قضایی نهادونو جوړښت اصلاح او بیا نوی کړی، حقوقی زده کړی به پیاوړی کړی، د قضایی ثبت سیستم ته به وده ورکړی، اداری ظرفیت به اوچت کړی، فساد به کم کړی، د لاری چاری د ضوابطو اصول به اعلان او درد کړی، د عامه **شکایتونو** د اوریدو سیستم به منځ ته راوړی او قضایی خدمتونو ته به دزیربنا د پرمختګ او د لازم ترانسپورت او سامان الاتو د تیاری په وسیله پراختیا ورکړی.

د عدلی او قضایی سیستم په دننه او نورو دولتی نهادونو کی د همغږی زیاتوالی: حکومت له نورو حکومت نهادونو او له مدنی ټولنو سره یو ځای به انسجام او هماهنګی ته وده ورکړی، د قوانینو حالت ته به د تقنینی ظرفیتونو او د ولسی جرګی د ظرفیتونو د اوچتولو له لاری ګټورتیا ورکړی، د حقوقی زده کړو ملی مرکز به جوړ کړی، د حقوقی پالیسی د تدوین په چارو کی به د بهرنیو پوهانو اومدنی ټولنی د کارپوهانو لپاره د موقع او د ونډی اخیستلو زمینی برابری کړی، د قوانینو ارزونه او تسوید به زیات کړی او په ولایتونو کی به د قضایی او عدلی خدمتونو وړاندی کوونه، په ولایتونو ک ید عدالت د انسجام د میکانیزم د پیاوړتیا له لاری ښه والی راوړی. په ولایتونو کی به دعدالت انسجام له حکومت سره دا مرسته وکړی چی، د قانون واکمنی په سیستماتیکه توګه، د تمویلوونکو مراجعو د هدفمندو او منسجمو تګلارو له لاری د فنی، اموزشی، ظرفیت جوړوونی، زیربناوو او دترانسپورت او نورو سامان الاتو د تامین په برخو کی د مرستو زمینی له کابل څخه لری پراختیا ومومی.

د عدالت د کیفیت ښه والی: د عدلی او قضایی سکتور ستراتیژیک هدف د داسی یوی ټولنی له جوړول دی، چی په هغی کی، قضایه قوه ناپییلی او خپلواکه وی او د خپلو اوسیدونکو امنیت او سوکالی، بشری حقوق او اسلامی ارزشتونه د ازادی، د قانون په وړاندی د برابری پر بنسټ او عدالت ته د ټولو دلاس**رسی** پربنسټ ننګه او ملاتړ کوی. حکومت به دا لاندی فعالیتونه تر سره کړی:(۱) د جزایی عدالت په بهیر کی د ځنډ د کموالی په منظور د تحقیق د یوه سیستم رامنځ ته کول چی، دا په اصل کی د وکالت د فقدان د اصل او د کشالو د کمزوری اداری د مدیریت پربنسټ تر سره کیږی (۲) د مجازاتو اړوندی پالیسی جوړونه (۳) د ماشومانو د عدالت د پالیسی تطبیق او په جزایی عدالت کی د نویو موضو ګانو او مشترکو مسالو ته د رسیدو لپاره د اختصاصی پالیسیو تاسیس (۵) په عدلی او قضایی اساسی کتګوریو کی، د مدنی محاکمو د قضایاوو د قضایی حوزواو اداری جوړښتونو ه والی (۶) د رسمی او نارسمی عدلی نهادونو ترمنځ ښی اړیکی (۷) د عدالت په نا رسمی سکتور باندی د څارنی تامین. په دې اړوند لاندې موخې د پام وړ دي :

۱ـ د عامه اداری د اصلاحاتو برنامه به تر (۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری بشپړه شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ تر ۱۳۹۲(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پورې به د پام وړ اداري فساد راکم شي.

۳ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پورې به د جزایي اجرااتو نوی قانون تنفیذ او خپور شي او د هغه د عملي کولو لپاره به ټول حقوقي پرسونل ته زده کړې ورکول شي. حقوقي لیکلي تفسیر او دغه راز هیواد والو ته به د ټولنیزو حقوقو په برخه کې پوهاوی ورکړل شي.

۴ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پورې به ټول قوانین، مقررات او نور حقوقي سندونه تالیف، فهرست بندي او په نرمو افزارو کې شامل شي او دحکومت په ویبسایټ کې به یې ساتنه او څارنه وشي او په ټولو سطحو به په دولتي نهادونو باندې وویشل شي. په ټول هیواد کې به د خلکو لاسو ته په اسانۍ سره ور ورسیږي.

۵ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پورې به د حکومت ټولې اداري او وزارتونه ډېر ښه فني ظرفیت ولري او د تقنیني سندونو او مقرراتو د تسوید او وړاندې کولو په برخه کې به تبعیض امیزه څه نه وي.

دریم رکن: ټولنیز او اقصادي پرمختګ

ددې رکن لاندې اوږد مهاله موخهد خصوصي سکتور تر لارښوني لاندې د اقتصاد د بازار په ترڅ کې د بې وزلي **کمیدل،** پرله پسې او دوامداره پرمختګ، د بشري پرمختګ د شاخصونو ښه کیدل، او دزریزی پرمختیایي موخو (MDGs) ته درسیدو په لاره کې د کتني وړ پرمختګ.

حکومت د هغه سیاست چې په پای کې د خصوصي سکتور تر مشرۍ لاندې د بازار اقتصاد د رامنځ ته کیدو سبب **وګرځي** او وکولای شي، یوه د پام وړ همیشنۍ اقتصادي پرمختیا رامنځ ته کړي، ژمن دی. د افغانستان ملي پرمختیایي د تګلارې په چوکاټ کې به، حکومت د فقر د کمولو د مهم نوښت په وسیله، له خصوصي سکتور نه ننګه او ملاتړ به د مثمرو مشغولتیاوو او عوایدو سبب شي. همدارنګه، دولت په دې پوهیږي چې، د سرچینو هدف باید د ټولنې تر ټولو بیوزله او غریب خلک وي او دغه کار له مالي پلوه د عوایدو د لیږدونې په برخه کې د شفافو او همیشنیو پالیسیو له لارې ممکن دی. له ۱۳۸۱(۲۰۰۲زیږدیز) نه راپه دیخوا، حکومت دغه راز د ټولو افغانانو لپاره د روغتیا او پوهنې د خدمتونو د وړاندې کولو په برخه کې لومړیتوبونو ته پام کوي. د دغې پالیسۍ پیاوړتیابه په ټول افغانستان کې د بشري پرمختیا د پام وړ شاخصونو د ښه والي په منظور دوام ومومي.

سره له دې چې، مونږ په افغانستان کې د اقتصاد د ودې او پراختیا د سطحې شاهدان یو، مګر زمونږ هیواد له ګڼ شمیر خنډونو سره هم مخامخ دی او باید هغه لرې شي، تر څو د بیوزلي د کموالي سبب وګرځي او د اوږدې مودې اقتصادي پراختیا عملي شي. د دغو خنډونو ډیره غټه ستونزه همیشنۍ بې ثباتي ، د زیربناوو ناسم حالت، د بشري پانګو او بنسټونو د ظرفیتونو د پراختیا ټیټه کچه او د مناسبې اقتصادي فضا نشتوالي تشکیلوي. دغه راز، د بیوزلي د کموالي او بشري انکشاف د شاخصونو د ښه والي لپاره ، یوازې پراختیا بسنه نه کوي. په دغه رکن کې اساسي ستونزه ، د هغې فضا رامنځ ته کیدل دي چې، په هغې کې، اقتصاد له ټولو باالقوه ظرفیتونو سره، عمل کوي او له هغه سره په یو وخت کې، باید ډاډ تر لاسه شي، چې تر ټولو تاوانی شوی کسان هیر نه شي او د دې رکن لاندې مهمې موخې چې باید ترلاسه شي په لاندې ډول دي :

۱ـ هغه کسان چې، د ورځې له یو ډالر نه په کم څه خپل ژوند تیروي، په کال کې به په سلو کې درې لږ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ هغه کسان چې له لوږې نه ځوریږي، به په سلو کې به پینځه را کم شي.

۳ـ ښونځیو کې د نجونو او هلکانو د شمولیت خالص د شمولیت به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پورې، په ترتیب سره په سلو کې ۶۰ او په سلو کې ۷۵ وي.

۴ـ د ښځو ښوونکو شمیر به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰م) پورې، په سلو کې پنځوس زیات شي.

۵ـ د افغانستان ښوونکې به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰م)پورې د وړتیا ازموینه تیره کړي.

۶ـ تر ۱۳۹۱ کال پورې به، تر ۵ کالو کم د ماشومانو د مرگ او مړینې کچه، په سلو کې ۲۱راکمه شي.

۷ـ تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ م.)پورې د میندو د مړینې کچه به په سلو کې ۳۵ کمه شي.

۸ـ ټول اساسي روغتیایي خدمتونه به پراخ او تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پورې به په سلو کې ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندې راولي.

۹ـ هغه کسان چې، د څښاک روغتیایي اوبو او حفظ الصحی ته لاسرسی نه لري، تر ۱۴۰۰(۲۰۲۰زیږدیز کال) پورې به یې شمیر نیمایې ته راټیټ شي.

تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ زیږدیز کال) پورې به په کابل کې په سلو کې ۵۰ کورنی او په سلو کې ۳۰ په نورو ښاری سیمو کې د اوبو **نل** ته لاسرسی ولري. په سلو کې۹۰ خلک به په کلیوالی سیمو د څښاک اوبو ته لاسرسی ولري او کلې به په سلو کې ۵۰ روغتیایي خدمتونو ته لاسرسی ولري.

د خصوصي سکتور تر مشرۍ لاندې د اقتصاد بازار د ودې لپاره د مناسبو زمینو د رامنځ ته کولو لپاره اړونده پالیسي جوړول په دې رکن کې په لومړیتوبونو کې راځي .په دې اړوند د دولت درې اساسي لومړیتوبونه دا دي :

د خصوصي سکتور لپاره د حقوقي چوکاټ رامنځ ته کول چې، په هغه کې د سوداگرۍ اړوند د اساسي قوانینو تصویب او توشیح شامله وي(شرکتونه، شراکت، سوداگریزه واکمنی او تجارتي منځگړیتوب) تړونونه، نماینده گي، ستندردونه، د چاپ او خپرونو حق، تجارتي نښې او دانحصاری امتیاز ثبت). (۲) د دغو قوانینو د عملي کولو د ملاتړ لپاره د مقرراتي، چوکاټ رامنځ ته کول. (۳) د حقوقي او مقرراتي چوکاټونو تعمیل. دغه راز، دولت به دغه مهم په پام کې ولري او ډاډ به تر لاسه کړي چې، دغه قوانین او مقررات د افغانستان له ټولنیزو حالاتو سره سمون ولري او په عادلانه توگه عملي کیږي، تر څو پانگوال په اسانۍ سره وکولای شي، په ارامۍ سره د پانگې اچونې په برخه کې پریکړه وکړي.

دولت به اقتصادي واکمنی د خپلو پالیسیو په چوکاټ کې، د خصوصي سکتور د ودې او پرمختگ لپاره پیاوړې کړي. په دغه برخه کې دا لاندې کارونه تر سره کیږي :۱ـ دراکړې او ورکړې په برخه کې د اصلاحاتو د راوړلو لپاره د مسوولیتونو او نهادي میکانیزمونو روښانتیا ۲ـ د سوداگرۍ او صنایعو د وزارت پیاوړتیا، په افغانستان کې له پانگې اچونې نه د ملاتړاداره، د داوو د اوارې او د تجارتي فعالیتونو د لاښه تنظیم په خاطر د حقوقي **سیستم** پیاوړی کول.۳ـ ځمکو ته د لاسرسی اسانتیا د ملکیت حق دلاښو اقداماتو د روښانتیا په شمول، د ملکیت د انتقال په اړوند د طرزالعملو نو اسانه کول او د اجارې د اوږدې مودې لپاره د ځمکې د لاسرسی د امکان ضمانت، د تجارت د فعالیتونو لپاره د اساسي طرزالعملونو تسهیل (د جواز ثبتولو، د پولو تر منځ فعالیتونه ، د گمرکي پراوونو او ورکړو تیرول) به دوام ومومي او د معاملو په سر ته رسولو کې به لگښتونه کم شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستراتیژی دا هم ویلی وو چی: دولت به د دولتی تصدیو خصوصی کول اوسهامی کول په خپلو مهمو کاری لومړیتوبونو کی ځای کړی. دغه کار به د افغانستان بریښنا موسسی د اغیزمنتیا د زیاتوالی او سهامی کولو په اړوند هم وی. د مالیی وزارت د ټولو دولتی تصدیو فهرست چی په راتلونکو دریو کلونو کی خصوصی او سهامی کیږی، ترتیب کړی دی. په خصوصی سکتور کی د ټولو سیالی کوونکو عادلانه لاس رسی به داړوندو دولتی نهادونو له خوا ننګه او ملاتړ وشی.

دولت د کورنیو عایداتو او د خصوصی سکتور له خوا د داخلی تولیداتو حمایت ته د اړتیا په خاطر د سوداګری حامی سیاست ته ژمن دی او غواړی د تجارتی مالیاتو حالت په صادراتو او وارداتو باندی کم کړی. لازمه ده چی، مشخص د سیالي صنایع چی افغانستان د هغو له لاری رقابت کولای شی، باید پیاوړی شی. د مالیی وزارت د تعرفو د رژیم ساختار له اړوندو خواووسره د مشوری له لاری په غاړه اخلی. د سیمی له هیوادونو سره د سوداګری او سوداګریزو فعالیتونو لپاره د افغانستان د ستراتیژیک موقعیت له مزایاوونه په استفادی سره، په سیمه کی د اسانو طرزالعملونو او پالیسیو د جوړولو لپاره چی د تجارت او ترانزیت د پیاوړتیا او اسانتیا په مخه کیږی ، د دولت له لومړیتوبونو نه یو دی. په لنډ وخت کی ، د اغیزمنو ګمرکی مقرراتو عملی کول او صادراتو او وارداتوته لازم وخت تل په پام کی نیول تر څو دغه کار د سیمی معیارونوته ورسیږی او دا به د دولت د هڅو مرکزی ټکی (محراق) وی. دولت د نړیوال سوداګریز سازمان اصولو ته متعهد دی.

مالی سیستم د بانکداریٔ او وړو قرضونو په شمول، په چټکه توګه د ودی په حال کی دی. که څه هم، اوس د مالی خدمتونو کچه ټیټه ده،یوازی کم شمیر خلک رسمی مالی خدمتونو ته لاس رسی لری.دیوه پیاوړی مالی سکتور منځ ته راتګ، چی د هیواد اړتیاوو ته ځواب ورکوونکی وی ، یو اساسی خنډ د دتولید د ظرفیت د زیاتوالی او د خصوصی سکتور له خوا د کورنیو عوایدو زیاتوالی په برخه کی له منځه وړی.

دمالی سکتور لپاره د دولت اول لومړیتوب د مالی سکتور د څلورو قانونو د تصویب او تطبیق له لاری(مسنونی معاملی،رهن ،اجاره او پولی ژمنی) د قانونی چوکاټ پیاوړتیا ده چی د تعلیق په حالت کی دی او د بانکداریٔ په سکتور کی، د مناسبو او دقیقو معاملاتو د پیاوړتیا لپاره به وی. ورپسی لومړیتوب د مالی خدمتونو د وړاندی کولو زیاتوالی کلیوالی سیمو او وړو او منځنیو اقتصادی تشبثاتو ته تشکیلوی. حکومت د تګلارو د جوړښتونو د اصلاح او په پای کی د ملی بانک او پښتنی بانک د خصوصی کولو عمل به وکړی.

په دغه موده کی به دولت **هڅه** وکړی چی، په مالی اعتباراتو پوری د معلوماتو اداره او دمالی کشالو د هواریٔ د فتر رامنځ ته کړی او ددغه مالی سکتور د مهمو اجزاوو د هڅونی په منظور د مناسبی قانون عملی کړی.

زیربنا او طبیعی منابع

ملی پرمختیایی ستراتیژی د تدوین پر وخت (۱۳۸۴ل.) داسی لیکلی و: په تیرو پنځو کلونو کی، د زیربناوو او طبیعی منابعو له چټک پرمختګ سره سره، افغانستان تر او سه پوری هم د ګاونډو هیوادونو په پرتله، د زیربنا په برخه کی ډیر وروسته پاتی دی. د سړکونو نا مناسب حالت او د منظمی بریښنا نه شته **والی** د خصوصی صنایعو او تجارت په برخه کی له اساسی خنډونو نه شمیرل کیږی. دعامه لګښتونو په برخه کی د دولت پالیسیو، زیربناوی د خپلو هدفونو کلیدی لومړیتوب بللی، تر څو د خصوصی پانګی اچونی په برخه کی، کورنی تولیدات ، د استخدام (په کار ګومارنی) زیاتوالی،عواید او د فقر د کموالی په برخه کی دوام ومومی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انرژی

د انرژی د سکتور پراختیا د فقر د کموو په برخه کی مهمه اړتیا او د خصوصی سکتور د پیاوړتیا او د کلیو د پراختیا ضرورت دی. په همدی خاطر، د افغانستان د ملی تګلاری هدف داسی ښودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګی اچونی پربنسټ، د پرداخت وړ او ډاډه انرژی زیرمه کول، د افغانستان د انرژی په سرچینو کی د دولتی پانګی **اچونی** څارنه، د ملی پرمختګ لپاره د منځنی واټن اساسی هدفونه لاندی برخی درلودی: ۱- هر کورته په سلو کی ۶۵ د بریښنا رسوونه، په مهمو ښاری برخو او تاسیساتو کی، په سلو کی ۹۰ او کم ترکمه په سلو کی ۲۵ په کلیوالی سیمو کی . ۲- د ملی بریښنا د شبکی د استفاده کوونکو له خوا د لګښتونو کم تر کمه په سلو کی۷۵ پوښښ ۳- د نور پرمختګ او د نوی انرژی لپاره د لازمی تګلاری جوړوونه.

په اوسنی وخت کی، افغانستان د بریښنا د تولید د ظرفیتونو له مخی، په ډیره ټیټه کچه کی ده. او له ګاونډیو هیوادونو نه د بریښنا د رانیولو په ټرونونو **باندی** تکیه لری. د اټکلونو له مخی، نن سبا د هیواد په سلو کی د ټول نفوس په سلو کی له ۲۰ نه کم دولتی بریښنا ته (د شبکو له لاری) لاسرسی لری او هغه هم د نوبت په ورځو کی د یوه بنسټ له مخی، د کمو ساعتونو لپاره . د اساسی بنسټیزو پروژو عملی کوونه لکه کوکچه، کونړونو، ګلبهار، باغدره، سرویی، د ګاز ذخیزی او د شبرغان روغتیات به د افغانستان لپاره د انرژی له پلوه یو ډاډمن امکان وی. دغی تګلاری نور ی لاندی برخی درلودی:

۱ - په کابل او نورو مهمو سیمو کی، د زیربنا کیفیت د ظرفیتونو زیاتوالی او د بیاجوړونی له لاری د بریښنا د ملی شبکی پراختیا (د لینونو، سب ستیشنونواو میترونو ویش)، د شمال ختیځ د بریښنا د سیستم پراختیا او د سویل ختیځ سیستم او د ختیځ او لویدیځ د بریښنا سیستمونه ۲- د کلیوالی انرژۍ خدمتونوته لاسرسی د اوبو د بریښنا د وړو سرچینو، لمریزی انرژی، ډیزلی بریښنا او د تجارتی فعالیتونو د پیاوړتیا له لاری د انرژۍ د تولید سرچینی په دغو برخو کی تشویق شوی دی او د ډاډ حاصلولو لپاره به فنی معیارونه د دومدارو زیرمو او د انرژۍ د منابعو له لاری طرحه شی. ۳- د بریښنا موسسی د سهامي کولو له لاری د اوسنیو فعالیتونو د زیرمو د جبران د میکانیزم د ګټورتیا او اغیزمنتوب.۴- د انرژۍ اړوند د بین الوزارتی کمیسیون له لاری د مربوطو خواوو د فعالیتونو د انسجام او همغږۍ لپاره ګټورتیا.

د تګلاری هیله مندی پایلی دا وي چي ، له کورنیو سرچینو نه دزیاتی ګتی اخیستنی له لاری، په ټول هیواد کی د بریښنا ډاډمن او ښه لاسرسی او د وارداتی انرژی له منابعو نه استفاده کول پکی ښودل شوی وو. دولت په د ی هڅه کی و چي، د بریښنا د خرڅلاو، ویش او تولید په برخو کی، د خصوصی پانګی اچونی لپاره لازمی زمینی برابری کړی په کلیو کی، د فقر کموالی او د شغلی او تشیشاتی زمینو زیاتوالی، د بریښنا په شبکو کی، د دولتی سکتور او خصوصی سکتور د پانګی اچونی له لاری، د بریښنا په پراختیا پوری مربوط ښودل شوی وه.

کرنه او د کلیوپراختیا

د کرنی او د کلیو د پراختیا لپاره د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری هدف دا سی ښودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګی اچونی جذب د کرنی له اوسنی سیستم نه د کرنی په تجارتی سیستم دبدلون لپاره د معیشت د یوی ارزښت لرونګی سرچینی په نامه. دولت د کرنی اود کلیود پراختیا لپاره یو منسجم پروګرام د دوو پراخو هدفونو د پیروی په منظور ۱-د فقر کموالی او ۲- د بدیل معیشت رامنځ ته کول به عملی کړی.د کرنی سکتور هراړخیزه تګلاره او د کلیو پراختیا د راتلونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره دیوی مشخصی لاری بیانوونکی ده، چی دهغی اساسی هدف د اقتصاد دبیارغاونی له لاری، د فقر کموالی دی او په بشپړه توګه له ډیرو بیوزلو او زیان منونکو نه ملاتړدی. د کوکنارو د ورکولو په برخه کی د هڅو په زیاتوالی او د هغو په اهمیت سره، د فقر ټیټی کربنی ته د کم څمکوــ بزګرانو دراوستلو د مخنیوی لپاره د کرهنیزو فعالیتونو پراختیااو چټکتیا له هر وخت نه ډیره ضروری ده. د بدیل معیشت د منابعو لپاره د زمینو په برخه کی پانګه اچونه به په د ی برخه کی یوه مهمه زمینه وی. زیاتره بزګران د کرهنی له لاری کم ترکمه د ژوندانه یو څه زیرمه له خپلی څمکی نه په لاس راوړی. له د ی امله، زیاتره کورنی چی ژرند یی په کرنه پوری اړه لری، د معیشت له نا مصؤن والی سره مخامخ دی او کله نا کله د خپل ژوند د تامین لپاره قرض هم کوی. ددغو عواملو په نتیجه کی د طبیعی پیښو او د خوراکی موادو د کموالی په وړاندی دهیواد دزیان مننی کچه، زیاته شوی ده. د کرنی او دکلیو د پراختیا تګلاره یو شمیر پروګرامونه په پام کی لری او د بزګرانو د ژوندانه د ښه والی په منظور طرحه شوی دی، تر څو له دی لاری د هغوی غذایی مصؤنیت تامین او اساسی خدمتونه تر سره شی. د دوی عایدات د رواکسب (مشروع معیشت)له لاری زیات شی او په ټوله معنا سره دامن په سالم چاپیریال کی ژوند وکړی . په دغی ستراتیژی کی فعالیتونه په اغیزمنه توګه په دوو برخو ویشل شوی وو:

۱ـ کرنه او کلیو پرمختګ ۲ـ د سوداګری او د کلیوالی تشبثاتو برخه کی پراختیا او نوښت .

هغه پنځلس پروګرامونه چی په دی ستراتیژي کی د کرنی د تګلاری او د کلیو د پراختیا د هدفونو لپاره درسیدلو وسیلی ښودل شوی وی، په لاندی ډول وی: د ملی پیوستون پروګرام، د خوراکی مصؤنیت ملی کړنلاره، د ساحوی پرمختګ ملی تګلاره، د مالداری، کرهنی او د کلیو د پراخ پرمختګ پروګرام، کلیو ته د لاسرسی ملی پروګرام، کلیو ته د اوبو رسولو او روغتیا **کړنلاره**، د کرنی د ملی سرچینو او د کلیو دزیات پرمختګ پروګرام، د څارنی سیستم، کلیو ته د برېښنا رسولو کړنلاره، د کلیوالی تشبشاتو تګلاره، د څیړنی او پرمختیا (R&D یا Research and Development)سیستم، د کرنی د چټک عکس العمل سیستم او د کلیو پراخ انکشاف او د کرنی د ظرفیتونه د لوړتیا او د کلیو د هر اړخیز پرمختګ پروګرام.

ترانسپورت

د هیواد د ترانسپورت د سکتور په برخه کی ، د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری ستراتیژیک هدف داسی ښودل شوی و: دیوی منسجمی او **مضبوطی** ترانسپورتی شبکی رامنځ ته کول، چی په هیواد کی دننه او بهر او له بهر نه دننه د افرادو او توکو لیږدونه تامین کړی. د سیمه ییزو لویو لارو د سیستم په بشپړیدو سره،(په مرکز او ولایتونو کی) د ۵۳۳کیلومتر دویمه درجه سړک په احیا، د ژوندانه دیوی مهمی وسیلی په توګه کلیو ته د رسیدو لپاره د ۶۲۹۰ کیلو متره سړک جوړول به په کلیو کی د فقر د کموالی لپاره لومړیتوب ورکړل شی. په پام کی نیول شوی وه چی د ښاری پرمختګ اداره د ښاری سړکونو د کیفیت د ښه والی لپاره، د سړکونو د ساتنی او څارنی شبکه، د سړکونو د پلان جوړونی او د خدماتی ترانسپورت د اسانتیا وو شبکه به پیاوړی شی. د ولت به د ساتنی او څارنی د فعلیتونو پراخ سیستم د هغو د لګښتونو د تمویل د سرچینو د تلپاتی والی د ډاډ په حاصلولو سره عملی کړی.

پردی سربیره، په دی ستراتیژی کی د ترانسپورت په سکتور کی نور اساسی نوښتونه چی د لومړیتوب وړ وو،هغه دا وو: ۱ــ د کابل نوی هوایی ډګر ۲ـ د کندهار ، مزار شریف او هرات د هوایی ډګرونو بیا رغاونه ۳ــ په سیمه کی د نویو هوایی ډګرونو جوړونه ۴ـ د اوسپنی د لاری د پروژی طرحه ۵ـ د ترانزیت په برخه کی له ګاونډیو هیوادونو سره نوی تړونونه او دغه موافقه لیکونه به د سرحدونو په منځ کی د جنسونو د لیږدونی په برخه کی د کارونوپه سرعت ورکولو کی مرسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړی. په پا م کی وه چی د ۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کال په پای کی به افغانستان او دهغه ګاونډی هیوادونه د سرحدونو د اداری په برخه کی د همکاری له لاری، د ترانزیت په برخه کی د مالونود لیږدونی لپاره لازم وخت راکم کړی. په اوسنی وخت کی داسی پروګرامونه ترلاسه لاندی نیول شوی دی چی د هغو په مرستی سره د کابل هوایی ډګر او نورواساسی هوایی ډګرونو او دملکی هوانوردی اړوندو ادارو ته دملکی هوانوردی د نړیوال سازمان او د هوایی ترانسپورت د نړیوالی اتحادیی له شرایطو او معیارونو سره سم سمون ورکول کیږی.

دغه هڅه د ملکی هوانوردی د نوی **اداری** د جوړیدو په برخه کی په داسی ډول تر سره کیږی چی، دسیالی دهوایی ترانسپورت پراختیا هم په پام کی ونیسی.

کانونه او طبیعي زېرمې

تمه کیږي چی، د طبیعی سرچینو استخراج د کورنی ناخالص تولید د زیاتوالی، د صادراتو د ودی او دغه راز د دولت د **صادراتو** د **زیاتوالی په برخه کی مرسته وکړی. د کانونو د سکتورپه برخه کی، د افغانستان د ملی پرمختیا دتګلاری** هدفونه عبارت د ی له:

۱ خصوصی سکتور د پانګی اچونی جذب

۲ دمنرالونو د سرچینو تلپاتی پرمختګ تنظیم او رواجول

۳ دهیواد د جیولوجیکی منابعو له سروی او سم ثبت نه د ډاډ ترلاسه کول.

دغه کار د هغو قوانینو او مقرراتو د منځ ته راوړلو له لاری چی، دکانونو دکشف او را ایستو په برخه کی ، د خصوصی سکتور د پانګی اچون ننګه او تشویق وکړی، د امکان وړ دی. د کانونو د سکتور په برخه کی د پام وړ او چټک بریالیتوب عبارت دی له: په هیواد کی د ستری بهرنی پانګی اچونی د تړون له لاسلیک څخه، یانی د ۲۰۸ **ملیاردو ډالرو په ارزښت د** عینکو د مسو د کان د تړون لاسلیک.

دولت د کانونو د سکتور د لومړیتوب په برخه کې د لاندی کارونه تر لاس لاندی نیولی دی: ۱د کانونو د استخراج د مالی بودجی زیاتوالی ۲ـ دیوه شفاف مدیریتی سیستم رامنځ ته کول چی، لازم ظرفیتونه ولری ۳ د کانونو په سکتور کی له پانګی اچونی نه ملاتړ د مختلفو مقرراتو او قوانینو د عملی کولو او نهایی کولو له لاری ۴ـ دهیواد قوانینو او مقرراتو ته د پانګی اچوونکو د باور د جلب په برخه کی بری به د کانونو په سکتور او د هیواد په نورو سکتورونو کی د پانګی اچونی د زیاتوالی سبب وګرځی.

د اوبو د سرچینو اداره

دولت د اوبو د اداری منسجی لاری چاری او د سیندونو د حوزو اداره د اوبو د سرچینو د پراختیا او پلان جوړونی لپاره، په لنډ مهال او منځ مهال کی عملی کوی. د افغانستان دملی تګلاری هدف عبارت ده له، په هیواد کی د اوبو د منابعو اداره او **پرمختګ**، لکه څنګه چی، فقر کمیږی، په اقتصادی او ټولنیز پرمختګ کی ثبات لرونکی پرمختګ راځی. د ټولو افغانانو د ژوند سویه ښه کیږی او د راتلونکو نسلونو لپاره د اوبو پوره سرچینی ساتل کیدای شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کرنیزو ځمکو اوبه کول، په سلو کی ۹۵ داوبو لګښت تشکیلوی. په ۱۳۵۰(۱۹۷۰م.) کی نژد ی۶,۳ میلیونه هکتاره ځمکه په افغانستان د اوبو لګولو په مختلفو لاروچارو سره خړوبیده، مګر په اوسنی وخت کی ، یوازی په ۱,۳ میلیونه هکتاره ځمکه باندی اوبه لګیږی او له دی جملی نه، په سلو کی لس د انجینرانو له خوا د طرحه شوی سیستم **پربنسټ** اوبه کیږي او پاتی نوره په دو دیزه طریقه باندی اوبه کیږی. اوبه کرل شوی ځمکی دللمی ځمکو په پرتله دری برابره حاصل ورکوی. په افغانستان کی له ۸,۳ ملیونه هکتاره د کښت وړ ځمکی نه۵,۸ ملیونه هکتاره ځمکه د اوبو لګولو توانایی لری. په دی توګه د ابیاری لاندی کرنیزو ځمکو په اندازه کی فوق العاده کمښت راغلی دی.

د اوبو لګولو اداره د افغانستان ددولت یو لومړیتوب تشکیلوی.د اوبو لګولو د وران شوی او یا له کاره لویدلی سیستم د بیا **رغاونی** لپاره د پام وړ پانګه په کار اچول شوی ده، خو د کارموثریت نشته، د اوبو مدیریت د صفر په حد کی دی، هر کال په میلیاردونو مکعب متره اوبه ضایع کیږی، بی ګټی له هیواده وځی او یا په شګو کی جذبیږی،د افغانستان داوبو د لګښت د اغیزمنتوب د زیاتوالی لپاره د پانګی اچونی دجلب په برخه کی په خاصه توګه کم کارشویدی. د دولت له اساسی لومړیتوبونونه باید یو هم د کوکچی، ګمبیری او کامی داوبو د بندونو انکشاف وی، دا خبره ډیر ځله مربوطه ادارو ته ویل شوی ده، خو هغوی لا هم پام نه دی کړی.

داوبو **لګولو** د موجود او دودیز جوړښت بیا رغاونه دیوه لومړیتوب په بڼه پاتی ده او د کرهنیزو تولیداتو زیاتوالی او د فقر کموالی به په کلیوالی کورنیو کی اغیزمن واقع شی. د اوبو لګولو او روغتیا سیستمونو ته د لاس رسی د پراخ کموالی د لری کولو لپاره به، دولت د روغتیا او اوبو لګولو پروژی ته خاص اهمیت ورکړی. دولت به له لنډ مهاله تر اوږد مهاله پوری هایدرولوجیکی سروی بشپړه کړی او د کرهنیزو ځمکو لپاره به نوی بندونه جوړ کړی. د موجوده آبي ځمکو پراختیا د غنمو د کښت، بنوالي او د څارویو لپاره د خوراکي د ترلاسه کولو په خاطر او د ودې د ګرندی ترلاسه کولو لپاره حیاتي ده. اوسني وخت کې کرنيزې ځمکې چې په کلنی توګه خړوبيږي، دوه میلیونه هکتاره ده او د دغه رقم د زیاتوالي لپاره لاډيرې هيلې شته او هغه دا چې هغه زيربنا چې د جګړو په کلونو کې له منځه تللي، بيا ورغول شي. یوه واقعبینانه موخه داده چې له 500000 څخه تر 700000 هکتاره پورې نوره ځمکه به په راتلونکو لسو کلونو کې تر اوبخور لاندې راشي. په افغانستان کې د اوبخور د سيستم د بيارغاونې په برخه کې ډېرې ښې تجربې ترلاسه شوي دي. په تيرو دولسو کلونو کې د اوبخور د سیستمونو په واسطه 1.8 ميليون هکتاره ځمکه د هر هکتار لپاره 300 تر 400 ډالرو لګښت (که مثلثي کانالونه پکښي راولو 600 – 800 ډالره لګښت) باندې بيارغول شوې ده. لکه هغسې چې د اوبو د ليږد د زيربنا بيارغاونه مهمه ده، همدومره د بزګرانو په کروندو کې له اوبو څخه غوره کار اخيستل او د هغو سيما کول هم مهم دي.

افغانستان دا وړتيا لري چې دوه ميليونه هکتاره نوره ځمکه خړوبه کړي، خو دا کار ډېرې اوچتې پانګونې ته اړتيا لري تر څو نوي بندونه جوړ، ويالي وکيندل شي او د اوبخور جوړښتونه ورغول شي او د پايناو هيوادونو سره خبرې وشي چې زمونږ د سيندونو کوز سر کې دي.[2] د اوبو لګولو د نوي سيستم په ودانولو باندې پانګونه په هر هکتار باندې د 4500 امريکايي ډالرو په اندازه لګښت غواړي چې دغه رقم د موجوده سيستمونو د بيارغاونې د لګښت په پرتله لس ځله لوړ دی.

معلوماتی او ارتباطی تکنالوژی

د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری ستراتیژیک یو بل هدف داو چی: تر۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کاله پوری د معلوماتی تکنالوژئ او اړیکو خدمتونه، په سلو کی ۸۰ د متوازن لاس رسی د پراختیا په منظور تر سره شی. د ارتباطاتو او معلوماتی

[2] د افغانستان د سیندونو د پنځو حوزو له ډلې څخه په څلورو کې یې سیندونه د هیواد د پولو خواته بهيږي، خو دولت له کوزو هیوادو سره د اوبو د وېش په هکله هيڅ ډول موافقه لیک نه لري، دغه لامل په څو منځنيو او لويو بندونو باندې د پانګونې لپاره يوه ستونزه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکنالوژۍ سکتور لومړیتوبونه د فایبری نوری پروژو او مبایل تلیفونونو ته د لاسرسی د پراختیا لپاره د مسی کیبل شبکی له بشپړیدو سره سم به لار هواره شی.

دمعلوماتی تکنالوژۍ او اړیکو د قانون عملی کول، په خصوصی پانګه اچونه کی د پرمختیا او تشویق لپاره به لازمی زمینی په پام کی ولری. د معلوماتی تکنالوژۍ او اړیکو شورا، د مخابراتو وزارت او د معلوماتی تکنالوژۍ له لاری به هڅه وکړی چی، د کمپیوتر په عصری سیستم ـ دولت د نښلولو پرلور د لازمو اقداماتو د سرته رسولو لپاره په پرله پسی توګه، د دولت ظرفیت پیاوړی کړی.د حکومت کولو کیفیت به اوچت کړی او اداری فساد به کم کړی. په پام کی ده چی، خصوصی سکتور به په دغه برخه کی، ډیره پانګه په کار واچوی.

ښاری پراختیا

د ښار اوسیدونکی د چټکی ودی د بهیر اغیزمن مدیریت په ځانګړی توګه، د هیواد دبیا رغاونی په برخه کی، ډیر زیات اهمیت لری. د افغانستان د ملی پرمختیا په تګلاره کی به د ولایتی پرمختګ د پلانونو د بهیر په جوړولو کی، اته اساسی پلانونه تر لاس لاندی نیول شی. د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری هدفونه ډیرو ښو خدمتونو ته لاسرسی او د استطاعت وړ سر پناه له تلپاتی اقتصادی ودی سره یو ځای، د ښاری ملی کړنلاری له طریقه د عملی کیدو وړ بلل شوی و او په دی کی د ښارونو انکشافی پلانونه او د ځمکی ملی پالیسۍ شامله وه.

د دغو هڅو پایلی په لاندی ډول دی: ۱ـ د ښاری پرمختیا د اداری او دخدمتونو د وړاندی کولو په منظور، د ښاروالو د ظرفیت پیاوړتیا ۲ـ **ډیره** ښه نهادی همغږی او د مهمو ښاری شاخصونو څارنه ۳ـ د ښار اوسیدونکو لپاره اساسی خدمتونه ته ښه لاس رسی ۴ـ په سلو کی ۵۰ د استوګنی د نارسمی سیمو تدریجی رسمی کیدنه ۵ـ د عامه خدمتونو او اسانتیاوو ګټورتیا او همدارنګه، د نویو ښاری سیمو پرمختګ او د کابل په شمال کی د ده سبزد ښارګوټی په شمول ۶ـ سر پنا ته دلاس رسی زیاتوالی او د کور جوړولو په برخه کی، په سلو کی ۵۰ زیاتوالی او په سلو کی ۳۰ په هغوځمکو کی زیاتوالی چی، د راکړی ورکړی او دمارکیټونو لپاره ځانګړی شویدی. دا له اقتصادی پلوه، د مناسبو اقتصادی سرچینو له لاس رسی سره یوځای.۷ـ د ښاری ژوندانه د چاپیریال ګټورتیا چی شنی او پرانیستی فضا ولری.

د ښارونو د پرمختیا په برخه کی اساسی ستونزه داده چی، مالی تاوان جبران شی او مالی سیستم رامنځ ته شی، چی وکولی شی، له هغی لاری د ښاری او دولتی خدمتونو لګښتونو ، په اغیزمنه توګه ورکړی. دغه کار به خصوصی سکتور ته زمینی برابری کړی چی، ښاری خدمتونه د دولتی سکتور له خواد کم تمویل په وخت کی، له بی وزلو ښاریانو سره مرستی هدف **وګرځي**. د نا پلان شویو او نا رسمی ښاری سیمو د زیاتوالی د مخنیوی په خاطر، د زونونو د ویش ظرفیت بندی او د نوی ښاری پلان جوړونی اداره به پیاوړی شی.

پوهنه

دولت غواړی چی ، د هیواد اوسیدونکو ته ډیره ښه ښوونه او روزنه ورکړی. له ۱۳۸۱(۲۰۰۲م.)کال نه راپدی خوا، دولت د پوهنی د سکتور په برخه کی، ډیره پانګه اچولی ده او به دغه برخه کی، وروستیو هدفونو ته د رسیدلو لپاره، دهیواد ماشومانو ته د زمینو د برابرولو په شمول، چی سالمه ښوونه او روزنه ورکړل شی، هڅی کوی. بی سوادی کمه شی او پیاوړی **اقتصادی** ځواک رامنځ ته شی او په دی برخه کی د پام وړ پرمختګونه هم کړی دی.د دولت دغه راز، د افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمختیایی هدفونو ته ژمن دی او د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری اساسی هدف هم، د پوهنی په برخه کی داده چی، له دولت سره ددغو هدفونو په برخه کی مرسته وکړی.

دولت غواړی چی، د سودا په کچه کی د پام وړ ښه والی رامنځ ته کړی، د پوهنی کیفیت ګټور کړی او د زیات شمیر زده کوونکو د جذبولو په خاطر د **پوهنی** د سیستم ظرفیت پراخ کړی. د ټولو پوهنی ته لاسرسی، د وخت ارزښت او دلوړو زده کړو د کیفیت د ظرفیت پراختیا او د مهارتونو د لوړتیا ګټور تیا څرګنده شی.

د اساسی زده کړو رامنځ ته کول او په هیواد کی د بی سوادی د کچی کموالی،د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاره په وخت کی، د افغانستان د دولت یو اساسی لومړیتوب دی. دول دی ته ژمن دی چی، د پوهنی په ملی ستراتیژیک پلان کی، د لومړیتوب وړ پروګرام چی اوتصویب شوی عملی کړی. په دغه پروګرام کی دغه برخی شاملی دی: ۱- عمومی زده کړی(په سلو کی ۶۰ د نجونو د زده کړو په شمول)

۲- د ښوونکو د روزنی او د کاری حالاتو ګټورتیا

۳- د پوهنی د بنسټ پرمختګ او بیا رغاونه

۵- د تعلیمی نصاب او درسی موادو ګټورتیا

۶- د سواد زده کړه او نارسمی تعلیمات

۷- اسلامی تعلیمات

۸- د پوهنی د اداری اصلاح او پراختیا . په دې برخه کې وروستی لومړیتوب د پوهنی له پیاوړتیا نه او د تعلیمی خدمتونو د وړاندی کولو لپاره، سیمه ییزو مقاماتو ته د مسوولیت لیږدونی له لاری. دغه راز، د پوهنی وزارت، دلوړوزده کړو وزارت، د کار او **ټولنیزو** چارو وزارت د شهیدانو او معلولینو د وزارتونو د ستراتیژیکی پلانونو د ظرفیت څارنی پیاوړتیا او د حرفه یی تعلیماتو په برخه کی ، اساسی لومړیتول د حرفه یی تعلمیاتو رامنځ ته کول او د مهارتونو د پراختیا پروګرامونه د کار د بازار د غوښتنو په پام کی نیولو سره، د همعږۍ د ګټورتیا او په ملی زده کړو او تعلیماتو کی دظرفیتونو د تطبیق لاری چاری په پام کی نیول.

رسنی او فرهنګ

د دغه سکتور لید عبارت دی له:۱- په ټول هیواد کی ښځو او نارینوو ته د رسیدونکو ازادو او خپلواکو رسنیو له همیشنۍ پراختیا نه ننګه او ملاتړ ۲- د افغانستان د فرهنګی میراثونو ساتنه ۳- دفرهنګی خلاقیتونو ملاتړ، په **دې** اړوند اساسی هدفونه دادی:د لرغونی ارزښت لرونکو ساحو معلومول او ناثبت شوی تاریخی یادګارونه. دزیانمن شویو سیمو بیا رغاونه او ساتنه، په ټول هیواد کی د خپلواکو رسنیو د پراختیا په منظور د رسنیو د نوی قانون د طرحی جوړول، د متقابلو تړیوالو اړیکو له لاری د غلاشویو هنری اثارو بیا موندنه او په دی برخه کی زیار او هڅې.

روغتیا او تغذیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولو معیارونو په پرتله، د افغانستان خلک له نا سم روغتیایي حالت نه ځوریږي. په افغانستان کې د روغتیا کچه ډیره ټیټه ده او د نړیوالو شاخصونو په وروستۍ کچه کې راځي. د میندو اود نویو پیدا شویو ماشومانو او کوچنیانو د مړینې کچه، په خاصه توګه، له پنځو کالو نه د کمو ماشومانو د مړینې کچه ډیره پورته ده او په ټول هیواد کې د ناسمو خوړوباب زیات دی.

د روغتیا د سکتور لومړنی لومړیتوب دادی چې، روغتیایي ستونزو ته د روغتیایي خدمتونو د مجموعې د ډله ییزپوښښ له لارې ور ودانګي. دولت د روغتیایي خدمتونو عملي کولو ته دوام ورکوي او هغه روغتیایي اړیکې چې، ناروغان له روغتیایي خدمتیونو سره اړیکې ورکوي، پیاوړی کوي. په مشخصه توګه، دولت دمیندو روغتیایي خدمتونه د کورنیو د لاربښوونې او دکورنیو د اړوند مسایلو په باب، د میندو او ماشومانو د خوړو د ښه والي، د ساری ناروغیو کنترول او د خلکو په روغتیا باندې د هغو د نامطلوبو اغیزو په پام کې نیولو سره،د خلکو روغتیایي حالت پیاوړی کوي. د دغو مشخصو اقداماتو لپاره په روغتیایي **سکتور** کې، دولت د روغتیایي خدمتونو د سرته رسولو لپاره یو هراړخیز پروګرام تر لاس لاندې نیولی دی چې، د نا برابرۍ د کموالي په برخه کې روغتیایي ملي سیستم ، دروغتیایي خدمتونو کیفیت او اغیزه زیاته کړي او هغه په ښه توګه اداره او څارنه یې وکړي.

د افغانستان د ملي پرمختیا ستراتیژیک هدفونه د افغانستان تړون او د افغانستان د انکشاف هدفونه په چوکاټ کې ، د راتلونکو ۱۵ کلونو لپاره ، د روغتیا په سکتور کې د لاندې برخو لرونکي و:

الف:ـ د ۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کال تر پایه به د (ام.دی.جی) د هدفونو د لاسته راوړلو لپاره، د روغتیا ټول اساسي خدمتونه پرمختګ وکړي او کم تر کمه به په سلو کې ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندې راولي.

ب:ـ دمیندو د مړینې کچه به په سلو کې ۱۵ راټیټه شي.

ج:ـ له پنځو کلونو نه کم ماشومان به د واکسینو نو د وقایې په صورت کې، د ناروغیو په وړاندې مصؤنیت تر لاسه کړي.

د:ـ تر پنځو کلونو دکمو ماشومانو مړینه به په سلو کې ۵۰ د ۱۳۸۲ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ او د هغوکموالی به د ۱۳۸۲ او ۱۴۰۰ لمریز ترمنځ دری واری نور هم را ټیټه شي.

هـ :ـ دمیندو د مړینې کچه به په سلو کې ۵۰ د ۱۳۸۱ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ راټیټه شي او له هغه وروسته به په سلو کې ۲۵ کموالی راشي او دا به د ۱۳۸۱ او ۱۴۰۰ کلونو ترمنځ وي.

و:ـ تر ۱۴۰۰ کال پورې به د ایډز د ناروغي د پراختیا مخنیوی وشي.

ز:ـ تر ۱۴۰۰ کال پورې به د ملاریا اونورو اساسي ناروغیو پیښې کمې شي او د هغو د خپریدو مخنیوی به وشي.

ټولنیز خوندیتوب

په دې برخه کې یو شمیر رسمي ارقام وایي چې:

د افغانستان منځنی وده د ۲۰۰۳ څخه تر ۲۰۱۲ کال پورې ۹،۴ سلنه وه. ددی ودې زیاته برخه کیدای شي دبهرنیو مرستو له امله واوسي چې افغانستان په تیره لسیزه کې تر لاسه کړې. چې دغومرستو په ټولیزه توګه د اجناسو څخه د توقعاتو اندازه ، خدمتونه او بیارغونه پورته بوتله. د بیارغونې په ډګر کې رسمي مرستې او همدارنګه پوځي مرستې په ثابته توګه ۴۰۴ میلیون امریکایي ډالر په ۲۰۰۲ کال کې ۷،۱۵ میلیارد ډالر په ۲۰۱۰ کال کې وي. ددی مرستو دریمه برخه د ملکي بنسټونو د جوړولو ، د پوهنې په سکتور ، روغتیا، بریښنا، او د واټونو په جوړولو لګیدلې دی .

د انکشافي مرستو پایلې ډیرې د لیدنې وړ او مهمې دي. د د ۲۰۰۲/۲۰۰۳او ۲۰۱۱/۲۰۱۲ میلادی کلونو کې ناخالص داخلي تولید د هر وګړي ۱۸۶ امریکایي ډالرو څخه ۶۸۸ ډالر امریکایي ته ورسیدل . په لومړنیو ښوونځیو کې شمولیت ۱۹ سلنه څخه ۷۲،۴ سلنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لوړ شو. د۱۳۸۱ل. کال په پرتله روغتیایي خدماتو ته لاسرسی له ۲۲ سلنه څخه ۴۵،۵ سلنه ته زیات شوی دی. د میندو مړینه نږدې ۵۰ سلنه ټیټه شوه. د عمر منځنی اندازه د ۴۵ کلونو څخه تر ۴۸،۷ کلونو ته زیات شو.

د افغانستان د کورنیو په باب چې د سروی له لارې کوم معلومات ترلاسه شوي دي، غربت او ناځاپي پېښنو په وړاندې د زیان او فقر لوړه کچه راښيي. له دې جملې مخ د خوراکي موادو د بيې لوړوالی هم کتلی شي. یوه پیاوړی اقتصادی وده د دې دوا کیدالی شي، مګر دا کار په یوازې توګه مکن نه دی. د یوه اغیزمن اقتصادی پرمختګ لپاره لازمه ده چې، دولت د عایداتو په باب مشخص پالیسی اختیار کړی،چې له مالی پلوه تلپاتی او ټینګ وي او د افغانستان دسلامی او ملی ارزښتونو پربنسټ ولاړ وي او هدف یې د ټولو بې وزله او ټیټی کچی خلک وي.

د اجتماعی مصؤنیت په برخه کی له مالی پلوه همیشني او هدفمند اقدامات د فقر د کموالی اساسی عناصرکیدی شی. دولت د پایداره سیاست د پر مخ بیولو له لارې خپل پروګرامونه داسې متمرکزوی شي چې، ډیرو بې وزلو سیمو او تر ټولو بې وزله خلکو ته د خپلو اغیزمنو ملی تګلاره او کړنلارو له لاری ، پوره سرچینې ځانګړې کړي. د ناهدفدفمنو سبسایډیو کمونه لکه په انرژی کی کمښت، د مدیریتونو د ظرفیتونو زیاتوالی، د **کار** او ټولنیزو چارو وزارت او د شهیدانو او معلولینو وزارت له لاری کولی شي چې، خوارانو ته دیوه منظم پروګرام له مخې، شغل او کار پیداکړي او په دې ډول ممکنه ده چې، هغوی هم د اجتماعی مصؤنیت په برخه کی ژمن پاتی شی.

دولت له هغو افغانانو سره دوستانه مرستی کوی چې، له طبیعی پیښنو او نا امنیو سره مخامخ وی او د مهاجرت له ستړی ژوند نه بیرته راګرځي او په دغو برخو کی تاوانی شوی دی. د ۲۰۵ ملیونو په شا او خوا کی کډوال کولی شی، په راتلونکو پنځو کلونو یا دملی پرمختیا د تګلارې په کلونو کی، بیرته خپل هیواد ته راستانه شی. تر اوسه پوری د دومره ګڼ شمیر افغانانو د جذب امکانات نه لرو او په دغه برخه کی د نړیوالو د پام وړ مرستو ته سخته اړتیا ده چې، د خپلو شتمنیو د سرچینو د بهیرونو د بدلونو له محدود حالت نه مخنیوی وکړي. د مهاجرینو د چارو وزارت د راستنیدونکو او مهاجرینو نه د ملاتړ پروګرامونه چې، د نورو وزارتونو له خوا **عملی** کیږي، همغږی کوی. د افغانستان له طبیعی پیښنو سره د مبارزی اداره به د دولت تیاری او دوستانه اقدامات په دې برخه کی منظم او منسجم کوی.

ګډې مسالی

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاره د شیږو حیاتی مسالو ننګه او ملاتړ کوی او په دغه برخه کی د ملی تګلاری په ټولو سکتورونو او ارکانو کی د منسجمو اقداماتو لپاره د زمینو برابرول ډیر ضروری دی. دغه موضو ګانی یوه له بلی سره متقابلی اړیکی لری او په کلکه سره یی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د هدفونو په برخه کی ، یو لړ ستونزی را ولاړې کړی دی او باید په راتلونکو پنځلسو کلونو کی د دغو ستونزو د لری کولو او د پروګرام د عملی کولو لپاره بریالی هڅی وکړو. دولت له دغو ربړو او ستونزو سره د غو څو اقداماتو له لارې، د نړیوالی ټولنی مرستو لو همکاریو ته متعهد دی.

د نشه یی توکو سره مبارزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری یو اساسی هدف داسی ښودل شوی و: د نشه یی توکو د صنعت له منځه وړل یو لومړیتوب دی، چی د هیواد، سیمی او نړی په وړاندی یی ستر ګواښونه رامنځ ته کړی دی. دولت په دی کار باندی باور لری چی د کوکنارو تر کښت لاندی ځمکی تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ م.) کال پوری د ۱۳۸۱(۸/۲۰۰۷ م.) په پرتله نیمایی ته راټیټی کړی. د ۱۳۸۷(۹/۲۰۰۸ م.) لپاره د دولت پلان دادی چی، ۵۰۰۰ هکتاره ځمکه باندی چی کوم کوکنار کرل کیږی،هغه له منځه یوسی ، هغه څوک چی، د نشه یی توکو په صنعت کی لاس لری، هغه د دولت له هر ډول بریا سره د مشروعیت د کسب په برخه کی او په هیواد کی د **ثبات** د تامین په لاره کی مخالف دی. د غه کسان تروریستی عملونه تمویلوی او د اداری فساد د زیاتوالی سبب کیږی. د نشه یی توکو د ملی کنترول د تګلاری له مخی، باید دولت د نشه یی توکو په وړاندی ډیر سخت عکس العمل وښی. دغه ستراتیژی اته رکنونه لری او په هغو کی د تولید د کموالی هڅی، د قاچاقو او دنشه یی توکو د لګښت او زیان لاربښوونه کوی. دغه ارکان دغو برخو ته لاسرسی لری:

۱ـ بدیل معیشت ۲ـ دنهادونو رامنځ ته کول ۳ـ معلوماتی کمپاین ۴ـ په نشه یی توکو پوری اړوند قوانین ۵ـ جنایی عدالت ۶ـ له منځه وړل ۷ـ نشه یی توکو ته د غوی ښتنی کموالی ۸ـ سیمه ییزه همکاری

د نشه یی توکو د کنترول ملی ستراتیژی، د افغانستان د ملی پرمختیا یی تګلاری په ټاکلی وخت کی، تل بیا کتنه کیږی، بډایه او غنی کیږبه.د نشه یی توکو د ملی ستراتیژی له مهمو عناصرو یو هم، د هیواد په ولایتونو کی، له نشه یی توکو سره د مبارزی له فعالیتونو نه عبارت ده. په داسی حال کی چی د نشه نیی توکو وزارت په دی برخه کی رهبری کوونکی رول لری، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره د کلیو پراختیا وزارت، د ولایتونو پرمختیایی شوراګانی او والیان به، له نشه یی توکو سره د مبارزی په کار کی ، په زیاتیدونکی توګه برخه واخلی. په دغه لاره کی له اساسی ټکیو نه یو مهم ټکی دادی چی، په دغه برخه کی به والیانو ته لازم مشوقونه برابر شی او په دی برخه کی به د دوی د بریالیتوب کچه وارزول شی.

له نشه یی توکو سره د مبارزی په برخه کی بل لومړیتوب د معیشت د بدیل د اغیزمنو او لازمو پروګرامونو تر لاس لاندی نیول دی او په هغو کی، تمویل کوونکی مراجع، د دغه پروګرام اداره او د عملی کولو لاری چاری، له نشه یی توکو سره د مبارزی وجهی صندوق او معیشت د بدیل او د دغی اداری په برخه کی دافغانانو زیاتیدونکی رول او د دغه وجهی صندوق زیاتوالی دی.

د اداری فساد سره مبارزه

د اداری فساد د پرمختیا او د سالم حکومت کولو په برخه کی، له اساسی خنډونو نه یو مهم خنډ دی. د دولت له خوا له اداری فساد سره دمبارزی اساسی هدف د یوی سالمی ولسی اداری رامنځ ته کول دی، چی په پاک نفسی او حساب ورکولو سره له قانون سره سم، اقتصادی او اجتماعی انکشاف لپاره مناسبی او وړ زمینی ته کړی او په سیاسی پریکړو کی خپله بی طرفی وساتی. دعامه اداری د سالمو سرچینو او د اغیزمنو فعالیتونو په برخو کی، د مدنی ټولنو د نهادونو او د خصوصی سکتور په مشارکت سره عمل وکړی.

له اداري فساد سره د دولت د مبارزی ستراتیژی، په دولتی ادارو کی، په اصلاحاتو او په قضایی سیستم او نشه یی توکو سره د مبارزی د ستراتیژی په برخه کی یو لړ عملی اقداماتو ته اړ دی. په مشخصه توګه سره دولت غواړی چی په دی برخه کی دا لاندی کارونه ترسره کړی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ د قوانینو تعدیل او تنفید او د اداری فساد د امکاناتو مخنیوی او په دی برخه کی لازم طرزالعملونه ، ۲ په پیچلی سازمانی **جوړښت** کی اصلاحات، کوم چی د اداری فساد د رامنځ ته کولو سبب ګرځی. ۳ د اداری طرزالعملونو اسانتیا، ۴په اداری فساد د ککړو کار کوونکو لری کول، ۵ د تفتیش د طرزالعملونو سمونه او پیاوړتیاو د مالی راکړو ورکړواو اداری موضوع ګانو په برخه کی زیاتیدونکی رول.دولت د کار کوونکو لپاره د پوره تنخواه او امتیازاتو په پام کی نیول.

دولت په دی پوه د ی چی له متعادلو او منظمو لارو چارو نه استفاده او له بیلا بیلو وسایلو نه کار اخیستل او د هغو پیاوړتیا او اغیزمنتوب، له اداری فساد سره د مبارزی په برخه کی ډیر لازمی د ی. مخنیوی، کشف، عدلی او قضایی تعقیب د عامه پوهاوی د کچی لوړوالی د دغی ستراتیژی نه بیلیدونکی عناصر دی.

دولت به ډاډ تر لاسه کړی چی ټول نهادونه، سیستمونه او د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی اړوند کسان، په داسی ډول سره عمل وکړی چی په هغو کی د اداری فساد په وړاندی تاوان لیدنه ډیری کمی کچی ته راښکته شی او د حکومت د شفافیت او حساب ورکولو لپاره لازم شفافیت به هغو نهادونو سره طرح شی چی له حکومت نه جلا وی لکه ولسی جرګه رسنی اومدنی ټولنی.

د ظرفیتونو لوړول

د انسانی او نهادی ظرفیتونو کموالی هغه خنډونه ګڼل شوی وو، چی د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری په برخه کی لیدل کیدل ، کم او محدود **ظرفیتونه** ددی سبب کیږی چی له سرچینو نه لازمه ګټه وانه خیستل شی، اقدامات په اغیزمنه توګه عملی نه شی او مطلوبی پایلی تر لاسه نه شی او په دی برخه کی بریالیتوب کم ترسترګو شی.

دولت به لازم نهادی میکانیزم، په عامه سکتور کی د ظرفیتونو د لوړوالی په منظور رامنځ ته کړی، مګر په مناسبو مواردو کی به د خصوصی سکتور حمایتی نهادونه هم په دی قانع کړی چی د دغه میکانیزم له خدمتونو لکه: د مسلکی **تعلیماتو** بورد نه کار واخلی، عمده اونهادی مسوولیت به دی بین الوزارتی کمیسیون په غاړه وی چی د ظرفیتونو پرمختیا وی او په مالی وجوهاتو اغیزمن مدیریت مسوولیت به ولری.

دا به د واحد مرکز په توګه د مرستو بهیرونه تامین کړی. په دی جریان کی به له مضاعف بهیرنه مخنیوی کیږی او ډاډ به ترلاسه شی چی د ظرفیت د انکشاف په برخه کی، په خپل وخت او په زیاتیدونکی توګه، مګر په همیشنی توګه ورته پاملرنه وکړی.حکومت په یوه هر اړخیزه پروګرام باندی، د نهادونو د ظرفیتونو او دعامه سکتور د کارکوونکو د پوهاوی او لوړتیا په منظور، هغه چی د عامه اداری په برخه کی کار کوی او ملکی مامورینو لپاره د مهارتونو د لوړتیا او د زده کړو د هر اړخیزو طرحو په برخو کی چی د افغانستان د ملی پرمختیاپه تګلاره په پام کی نیول شوی دی، دغه راز د ملکی خدمتونو د زده کړو د مرکز جوړول، د نړیوالو فنی مرستو مدیریت دمهارتونو او تجربو د چټکی لیږدونی د ضمانت په خاطر دمدیریتی ظرفیت له لاری، د کثیر المدت ظرفیت د لوړتیا له لاری په پام کی ښی.

د ژوندانه چاپیریال:

د ژوندانه چاپیریال یوه ګډه مساله ده چی د هیواد له اقتصادی وده به پیاوړی کړی. د ژوند د چاپیریال په هکله د دولت اساسی هدف داسی ښودل شوی و چی د افغانانو لپاره به د ژوندانه د چاپیریال له لاری د هغو د ژوند ښه کیفیت رامنځ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی او همدا رنګه به ډاډ تر لاسه شي چې راتلوونکی نسل له اوسني پایداره انکشاف نه ګټه اخیستی شي د یوه لومړنی لومړیتوب په توګه دولت د ژوندانه د چاپیریال د ساتنې اداره جوړه کړه او کوښښ یې وکړ چې له دې لارې خپلې همغږې کوونکې، انتظامي او څارونکی دندې تر سره کړی. او په دې ترڅ کې د طرحه شویو پروګرامونو په برخه کې د اړوندو وزارتونو ظرفیت لوړ کړی. بل لنډ مهاله لومړیتوب دا و چې، د ژوندانه دچاپیریال سیستم اغیزی و ارزول شي او کومې انکشافي پروژې چې عملي کیږي، هغه په خپل وخت عملي شي.

سیمه ییزې همکارۍ

افغانستان یو ستراتیژیک موقعیت لري چې سویلي او مرکزي اسیا سره وصل کوي. دغه راز یې د چین او لري ختځ او له منځنی ختیځ او اروپا سره د سوداګری لاره لری. اوسمهال افغانستان له امنیتي ګواښ سره مخ دی او په سیمه باندی اساسي اغیزی لری او یوازې کولای شي چې د پراخې سیمه ایزې همکارۍ له لارې هغه ته لاسرسی وشی. له دغه ستراتیژیک موقعیت نه په خپل وخت ګټه اخیستنه او دزمینو برابرونه ددې سبب کیږي چې دمرکزي اسیا او دلرې ختیځ او منځنی ختیځ سویل تر منځ پل شي. د سیمې د سوکالۍ او ثبات په برخه کې مرسته کوي او دغه راز د پانګی اچونې او سوداګری کچه لوړوي. ددولت اساسي لومړیتوبونه دادي:

۱ـ د سیمه ییزو ترونونو په نوښتونو کې چې د ترانزیت، ترانسپورت او پانګې اچونې په برخه کې لاسلیک کیږي، د افغانستان ګډون، مشرتوب او پانګه اچونه پیاوړي شي.

۲ـ په هیواد کې د اوبو بریښنا د موجوده زیرمو او امکاناتو څخه دګټې اخیستنې لپاره د پراخو ګامونو پورته کول.

۳ـ د راستنیدونکو او مهاجرینو لپاره اسانتیاوو رامنځ ته کول.

۴ـ په سرحدي ادارو کې سیمه ایزې همکارۍ، د سرحدي جرمونو دمخنیوی په خاطر،لکه:

۵ـ د وسلو قاچاق، او په هیواد کې نیشه یې توکي تر پوښښ لاندې نیوی شي.

۶ـ دولت په دغه ټکي پوه دی چې، د سیمې د هیوادونو له نږدې همکارۍ نه پرته ، په خاصه توګه پاکستان، خپلې هدفونه د امنیت په باب نشي عملي کولای.

دلوی اقتصاد چوکاټ

له کیفیت نه ډک تلپاتې اقتصادی ودې، د فقر دکموالي او کارموندنې لپاره، یوبریالی ځواک د ی. په دې ورستیو وختو کې د دولت د مالي او پولی سیاستونو له خوا او د اسعارو د ثابتې راکړې ورکړې په سبب، د بنه پرمختګ ملاتړ شوی دی. که څه هم ، تر اوسه پوری د افغانستان د ودې کچه په اغیزمنه توګه د فقر دکموالي او د کار او کسب د پیداکولو په برخه کې زیاته اغیزه نه لرله او په پراخه پیمانه د بهرنیو مرستو له خوا یې **ننګه** شوی ده. دهیواد ملي پرمختیایي تګلاره، د دولت د سیاستونو د ټاکلوپه خاطر، د فقر د کموالي اوپرمختیایي نتیجو د ترلاسه کولو لپاره برابره شوی ده او دغه ټکی د ستر اقتصاد د ثبات د ساتنې او د ودې د سرچینو په تشکیل باندی، په ځانګړی توګه په خصوصي سکتور باندی تکیه لری د افغانستان د ملي پرمختیایي تګلاره، دغه راز په ملي ثبات کې دهغه له مخې، د هیواد لپاره د مرستې د قرضو د بهیر په برخه کې، د کورنی شتمنی د ودې برخه کې مرسته کوی. د افغانستان دملي پرمختیا له تګلارې نه د حمایت په منظور، دولت په منځ مهال مالي چوکاټ باندی، دافغانستان لپاره د ثابت مالي مسیر د ټاکنې په برخه کې ، ډیره لګوی. د افغانستان بانک، دمالي تورم د ټیټې سطحې د برقرار ساتلو او د ثابتې تبادلې د موجوده کچې د ساتلو لپاره خپلو هلو ځلو ته دوام ورکوی، د روانو محدودیتونو پر خلاف، دولت متعهد دی چې، د یوه قوي بازار اقتصاد لپاره چې په خصوصي سکتور

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندی ډېره ولری سره له دی چی، دا موضوع به دا معنا ولری، چی تر اوسه پوری مهم ، په لنډ مهال کی، د پانگی اچونی لپاره ښه وخت، د دولت د تمویلوونکو مراجعو له خوا شته او په منځ مهال کی، انتظار کیږی چی، خصوصی پانگه اچونه په اقتصادی پرمختگ باندی د پام وړ اغیزه وښندی. او په دی ترتیب، زیاته اقتصادی وده، د عوایدو د زیاتوالی سبب شی، چی بی وزله او غریب خلک، له هغی نه گټه واخلی. دغه کار دولت په دی قانع کوی چی، اجتماعی خدمتونه زیات کړی او په خصوصی سکتور کی، د خلکو لپاره د کار کولو امکانات برابری شی. د دغی موضوع په پام کی نیولو سره، دغه هدف ته د رسیدلو لپاره، وخت ته اړتیا لیدل کیږی، ځکه دولت د خپلو پروگرامو نو د عملی کولو له لاری، د ټولنی د ډیرو بی وزلو اوتاوانی شویو خلکو په اقتصادی او اجتماعی مصونیت کی خپل ځان په همیشنی توگه، بیخی د خپل بولی.

دولت پریکړه کړی ده چی، خصوصی سکتور د هغه د انکشاف په برخه کی، په زیاتیدونکی توگه او په سیال امیزه ډول، د **کورنیو** تولیداتو په برخه کی د پام وړ زیاتوالی راولی. د سیمه ایزو معیارونو له مخی، په اوسنی وخت کی، د افغانستان صادرات چی وچی میوی او غالی دی، په ډیره ټیټه کچه کی د ی. مگر په ورستیو کلونو کی، یو شمیر تولیدی صادراتو چی نوی یی ظهور کړی دی، یو شمیر یی خپل صادراتی ظرفیت په باالقوه توگه له ځانه ښودلی دی، لکه:

د لبنیاتو محصولات،شاتو،سمنټ،د لمرگلی تولیدات،ښیښه، بوره، د بادام غوزی او د شالونو تولید. دولت به زیاتی تخنیکی مرستی وغواړی چی په دغه صنایعو او نورو نویو صنایعو کی د شرکتونو ظرفیت، په صادراتی بازارونو کی د باالقوه او اغیزمنی سیالی په منظور کیفیت لوړ او ښه کړی. هیله من پراخ پرمختگ چی د مسو، طبیعی گاز، پطرولو او نورو قیمتی موادو مله درکه دی، د پام وړ توگه، د صادراتو د ودی په بهیر کی مرسته کوی. د هیواد د ملی په سلو کی پرمختگ د تگلاری په هر کال کی له ۱۶نه تر ۱۷پوری وده ښی البته، د خصوصی سکتور پرمختگ به هم، په هیواد کی د صادراتو کچه لوړه کړی. دغه راز، دولت متعهد دی چی، د صادراتو حجم زیات کړی او په لوړ ارزښت او لوړ قیمت لروونکو صادراتو باندی واړوی او په دی توگه د یوه ازاد تجارت پر لور گام اوچت کړی. د سوداگری د سکتور لپاره د زمینو د برابرولو په خاطر د یوه دولتی مهم لومړیتوب په عنوان ، هم د سیالی په ښه والی او هم د صادراتی ودی د ښه والی په برخو کی مرسته وکړی.

د کانود سکتور پراختیا او د صادراتو وده، د منابعو د استخراج او استفادی په بنسټ کیږی. انتظار کیږی چی، د اقتصادی ودی دیوی عمده منبع په توگه، د کرهنیزو فعالیتونو په څنگ کی، هم د زیات ارزښت وړ وی او دغه دواړه بهیرونه یو له بله سره مرسته کوی. د قیق مالی سیاستونه د یوه ښه اقتصاد د ثبات د تامین په منظور او د عامه سرچینو د اختصاصی کولو په خاطر، لاس لاندی نیول کیږی. د دولت منځ مهال هدف د مالی ثبات په باب دادی چی د عادی بودجی لگښتونه د کورنیو عوایدو له لاری تامین کړی. د عادی بودجی تعادل(له وړیا مرستو نه پرته) اټکل کیږی چی، په سلو کی ۶,۵ د نا خالصو داخلی تولیداتو په ۱۳۸۶(۲۰۰۷ـ۲۰۰۸ م.) په یوه متوازنه بودجه تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲ـ ۲۰۱۳م.)پوری ښه کیږی. د افعانستان د مالی ثبات په لوری، د قرضونو د قیق مدیریت، د مالی بهیر یو لازم ټکی دی. افعانستان به د خپلو مشخصو پروژو او پروگرامونو د تمویل لپاره د **قرضو** له محدودی کچی نه گټه واخلی. په لنډ مهال او منځ مهال کی، دعامه لگښتونو اساسی لومړیتوب د ملی امنیت لپاره پانگه اچونه ده. دغه راز، د خصوصی تشبثاتو د هڅونی او زیات مولدیت لپاره د بنستونو رامنځ ته کول دی. سره له دی چی، د امنیت سکتور د افعانستان د ملی پرمختیایی تگلاری له لومړیتوبونو څخه ده، انتظار کیږی چی، د افعانستان د ملی پرمختیایی کړنلاری په مهال ویش کی، د دغه سکتور ډیره برخه د بهرنیو کمکونو له لاری تامین شی. د عامی هزینو په اړوند سیاستونه ، د خصوصی سکتور وده اسانه کړی ده او مولدیت او ظرفیتونه یی زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی دی چې دا کار به په خپل ځای سر د فقر د کموالی سبب وګرځي د دولت پلان دادی چې، په ټولو سطحو د خپلی بودجی د لګولو وړتیا ولری او نوره یی هم پیاوړی کړی.

په ورستیو پنځو کلونو کی، بهرنی مرستی په سلو کی ۶۰ نا خالص تولید جوړوی. د بهرنیو مرستو یوه په دریمه برخه، داصلی بودجی له لاری لګیدلی ده او پاتی نوره د دولت له بودجی نه بهر مصرف شوی ده. د تمویلوونکو مراجعو د هزینی سمون او ورته والی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په لومړیتوبونو کی یوه اساسی مالی ستونزه ده. د دولت له سترو اندیښنو نه یوه د بهرنیو مرستو منفی اغیزی او بالقوه نا ثبات حالت دی. دولت د **مرکزی** بانک مالی ذخیری ساتلی دی او په منځ مهال کی، انعطاف منونکی مالی اقدامات د خپلو سیاستونو لپاره په کار وړی. د عوایدو د اداری د ګټورتیا له لاری د عوایدو زیاتوالی او د تعمیلی او پراخو اقداماتو عواید او د مالیاتو پراختیا، د مالی ثبات لپاره لازم او همدا رنګه په مرستو پوری د تړلو په برخه کی کموالی راولی. د دولت ژمنه کړی ده چی،تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲م.)کال پوری د عادی بودجی ټول لګښتونه ، د کورنیو عوایدو له لاری تر پوښښ لاندی راوړی. د کورنیو عوایدو د کار اخیستنی په برخه کی، یو شمیر پرمختګونه رامنځ ته شوی دی او له کورنیو عوایدو نه ګټه اخیستنه له ۱۳۸۳(۲۰۰۴-۲۰۰۵م.) کال کی له ۱۲،۸ میلیاردو ډالرو نه، په ۱۳۸۵(۲۰۰۶-۲۰۰۷م) کال می ۲۸،۸ میلیاردو ډالرو ته لوړه شوه. انتظار کیږی چی، کورنیو نا خالصو تولیداتو د عوایدو په پرتله، تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲-۲۰۱۳م)کال پوری کورنی ناخالص تولید په سلو کی له ۱۰ نه تر۱۱ پوری وده وکړی.مګر له دی سره سره، دغه کچه به په نړی کی تر ټولو ټیټه کچه وی. د عوایدو د تولید لپاره سملاسی لومړیتوب، تعمیلی هڅی په عوایداتو او دمالیاتو په قانون کی د حکومت د پیشنهادی هڅو لپاره د تعدیلاتو تصویب دی چی د ولسی جرګی له خوا کیږی. په لنډ مهال کي، د دولت نور مهم سیاستونه چی د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی په پام کی دی، د مالیاتو د پراختیا او دمالیاتو د اداری د ګټورتوب لپاره وټاکل شی. په منځ مهال کی، په لګښت باندی مالیی، د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی، یواساسی رول لوبوی.

دا هغه خبری وی چی په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی راغلی وی، خو دا چی آیا څومره یی تحقق وموند ، موږ ددی لپاره کوم ثقه او د باور وړ ارقام او دقیق معلومات نه لرو، رموږ په واک کی صرف هغه احصایی او ارقام دی چی یو شمیر موسساتو، غیری دولتی سازمانونو او داحصایی مرکزی اداری نشر کړی، او هغه کره او سم نه بریښی، خوسره دهغه هم موږ مجبور یاستو د لنډ تحلیل لپاره هغه د بیلګی په توګه راوړو.

د ANDS د تطبیق پایلې او لنډ تحلیل

امنیتی سکتور

ملي اردو : دافغانستان ملي اردوچي په ۱۳۸۲ کال کي دنړیوالي ټولني په مرسته تاسیس اواوس دنسبتاًیوې منظمي اردوپه څیردافغانستان امنیتي اودفاعي چارې پرمخ بیایي . دنړیوالوژمنوله مخې په راتلونکي کي به دافغانستان ملي اردودپه تخنیکي اومسلکي ډګرونوکي دمنظموتشکیلاتولرونکي وي . په ۱۳۹۱ کال کي دنړیوالوځواکونوڅخه دامنیتي مسولیتونوانتقال په ډېرښه ډول پرمخ ولاړاودافغانستان تقریباً ۷۵ سلنه دملي امنیتي ځواکونوترپوښښ لاندې راغلی اوویل کیږي چې په انتقال شووسیموکي امنیتي حالت له ۱۵ ترشل سلنې ښه شوی دی. د ۱۳۹۱ کال دګزارش له مخې دملي اردوشمیردکمیت له مخې ۱۹۵ زره تنوته رسیدلی اوپه تشکیلاتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لحاظ ۶ قول اردولري چي له دې څخه ۵ يې ځمکنۍ اويو يې هوايي ځواک دی. همدارازداردوپه تشکيلاتوکي دوه فرقې شاملي دي چي دګېزولواکانو،کنډکونو اوحمايوی قوماندانيوتشکيلات لري3 .

په امنيتي سکتورکي خاصتاًداردوپه برخه کي دشميرله پلوه په مختلفوکلونوکي دپام وړپرمختګونه رامنځته شوي چي په لاندي جدول کي دکلونوپه تفکيک دملي اردودعسکروشميرښودل شوی[4]

ګڼه	د اردو د عسکرو شمېر	کلونه
1	80,000	2008
2	90,000	2009
3	134,000	2010
4	164,000	2011
5	200,000	2012

په ۲۰۰۳ کال کي د ملي اردو پرسونل ۴۰۰۲ تنه وه او په ۱۳۸۹ کال کي دغه شمېره ۱۳۴۰۰۰ ته لوړه شوه او په ۱۳۹۲ کي ۲۴۰۰۰۰ زره تنو ته ورسيده همدا راز د جګړه ايز او ترانسپورتي تخنيک په برخه کي په ملي اردو کي تر ۱۳۸۹ کال پوری ۲۴۴۸ عرادي زغره والي واسطي او ۱۳۷۶۶ عرادي اکمالاتيترانسپورتي واسطي اکمال شوي . په همدي کال ټولي ۶۰۶۹۰ ميله سپکي او درني وسلي اکمال شوي او د ملي اردو د راتلونکي شميرې په پام کي نيولو سره د ناټو په ستندرد د وسلو اکمال دوام لري .[5]

دامنيت په برخه کښې لومړني لومړيتوب دامنيتي سکتوردنهادونو رامنځته کول وه چي دپورتنيو معلوماتوپه رڼاکي**اوسمهال** دافغانستان ملي اردواوملي پوليس دمنظموتشکيلاتولرونکي اونسبت پخواته په کافي اندازه بشری ځواک لري . همدارازيو بل لومړيتوب دنړيوالوځواکونوڅخه دامنيتي مسوليتونوانتقال ده چي داچاره هم په برياليتوب سره پرمخ ولاړه اواوسمهال دهيوادله ۹۰٪ زيات امنيتي مسوليتونه دهيواددامنيتي ځواکونوپه لاس کي دملي اردواوپوليسودروزني اوتجهيزلپاره نړيوالي ژمني لاهم ساتل شوي اودغه سکتورونه اوسمهال دظرفيت لوړولوپه برخه کي ا ساسي ګامونه اخلي اودمنظمولندمهاله اومنځمهاله پلانونوستراتيژيواوپاليسيوسره سم خپلي چاري پرمخ بيايي .

حکومتداری :

د ملی پرمختيايی ستراتيژی له محتوا او اهدافو څخه ښکاری چی افغانستان هغه مهال په داسی يو ډيربد وضعيت کی و، چی اصلا هيڅ شی وجود نه درلود، هيواد په بشپړ ډول په کنډواله بدل شوی و، د دولت دموسسی بنياد ړنګ و، عامه تاسيسات له کاره وتلی وو، ددولت دری ګونی قواوی نه وی ...، په دی توګه بايد دحکومتولی تهداب ايښودل شوی وای. ددی مقصد لپاره اداری اصلاحات او دنظام رغاول په نظر کی ونيول شول، چی په دی برخه لاندی موخی په پام کی وی:

اداري اصلاحات

د ملکی خدماتو او اداری اصلاحاتو هدف په ملی پرمختيايی ستراتيژی کی يومهم هدف بلل شوی و. ددی مقصد لپاره د تقرر پروسه د آزادی سيالی پر اساس او د تحصيلی اسنادو، مرکی، او دوه ځلی اعلان له مخی او د کاری تجربی پر اساس غوره او پرمخ ځی .

---

[3] http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B1%D8%AF%D9%88%DB%8C_%D9%85%D9%84%DB%8C_%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 and http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748

[4] http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan_National_Army#cite_note-Australian-1

[5] ګزارش پنج ساله اردو ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري فسادسره مبارزه : که څه هم په افغانستان کې داداري فسادستونزه اوسمهال ډيره عامه اوننګوونکې ده ،خوپه تيروکلونوکې په دې برخه کې داداري **فساد**سره دمبارزې يوه مستقله اداره رامنځته شوې اوپه ګڼوستراتيژيواوقوانينويې تراوسه کارکړې چې په لاندې ډول ددغې اداري له اړخه درامنځته شويوقوانينواوپلانونو يادونه کوو :

- داداري فسادپرضددمبارزې ستراتيژي
- دعالي نظارت داداري ستراتيژيک پلان
- داداري فسادپرضددمبارزې دعالي اداري قانون

دنړيوال شفافيت داداري دراپورسره سم افغانستان په ۲۰۱۳ کال کې دنړۍ له ۱۷۷ هيوادونوڅخه ۱۷۵ درجه په اداري فسادکې شميرل شوې چې دادرجه بندې دفساد يوه ډيره ناوړه او تر ټولو بده دکرکې وړ شرموونکې لوړه سطح ښکاره کوي . همدارازد(UNODC)دراپورله مخې که څه هم اوسمهال دتيروڅوکلونوپه پرتله غيرمجازورکړې(رشوت، سوغات او نور) يوه اندازه راکمې شوې، خوپه تيرودريوکلونوکې دفسادااندازه ٪۴۰ لوړه شوې او ۳،۹ بيليونه ډالروته رسيدلې او په سلو کې نږدې ۳۰ خلک د عامه خدماتوپه مقابل کې درشوت ورکړې ته مجبوريږي . لاندې جدول په ۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونوکې په افغانستان کې دفساددکچې په هکله دفيصدي ويش ښکاره کوي اوښکاري چې نظر ۲۰۱۲ کال ته ډيروخلکوپه ۲۰۰۹ کال کې فکرکاوه چې فساد زيات شوې واودغه فکرپه ۲۰۱۲ کال کې له ٪۷۰ څخه ۴۰ ٪ ته کموالی موندلی دی .

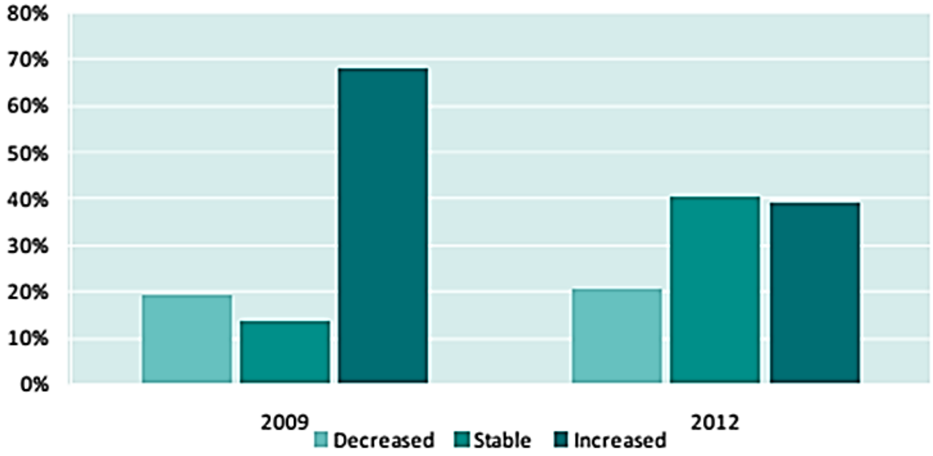

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

۲۰۰۹او۲۰۱۲کلونوکې په افغانستان کې دفساد دکچې په هکله دفيصدي ويش

لاندې جدول کې دنسبتاًځوانواوپاخه عمرلرونکوخلکوپه نظرله شپږوتاکلوستونزوڅخه ترټولومهمې يې په مقايسوي ډول په۲۰۰۹او ۲۰۱۲ کلونوکې ښکاره کوي چې په نتيجه کې ښکاري چې په ۲۰۱۲ کال کې نظر ۲۰۰۹ ته دفسادکچه کمه مهمه ګڼل شوې ، چې علت يې وار په وار د امنيت خرابوالی دی، يعنی د خلکو تشويش د فساد په عوض بی امنيتی ته زيات شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

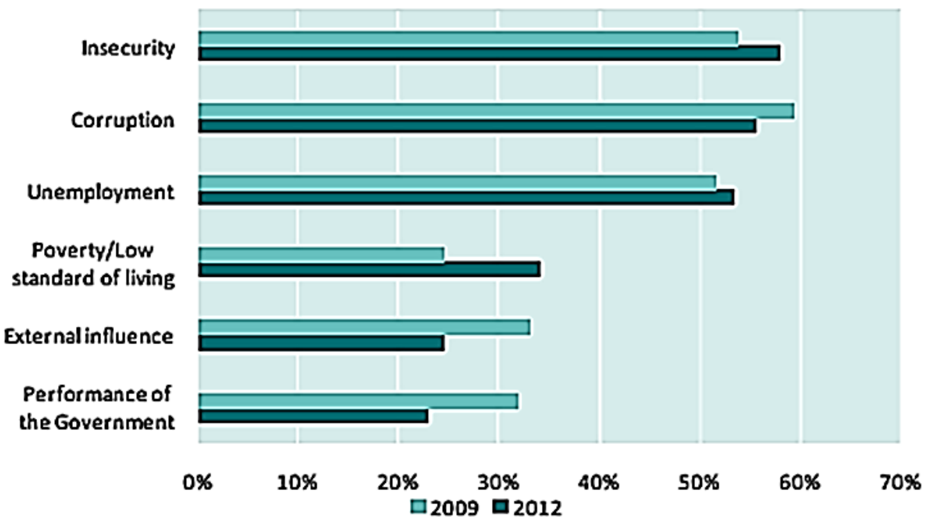

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

دځوانواوپاخه عمرلرونکوخلکوپه نظردشپږوټاکلوستونزومقايسوي اهميت

معلوماتو ته د خلکو لاسرسی

سره له دی چی ګڼ شمیر تلویزیونونه، راډیو ګانی، اخبارونه او مجلی خپریږی، خو هغه معلومات چی خلکو ته په کار دی او هغه تنویری پروګرامونه چی د ځوانانو په روزنه کی مهم دی او د ولس دملی شعور کچه لوړوی ، په نشت حساب دی، ټولی موجودی خپرونی د نورو هیوادونو مزخرف او مبتذل پروګرامونه، تجارتی سریالونه، سیاسی پروپاګنډی او کانګی راوستونکی موسیقی خپروی، چی خلک یی له رسنیو ستومانه او د ځوان کول اخلاق یی فوق العاده خراب کړی دی. داسی ویل کیدای شی چی راتلونکی افغانستان کی به اقتصادی او فزیکی رغاونه وشی، اما اخلاقی فساد به نه مهار کیدوونکی وی . یعنی راتلونکی افغانستنان به دوه ستر پرابلمونه ولری: یو یی بی حده اخلاقی فساد اوبل یی د ښارونو ناانډوله انکشاف او د شنی ساحی له منځه تګ او په دی برخه کی د پالیسی او علمی تدابیرو نشتوالی. د حکومت د رڼو اجرااتو په هکله هم خلکو ته معلومات نه ورکول کیږی، د بهرنیو موسساتو، سفارتونو او نورو مشکوک ، له جاسوسی ډک او مغرضانه فعالیتونه خلکو ته نه ښودل کیږی، په دی برخه کی اصلا ولس په مادیاتو پسی ورک دی او وطنی قضایا ټول هیر شوی او د مادیاتو پرستی د حرص د لازیات تشویق او ترویج له امله د هیوادنیو مسایلو په هکله د خبرتیا انګیزه وژل شوی او د مفیدو او ضروری معلوماتو سر چینی وچی او خلک ورته لاسرسی نه لری. په دی توګه د رسنیو ګڼوالی ، د تجارتی اشتهاراتو تکاثف او د جرمی او جنګی خبرونو سیلاو ددی لامل شوی دی چی خلک مفید او ضروری خبرونه او پوهه تر لاسه نشی کړای. دغی وضع د افغانستنان د مومن او وطنپال ملت روحیه په سرچپه بڼه بدله کړی ده. اخلاقی فساد، بی بندوباری، جرایم ، تاوتریخوالی، منکرات او تیری له اټکل څخه زیات ترویج شوی ، خو داخلاقی معیارونو او اسلامی ښوونو په هکله منابع نشته، که دینی وعظونه هم اویدل کیږی ، ټول سیاسی او له غرض څخ ډک دی. سیاسی اوشعاری اسلام د افغانانو عقیدتی او واقعی اسلام مخدوش کړ او دټولنی اساس یی ولړزاو، خو رسنیو او معلوماتی او روزنیزو برخو کی مثبت لوری ته پاملرنه نشته. افغانی اصیل فرهنګ ، هنر او مبتکرانه فکری خلاقیتونه یا وژل کیږی یا هم د کفر ټاپه وربادی وهل کیږی او په راز راز دسیسو یی سپکاوی کیږی او افغانی اصیل هنری جوهر تر ګواښ لاندی دی. وطنپالنه د جرم، شرک او کفر سره برابره شمیرل کیږی او پردی پالنه یو مروج او عام واقعیت ګرځیدلی دی.

انتخابات: په افغانستان کې له طالبانو وروسته د نوی اداري په راتګ اوداساسي قانون دموادومطابق دټاکنوخپلواک کمیسیون رامنځته شوچې لومړنی ټاکنې دګڼونړیوالوکتونکواوتخنیکي مشاورینوپه مرسته تر سره شوی، خو د جمهوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

رياست دوهم ځلی ټاکنی په خپلواک ډول وی، دریم ځلی هم په خپلواک ډول وی ، اما دولایتی شوراګانو او د ملی شورا ټاکنی له درغلیو ډکی او په ولایتونو کی خلکو په پټو سترګو صرف د یو وخت دودي ورکولو په مقابل کی نا پیژاند یا هم ډیر فاسد،ناپوه او عادی بی تجربی او حتا بیسواده افراد غوره کړل چی پایله یی هیواد ته ډیره درنه تمامه شوه ، اما کیدای شوه چی له دغو امکاناتو څخه د افغانستنان په ګټه ډیره ښه استفاده شوی وای، خو لکه د نورو فرصتونو په شان دا چانس هم وسوځید. اوسمهال د ټاکنو کمیسیون دیوه مستقل کمییسیون په توګه فعالیت کوي .هغه ټاکنیزې پروسي یی چی ترسره کړي په لاندي ډول دي :

ترسره شوي ټاکني

۲۰۰۴	د جمهوري رياست ټاکني
۲۰۰۵	پارلماني ټاکني
۲۰۰۹	جمهوري رياست ټاکني
۲۰۱۰	پارلماني ټاکني
۲۰۱۴	جمهوري رياست ټاکني

ټولنيزاواقتصادي پرمختګ :

اقتصادي وده : دافغانستان دملي پرمختيايي ستراتيژی دتطبيق په ځوکلونوکي داقتصاد وده په منځني ډول ۸ فيصده وه کوم چي په سيمه ييزه کچه يوه لوړه اقتصادي وده ښکاره کوي اوتقريباًپه ټولوسکتورونوکي په دي موده کيدغه وده په دوامداره توګه دنړيوالو**مرستو**کوونکودپراخومرستوپه مټ ثابته ساتل شوي وه ، خو له دی امله چی دغه وده په داخلی توليد نه وه ولاړه، بلکی صرف د بهرنيو مرستو په زور وه، نو ځکه يوه واقعی وده نه، بلکی يوه کاذبه وده وه.لاندي جدول په سيمه ييزه کچه د ګاونډيو هيوادونو او د افغانستان د اقتصاد کلنی وده (صرف د ارقامو له مخی، نه واقعی) په مقايسوي بڼه ښکاره کوي (خو بياهم تر هيڅ څخه ډيره ښه ده او يوه بيساری لاسته راونه يی بللای شو).

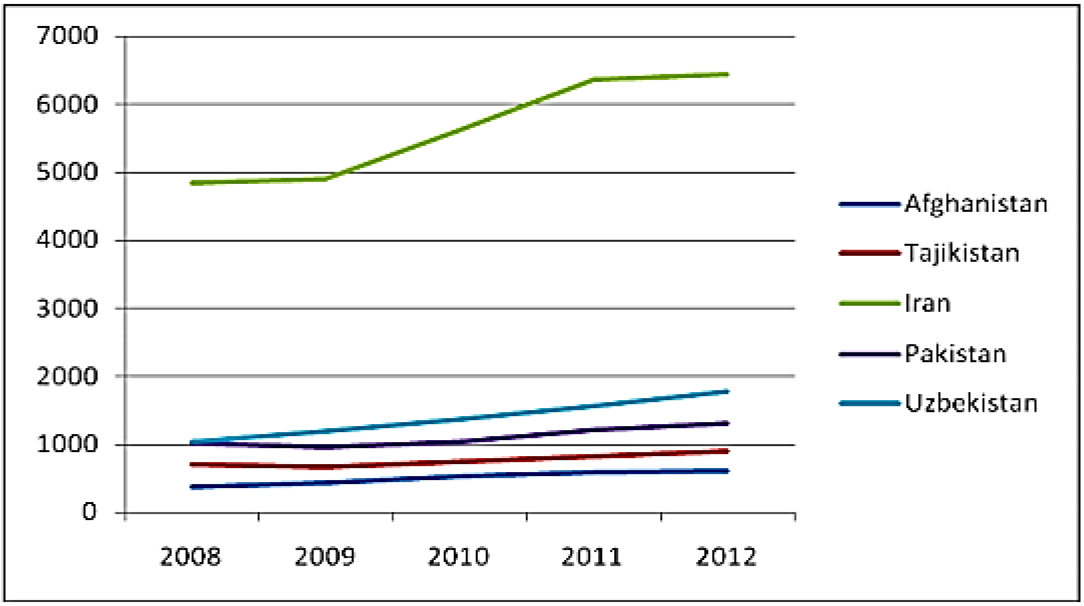

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

د افغانستان او دسيمی د هيوادونو کلنی اقتصادي ودی مقايسه(د۲۰۰۸ - ۲۰۱۲ کلونو ترمنځ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که په تیروڅوکلونوکي دافغانستان کلنی ودي ته وکتل شي، نوښکاری چی دغه وده دزیات نوسان لرونکي وه چي دلیل یي مستقیماًهیوادته په مختلفوکلونوکي دمرستودبهیراومقدارپه اندازي پوري تړاوپیداکوي .لاندي جدول په بیلابیلوکلونوکي دهیواد داخلي ناخالص محصول دودی دنوسان څرنګوالی ښکاره کوي :

د افغانستان د GDP د ودی اندازه

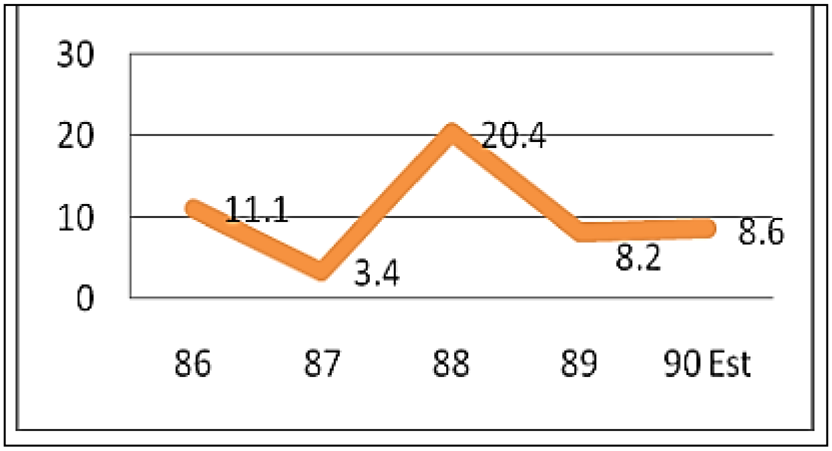

۱۳۹۰-۱۳۸۶ شمسی کلونه

سره له دي چي دسړي سرعایدپه ملي پرمختیایي ستراتیژي کي دیومشخص معیارپه توګه نه دی ټاکل شوی، خودبشري

انکشا ف شاخص(Human Development index) اودزریزي داهدافو(MDGs) لپاره یوله مهمومعیارونوڅخه شمیرل کیږي. .
ښکاره خبره ده چي دافغانستان اقتصادچي تردیره حده دنړیوالومرستوپه مټ نوی غوړیدلی، دسړي سرعایدهم په مختلفوختونوکي دمرستودانداژي له بدلونونو سره په موازي ډول بدلون موندلی ای، اوهمدغه دسړي سرعواید (PCI)زیاتره وخت دخلکو د ژوند دکچي دیوي نښي په توګه منل کیږي.

دخوښی خبره ده چي په تیره لسیزه کي دبشري انکشاف په برخه کي ډیرډپام وړپرمختګ رامنځته شوي اودبشري انکشاف شاخص چي دزریزي داهدافولپاره یومهم معیاروه له 0.25 څخه په ۲۰۰۲ کي تر 0.4 پوري په ۲۰۱۲ کال کي لوړشوی. همدارازدسړيسرعوایدواندازه په افغانستان کي دنړیوالي ټولني دهراړخیزومرستوله پیل څخه په دوامداره توګه مخ پرلوړیدوده اوپه ځانګړي ډول دملي ستراتیژی دپلي کیدلوپه دوره کي دسړي سرعایدوده لاپه زیاتیدوښکاري چي داپه کلي ډول دهیواد داقتصاد دغوړیداپه ماناده اولاندي جدول دغه حقیقت په ښکاره ډول بیانوي:

سړي سرناخالص عواید (ارقام په امریکائي ډالرو)

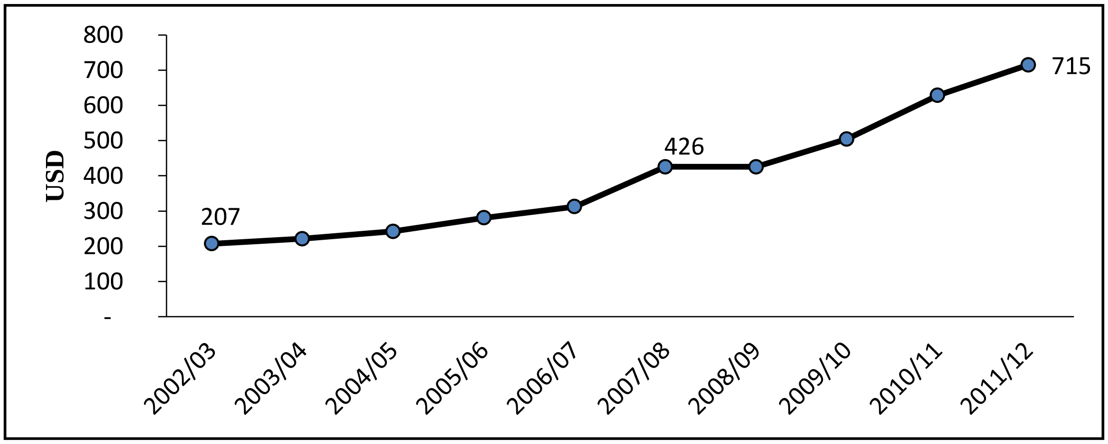

(c) ketabton.com: The Digital Library

Source: CSO (2012), Data from Department of National accounts.

دملي عايدترکيب اوسکتوري پرمختګ :

دافغانستان د GDP درشدپه کلونوکي ترټولومهم سکتورونه دخدماتوسکتور،دزراعت سکتوراودصنعت سکتوردي . له دي جملي څخه دخدماتوسکتورترټولولوړه ونده لرله اوپه مقابل کي دصنعت سکتورونده کمه اونسبت نوروسکتورونوته يي لړووده لرله. لاندي جدول دملي توليدترکيب دسکتورونوپه تفکيک سره ښکاره کوي.

په (GDP) کي د سکتورونو دسلنی ونده

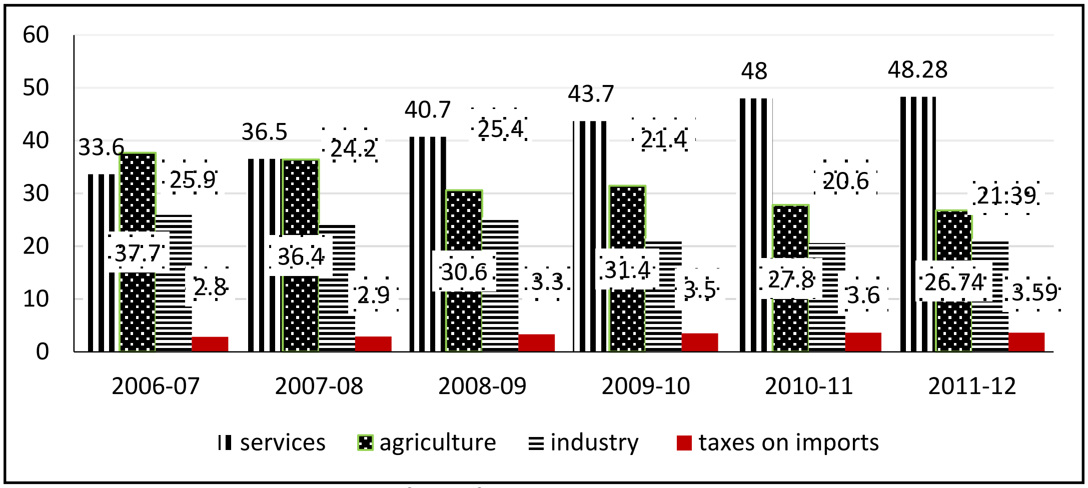

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

د افغانستان اقتصاد تر اوسه په کرنه پورې تړلی دی او د کرنې سکتور د اقتصاد په وده ، د کاري فرصتونو په را منځته کولو ، د لوږې په کمولو ، د خوړو امنيت او مالی هوسايی کی مهم رول لوبوي. پورتنی ارقام په خپله دا موضوع ثابتوی.

په سلنوکی له ا تیاڅخه زیات د هیواد نفوس او د نوي سلنه څخه زيات بيوزله خلک په کليوالی سيمو کی ژوند کوی او کرنه ددوی په ژوندانه کی مهم رول لوبوي. د ساري په توګه په ۲۰۱۱/۲۰۱۲ میلادی کال کی کرنی د ۴۹ سلنی شاوخوا ټول کورنی عوايد تامين کول . او د هيواد په سلوکی ۳۰ وګړو لپاره د عايداتو مهمه منبع وه . همدارنګه په کرنه کی ۴۰ سلنه د کار قوه موجوده ده . اګر چې دا د کار قوه ټوله ورځ په کرونده کی کار نه کوی د کار زميني ، د ورځی معادل (FTE) د کرني په سکتور کي ۲،۵ – ۲،۷ میلیونه تخمين کيږي. او هغه کاري زميني چې د کرني له لاري په نورو اقتصادونو کی (لکه د غنمو ژرنده، اوړه کول، د کرنيزو موادو پروسس) جوړوی ، ۳،۲- ۳،۴ میلیون تخمین کیږی. يعنی د افغانستان اقتصاد کی په عجیب ډول یوشمیر نور اقتصادی فعالیتونو کرنی پوری تړلی دی.(ټول - وخت استخدام یا کار ګومارنه هغه ده چې یو وګړی په یوه کال کی اقلا له ۲۰۰ ورځوڅخه زیات په کار بوخت وی)

کرنه او کرنیز فعالیتونه به په افغانستان کی د مهمو کاري زمينو په توګه د راتلونکی لپاره هم پاتي شی. او د کاري زمینو د برابرولو لپاره به یوه بنه هیله واوسي .که څه هم په ۲۰۱۲ /۲۰۱۳ میلادی کال کی د جګړو څخه د وروسته بیا رغونه کی خدمتونه د ۵۳،۳ سلنه ناخالص تولید تر ستونی تیر کړي و. خدمتونه په پراخه اندازه په خپل لومرنی حالت باندی پاتي شول ، د عمده او پرچون د خدمتونو په توګه ، ترانسپورت او دولتی خدمتونو په ضعیف شکل وجود درلود. د خدمتونو په سکتور کی د کاري زمینی اوسنی حالت د ګواښ سره مخامخ دی. څکه چې وړاندوینه کیږی چې د نړیوالو مرستو په غوځیدو سره به ددی سکتور د تقاضا اندازه هم لږه شی ، د تولید سکتور یو فعال سکتور نه دی او په ناخالص تولید کی لږه اندازه برخه (۱۲،۸سلنه) لری په واقعیت کی د ودې په بهیر کی تولیدی سکتورونو او له هغی جملی کرنی دومره څرګند نقش په تیره لسیزه کی نه درلود، لکه هغو مره بالقوه پوتانشیل چې لری، يعنی موږ د کرنی سکتور څخه په مراتبو اوچت عاید ترلاسه کولای شو. داسی نه ښکاری چې د کانی منابعو را ایستل به د کار د زمینی ، که مسلکی او یا نیمه مسلکی واوسی ، د پاره بنه فرصت تیار کړي، خوکرنه به تر ځو نورو کلونو پوری هم ګڼ شمیر نفوس د ټول وخت لپاره په کار وګومارلی شی. دکرنی د فعلی اهمیت په هکله بیا هم لاندی جدولونه وګورئ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکتور برخه د اصلی ناخالص داخلی تولید په رشد کي (دفیصدی په اساس)

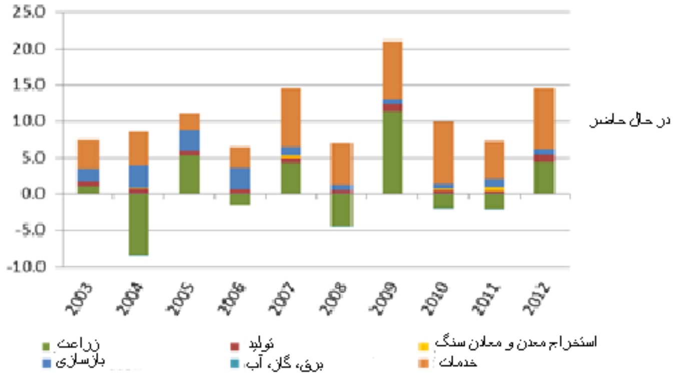

د ارزښت زیاتیدو کی د سکتورونو سهمونه

	2002 - 2003	2006 - 2007	2012 - 2013
کرنه	38.5	29.2	24.6
صنعت	23.7	28.8	21.8
تولید	18.7	16.7	12.8
کانونو ايستل	0.1	0.4	1. 0
بیا رغونه	4.8	11.6	8. 0
نور صنایع	0.1	0.2	0.1
خدمتونه	37.8	41.9	53.5

منبع: احصائیه مرکزی اداره

د افغانستان د اقتصاد په جوړښت کي په بدلون برسیره، کرنه د اقتصادی ودي د يوه ستر عامل په توګه پاتي کيږي . په ۲۰۱۲ کال کي کرنه د ۸،۳ سلنه توليدي ناخالص ودي د نيمي څخه زياته برخه تشکيلوله. په ۲۰۱۲ کال کی د اوبو او هوا شرايط د کرني د پاره ډير مناسب و او د ډيرو محصولاتو سبب شو. په کرنه پوري قوي تړلتيا هم دا په ډاګه کوي چې څنګه داقتصادی وده ډيره ماتيدونکی او دوام نه لرونکی ده.

په بهرنی سوداګری کی هم په زغرده ویلای شو چی د افغانستان زیاتره تولید (نږدې ۹۰ سلنه) او د دې هیواد زیاتره صادرات په کرنه پوري تړلي دي. رسمی ارقام په ډاګه کوی چی صادرات زیاتره مغزباب (چهارمغز،بادام،پسته) او وچې میوې(ممیز، کشته) او نور د کرنی څخه تر لاسه شوی توکی او غالی په ۲۰۱۲ / ۲۰۱۳ میلادی کال کي تر ۵،۵ سلنه ناخالص تولید تشکیلاو . د ترياکو نه ثبت شوی زیات صادرات ۷-۸ سلنه پوري د کورنی تولید ناخالص برخه جوړوله(اما دتور اقتصاد یا غیر قانونی فعالیت برخه ده) .

شکل 2: د ناخالص داخلی حقیقی تولید او سکتورونو وده

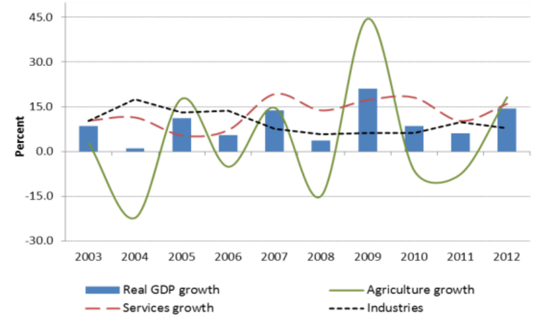

منبع: د احصای مرکزی اداری معلومات

شکل 3: د ناخالص داخلی حقیقی تولید او خصوصی فی واحدمصرف

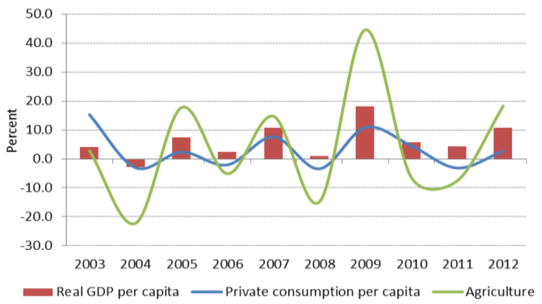

منبع: داحصائی د مرکزی اداری ارقام

د زراعت سکتور د افغانستان په اقتصاد او هم د خلکو په ژوند کي مهم رول لري ، د هیواد تقریباً ۷۵ سلنه خلک په همدي سکتور کي په سیده توګه بوخت دي او د ژوند زیاتره اړتیاوې د همدې سکتورڅخه په مستقیمه او غیر مستقیمه توګه پوره کوي. په تیرو کلونو کي د **رزاعت** سکتور هم په زیاته اندازه نوساني (له لوړو ژورو ډکه) وده لرله، چې له منفي څخه تر مثبت ۴۰ سلني پوري رسیدله ، د نورو دلایلو سره سره د هیواد د زراعت سکتور په زیاته اندازه د اقلیمي شرایطو څخه اغیزمن ده، یعنی کلنی اروښت، اقلیمی ناخاپی پیښی او نور طبیعی عوامل په کرنیزو حاصلاتو د پام وړ تاثیر لري.په دي دلایلو سره د زراعت سکتور په هیواد کي د دوامداره پرمختګ او له بیوزلی سره د مبارزې په لاره کي خورا مهم رول لري او داسي پالیسیو ته اړتیا لیدل کیده چي په پایله کي يي دا سکتور پرته له نوسانه په متداومه توګه پرمختګ وکړي، ترڅو له یوی خوا په هیواد کي خاصتاً په دي سکتور کي تش ظرفیتونه، چی بنه پریمانه دی، په کار اچول شي واي او له بلي خوا یو زیات شمیرهیوادوال چي بیکاره او دبیوزلی تر کرښی لاندي وو، په کار بوخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له د بیوزلی له کرښي پورته شوی وای، خو له بده مرغه دی برخه کی لازم کار ونشو، دهیواد دبیلابیلو ولایاتو تر ټولو ښی کرنیزی ځمکی تر غیر زراعتی استعمال لاندی راغلی یا هم زوررو، پخوانیو ټوپکوالو او قوماندانانو غصب کړی. اوسمهال دغه سکتور له ګڼو ستونزو سره مخ ده چي له هغي جملي څخه د مدیریت ، زیربنا ، مالي وسایلواواغیزمنوپالیسیو او مقرراتو کموالی یا نشتوالی تر ټولو زیاتي د پام وړ دي .

د کرني دسکتور تولید (ارقام په زر ټنو)

کرنیز توکي	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
ټول حبوبات	4459	5530	3646	6313	5715	2978
کچالو او جغندر	303	313.738	393.316	318.9	261.2	21.672
Nuts	53.35	81.374	51.66	96.202	75.6	17.986
پنبه	32	35.051	35	42.872	33	33

دافغانستان احصائیو کلنیو څخه (2007- 2012)

د کرنی سکتور نه یواځي د یو عنعنوي سکتور په حیث د پام وړ سکتور ګڼل کیږي بلکي، د غذائي مصونیت په برخه کي هم یو له ستراتیژیکولو**مړیتوبونو** څخه شمیرل کیږي ، د تیرو کلونو رسمي ارقام په ځانګړي ډول د غنمو د تولید او تورید په هکله یو څه پرمختګ ځرګند شوي چي په لاندې جدول کي د داخلي تولید او وارداتو ارقام د کلونو په تفکیک سره ښودل شوي پورتنی حقیقت بیانوي :

د غنمو تولید او تورید (میلیون ټنه)

دافغانستان احصائیو کلنیو څخه(2008 to 2012)

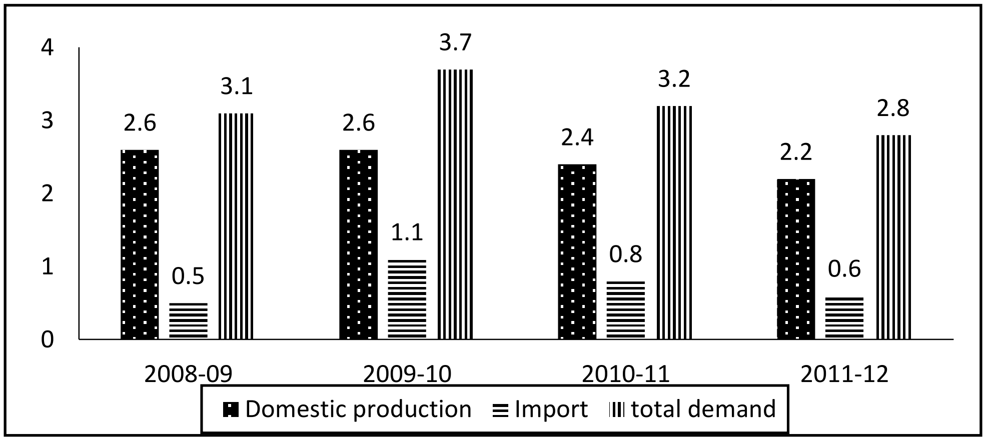

لکه څنګه چي په لاندي شکل کي لیدلکیږي په تیرو څو کلونو کي د خدماتو سکتور نسبت نورو ټولو سکتورونو ته ډیره بیرنی وده لرله او اوسمهال د **هیواد** په ملي عوایدو کي تر ټولو د لوړي فیصدی لرونکی سکتور دی .

د GDP ترکیب د ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۹ پوري . (ارقام په میلیون افغانیو)

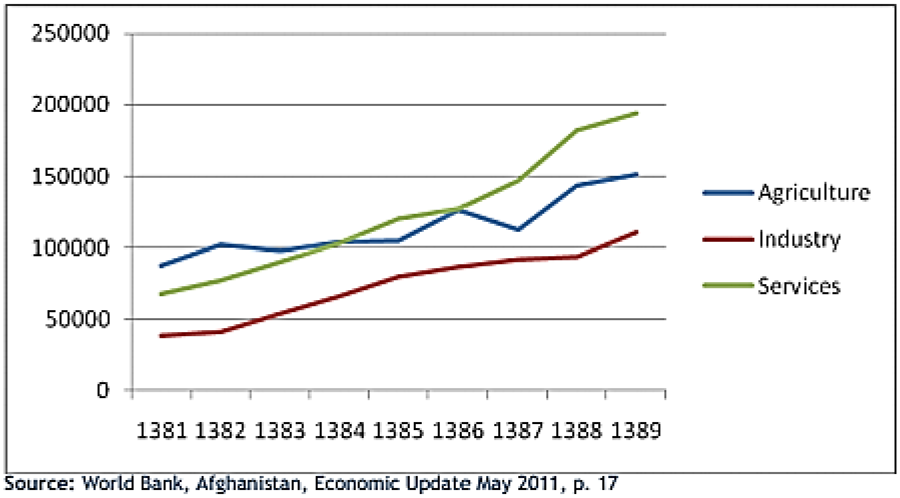

Source: World Bank, Afghanistan, Economic Update May 2011, p. 17

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې ليدل کيږي، د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ په پرتله د کرنې په برخه کې د افغانستان د لومړنيو پنځه کلنو پلانونه محتوا ډيره دقيقه اوعيني وه. مثلا دافغانستان لومړني پينځه کلن پلان کې د کرنې لپاره لاندې تدابير په نظر کيوو:

- ددولتي فارمونو جوړول او نويو کرنيزو ځمکو ته د اوبو رسول .
- د پيله ورۍ او شاتو د مچيو د روزنې پرمختيا.
- د ځنګلونو ساتنه او پراختيا.
- د فني زراعتي پرسونلونو روزنه او د تحقيقاتي مرکزونو جوړول.
- د زراعتي تخنيک رواجول او د کرنيزو امراضو او آفاتو په ضد مبارزه.
- د تخمونو اصلاح کول د څارويو د روزنې پراختيا.

په لومړي پنځه کلن پلان کي له کرنې سره يو ځای د هلمند د ناوې پراختيا پروژې او د کليو د پراختيا د رياست پروژه هم په نظر کې نيول شوې وه، چې ۱،۳ مليارده افغانۍ بودجه ورته په پام کې نيول شوې وه، خو عملاً ۹۶۶ ميليونه افغانۍ چمتو شوې وې، واقعي انکشافي مصارف پورتنيو درېيو برخو کې ۴۲۱ ميليونه افغانۍ وې.

د کرنې د وزارت امريکايي متخصصينو د لومړي پنځه کلن پلان اول دوه کلونه د (پروګرام سبز ساختن) يا د شنې ساحې د پراختيا لپاره جلا کړل او په نورو دريو کلونو کې د کرنيز ترويج لپاره کار وشو. د ۱۳۳۵ – ۱۳۴۰ پلان په ترځ کې ۲۱۱ ترويجي مرکزونه جوړ شول حال دا چې په ټول افغانستان کې ۴۴ زره کلي وو. په ډاګه ښکاري چې دغه مرکزونه د ټولو کليو لپاره کافي نه وو. په پلان کې ۸۰،۶ ميليونه افغانۍ د نوښتګرو بزګرانو د تشويق په خاطر په پام کې نيول شوې وې، چې مستحقو د هقانانو ته ورکړل شوې د دغه پلان په ترځ کې د غنمو ۷۸۰۰ ټنه اصلاح شوي تخم بزګرانو ته ورکړل شو. همدارنګه ۵۱ زره نوي نيالګي کينول شول چې د شنه کولو تر پروګرام لاندې عملي شو. د يوې نتيجې په توګه ويلای شو چې لومړنی پنځه کلن پروګرام ښه پلان و. خو صرف د کرنې د وزارت او د دولتي پروژو په حدود کې عملي شو. د حکومت له ساحې بهر د ټول هيواد د کرنې په سکټور ډير موثر ثابت نه شو، نو ځکه د خلکو په تيره بيا د کليوالي سيمو د اوسيدونکو د ژوند په سطح کې هغومره ژور بدلون رانغی لکه توقع يې چې کيدهو دا ځکه چې ډير لګښت په زير بنايي چارو لکه د بريښنا دفابرکو، سړکونو او د ښاری تاسيساتو برخه کې وشول، اما بيا هم وضعيت نسبی مثبت وکوند او لا هم د بدلون مونډلو په حال کې و. تر ټولو يوه ګټوره دولتي پروژه چې احداث او بهره برداری ته وسپارل شوه، هغه د ننګرهار د ناوی د پراختيا پروژه وه چې څلور ميکانيزه زراعتی فارمونه پکی جوړ شول، دغه پروژه هم زود ثمره نه وه، بلکې ثمر او حاصل او د حاصل عوايد يې په لسم، پينځلسم کال ددولت عوايدو کی وليدل شول، چې د ۴۰۰۰ شاوخوا کسان هم پکی استخدام (دکار موندنی فوق العاده ښه فرصت) او هر فارم د ستروسو د ميوو د توليد ترځنګ، د سبو توليد، د غلو-دانو توليد، سيلو، ښوونځی، کلنيک، سينما او ميکانيزه يونټونه، د اوسيدو کورونه او نور ضروری تاسيسات او دمالداری برخي لرلی. سره له دې چې دا هم دولتي پروژه وه، خو د ۳۰۰۰هکتاره شاوخوا شخصي زراعتي ځمکو ته يی هم اوبه برابری کړی او د تکنالوژی ترويج کی يی مهم رول ولوباو. له دی پرته دغی پروژی ګڼ شمير ماهر تخنيکی پرسونل وروزل چې د خصوصي سکټور برخه کی يی رول ډير مهم و. البته ددغی پروژی لړ برخه لومړنی پينځه کلن پلان کی او نوری برخي يی په نورو پلانونو کی تکميل شوی. دا اصلا د اوبو لګولو يوه مجتمع وه چې د بريښنا د توليد، تخنيکی ورکشاپونو، زراعتی تاسيساتو ، ترانسبورت د ځمکی او خاوری د اصلاح او دکرنيزو علمی څيړنو برخي يی هم درلودی. حال دا چې د ملي پرمختيايي ستراتيژی د تطبيق د کلونو په ترځ کی د کرنې ، مالدرای او اوبو لګولو په برخه کی هيڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسی یوه لویه مجتمع او اغیزمه پروژه موجوده نه وه او نه هم دومره اجراات وشول، چې مختلف اهداف (د استخدام لازم فرصتونه، ددولت دوعوایدو لوړول، د تکنالوژی ترویج او نور) یی درلودای.

د کرنې سکتور په دوهم پنځه کلن پلان کې

په دوهم پنځه کلن پلان کې د کرنې د سکتور په ډګر کې مهم اهداف په لاندې توګه ټاکل شوي وو.

- ✓ د بیلابیلو زراعتي او اختصاصي پروژو عملي کول او د عامه تغذیي ښه کول.
- ✓ د صنایعو لپاره د خامو موادو چمتو کول.
- ✓ په کرنیزو صادراتو کې زیاتوالی راوستل.

دغه پلان له ۱۳۴۱- ۱۳۴۵ ش کال پورې دوام وکړ چې په هغه کې ۲۲ مهمې زراعتي پروژې شاملې وې. د ۳۲۴۲ تنو نویو مامورینو استخدام هم پکې شامل و دغه شمیره استخدام د معارف او مالیی له وزارت څخه وروسته په دریم کمیت کې شمیرل کیده.

د مهمو پروژو نوموونه دا وو:

اوبه لګول او د خاورې سروې، د کیمیاوي سرو تطبیق، د ماشین الاتو واردول، ترویجي او نمایشي قطعات، د چغندرو ځنګلونو او میوه لرونکو ونو پراختیا، د وریو پیله ورۍ او مچیو په تولید کې زیاتوالی، د بوټو او څارویو ساتنه، د محتوا له پلوه یی له لومړني پنځه کلن پلان سره توپیر نه درلود. د ټولو ولایتونو په پرتله په پکتیا، ننګرهار او هلمند کې ډیر کار وشو په ۱۳۴۸ کال کی وچکالي پیښه وشوه نو دولت مجبور شو چې د پلان په دوو وروستیو کلونو کی زیاته انکشافي بودجه د ځاګانو کیندلو ته ورکړي خو د ځاګانو کیندلو هیڅکله غوره نتیجه نه ده ورکړې بلکې غوره نتیجه د سیندونو روانو اوبو لپاره د بندونو په جوړولو کې وه، خو په تیره بیا د پنج، آمو او هریرود په سیندونو کومې پروژې عملي نه شوې په مجموع کې د اوبو لګولو په سکتور کې صرف د کابل پرسیند په هلمند سیند او ډیر لږ د وردکو ولایت کې په سیندونو باندې پروژې عملي شوې. د وچکالی او د دولت د اقتصادي ضعف او یو شمیر فني ستونزو له کبله د دوهم پنځه کلن پلان یو شمیر پروژې دریم پنځه کلن پلان ته ولیږدول شوې. صنعتي پروژې عموما د هیواد په شمال کې پلي شوې لکه په بغلان، جوزجان، بلخ او کندوز کې. د افغانستان د شاهی دولت د لومړنیو پنځه کلنو پلانونو تحلیل او ارزیابی وښوده چې نه یواځی دا چې دکرنی تولیداو کی زیاتوالی راغی، بلکی ګڼ شمیر دولتی فارمونه هم تاسیس شول، ورپسی د افغانستان د لومړنی جوهوری نظام اوه کلن پلان کی هم د کرنی سکتور ٍ مالداری او اوبو لګولو برخو ته دیره پاملرنه وشوه . د هغه مهال وضعیت ښودله چې په ۱۳۵۴ ل. کال کی د هیواد د ټول نفوس په سلوکی ۷۰-۸۰ وګړی به کرنه کی بوخت وو. لکه د ۱۳۳۵ – ۱۳۵۱ کلونو په شان د اوه کلن پلان ۱۳۵۵ – ۱۳۶۲ کلونو کی هم کرنې د هیواد په سوداګرۍ او ملي تولید کې لوی ارزښت درلود، نو ځکه په اوه کلن پرمختیایي پلان کې ورته لومړیتوب ورکړل شو. په دغه پلان کې اوبو، خاورې تخمونو او کرنیز تخنیک ته ډیره پاملرنه شوې وه. د دغه پلان لپاره تحلیل شویو ارقامو ښودله چې په هیواد کې ۴۴۴۲،۶ زره هکتاره کرنیزه ځمکه وه، چې له هغې جملې څخه ۲۲۲۹،۳ زره هکتاره یعنې ۵۲،۴ ٪ آبي او ۲۱۱۳ زره هکتاره یعنې ۴۷،۶ ٪ یی للمي زراعتي ځمکه وه للمي ځمکه کې یواځې غنم او وربشې کرل کیدای شي. ځنګلونه او څړځایونه ۵۶،۶ میلیون هکتاره ښودل شوي وو. چې په دې کی ۱،۹ میلیون هکتاره ځنګلونه او ۵۴،۷ میلیون هکتاره څړځایونه وو. د زراعتي ځمکو په سلو کې ۶۳ یی حبوبات او د حبوباتو په ډله کې په سلو کی ۶۹ یی یواځې غنم وو. خاورې د عضوي موادو له پلوه ضعیفې ارزیابي شوې وې او زراعتي امراض او د اوبو رسولو د شبکو د عنعنوي سیستم رواج د دهقانانو لویه ستونزه وه. د کوپراتیفونو نشتوالی او د زراعتي محصولاتو د انتقال لپاره د سړکونو نشتوالی لوی کمبود و چې باید په پلان کې ورته تدابیر سنجول شوي وای او د لومړني جمهوري نظام په اوه کلن پلان کې لاندې عمده زراعتي اهداف ټاکل شوي وو:

- **د ملي عاید د لوړولو په خاطر د کرنیزو محصولاتو زیاتول.**
- **د خوراکي موادو او صنعتي خامو توکو د حجم زیاتول.**
- **د کرنیزو تولیداتو د صادراتو له طریقه د اسعاري عوایدو لوړول او په کرنیز موادو د متکي وارداتو تعویض.**
- **د بزګرانو د ژوند ښه کول او د عاید په وېش کې د نا انډولۍ له منځه وړلو په خاطر د دولت د عاید زیاتول.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په ټولو کرنیزو تولیداتو کې د غنمو زیات تولید خوراکي لومړنیو توکیو ته د خلکو ډیره زیاته اړتیا ښکاره کوي د دغه پلان د تحقق په نتیجه کې لاندې زیاتوالی تر سترګو کیږي.

لاندې جدول پنځه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د یو شمیر زراعتي تولیداتو د زیاتوالي سلنه:

ګڼه	محصولات	۱۳۵۴	۱۳۶۱	د بدلون سلنه
۱	غنم	۲۸۵۰	۳۵۰۰	۳۳
۲	جوار	۷۸۰	۹۵۰	۲۲
۳	وربشي	۳۸۴	۴۷۰	۲۲،۴
۴	صنعتي بوټي			
۵	پنبه	۱۶۰	۳۵۰	۱۱۹
۶	چغندر	۱۰۰	۳۵۰	۲۵۰
۷	ګني	۶۰	۱۶۰	۱۶۷
۸	تیلي بوټي	۴۰	۶۰	۵۰
۹	سابه	۷۲۰	۱۱۵۲	۶۰
۱۰	میوې	۸۸۰	۱۱۷۰	۳۳

لکه چې ارقام څرګندوي ترټولو زیات بدلون په صنعتي بوټو (پنبه، ګنیو او چغندرو) کې لیدل کیږي د دې معنا داده چې دولت غوښتل صنایع تقویه کړي خو میوې چې یو مهم صادراتي قلم وو نسبتا لږ تغیر کړی تر ټولو لږ بدلون په جوارو کې تر سترګو کیږي.

د اوه کلن پلان د دریو انتخابي کلونو په ترڅ کې د یو شمیر کرنیزو تولیداتو د تولید اندازه:

	شاخصونه	کلونه ۱۳۵۴	۱۳۵۵	۱۳۵۶	د حقیقي تو لیداتو زیاتوالی یا کمښت په ۱۳۵۵ کال کې د ۱۳۵۴ د کال پر اساس
حبوبات	غنم	۲۸۵۰	۲۵۳۶	۲۶۵۲	۴۵،۸
	جوار	۷۸۰	۸۰۰	۷۸۰	۵،۴۹
	وربشي	۳۸۴	۴۰۰	۳۰۰	۰،۷۵
	وریجي	۴۳۵	۴۴۸	۴۰۰	۰،۹
	نور حبوبات	۳۲	۴۰	۳۵	۰،۸۸
	د حبوباتو مجموع	۴۴۸۱	۴۶۵۲	۴۱۴۷	۰
صنعتي بوټي	پنبه	۱۶۰	۱۰۶	۱۳۶،۵	۰،۸۸
	چغندر	۱۰۰	۹۰،۶۶	۹۷	۱،۷
	ګني	۶۰	۶۸،۱	۶۴	۰،۹۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

	ټول صنعتي بوټي	۳۲۰	۳۳۳۸	۲۹۷۰	۰،۹۴
	کرنیز بوټي	۴۰	۶۲	۳۶	۰،۵۸
	آبي او للمي				
سابه	فالیز کاري	۷۲۰	۶۱۸،۲	۶۶۰	۰،۷۹
	کچـــــــــالو	۱۹۴،۵	۳۵۴	۲۰۰	۰،۵۷
					۰،۷۷
	میوې	۸۸۰	۹۰۰	۶۹۲	۰،۹۱
	انګور	۴۲۰	۴۷۱	۵۳۰	۱
	نور بوټي	۳۷۵	۴۱۵	۵۸۱	۱،۴

سرچینه: پوهاند حمیدالله امین، جغرافیه زراعتی افغانستان اودوکتورمحمدعلم اسحاقزی، تحلیل وارزیابی پلانهای انکشافی و تثبیت....

همدارنګه د مالدارۍ په برخه کې چې د کرنې یوه برخه وه او د مالدارۍ وده له کرنې سره په مستقیمه اړیکه کې ارزیابي شوې وه مهم تدابیر په پام کې وو: د اوه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د حیواني تولیداتو ارزښت د ملي نا خالص محصول په سلو کې ۱۸ برخه جوړوله. له اوه کلن پلان څخه مخکې په ۱۳۵۴ هـ ش کال کې د مالدارۍ محصولاتو د صادراتو له امله د ټولو اسعاري عوایدو په سلو کې ۳۰ – ۳۵ برخه جوړوله. مالدارۍ ډېره عنعنوي بڼه درلوده نو ځکه دولت د یو شمیر حیواني کلینیکونو جوړولو، د څرځایونو د اصلاح او د مالدارانو د معلوماتو د زیاتولو او ترویجي پروګرامونو پراخولو ته په پلان کې ځای ورکړ. ډیره مهمه خبره دا وه چې دغه ارقام او تحلیلونه د باور وړ او کره وو.

د اوبو لګولو چارې:

د ۱۳۵۵ – ۱۳۶۲ اوه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د اوبو لګولو د چارو بنه کول د کرنې او مالدارۍ د ترقی بنسټ وبلل شو. له دې امله چې د وربښت منځنی حد په کال کې صرف ۲۹۴،۷ میلي متره اټکل شو او دغه اندازه وربښت د ونو - بوټو لپاره کافي نه دی، نو باید د اوبو لګولو یو سیستم چې د ابیارۍ له شبکو څخه جوړوي په پام کې نیول شوی وای. د دې مقصد لپاره دولت په اوه کلن پلان کې د اوبو لګولو لاندنی شبکې او پروژې په نظر کې نیولي وې. دغه برخې په دربو کټګوریو ویشل شوې وې:

الف: لویې پروژې:

۱. د خوش تیپې کانال او د واټر پمپ سټیشن.

۲. د کوکچې د اوبو لګولو جوړښت.

۳. د فراه رود پرمختیایي پروژه.

۴. د هریرود د اوبو لګولو د سیستم پرمختیا.

۵. د کیلګي د برېښنا او د اوبو ذخیرې د بند پروژه.

۶. د بلخ په سیند باندې د چشمه شفا د اوبو د ذخیرې د بند مطالعه او جوړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷. د پنجشیر د بند پروژه.

ب: کوچنۍ او متوسطې پروژې:

۱. د غزني د سرده د اوبو لګولو پروژه.

۲. د پروان د اوبو لګولو پروژه.

۳. د کندز خان آباد د اوبو لګولو د اصلاح پروژه.

۴. د چهاردرې د ګورکان بریښنا او اوبو لګولو د پرمختیا د اصلاح پروژه.

۵. د غوربند پروژه.

۶. د بدخشان د سنګ سهر د اوبو لګولو پروژه.

۷. د ننګرهار د کامې د اوبو لګولو پروژه.

۸. د لغمان د نهر کریم د اوبو لګولو پروژه.

۹. د میدان وردک د خروار د سیمې د کوږ چنار د اوبو لګولو د سیستم اصلاح.

۱۰. د پنج د سیند د غاړو استحکام.

۱۱. د نیمروز او هلمند د حوزې د اوبو لګولو د سیستم انکشاف.

ج: د یو شمیر بندونو او نهرونو ترمیم او اصلاح.

۱. د بند سراج د بند جوړول او د مربوطه کانالونو کانالونو اصلاح.

۲. د کجکي د پرچاوې د دروازو ترمیم.

۳. د کجکي د لویدیځ برخې د پروژې ترمیم.

۴. د کوز درویشان د کانال غځول.

۵. د آلوباغ د بند د ذخیرې جوړول.

۶. د کمال خان د بند ترمیم او د سیلاو د کنټرول د سیستم ښه کول.

۷. په هلمند کې د خوابګاه د بند جوړول.

۸. د نیمروز د سیند بند.

۹. د نهر لشکري د اوبو رسولو شبکه.

د دغو پروژو د تطبیق اهداف په لاندې تـــــــــــــــــــــــــوګه وو:

I. د اوبو او خاورې د منابعو د متوازن انکشاف او د کرنې، مالدارۍ، صنعت، او د بریښنا د انرژي د سکتورونو وده.

II. د نا مساعده اقلیم د ناوړه اغیزو کمول، د موسمي سیندونو څخه استفاده، د سیلاونو د تخریب مخنیوی، د وچکالۍ په اړوند د تدابیرو نیول او د زراعتي تنوع رامنځته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

III. **اوبه د هیواد مهمه منبع بلل شوې وه نو د ځمکي لاندې او د ځمکي په سر اوبو څخه د غوره استفادې امکان برابرول او د اوبو د منابعو ډیره ښه اداره او تنظیم.**
IV. **د اوبو لګولو د لویو او منځنیو پروژو په کار اچولو له لارې د استخدام د کچې لوړول.**

د افغانستان په اوه کلن پلان کې زیاته اندازه مالي منابع د اوبو لګولو زیربنایي پرمختیا پروژو ته ورکړل شوی و. د ټولې پانګې اچونې په سلو کې ۱۸،۲ یعنې ۳۲ میلیونه افغانی د اوبو لګولو پروژو ته ورکړل شــــــــــــــــوې وې.

په دی توګه که چیری یوه مقایسه ترسره شی، زموږ تیر پلانونه تر ملی پرمختیایی ستراتیژۍ ډیر دقیق، پّه علمی میتودولوژۍ ولاړ، له واقعیتونو سره برابر، د نتایجولرونکی، د غوره اهدافو درلودونکی او منسجم وو.

بیوزلی سره مبارزه

افغانستان د اوسنی نړۍ د وروسته پاتې هیوادونو له ډلې څخه دې چې د سړي سر کم عاید او د زیاتره خلکو لپاره د ژوند ټيټه کچه لري . د هیواد تقریباً ۳۶ سلنه خلک د بیوزلی تر کرښی لاندې ژوند تیروي او وروستی سروې ګاني ښکاره کوي چې په هیواد کې هر ډول اقتصادي ناوړه بدلون او ځپه به له ۵۰ سلني زیات وګړی د بیوزلی تر کرښی لاندې ټیل وهي چې د دی حالت مخنیوی د ډاډمنو او د اوړد مهاله اغیزلرونکوپالیسیو او د کارنده اقداماتو غوښتنه کوي . د (NRVA) د سروې د معلوماتو له مخې د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ د تطبیق په کلونو کې د فقر کچه د هیواد په سطح نده راښکته شوي او اوس هم د هیواد زیاتره نفوس ، په تیره بیا کلیوال او کوچیان له بیوزلی سره لاس او ګریوان دي :

د (NRVA) د سروې په کلونو کې په هیواد کې د بیوزلی کچه

کال	۲۰۰۷_۲۰۰۸	۲۰۱۱_۲۰۱۲
د بیوزلی کچه	٪ ۳۶،۳	۳۶،۵٪

Source: NRVA – 2011 -2012

لاندې جدول په هیواد کې د فقرترینډ یا میلان ښکاره کوي او په ملي کچه همدا راز د زون په کچه او د کلیوالو او ښاري سیمو په تفکیک سره د فقر کچه ښکاره کوي. لکه څنګه چې ښکاری، د هیواد په کچه له فقر سره د مبارزې هڅو کومه د پام وړ نتیجه نه لرله او **هیواد** لا هم د بهرنیو مرستو او پرله پسی کلونو په تیریدو سره د فقر په هماغه کچه کې دی، چې پخوا و . په دې مانا چې په هیواد کې د شوو مرستو او پلي شویو پروژو څخه په زیاته اندازه عامو خلکو ته ګټه نده رسیدلی او د هیواد په کچه پانګه د یوې خاصې طبقې په لاسونو کې غورځیدلی ده .

(۱۴)جدول : دفقر د فیصدي کچه او میلان د هیواد ،زون او اوسیدنځای په ښودلو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

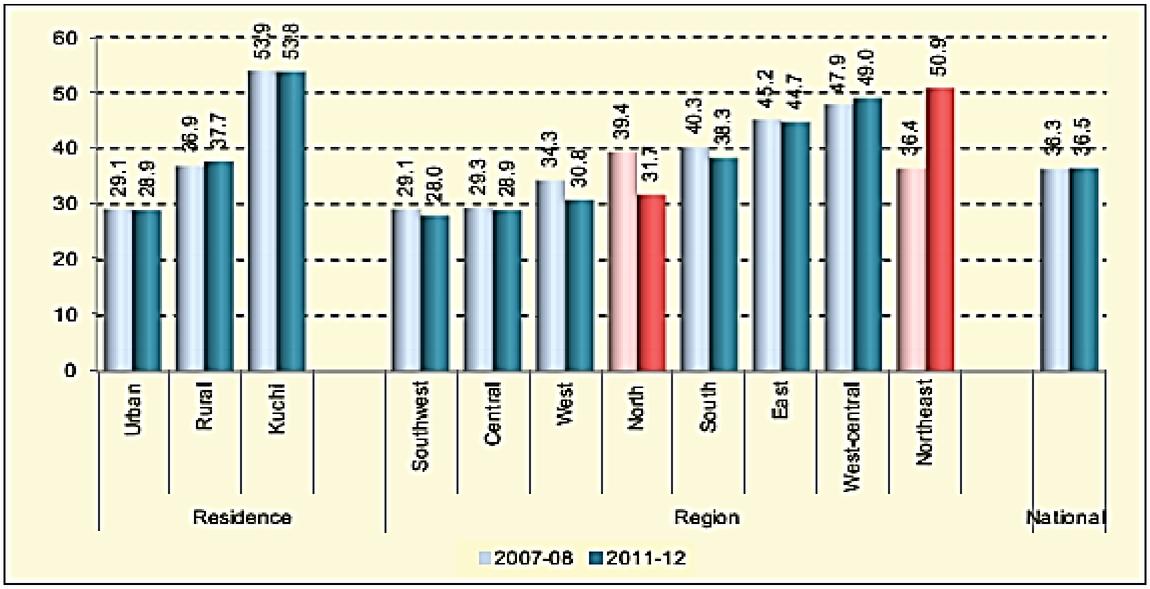

له پورتني تحليل څخه معلوميږي چې په تيرو کلونو کي د فقر کچه نه ده راښکته شوي او په دې لار کې ډير پرمختګ نه ده شوې چې عمده دليل يې د استخدام د فرصتونو کموالی ښودل شوې ، حال دا جی موږ داسی فرصتونه لرل او اوس یی هم لرو.

ښوونه او روزنه او دنارينه وو او ښځينه وو ونډه

د ښوونې اوروزنې اوپه هغې کې دنارينه اوښځينه وو د ونډې په هکله د(NRVA) دسروېګانومقايسوي ارقام په لاندې شکل کې ښودل شوي،لکه څنګه چې ښکاري د ۲۰۱۰ کال لپاره ټاکل شوې وه، چې ۶۰ ٪ نجونې او ۷۰٪ هلکان به په**ابتدائيه** زده کړوکې داخليږي، خو لاهم دغه هدف ندی ترلاسه شوې، بیاهم په وروستی کال کی نظر ۲۰۰۸ کال ته يوښکاره بدلون رامنځته شوې دی. . همدارازدغه دواړه شکلونه په مقايسوي ډول ښکاره کوي چې نظرابتدائيه زدکړوته په ثانوی زده کړوکې يوچټک زياتوالی راغلی چې ښي خواته شکل دغه حقيقت ښکاره کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

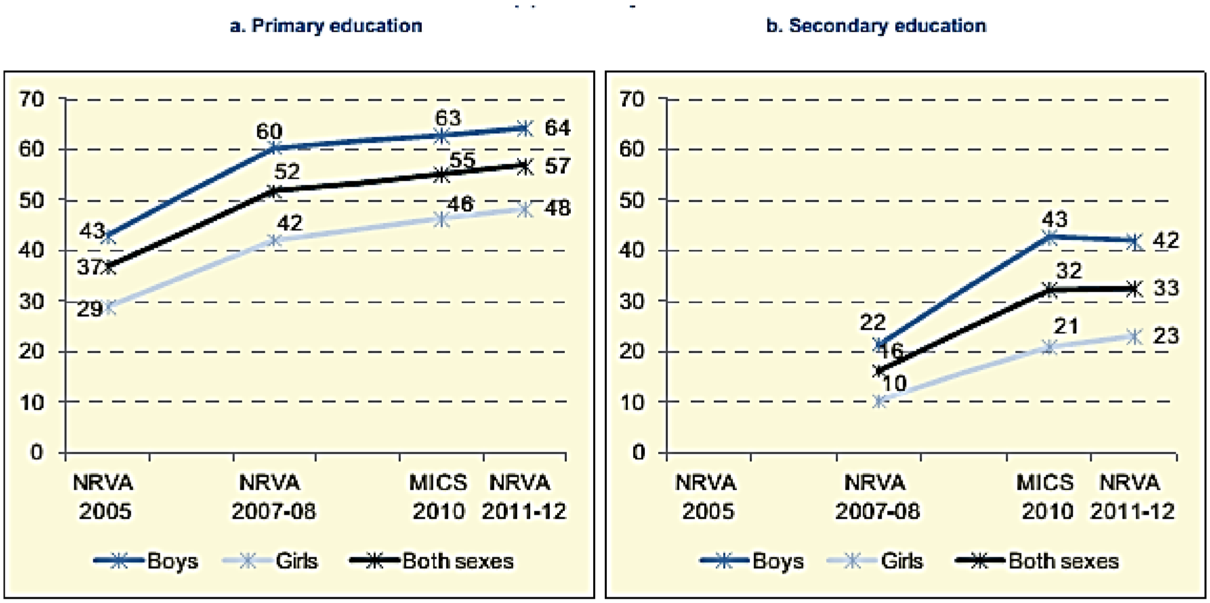

د لومړنیو او ثانوی زده کړو کي د جنسیت په تفکیک سره د داخلي کچه

معارف ته دلاسرسي اوددخول دکچي دکموالي لپاره دګنودلایلوسره سره یوهم دزده کړومرکزونواوښوونځیوته لاسرسي ښودل کیږي. که چیرې دغه اسانتیاوې تولو هیوادوالوته برابرې شي ښايي په معارف کي دهلکانواونجونودګډون کچه تاکلي هدف ته ډیره**نژدې**شي. لاندي شکل کي داوسیدني دسیموپه تفکیک سره په هرودووکیلومتروکي دښوونځیواومعارف اسانتیاوودموجودیت اولاسرسي کچه ښکاره کوي .

د اوسیدنځای او جنسیت په تفکیک په هرو ۲کیلومتروکي دمعارف لومړنیو اسانتیاوودموجودیت اولاسرسي کچه

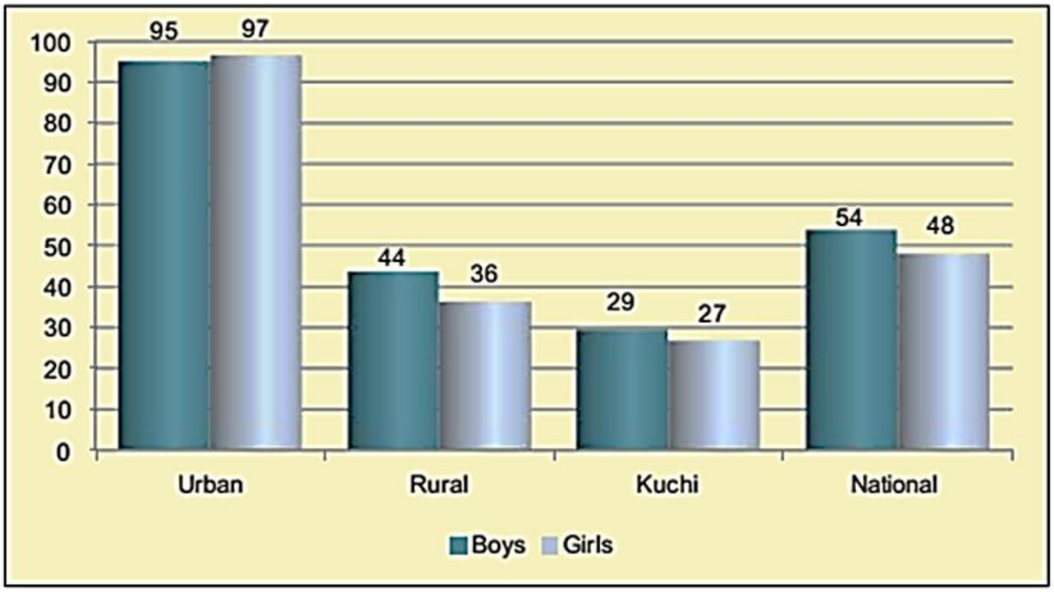

Source: NRVA, 2011-2012 report

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز لاندې جدول د هیواد په کچه د ثانوي ښوونې د ترټولو نږدې اسانتیاوو کچه ښکاره کوي چې د دې ارقامو له مخې هغه ښوونیزې اسانتیاوې چې د صفر او دوه کیلو مترو په فاصله کې دی، نسبت نورو ته زیاتې دي .

Province	Boys' lower secondary education				Girls' lower secondary education			
	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total
National	1,683	576	846	3,106	1,541	466	1,136	3,143

دثانوي زده کړودمرکزونو څخه د زده کوونکو واټن (ارقام په ۱۰۰۰)

سرچینه : NRVA 2011-2012

د د زده کړو او ظرفیتونو په اوچتولو کی زموږ ستونزه او نیمګړتیا دا وه چی موږ مسلکی ، تخنیکی او حرفوی برخو ته لازمه توجه ونه کړه، مثلا د حقوقو اوسیاسی علومو د لسو تنو فارغانو په وړاندی مو یو برمه کار، خراط یا د تیلیفون ماهر ونسو روزلای، د ادبیاتو د لسو تنو فارغانو په وړاندی مو یو نرسری روزونکی، یو د ځنګلونو ساتونکی، یو د نساجی ماهر، یو پیله وړ، یو د وریښمو د چنجیو کارګر، یو دشاتو د مچیو کارګر ونشو روزلای، په کلیوالی تشبثاتو کی او د کرنی، مالداری او ښوالی برخو کی د ټول – وخت بوختیا او استخدام داړمن نشو. په دی توګه د تولید د ډګر ظرفیت ټیټ پاتی شو او د کار د بازار لپاره مهارت ته توجه نه وه، پایله دا شوه چی بیکار ډیپلوم لرونکی مو ډیر شول. حال دا چی نورو هیوادو کی مثلا ایران یا کوریا کی د حرفوی زده کړو خواته ډیره پاملرنه شوی ده. دا یوه مهمه تجربه وه چی اوس هم که ورته پاملرنه وشی ، کافی وخت ورته لرو. اعلیحضرت غازی امان الله خان د خپلو ریفورمونو پر مهال د بریښنا متخصص، دفارمسی متخصص، د تیلیفون متخصص، د نساجی، صابون جوړولو، موزی جوړولو، د تار او تنی، د ترکانی فابریکی، ددباغی حرفی ،دشکری فابریکی جوړولو او نورو تولیدی برخو ته توجه وکړه، خو موږ اتیا کاله وروسته دغه مهم په نظر کی نه و نیولی. دا خو لا څه چی یو شمیر تحصیلی ځانګی د هیواد داړتیاوو په پرتله ډیری لوکسی او بلند پروازانه وی او دی !

د ماشومانومړینه

دماشومانودمړینې کچه (infant mortality rate)یا(IMR) چې تولوله ۱۲ کلونوکم عمرلرونکو ماشومانوته په هرو ۱۰۰۰ ماشومانوکې تعریف شوې اودپینځه کلنی څخه ټیټ عمرهرو زرو تنو ماشومتنو کی (U5MR)یا(under 5 mortalityrate) سلنه اونسبت په لاندی توګه سنجول شوی دی. لاندې جدول د ۲۰۰۸ ، ۲۰۱۰ او ۲۰۱۲ کلونومقایسوي ارقام **دواړو**تعریفونولپاره ښکاره کوي اوګراف په ښکاره ډول یو ښکته والی یا نزولي میلان لري چې ددواړوتعریفونوسره سم دماشومانوپه مړینه کې تدریجي کموالی ښکاره کوي . په دی توګه په افغانستان کی د طالبانو ددوری تر پای ته رسیدو پوری د افغانستان د نفوسو د پینځه کلنی څخه ټیټ عمر وفیات ډیر زیات و، دغه اندازه مړینی د روغتیایی خدماتو د نشتوالی، ناوړه تغذیی، ناپاکه د[ښلو اوبو، د واکسین نشتونالی او دمیندود بیسوادی له امله و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

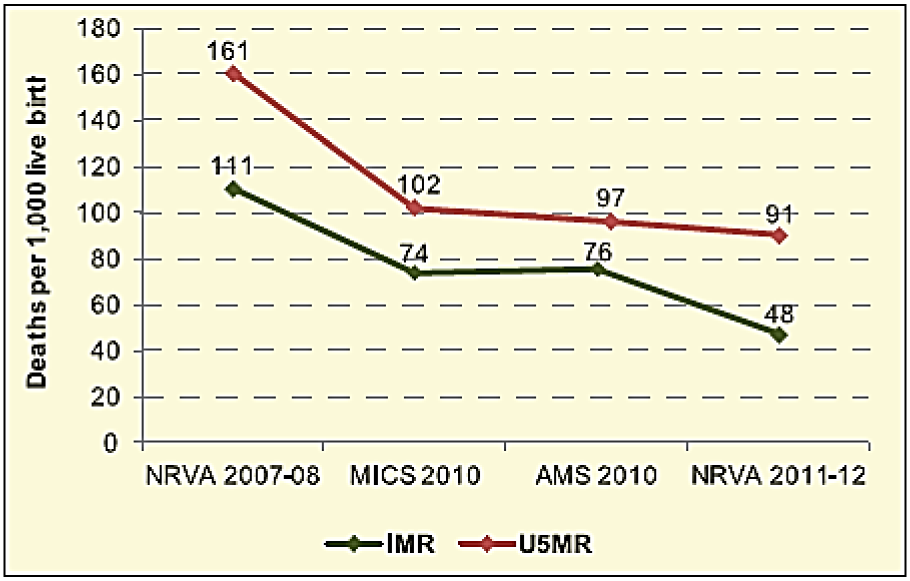

د سرویکانو په تفکیک د ماشومانو د مړیني کچه په بیلابیلواندیکاتورونو سره .(ارقام په ۱۰۰۰)

روغتیایي خدمات او د څښلو اوبه :

د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ د تطبیق په دوره کې د روغتیا په برخه کې نسبتاً زیات پرمختګونه شوې او د هیواد په کچه د روغتیانړیدلیسیستم یو ځل بیا د جوړیدو په لور چټک ګامونه اخیستي. لاندې جدول د روغتیایي پاملرنې د اسانتیاو**موجودیت** ښکاره کوي چې د هیواد او د نفوسو د اوسیدنځایونو په تفکیک سره ښوول شوې . لکه څنګه چې ارقام ښکاره کوي په ښاري سیمو کې روغتیایي استانتیاوې تر کلیوالو سیمو زیاتي دي او د هیواد په کچه د کوچیانو لپاره دغه اسانتیاوې تر ټولو کمې برابرې شوي چې عمده دلیلې د هغوی د ژوندانه ځانګړي شرایط او کلتوري خنډونه ښودل شوي .

Type of health facility, residence	Female health care staff				Male health care staff			
	Urban	Rural	Kuchi	National	Urban	Rural	Kuchi	National
a. Health post								
Community health worker	91.9	58.3	45.9	67.4	96.8	72.7	93.9	79.6
b. Public clinic								
Doctor	96.0	52.3	52.3	63.1	98.9	91.4	100.0	93.6
Nurse	96.0	66.3	60.1	73.3	97.2	88.5	96.8	91.0
Midwife	96.7	85.5	80.4	87.9	na	na	na	na
c. District or provincial hospital								
Doctor	97.6	87.1	89.0	89.7	100.0	97.9	100.0	98.5
Nurse	99.6	92.0	97.9	94.1	97.7	86.5	96.5	89.8
Midwife	100.0	97.1	98.6	97.9	na	na	na	na
d. Private doctor or hospital								
Doctor	95.7	72.3	88.9	79.1	98.3	92.0	100.0	94.0
Nurse	95.9	74.5	92.4	80.8	87.2	63.8	96.1	71.6
Midwife	97.9	86.3	92.4	89.5	na	na	na	na

په نږدې روغتیایي مراکزو کې د روغتیایي کارکوونکو موجودیت د اوسیدنځای ، کارکوونکو او جنسیت په تفکیک سره .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز د(MDGs) د ټاکلو موخو په برخه کې د هیواد د وګړو لپاره په مناسبه بیه د لومړنیو درملو موجودیت په لاندې جدول کې **ښکاره** شوې او د ارقامو میلان ښکاره کوي چې په ۲۰۲۰ کال کې دغه موخې ته په همدې سرعت سره رسیدل ممکن ښکاري .

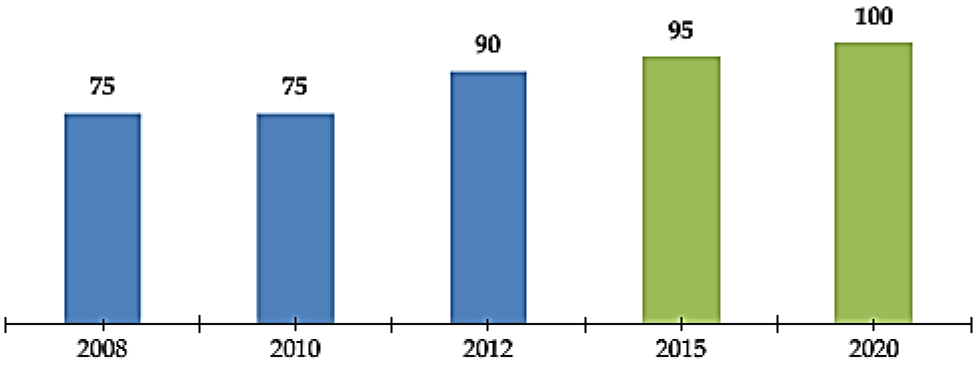

په متداومه توګه په مناسبه بیه د لومړنیو درملو ته هیواد د نفوسو لاسرسی (په فیصدې)

سرچینه : د افغانستان لپاره د MDGs راپور ۲۰۱۲

زیربنااوطبیعي سرچینې :

انرژي: په زیربناکې دپانګونې اوپرمختیاپه هکله دتیروکلونوارقام ښیې چې زیاتره ښارونه اوسمهال لږترلږه دلومړنیوارتیاوولپاره بریښنالري، خوزیاتره بریښناله بهرڅخه واردیږي . برسیره پردې لکه څنګه چې په لاندې شکل کې ښکاري داخلي ظرفیت دومره **په** ناوړه حالت کې دی، چې آن د وارداتي بریښنادمصرفولوورتیاهم نلري .

د بریښناتولید ، تورید او مصرف (میلیون KW/h)

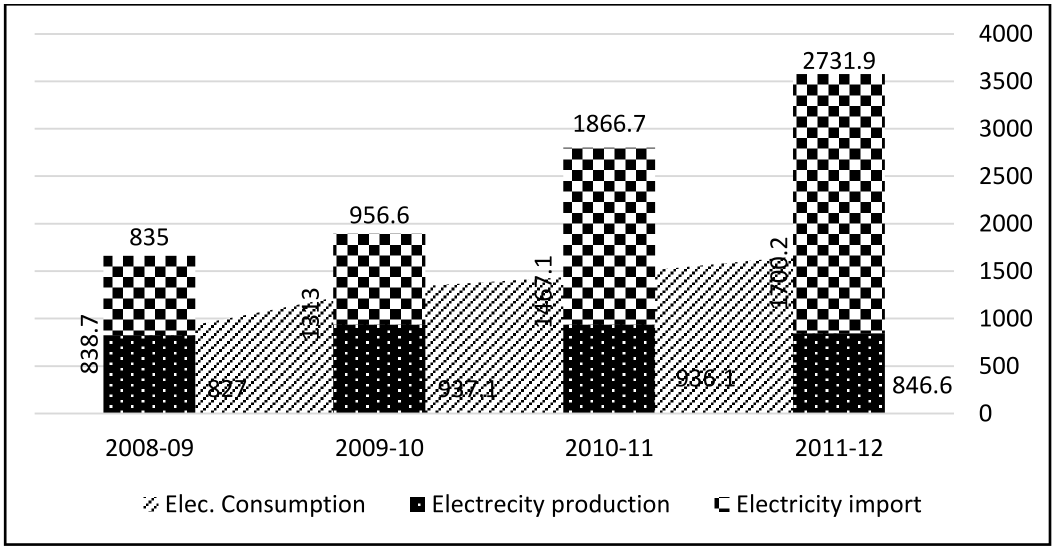

د افغانستان له احصائیوي کلنیو څخه ۲۰۰۹-۲۰۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان دمنځنیواودرنوصنایعوپه برخه کې ترټولومشهور یې سمنټ دي . داچې په تیروکلونوکې دهیوادپه کچه دبیارغاونې پروژې رواني وې اودستروزیربنائې پروژولپاره دساختماني موادو لپاره کلکه اړتیا وه، نو دا اړتیا ددې لامل و ګرځیده، چې په هیوادکې دننه دسمنټودتولیدفابریکې یوځل بیافعالې اوداخلي تولیدات رامنځته شي . لاندې جدول په هیوادکې دسمنټوتولید دکلونوپه تفکیک سره ښکاره کوي :

د سیمنټوتولید او تورید (ارقام په زر ټنه)

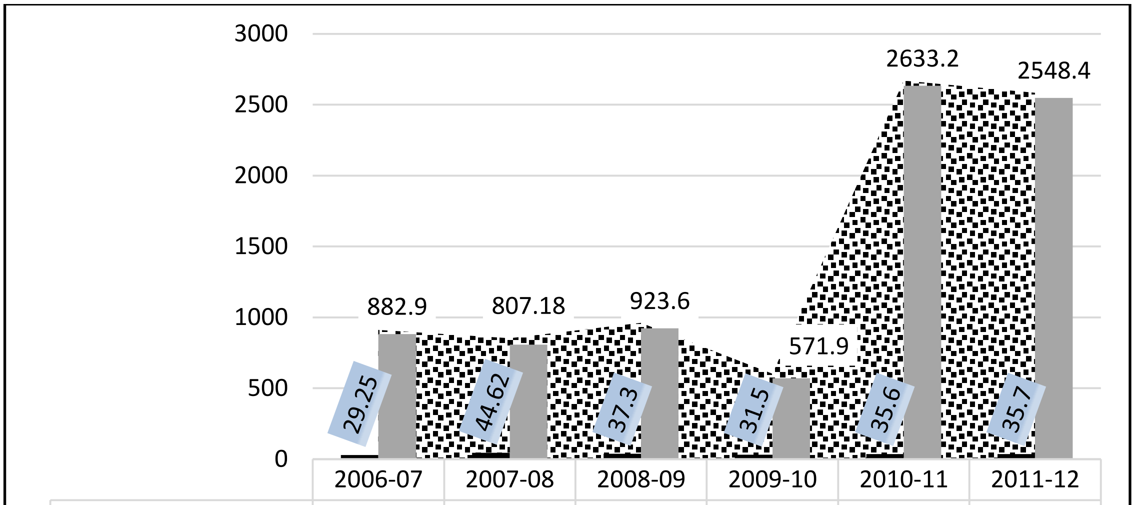

	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
Total quantity	912.15	851.8	960.9	603.4	2668.8	2584.1
domestic production	29.25	44.62	37.3	31.5	35.6	35.7
imports	882.9	807.18	923.6	571.9	2633.2	2548.4

د افغانستان له احصائیو کلنیو څخه ۲۰۰۷-۲۰۱۲

خو په دې برخه کې په رسمي ګزارشونو او ارقامویاور نشي کیدای. دا ځکه چې له ۱۳۷۰ کال څخه وروسته د ارقامو دثبت او راټولولو سیستم کاملا له منځه ولاړ. د یوه علمي کره تحقیق لپاره موږ په ارقامو باور نشو کولای . ښاغلی احسان ارینزی د خپل کتاب (مطالعه امکانات خود کفایی افغانستان از تولیدات شکر) په ۱۵۴ مخ کی لیکی :

"موضوع ایکه در نشر ارقام سالیان ۱۳۸۷-۱۳۷۰ (یعنی هغو کلونو کی چی ده ارقامو ته مراجعه کړی) ازار دهنده و تکان دهنده است ، موضوع جعل اسناد و ارقام وارایه آن به مردم افغانستان است.... مولفین کتاب سالنامه سالهای ۱۳۷۲- ۱۳۷۳این کوتاهی را خود نیز متوجه شده و در مقدمه سالنامه مینویسد: (درارابطه به کیفیت ارقامیکه درین سالنامه ارایه گردیده لازم به تذکر است که بنا بر شرایط نامساعد امنیتی و تداوم جنگها در کشور ...ارقام این سالنامه به تاخیر جمع اوری گردیده و از پوشش کامل برخوردار نمیباشد تا جاییکه اداره مرکزی احصایه بعلت عدم دسترسی ارقام احصاییوی مکمل ودقیق مجبور گردید ارقام مربوط محاسبات ملی را طور تخمین ارایه نماید " . ددغه اثر لیکوال په بغلان ولایت کی د چغندرو د تو لید له۱۳۳۰۰ ټنه رقم سره مخامخ شوی دی او دا رقم یې حیرانوونکی بللی ، نولیکی چی: " ...درحالیکه در سالها ی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ گراف تولیدات چغندر در ولایت بغلان بحدی کاهش یافته که حتی چغندر برای پختن و تازه خوری به آسانی میسر نمیتوانست، چه رسد به تولید ۱۳۳۰۰ تن چغندر! داکتر عبدالکریم وزیری رییس شرکت قند بغلان ساحه تحت کشت چغندر درسال ۱۳۸۴را صرف ۱۲هکتارو از ۱۳۶۵ را ۲۵۵ هکتار گزارش میدهد "

په آسانی سره موږ دا مقایسه کولای شو چی اعلیحضرت امان الله خان اتیا کاله مخکی د ریل پټلی په غځولو پیل وکړ، په بریښنا یی دښارونو روښانه کولو ته ملا وتړله ، ریل پټلی غځول یی پیل کړل او په جلال آباد کی یی د بوری د تولید لپاره فابریکه جوړه او د هیواد دننه ضرورت لپاره یی کفایت کاو، خو نن ورځ موږ دغه صنعتی بوټی د تازه خوراک لپاره نه لرو !!

په دی توګه موږ په خپلو تحلیلونو کی رسمی ګزارشونه او ارقام را اخلو، اما عمومی نتیجه ګیری ممکن د نورو ټولنیزو واقعیتونو او د خلکو د رضایت او د ژوند د عمومی کچی څخه وکړو. اوس عمومی نظر هم دادی چی د ټولنو پرمختګ او اقتصادی معیارونه سړی سر کلنی ګټه (PCI)، (GDP) او داسی نور نه نیسی، بلکی زیاتره د ژوند عمومی کچه او ټولنیزه رفاه (social welfare) په نظر کی نیسی، چی هغه بیلابیل ټولنیز شرایط او اجزا لری، لکه : د عامه خدماتو سهولتونه،په خپل ځان بسیاینه، دتعلیم او تربیی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کلتور مناسبه کچه، فردی آزادی، د کورونو ډول، د تیلفون او نورو آسانتیاوو مهیاوالی،د اوسیدونکو اسکان، مصونیت، امنیت، عدالت او اجتماعی مساوات او داسی نور . دا هم له یاده نه باسو چی که په دی کلونو کی اقتصادی لاسته راوړنی کمی وی، خو سیاسی پروسه ښه برمخ بوتلل شوه، مدنی نهادونه پیاوړی، مطبوعات سراسری، دیموکراتیک ارزښتونه صیقل او د بشر او دښځو حقونه جوت او عملی کیدو ته یی لاره هواره شوه. یوه ښه لاسته راوړنه دا وه چی د مفسدینو او پخوانیو جګړه مارانو قوت اوبه شواو دخلکو قضاوت د هغوی په هکله څرګند شو. ولس ته د هغو مغرضو ګاونډیو نیتونه تر بل هر وخت ښه څرګند شول چی له کلونو کلونو راهیسی یی د تکفیر، تهدید، تبلیغ، تطمیع ، تخویف، تحمیق او تذویر له لاری د افغانستان د ملی وحدت، ترقی او پرمختګ مخه نیولی وه. خلکو ته د ښوونی او روزنی اهمیت واضح او له فتالیزم څخه را بهر شول، د قانون د تفوق احساس او رجحان یو عمومی ارمان وګرځید او ډیرو ځوانانو بهر هیوادو کی لوړی زده کړی وکړی او دسیمو ترمنځ اړیکی پیاوړی شوی. دغه بدلونونه اولاسته راوړنی په راتلونکی کی په خپله د پرمختیا له شرایطو او اجزاوو سره مرسته کوی. له دی پلوه ویلای شو چی د ملی پرمختیایی ستراتیژی ، د لید وړ دستاوردونه (visual outcome) که ډیر نه و، نور تاثیرات یی امیدواره کوونکی اومثبت وو. افغانان به دا دیوی تجربی په توګه ومنی.

ترانسپورت : د تیرو لسو کلونو په مقایسه اوسمهال د هیواد زیاتره لویې لارې په پاخه او ډول رغول شوي او د خلکو لپاره ګڼې **ترانسپورتي**اسانتیاوې رامنځته شوي، اما ددغی رغاونی کیفیت ډیر اطمینانی نه دی . په مجموع کی د تیرو دیارلسو کلونو (له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ پوری) د پروژو دری محدودیتونه (کیفیت، وخت او مصارف) سم نه دی ارزیابی او تحلیل شوی، یعنی د پروژو مدیریت فوق العاده ضعیف یا اصلا فاسد و. په دی برخه کی د لویو لارو، پلونو او سړکونو مثال ورکولای شو چی وروسته تر هرو دوو کلونو بیا ترمیم شوی دی او بیا بیا یی ترمیم ته اړتیا پیدا کړی ده. یوه خبره باید هیره نشی چی له دی نیمګړتیاوو سره سره بیا هم د ۹۰۰۰ کیلومترو سړکونو جوړول یوه لاسته راونه بلل کیدای شی. ددی یو مثبت اړخ دادی چی خلک د بیارغونی په ارښت او ضرورت پوهیږی او له بلی خوا له تخریبی جهت څخه تعمیری جهت ته متوجه کیږی، اوس آن هغه کسان چی دیارلس - څوارلس کاله یی د جهاد تر نامه لاندی د هیواد عامه تاسیسات ورانول او د تباهی او ورانی مفکوره یی په شعور او لاشعور کی ریښه کړی وه، ددغو عمرانی کارونو(سره له دی دچی نیمګړی هم دی) په لیدلو سره د تباهی ، ورانی او تخریب له مفکوری راګرځیدلی یا اقلا د راګرځیدو په حال کی دی. لاندې شکل د ګڼ میشتو سیمو د ننه او هغوی ته نږدې د پخو اواساسي ترانسپورتي لارو موجودیت ښکاره کوي او د ارقامو او شکل څخه په راڼه ډول ښکاري چې د هیواد په کچه په کلي ډول نږدې ۶۰ سلنه خلک په خپلو میشتځایونو کې پخو سرکونو ته لاسرسی لري او تر ۸۰ سلنې پورې خلک د خپلو میشتځایونو څخه په ۳-۵ کیلومترو کې پاخه سرک ته لاسرسی لري . دا یادونه هم ضرور ده چی ددی برخی ارقام ثقه او د باور وړدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

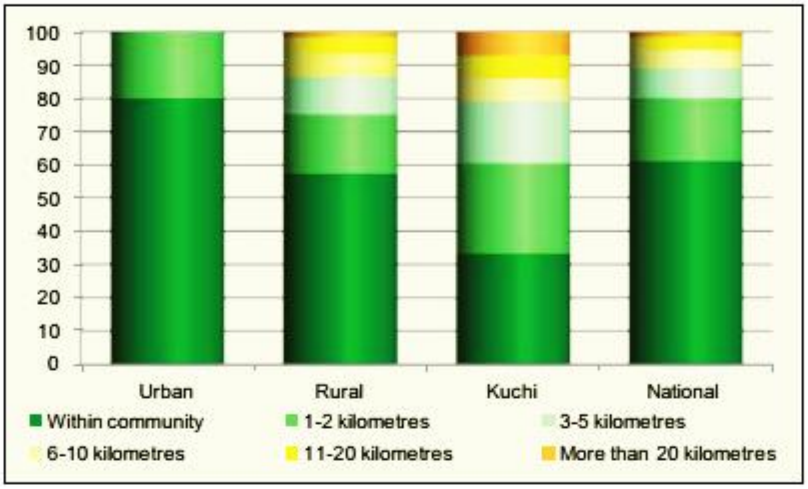

د اوسیدنی دځایونو په تفکیک سره پاخه اواساسي سرکونو ته د خلکو لاسرسی (په فیصدي)

د مهاجرو را ستنیدل

د تیرو دیارلسو کلونو یوه لویه لاسته راوړنه دا وه چی له پاکستان او ایران څخه ګڼ شمیر مهاجر بیرته هیواده ته راستانه شول، دغه مهاجر د افغانستان د جګړی خس وو، یعنی د جګړی ددوام لپاره به را تیل وهل کیدل او د تاریخی افغانستان د ناورین ددوامداره کولو یوه وسیله ګرځیدل، کله چی دوی بیرته هیواد ته راغلل، دا وطن یی خپل میشتځای وګاڼه او له خپلو کورنیو سره یو ځای دلته دیره شول، دوی نه یواځی دا چی نور له جګړی او د هیواد له ورانی څخه لاس واخیست ، بلکی عملا یی په کار پیل وکړ او د افغانستان د اتباعو په توګه له خپلو پخوانیو هیوادوالو او اصلی ولس سره یو ځای شول او خپل افغانی او اسلامی کلتور یی بیرته خپل کړ(سره له دی چی لا اوس هم یو شمیر هیوادوالو څخه د افغانستان د وضعیت د بی ثباته کولو لپاره کار اخیستل کیږی اوبهرنی مداخلی لاهم پوره ندی بندی شوی، خوبیا هم تر پخوا وضعیت لږڅه امیدواره کوونکی دی). په تیرو کلونو کی دوی ته ثابته شوه چی جګړه بی ګټی ده او پاکستان اوایران به بیا دوی ته د بیرته ورتګ او مهاجر کیدو اجازه ورنه کړی، نو بهتره دا ده چی خپل ژوند همدلته سمبال کړی ، دغی انګیزی دوی کار کولو ته وګومارل . د اتباعو کار کولو د آبادی نښی را څرګندی کړی. ډیر لږ وخت کی د بیا زرغونیدو علایم ولیدل شول، د بیلګی په توګه د دری – خلورو کلونو په ترځ کی د انګورو او نورو میوو هغه باغونه بیرته شنه شول چی د جګړو پرمهال وچ شوی وو، هغه کلی بیرته آباد شول چی د جګړو پرمهال شاړ شوی وو. د مهاجرو راستنول د ملی ستراتیژی یوه مهمه برخه وه چی نظر نورو ټولو برخو ته بریالی بریښی. سره له دی چی له ۱۳۸۱ کال څخه وروسته راغلی تغییرات به ددغو را ستنیدو عامل و، نه د ستراتیژی تطبیق، خو بیا هم د ستراتیژی د ارکانو پرمختګ د مهاجرو را ستنیدل وار په وار ګړندی کړل.

کانونه اود هغو استخراج

وروستی سروېګاني اوتخمیني ارقام ښئي چي افغانستان دډول ، ډول معدني ارزښت لرونکومنابعوډېرې ستړ زیرمي لري اودافغانستان راتلونکي اقتصادي پرمختګ ترډیره دغني اوسرشاره کانونوپه راایستنه اوموثراستعمال پورې تړلې ده . سره له دې چي په منظم ډول ددغوکانونوداستخراج لپاره کومه کوټلې اوعملي تګلاره نه وه‌اودهغي لپاره قانوني چاپېریال هم نه و رامنځته شوی، خوبیاهم دکانونوداستخراج فعالیتونوپه هیوادکي په ډیرولومړنیواوعنعنوي طریقوسره دوام درلود اولاندي ارقام په هیوادکي دکانونوداستخراج دډولونوپه تفکیک سره ښکاره کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

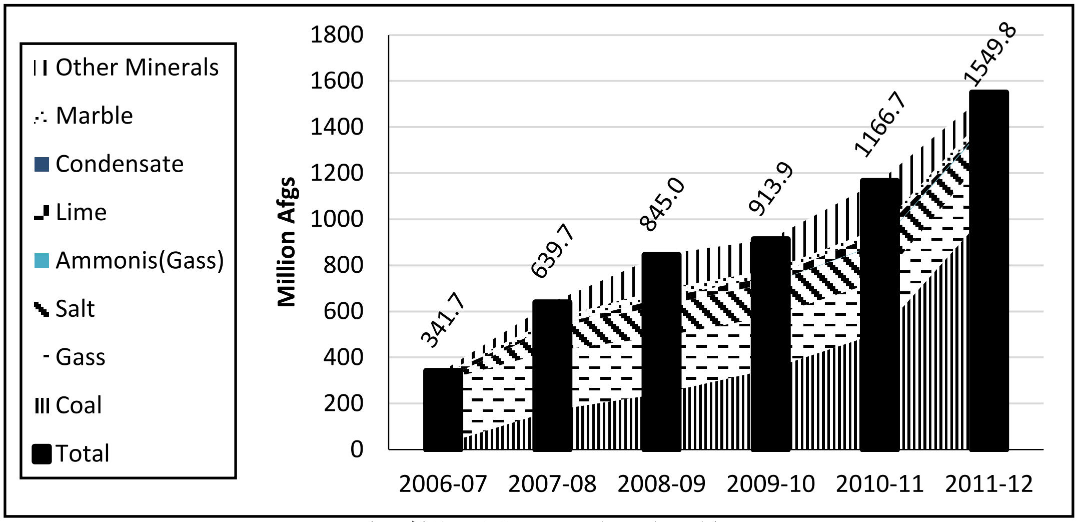

د کانونو استخراج په ۲۰۰۷-۲۰۱۲ کلونو کی

اخځ : د افغانستان له احصائیو ی کلنیو څخه

د ارقامو یوه ډیره لنده کتنه ښکاره کوی چی د افغانستان د معادنو ابتدایی ساده اټکل شوی بیه تر دری زره میلیاردو امریکایی ډالرو رسیږی، که دی سره د روانو اوبو ارزښت هم جمع کړو، شاید دا رقم تر دی هم زیات شی، دا ځکه چی نړیوالو یو متر مکعب اوبو ته دری ډالره بیه ټاکلی(دابیه تر اوسه د ټولو د توافق وړ نه ده ګرځیدلی، سره له دی چی په ۱۹۹۱م. کال کی اوبه ددوبلن کنفرانس کی داقتصا دی مادی په توګه وپیژندل شوی)، چی دافغانستان د اوبو کلنی جریان تر اویا میلیارد مکعب مترو رسیږی. که دغه ارزشونه وګورو، بیا نو افغانستان یو ډیر بډای او غنی هیواد دی ، خوله بده مرغه د طبیعی منابعو په هکله د خوشخبری او نیکمرغی تر څنګ یوه بله اصطلاح هم استعمالیږی چی هغی ته (resource curse) یا د منابعو لعنت یا نفرین منابع وایی. دا هغه حالت دی چی خپل یا پردی د منابعو لوټ او قاچاق شروع کوی او د یوه هیواد منابعو ته د حرص په سترګه ګوری او آن دا چی د یوه هیواد طبیعی منابعو لوټولو ته راز راز د نا امنی او ګډوډیو لاری او دسیسی جوړیږی. له بده مرغه د هیواد د یوشمیر کانونو ناقانونه استخراج یی یوه بلیګه او له اوبو څخه د ملی ګټو او دکرنی اوبریښنا دتولید لپاره دپروژو مخنیوی یی بله بیلګه ده. په دی توګه د افغانستان د اقتصادی پروژو تخریب او د نویو پروژو د مخنیوی لپاره مغرضانه هلی ځلی دافغانستان د پټمنو، خوبیچاره خلکو یوه بله تجربه ده

ښوونه اوکلتور

د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ د تطبيق د نهايګذارش له مخې د تعليم او ښوونې په برخه کې په مجموعي ډول د ټولو پينځو کلونو په ترڅ کې سلنه پرمختيا رامنځته شوې او په دې ډول د په ښه شويو سکتورونو له جملې څخه دا سکتور ګڼل کيږي چې د ملي پرمختيايي ستراتيژي يې‌تطبيق کړې ده . لاندې جدول د لومړنيو زده کړو لپاره د داخلي نسبت د جنسيت په تفکيک سره ښکاره کوي او ښکاري چې لا هم د نارينه زده کوونکو ونډه نظر ښځينه وو ته زياته ده .

Province	Net Primary Attendance Ratio			Gross Primary Attendance Ratio		
	Male	Female	Both sexes	Male	Female	Both sexes
National	64	48	57	83	61	72

د جنسيت په تفکيک سره د هيواد په کچه د لومړنيو زده کړو لپاره د زده کوونکو نسبت

سرچینه : NRVA 2011-2012

د ځښاک د اوبو برابرول

اوبه د ژوند لومړنی ماده ده، له نیکه مرغه افغانستان د تازه او خوړو اوبو د لرلو له امله نوم لری. د افغانستان د اوبو منابع ژمنی اوربښتونه او یخچالونه دی چی د ټول کال په جریان کی یی سیندونو کی وینو، خو ددی ترڅنګ د اوبو تر ځمکی لاندی منابع هم مهمه سر چینه ده. تیرو کلونو کی دولت د کابل ښار د اوبو رسولو شبکه بیرته احیا کړه، په کلیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی د کلیو د پراختیا د وزارت د ملی پروګرام له لاری د ځښاک د اوبو د برابرولو پروژی تطبیق شوی او خلکو ته د پاکو اوبو د استعمال په هکله لارښوونی وشوی، خو عملا د اوبو د ذخایرو او اوسیدونکو ته شبکو د غځولو برخه کی کار ونشو، حال دا چی پخ ۱۹۲۰، ۱۹۴۰ اوبیا ۱۰۶۰ لسیزی کی د اوبو ځو ذخیری جوړی شوی وی ، مثلا د پغمان د خوږو اوتازه اوبو له سر چینی د کابل ښار ته د ځښلو د پاکو اوبو ذخیری جوړی شوی، چی دا مهال د هغه وخت په پرتله تکنالوژی او ضرورتونو فوق العاده بدلون موندلای، ایجاب یی کاو چی د اتیا کاله پخوا په برتله لا زیات کار شوی وای، یا اقلا هغومره کار شوی وای.

دڅښلو اوبو سرچینوته د کورنیو لاسرسی د اوسیدنځای په تفکیک

او د نفوسو د فیصدی او لاسرسي د وخت په بیلوالي

Indicator	Residence			National
	Urban	Rural	Kuchi	
Percentage of population with access to improved drinking water source	70.9	39.4	21.0	45.5
Time to reach drinking water source (one way, in minutes)				
Mean time	1	7	18	6
Median time	0	3	10	1

د اوبو له پرمختللوسرچینو**څخه** هدف د عامه لاسي پمپونو ، پخو څاګانو او د نل اوبه دي همدا راز غیر پرمختللي سرچیني د ځمکي د سر اوبه لکه سر خلاصی څا ، چینه ، کاریز ، ویالي او ولاړ ډندونه او نور دي .

ملی شتمنی او کلیوالی اقتصاد

د تیرولسیزو**شخړو** او جګړو په ترڅ کي د افغانستان زیاتره ځنګلونه یا سوځول شوي او یا هم په بی رحمانه ډول وهل شوي ول خو د نسبي امنیت او حکومت له رامنځته کیدولو ورسته د میوه لرونکو ښونو روزنی هم وده کړي او داسي ښکاري چي په ۲۰۱۵ کال کي د ټاکلي هدف په لور پرمختګ کوي . لاندي جدول له ۲۰۰۸ کال څخه د ونو او ځنګل په وسیله د ځمکي پوښښ د ودې نسبت او د هغي تخمیني میلان ښکاره کوي چي ښائي دغه رشد په ۲۰۱۵ کال کي ۲ سلني ته ورسیږي .

د ځنګلونو په واسطه پوښل شوي ځمکه (په سلني سره)

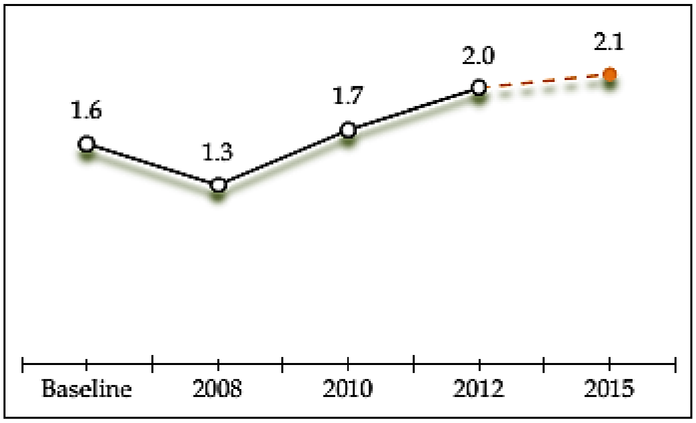

سرچینه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

تولنیزمصئونیت :

(c) ketabton.com: The Digital Library

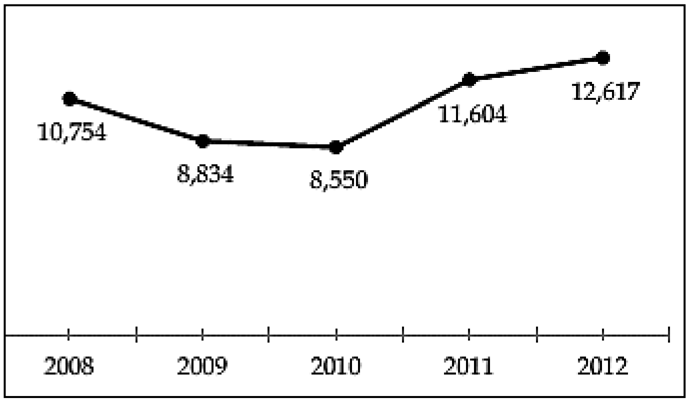

د وسلوانو جرایمو ټول شمېر د کلنو په تفکیک

سرچینه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

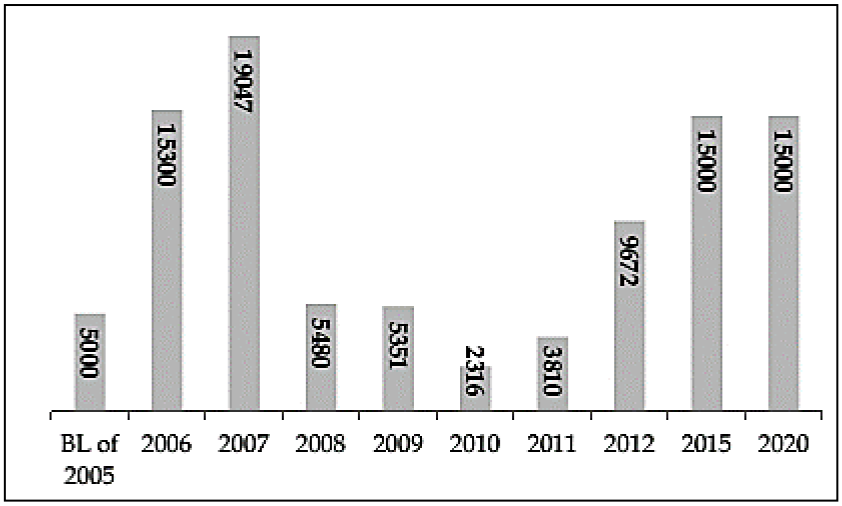

دکوکنارو د کروندي له منځه وړل (په هکتار)

سرچینه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

خصوصي سکتور او دتجارت وده :

همدا راز پورتنیو معلوماتو ته په پامنرنې سره لیدل کیږي چی د صنعت سکتور په دې دوره کې تل تر نورو لږ وده کړی ده، او اوس په ملي عاید کې تر نورو ټولو کمه سلنه جوړوي مهم علت یې د پالیسیو او کارنده پلانونو نه موجودیت و. ارقام څرګندوی چی زیاتره پانګوالو په داسې کاروبارونو کې پا نګونه ګړی وه چې سرمایه ژر راوګرځوي او په لوړه پیمانه لنډ مهاله ګټه ولري ، یعنی د لنډی مودی پروژوته اولویت ورکول شوی و، حال دا چی دوو مولدو مهمو سکتورونو یعنی صنعت او کرنی ته پاملر نه ده شوی، آن دا چی ددغو دوو سکتورنو په برخه کی ثابتی شتمنی تهدید سره مخامخ شوی دی . دبیلګی په توګه ډیرو سیموکی کانی توګی په خپل سر د محلی قاچاقچیانو په لاس کی دی او په غیر فنی شکل له ډیرو زیاتو ضایعاتوسره په غلا ایستل کیږی ، چی دا ډول کیندنی چاپیریال ته هم لوی زیان اړوی او دا کړنی د زریزی د اهدافو سره په شدید مخالفت کی دی، له بلی خوا ډیری ښی کرنیزی ځمکی تر غیر زراعتی استعمال لاندی راغلی او عامه زراعتی ملکیتونه، دولتی فارمونه اوشنی ساحی تر غصب لاندی راغلی دی. سره له دې چې د صنعت**سکتور** ونډه په ملي عوایدو کې دومره په زړه پورې نه وه خو بیا هم ویل کیږي چې له څو لسیزو ستونزمنو حالاتو راوروسته په

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان کي اوس اوس يوه اندازه کوچنی او منځنی صنايع نوي رامنځته شوي او ګڼ توليدات لري چي آن په ځينو برخو کي دغه صنايع توانيدلي چي واردات تعويض او داخلي تقاضا په خپلو داخلي توليداتورفع کړي . لاندي جدول په افغانستان کي نوي راټوکيدلي صنايع د کلونو او کټګوريو په تفکيک سره څرګندوي .

د خصوصي سکتور د صنايعوتوليدات

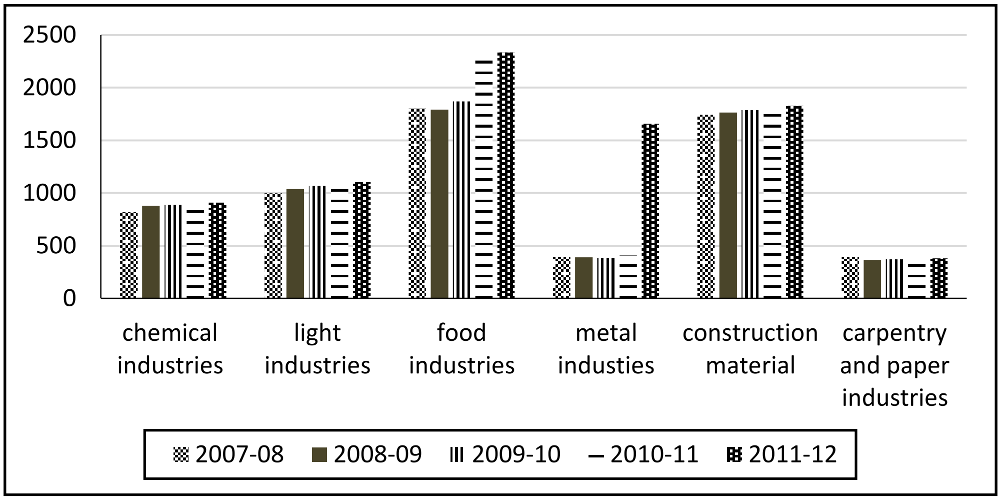

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2008 to 2012)

له هغه وروسته چي د نوي اساسي قانون له مخی، د بازار اقتصاد د ټولو اقتصادي فعاليتونو لپاره اساس وګرځول شو دافغانستان د **صنايعو** په سکتور کي د خصوصي سکتور ونډه ورځ په ورځ مخ په زياتيدو ده . له يوي خوا د خصوصي کولو د پروسي په نتيجه کي يو زيات شمير دولتي تشبثات خصوصي او نيمه خصوصي ملکيت اوکمپنيو ته انتقال شول او له بلي خوا په هيواد کي د مخ پر زياتيدونکي تقاضا د رفع کولو په موخه د خصوصي متشبثينو له خوا په ګڼو صنايعو کي پانګه واچول شوه . لاندي جدول ددولتی ګزارشونو له مخی د صنايعو په سکتور کي د خصوصي او عامه سکتور ونډه د کلونو په تفکيک سره ښکاره کوي :

په داخلي صنايعو کي د خصوصي او عامه سکتورونو ونډه

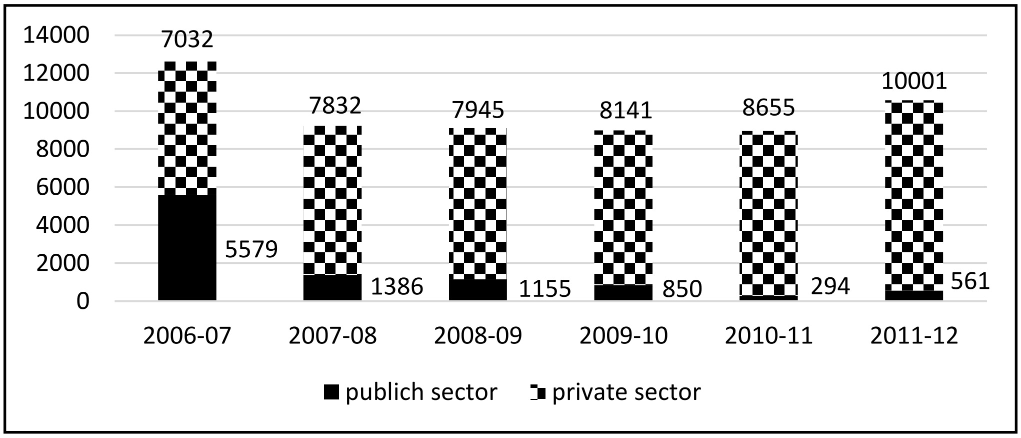

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

پانګه اچونه :

په توليزدول په**افغانستان**کي دپانګي اچوني بهيرپه لاندي شکل کي ښکاره کوي چي دپانګي اچوني کچه نظراقتصادي شرايطوته دبدلون په حال کي وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوله پانګه اچونه: د ۲۰۰۳- ۲۰۱۲ کلونو ترمنځ (ارقام په میلیون ډالرو)

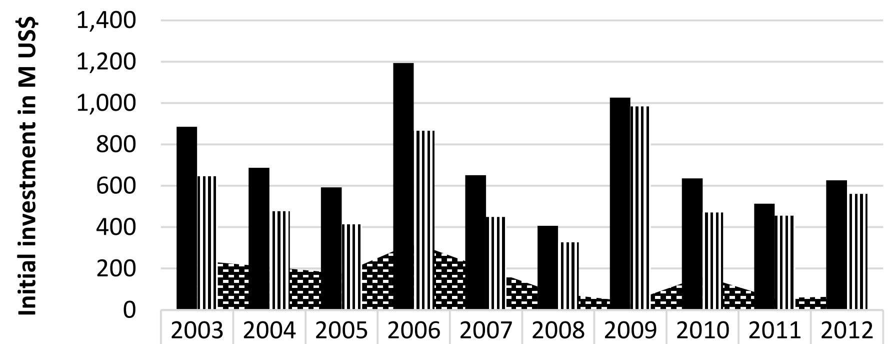

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Foreign	239	209	177	327	201	79	41	164	58	65
Total Initial Capital	886	687	592	1,193	651	406	1,026	636	514	627
Domestic	647	478	414	866	450	327	985	472	457	562

سرچینه : د افغانستان د پانګي اچوني د ملاتړ اداري ډاټابیس .

دخصوصي پانګي اچوني په مټ رامنځته شوی سکتوري استخدام

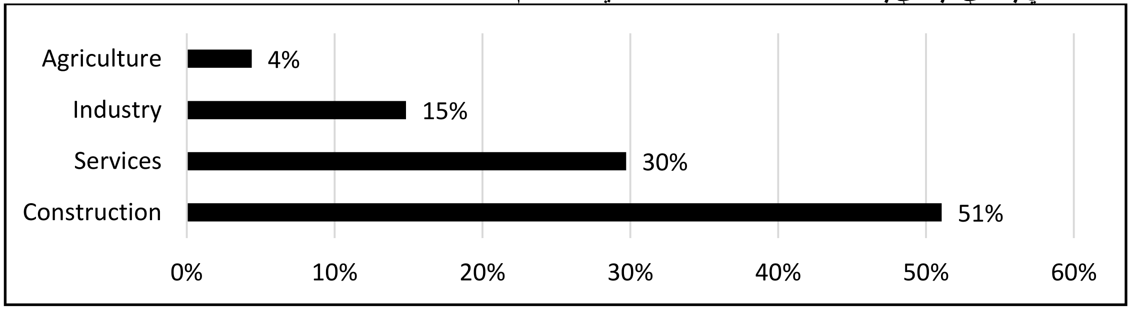

Source: AISA (2012), Research and Policy Department (RPD) data base.

په افغانستان کې دنوې اقتصادي سیستم په راتګ سره دخصوصي پانګوالوپام ګنوصنایعوته را واوښت ، چې لاندې جدول په اتوکټګوریوکې دخصوصي صنایعوارزښت ښکاره کوي اوارقام ښئي چې ددغوصنایعوارزښت په تیروپینځوکلونوکې دډیرلږپرمختګ سره په مارکیټ کې ځان ساتلی .

د خصوصي ستکتورصنعتي تولیدات (میلیون افغانی د ۱۳۸۵ کال په قیمت)

دصنایعو کټګوری	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
کیمیاوي او پلاستیکی تولیدات	715.5	817.1	877.8	888.6	899.2	909.7
سپک صنایع	964.2	997.4	1038.1	1065.9	1098.4	1104.9
خوراکي توکي	1418.8	1803.5	1790.9	1870.3	2268.8	2333.1
فلزي صنایع	354	392.1	390.5	382.4	407.5	1656.2
درمل	190	240	252	256	259	261
ساختماني مواد	1669.8	1742.5	1762	1787.3	1808.8	1825.6
ترکاني او کاغذي صنایع	382	392.3	366	371	375.7	378.7

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور	1338	1447.6	1468	1519	1537.5	1532

سرچینه : د افغانستان احصائیوی کالنی ۲۰۰۷ ـ ۲۰۱۲

سوداګری

په هیواد کی د کورنیوشخړو له پیل او شدت (۱۳۷۱) څخه راوروسته دهیوادزیاتره بنسټونه له منځه ولاړل، افغانستان او د هغه اقتصاد په یوه مصرفي او واردوونکې هیوادبدل شو،همدارازپه هیوادکې، د طالبانواو تنظیمی (۱۳۷۱- ۱۳۸۱) لس کلنی اقتصادی توری دوری په پرتله داقتصادي پرمختیاپه بهیرکې دسترو زیربنایي پروژو،نړیوالواداراواوداخلي نفوسودودی په نتیجه کې په هیوادکې ناڅاپه اوپه لویه کچه تقاضارامنځته شوه اوداخلي کمزوري **تولیدي**سکتورونشو کولای چې دغی لوړې تقاضاته په داخلي امکاناتوسره ځواب ووائي، نو ځکه په همدې دلایلوسره دهیواددتجارت بیلانس کال په کال منفي اولامنفي خواته ولاړ، چې په تیروکلونوکې دافغانستان دتجارت بیلانس په لاندې جدول کې ښودل شوې دی :

د افغانستان تجارت (ارقام په میلیون امریکائي ډالرو)

Years	Exports	Imports	Total Trade	Trade Balance
2001-02	68.2	1693.0	1761.3	-1624.8
2002-03	100.1	2452.8	2552.9	-2352.7
2003-04	148.8	2101.4	2250.1	-1952.6
2004-05	308.6	1964.7	2273.3	-1656.0
2005-06	383.7	2485.1	2868.9	-2101.4
2006-07	416.5	2744.2	3160.7	-2327.8
2007-08	454.1	3021.9	3475.9	-2567.8
2008-09	544.6	3019.9	3564.4	-2475.3
2009-10	403.4	3336.4	3739.9	-2933.0
2010-11	388.5	5154.3	5542.7	-4765.8
2011-12	375.9	6390.3	6766.2	-6014.5
Total	**3592.3**	**34364.0**	**37956.3**	**-30771.7**
Source : directly computed from data released by CSO statistical yearbooks (2002-2012)				

د افغانستان اوسنی او پخوانی د تجارت بیلانس

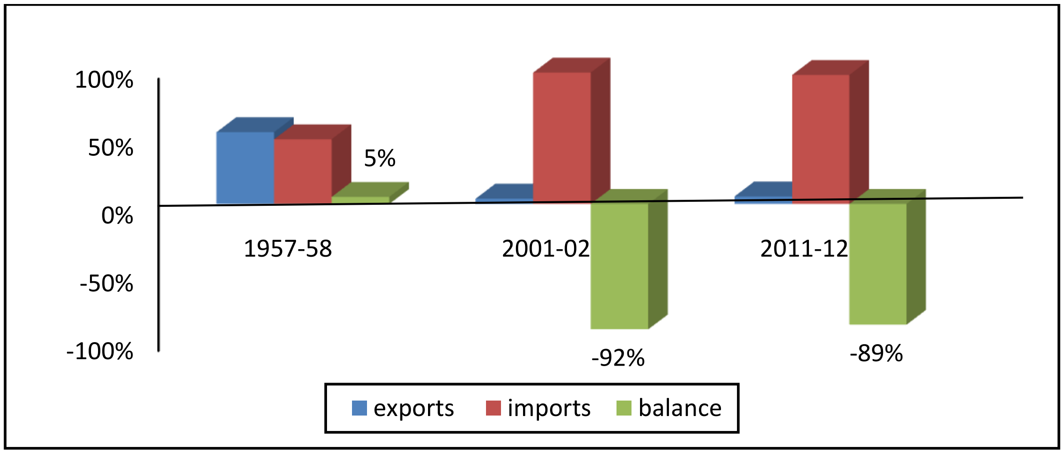

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2002 to 2012)and Eltezam (1966).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپورته ارقامو‌په رڼاکي لاندي شکل په واضح ډول ښکاره کوي چي دهیوادصادرات دوارداتواوزیاتیدونکي تقاضاپه انډول ډېرکم اوهیواداوس هم په تشدیدي توګه یومصرفي اوپه بهرنیوتوکوولاړاقتصادلري، خولکه څنګه چي په شکل کي ښکاري که یواځي دهیوادصادرات وڅیرل شي، نوملي پرمختیایي ستراتیژۍدتطبیق په لومړنیوکلونوکي دهیواد دصادراتوکچه نظرترهغي پخوانیوکلونوته مخ پرزیاتیدوده اوپه وروستیودووکلونوکي دغه رشدیوځل بیاټکنی شوي چي عمده علت یې له افغانستان څخه دنړیوالوځواکونود وتلو دخبرونو نشریدل اود بهرنیو مرستوکمیدل ښودل کیږي .

د افغانستان خارجي تجارت، د وارداتو او صادراتو په تفکیک سره

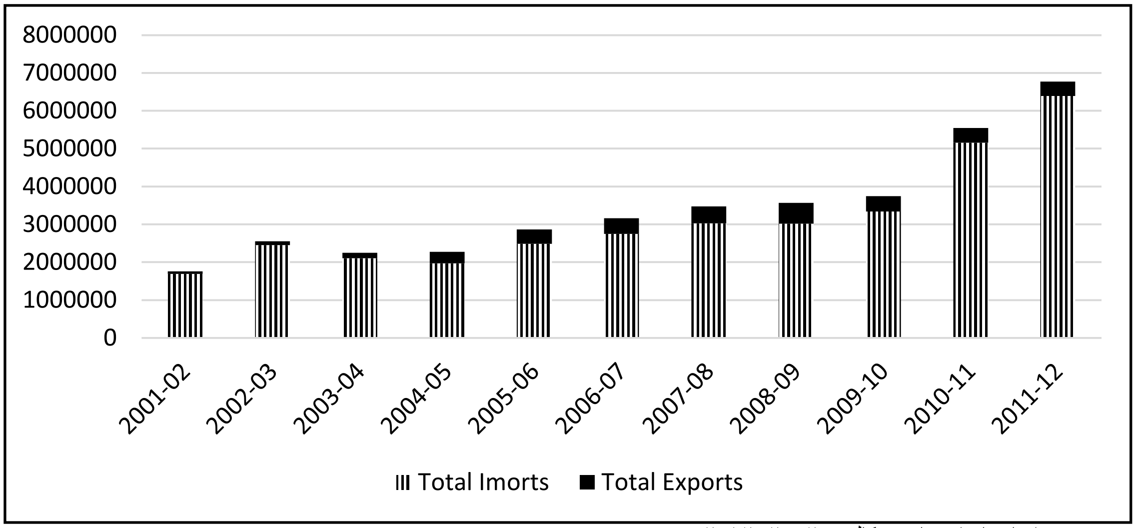

سرچینه : د افغانستان احصائیوي کالنی   ۲۰۰۲- ۲۰۱۲

دا چي د افغانستان سرحدونه ډېر خوندي نه دي او له ګاونډیو هیوادونو سره په زرهاوو کیلو متره سرحد په تیروکلونو کي هیڅکله هم په بشپړه ډول نه دی کنترول شوي، نو د رسمي ارقامو څخه علاوه، غیر رسمي تخمین ښیي چي د هیواد صادرات له هغه څه چي په رسمي شمیرو کي ښودل کیږي، ډېر زیات دي . لاندي شکل همدا حقیقت ښکاره کوي :

د بیلګی په توګه د افغانستان رسمي او غیر رسمي صادرات ۱۳۸۷- ۱۳۹۲ (ارقام په میلیون ډالرو)

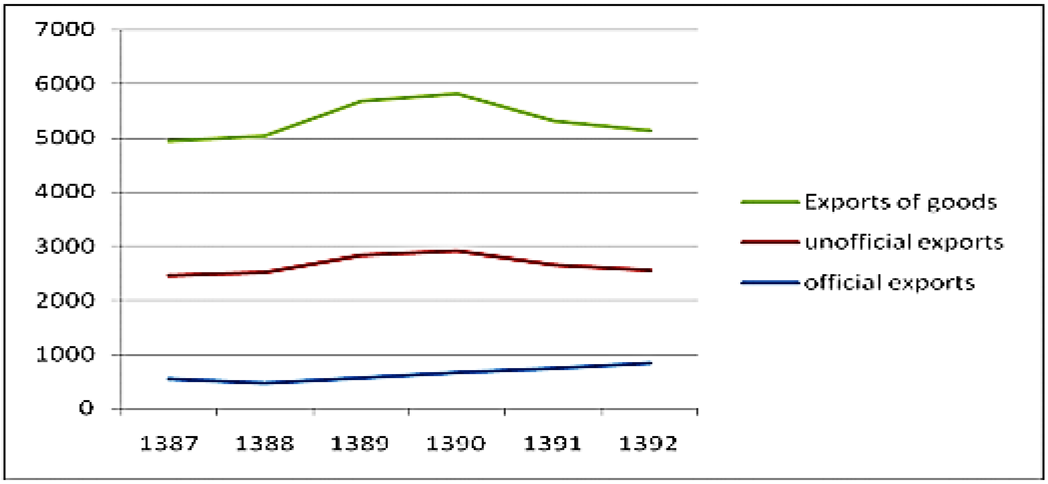

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

استخدام او د کار فرصتونه

دافغانستان د کار بازار ته یو ځغلنده نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول نفوس	26.5 million in 2011-12
د نفوسو د ودې نسبت	2.03 %
د تولداتو نسبت	6.3 per women
د عمر صنفونه	Very young group 49% (under age15) Elder Group 3% (65 and over)
د كارګري قوي برخه اخيستنه	67%
د ټول نفوس داستخدام نسبت	62 %
بیکاری نسبت	Defined as Under 1 hour per week .7% Defined as Under 8 hours per week.15%
دکاررسمي د عمر ګروپونه	12 million from which: 1/3 inactive and 2/3 active workforce
دکاراوسط ساعتونه	36 hours per week
د استخدام شویو وګړو ویش په اقتصادي فعالیتونو کی	Agriculture and livestock, transportation & Communication, Other Services, Construction Mining and quarrying, Trade, Public administration, Manufacturing, Education.

Source: - Central Statistics Organization & MRRD (2008).NRVA 2007-2008 and CSO (2012).

که څه هم د افغانستان د کار د بازار په هکله کره او هر اړخیز معلومات نشته، خو بیا هم ځینی سرویګانی د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي او د بیکارئ د ستونزې ځيني عمده عوامل راپه ګوته کوي . د ملي پرمختيايي ستراتيژئ د تطبيق په کلونو کې د شوو پرمختګونو یوه ستره نتیجه د خلکو لپاره د کار د زميني رامنځته کول و، په دې ډول د خلکو دعوایدولوړالی او د فقر د کچی راکمیدل ورڅخه جوتیدای شی. لاندې ارقام او شکلونه د د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي . د کار موندنی او داستخدام د لازمو فرصتونو د ایجاد برخه کی ارایه شوی ارقام د نفوسو د ودی او د کارځواک یا بشری نیرو د اندازی ځواب ویونکی نه دی.

دهیواد په کچه دوګړو استخدام ، د استخدام د حالت په تفکیک سره (ارقام په زرو)

Province	Status in employment					
	Day labourer	Salaried worker	Own account worker	Employer	Unpaid family worker	Total
National	1,279	1,181	3,013	59	832	6,364

سرچینه : NRVA 2011-2012

(c) ketabton.com: The Digital Library

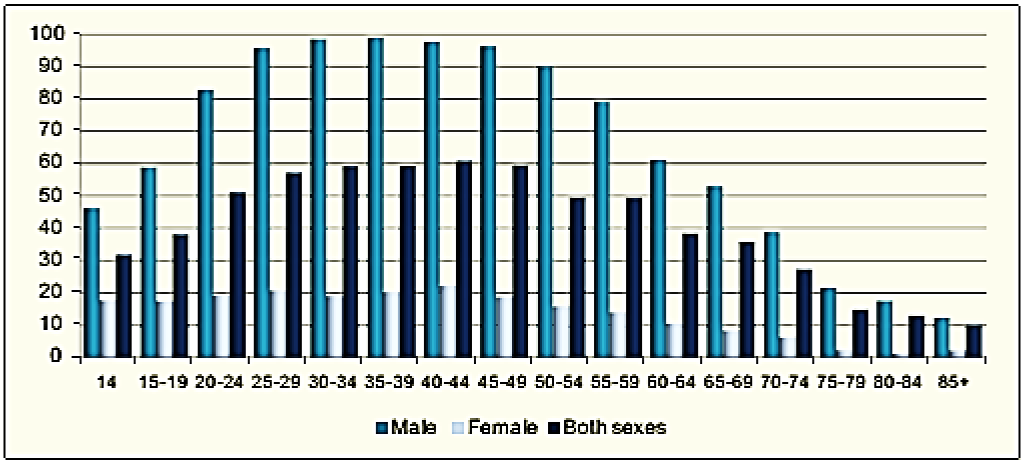

دجنسیت او عمر په تفکیک سره د کارګرۍ قوې د برخې اخیستنې نسبت

سرچینه : NRVA 2011-2012

د کار د بازار احصائیو ارقام :

٪ونډه	د استخدام سکتورونه	نسبت/نرخ(٪)	دکار بازار
59.1	کرنه	**66.5**	د برخه اخیستنې نرخ
12.5	صنعت ، استخراج او ساختماني چارې	**62.5**	دوګړو د استخدام نسبت
24.6	خدمات	**7.9**	د بیکاری نرخ
3.9	عامه اداري او حکومتي چارې	**48.2**	د استخدام ښځه ښکته وګړو نسبت
		25.8	باسواده کارګره قوه

Source: MoE, (2011) Afghanistan Provincial Brief

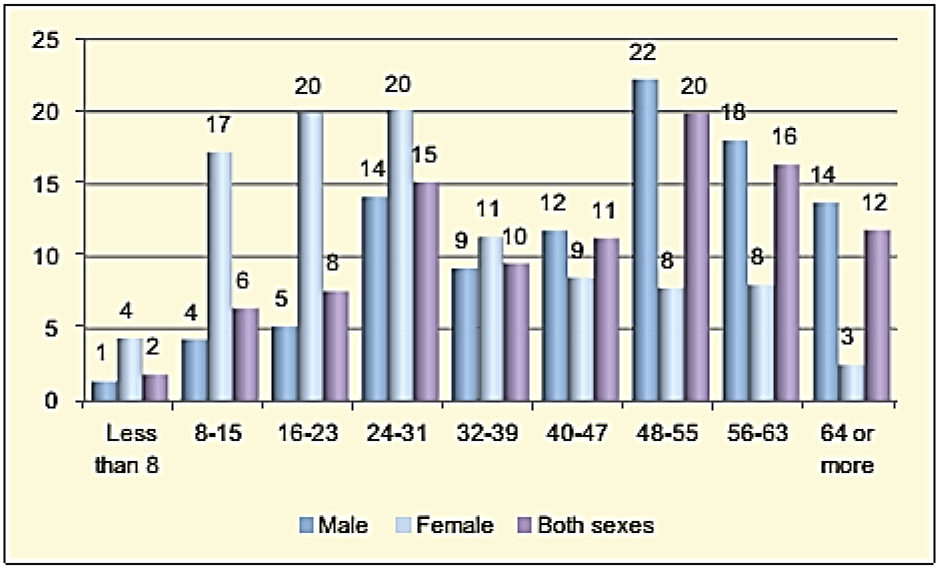

کارګره قوه د جنسیت او د هفتې د کاري ساعتونو په تفکیک سره (په فیصدي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينه : NRVA 2011-2012

د افغانستان ملي پرمختيايي ستراتيژي چې د پينځو کلونو لپاره جوړه شوې وه ، په هغې کی په مجموع کې د ۱۵،۶ ميليارده ډالرو په اندازه سرمايه ګذاري په نظر کې نيول شوې وه، چې په دې وروستيو کې په کلي ډول د ارزيابی لاندې ونيول شوه. دغی ارزيابی د ستراتيژی د تطبيق په هکله يو ګلي انځور وړاندې کړ .دغه ستراتيژي د دري اساسي رکنونو (امنيت ، حکومتداري ، دقانون حاکميت) او د اتو اساسي سکتورونو او ۱۷ فرعي سکتورونو او شپږو نورو ګډو مسايلو لپاره ترتيب شوې وه .

دملي پرمختيايي ستراتيژی له مخې چې د هيواد واقعی اړتياوې يې د پينځو کلونو لپاره په نظر کې نيولې وې د ۱۵،۶ ميلیارده ډالرو له جملې څخه ۴،۹ ميلیارده ډالر د ملي بودجي له لارې او پاتې ۱۰،۷ ميلیارده ډالره له بودجي بهر د نړيوالو ادارو له خوا په مستقيم ډول مصرف شوي . د ANDS د نهايي ارزوني د راپور له مخې په مجموع کې د ټولو په نښه شوېو موخو څخه يې په سلو کې ۶۶ تحقق پيدا کړی او تطبيق شوي چې له دې جملې څخه تر ټولو لوړه سلنه د روغتيا سکتور (۸۸٪ (۴۵ ٪) ترلاسه کړې دی.

د ملي پرمختيايي ستراتيژی د پلان شوو اهدافو د تطبيق اندازه (فيصدي)

شميره	سکتورونه	فيصدي
۱	روغتيا	۸۸
۲	امنيت	۷۳
۳	حکومتداري	۷۱
۴	زېربنا او طبيعي منابع	۶۳
۵	معارف	۷۱
۶	زراعت او د کليو پراختيا	۶۹
۷	ټولنيزمصئونيت	۴۶
۸	د خصوصي سکتور انکشاف	۴۵

سرچينه : د ملي پرمختيايي ستراتيژی د ارزوني نهائي راپور- اقتصاد وزارت

دريمه برخه :

د بازار نظام او خصوصی سکتور

په ۱۳۸۴ کال کې د افغانستان نوی اساسي قانون تصويب او توشيح شو. د دغه قانون په لسمه ماده کې د هيواد لپاره د بازار نظام Market Economy ومنل شوه. د بازار نظام لکه د نورو اقتصادي نظامونو په شان يو نظام دی، د غه نظام کوم خاص بدوالی نلري، بلکې مهمه داده چې د يوې ټولنې په ځانګړو شرايطو کې څرنګه تطبيق کيږي. يو ښه نظام هغه دی چې د ټولنې اړتياوې پوره کړای شي. د بازار نظام هغه دی چې هلته افراد، اشخاص، موسسات او تصديګان پرته د دولت له کوم فشار څخه او پرته له کوم زور کارولو څخه د ارزښت د رامنځته کولو او د خپلو شخصي ګټو لپاره د اجناسو او خدماتو د توليد او لګښت په هکله تصميم نيسي. ښکاره خبره ده چې په دې ډول نظام کې د بازار د ميکانيزم له مخې او د سيالی په ترسره کولو سره ټول اقتصادي او ټولنيز فعاليتونه تنظيم کيږي چې موخه يې په اقتصادي فعاليتونو کې د خصوصي پانګې په کار اچول او له هغی څخه ګټه تر لاسه کول وی. بايد پايله يې په عمومی توګه د مطلوبيت ايجاديدل، د هوساينی رامنځته کول او دکارونو ښه کيدل وی، خو کيدای شی په عمل کی شخصی رفاه او ګټی په پام کی وی. که چيری د عامه رفاه اود ټول اقتصاد دکلی اجتماعی هوساينی په پرتله يی د شخصی ګټی او فردی رفاه اندول زيات او عامه منابع ضايع کيدلی، نو دولت مداخله کولای شی. پدی ډول نظام کی په توليدی وسايلو باندی خصوصی ملکيت ازاد دی. دغه نظام له مرکزی يا رهبری شوی اقتصادی نظام او سوسياليستی نظام سره فرق لری. د بيلابيلو اقتصادی نظامونو له تفاوتونو سره سره، يو يی هم په مطلق ډول نه دی رد شوی، هر يو يی خپلی ځانګړی ښيګڼی لری، مهمه داده چی ساستوال يی څنګه تطبيق کوی، بلکی مهمه داده چی هر يو يی په څه ډول او په څومره ګټورتوب سره تطبيق کيږی، يعنی موږ ته هم مهمه داده چی دبازار نظام څنګه تطبيق کړو . دبازار نظام کی په اقتصادی فعاليتونو کی خصوصی افراد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او موسسات ډیر رول لری او په دویم ډول (یعنی سوسیالیستی او دمرکزی پلان جوړونی نظام) کی بیا د دولت له خوا جوړ شوی پلانونه د اقتصادی فعالیتونو لپاره د لاربنود حیثیت لری. اقتصادی نظامونه د یوی ټولنی د اقتصاد کم اوکیف ټاکی او دا پخپله بیا د سیاست زړی دی، اوس نو بیا هم پایله په دی پوری اړه لری، چی آیا سیاستوال څه کوی او څرنګه له دغو نظامونو څخه کار اخلی. ددغو نظامونو کامیابی او ناکامی، ګټورتوب او زیان هم زیاتره د سیاستوالو په چلند پوری اړه لری. مهمه خبره داده چی اقتصادباید د انسان په خدمت کی وی، چی د ټولنی اړتیاوی پوره کاندی او د یو هیواد له اقتصادی واقعیتونو سره برابر وی او د خلکو د دژوند د کچی لوړولو ته اړم وی.

په افغانستان کی موږ له ډیر پخوا څخه هم د مرکزی پلان جوړونی نظام درلود، هم مختلط او هم دبازار نظام او هم مو خصوصی سکتور درلود. موږ دی ټولو سره آشنا وو او تجربه هم پکی لرو، خو د کورنیو جګړو او بی ثباتی له لاسه مو ونشو کولای چی عملا خپل اقتصاد ښه کړو. مونږ ډیر وخت مختلط اقتصادی نظام درلود. دغه ډول نظام ته موږ له اجتماعی اصولو سره ګډ د بازار نظام یا د ټولنیزو اصولو لرونکی دبازار نظام هم ویلای شو(هیره دی نه وی چی د بازار دنظام اصطلاح او د آزاد بازار اصطلاح یو بل سره توپیر لری)، نن ورځ هم په آلمان او یو شمیر نورو هیوادونو کی دغه ډول نظام شته. په امریکی او هندوستان کی مختلط نظام دی، چی د پانګوالی او سوسیالیزم ګډوله یی بللای شو. اوس ښکاره شوه چی زموږ د اقتصاد د خرابوالی علت نه د پلان جوړونی نظام دی، نه مرکزی اورهبری شوی نظام او نه هم مختلط نظام، بلکی لوی لامل یی د جګړی دوام دی.

بازار د انساناو ترمنځ د ټولنیزو مناسباتو څخه شمیرل کیږي چې دا مناسبات او اړیکې د انسانانو ترمنځ د خرید او پلورلو په جریان کې تحقق مومي او همدارنګه د بازار اساسي عناصر عرضه ، تقاضا او بیی (قیمت) تشکیلوي.

یا په بله وینا : په هره شبکه او ځای کې چې اجناس او خدمات پیرودل او پلورل کیږي بازار دی، مګر بازار نه یوازې مادي او مشخص ادرس لري بلکه په نني شرایطو کې اکثریت راکړه ورکړه او پولي عملیات د مخابراتي شبکو په ذریعه ترسره کیږي په دې پروسه کې معین او مشخص ځای ندی تثبیت چې دا د اسهامو بازار دی حتی د یادولو وړ خبره دا ده چې په نننیو شرایطو کې د جایدادونو، موټرونو د هوایي او ځمکني ترانسپورټ ټکټونه د انټرنیټ په ذریعه ترسره کیږي چې دا حالت هم د خرید او پلورلو عملیه ده چې بازار ورته ویلی شو. مګر دا چې بازار د تاریخ په اوږدو کې کله چې د کار تقسیمات منځ ته راوړي دي، ورسره سم د محصولاتو تبادله او د بازار لومړي شکل رامنځ ته شوی دی، خو د یوه مسلط او قانونمند نظام په څیر په پانګوالي نظام کې پراخ او په بیساري توګه یی پرمختیا کړی ده.

د بازار نظام وده او پرمختیا د تجارت او صنعت د انکشاف سره نه شلیدونکي اړیکې لري په کومه اندازه چې د تجارت او صنعت حجم زیات شي په هماغه اندازه د بازار نظام ته ښه زمینه مساعده کیږي او د بازار نظام لپاره د تجارت او صنعت د ودې باعث ګرځي، او همدارنګه د بازار نظام د تجارت او صنعت لپاره ښه شرایط رامنځته کوي. په دی توګه صنعت او تجارت د خصوصی سکتور په واسطه ښه برمخ ځی، دا ځکه چی خصوصی سکتور عامه خدماتو او لویو پروژو لکه د بریښنا تولید، کانونو، پارکونو اود ترانسپورت سراسری شبکی سره علاقه نه لری، په دی توګه دولت دصنعت او تجارت ، کوچنی تشبثات او یو شمیر خدمات خصوصی سکتور ته ور پریږدی، ترڅو په خپله امنیت، سیاست، علمی څیړنی ، لویی پروژی، ملی تاسیسات او هغه برخی چی خصوصی سکتور یی اجرا کولو ته حاضر ندی او نه یی کولای شی، ښه پر مخ بوځی. په همدی خاطر د افغانستان دولت خصوصی کولو ته ملا وتړله (خو له نیمګړتیاوو ډکه وه، ورسته به یی څرګنده کړو).

د بازارد نظام مفهوم او ماهیت په یوه ټولنه کې دا دی چې د فرصتونو او ظرفیتونو څخه په ټولو اقتصادي او ټولنیزو مناسباتو کې استفاده وشی چې هدف یې پرمختیا او د یوې ټولنې د افرادو د ضروریاتو وړ توکو ته لاسرسي شمیرل کیږي.

که څه هم په ټولو اقتصادي ـ تاریخي مراحلو کې د بازار موجودیت شته، خو څرنګه چې بازار د دولت د مداخلې او طبیعي تولیداتو سره په تضاد کې قرار لري نشي کولای د یو مسلط نظام په توګه په ټولنه کې را څرګند شی. همداشان په نننیو شرایطو کې نشو ویلای چې یوازې او خاص د بازار نظام په کوم هیواد کې سل فیصده موجود دي، د بازار نظام په معاصره وخت کې د نړۍ په قاطع اکثریت هیوادونو کې د ستراتیژیک هدف په حیث شمیرل کیږي. نو په افغانستان کی هم ددولتی سکتور تر څنګ په پام کی ونیول شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي عالم او اقتصاد پوه ادام سمیت د بازار د نظام د عرضې او تقاضا قانون ته ور پرېږدی او وایي چې تاسې خاطر جمع اوسئ ، دغه قانون د یوه توکي، ارزښت تر تمام شوي قیمت پورې ښکته راولي.

د عرضې او تقاضا تناسب د موادو او تجارتي توکو د پلورلو او رانیولو میکانیزم رامنځته کوي، کله چې د عرضې او تقاضاپر اساس د مستهلک او پلورونکي ترمنځ مناسبات ټینګ شي په نتیجه کې بازار تشکل مومي.

همدارنګه کله چې په یو مارکیټ کې تجارتي توکی او خدماتي ظرفیتونه زیات شي په هماغه اندازه د تجارتي اقلامو په نرخ کې په تدریجي او په ځینو حالاتو کې په ډینامیکي توګه نوسانات رامنځ ته کیږي، پدې معنا چې د تجارتي اقلامو عرضه په مارکیټ کې د نرخ د نزول عامل ګرځي او حتی ویلی شو چې د یو تجارتي توکي قیمت تر خپل تمام شوي قیمت څخه په کمه اندازه په مارکیټ کې پلورل او رانیول کیږي، حتی ویلی شو چې په ځینې حالاتو کې یو تعداد مولدین افلاس سره مواجه کیږي دا حالات د یوه تولیدي دستګاه فعالیت د رکود سره مخامخ کوي.

دبازار نظام د چا په خوښه نه وي متمرکز، بلکې د بیو او د بازار له څرنګوالي سره سم روان وي او سوداګر، پانګوال، خلکو، مستهلک او مولد او ټول ورسره په ماهرانه ډول ځان عیاروي، ماهرانه ځکه چې په هغه کې په زرګونه معاملات،لکه: تولید، د اجناسو او خدماتو ویش او نور چې هر یو یې زرګونه متحولین لري په خپله حل کوي. د اقتصاد علم د یوې نورماتیفي پوهې په توګه د غه متحولین او روابط صرف تشریح کوي یعنې هیڅوک، هیڅ ماشین او دستګاه دغه روابط او متحولین یوې خوا یا بلې ته نه بیایي او نه یې بنه جوړوي، خو مولد او مستهلک په هغه کې خپل رجحانات لټوي، یو یې که کیفیت ته ګوري بل یې نافعیت ته ګوري او همداسې یې دړواخله نور روابط او متحولین . البته ځینې وخت اجبار او فشار هم لیدل کیږي چې هغه هم پخپله د اقتصادي معاملو او روابطو او متحولینو له دننه رابرسیره کیږي او د بازار اقتصاد بیا ډیر ښه پوهیږي چې څه وکړي لکه د عرضې او تقاضا کمښت یا زیاتیدل چې د بیو په بدلون تاثیر کوي د تقاضا زیاتوالی یو فشار دی چې قیمتونه لوړوي او د کیفیت ښه کول مصارف لوړوي او داسې نورې داخلي اړیکې . پرته له دغو اړیکو او متحولینو کوم بل فشار او جبر نشته چې د بازار په اقتصاد مؤثر وي. له بلې خوا د هیوادونو وضیعت او اقتصادی نظام ته باید وکتل شي چې آیا څه مني او څه نشي منلای. سوال پیدا کیږي چې پخپله اقتصادي نظام څه شی دی؟

باید ووایو چې اقتصادي نظام هغه اډانه ده چې د هغې د ننه اقتصادي انفسونه (واحدونه) (کورنی، تصدی او دولت) خپل اقتصادي فعالیتونه د قوانینو او مقرراتو له مخې پر مخ بیایي.

اوس نو ښکاره شوه چې د بازار اقتصادي نظام نظم ته ضرورت پیدا کوي دغه نظم د بازار بنسټونه ته باور وربخښي.

د بازار نظام په نړیواله کچه موجود دي لکه د اروپا ګډ بازار د نړۍ د اسهامو بازارونو، د کار د قوي بازار، منطقوي بازارونه او داسې نور اشکال یې په نړۍ کې موجود دي، مګر د بازار نظام جوړښت او میکانیزم د تاریخ په اوږدو کې تغییر موندلی دی او د تغییر په حالت کې دی، همداراز زمونږ په هیواد افغانستان کې د اساسي قانون د لسمې مادې پر اساس د بازار د نظام ستراتیژیکه کړنلاره توضیح شوی ده ، ستونزه دا وه چې په هیواد کې دبازار د نظام څخه ناوړه ګټې اخیستنې د هیواد اقتصادي جوړښت او سمبالښت له سترو ننګونو سره مخامخ کړ. ضروري ده تر څو په هیواد کې د بازار د نظام په طرحه باندې یوه قوي او عملي کره کتنه وشي او د هغه لاسته راوړنې او ښیګنې چې د بازار نظام یې له ځانه سره لري، له هغه څخه د اقتصادي چارو په پرمختیا کې مثبته استفاده ترسره شي او خصوصي سکټور ته د ودې او انکشاف شرایط د قانون ، لوایحو او طرزالعملونومطابق رامنځ ته شي ، نه په خپلسری ښه. او په کومو برخو کې چې نیمګړتیاوې موجودې وې ښه به داوي چې د هغې څخه صرف نظر وشي او هغه اقتصادي برخې چې خصوصي سکټور او یا هم د بازار نظام یې په ښه شان نشي پلي کولای ضروري ده چې په دغو برخو کې دولت په یوازې توګه او یا هم په مختلطه توګه خصوصي سکټور سره په همغږې اقتصادي فعالیت ترسره کړي. زمونږ په هیواد افغانستان کې ضروري ده تر څو د اقتصادي – ټولنیزې پرمختیا لپاره یوه بشپړه طرح رامنځته شي چې په هغه کې خصوصي سکټور او دولتي سکټور ته خاصه ونده ورکړل شي، دا حالت هیواد ته دا فرصت برابروي ترڅو په متوازن ډول په اقتصادي، ټولنیزو مناسباتو کې د پام وړ پرمختیاوې رامنځ ته شي.

د بازار نظام په تشکیل کې د ارزښت ونډه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارزښت په اړوند بیلابیل نظریات او افکار موجود دي ځیني علما وایي د انسان د کار قوه چې د محصولاتو په هر جدا جدا واحد کې تجسم مومی، دهغه محصول (تولید) ارزښت دی ،مګر ځیني علما داسي نظرو لري، چي تمام شد قیمت د محصولاتو ارزښت جوړوي. په دی توګه خصوصی سکتور په کوچنیو تشبثاتو او خدماتو کی په دی طریقه خپل کار پر مخ بیایی. دا د محصولاتو او یا هم د تجارتي توکو په اقتصادي نظام کي عینی خصلت لري او د بازار په اقتصادي نظام کي خاصه ونده لري د بازار په اقتصادي نظام کي ارزښت د تجارتي توکو ارزښت په راکړه ورکړه کي خاص اهمیت لري او د ارزښت د قانون پر اساس په دغه نظام کي تبادله او سوداګري ترسره کیږي. دولت لویی ملی شتمنی لکه کانونه، ځنګلونه، اوبه، چاپیریال ساتنه او نور تنظیموی او دغو مهمو برخو ته په پوره توجه وخت ورکوی، ځکه چې تر دی ټیټي برخې او کم اهمیت لرونکی تشبثات خصوصی سکتور ته ورکړل شوی وی. په دغو کوچنیو برخو کی د محصولاتو قیمت د هغه د ارزښت پر اساس معلومیږي، او وګړی یی پری کوی او کمی بیعدالتی ته موقع نه برابریږی.

د جنس یا تجارتي توکي ارزښت دایمي او ثابته بڼه لري مګر قیمت چې د عرضې او تقاضا د تناسب په نتیجه کې رامنځ ته کیږي د جنس په نرخ اغیزه کوي، په بعضې حالاتو کې تناسب برقراریږي مګر په ځینو حالاتو کې معکوس متناسب حالت غوره کوي د ارزښت قانون د تولید په عرضه کولو او د معاملاتو په بهیر کې عمل کوي. دواړه لوری هم مستهلک او هم مولد خپلو رجحاناتو ته ګوری او عمل کوی (یو یی مفادغواړی بل یی کیفیت)، خو که ددولت لازم نظارت څخه پرته دغه رجحانات برآورده نشی، د بازار نظام ناکام دی.

۱. د ارزښت قانون د ساده او پراخ تولیداتو او همدارنګه کار د قوې او تولید ترمنځ په مختلفو تولیدي برخو کې عمل کوي.

۲. د ارزښت د قانون کړنه په بازار کې د مولدو قواوو د پراختیا او انکشاف لامل ګرځي په دې پروسه کې مولد کوښښ کوي تر څو پخپلو شخصي مصارفو کې کموالی راولړي او په دې فکر کیږي تر څو د ټولنیزو عوایدو کچه زیاته کړي، چې دا عمل بازار کې د تولیداتو د سطحې د لوړوالي باعث ګرځي.

۳. د ارزښت قانون کړنه د ساده تولیداتو څخه پراخو تولیداتو ته زمینه مساعدوي او په بازار کې اقتصادي رقابت او سیالي ته لاره هواروي چې په نتیجه کې د بازار نظام اقتصادي جوړښت لاپسې پیاوړی کیږي او په بازار کې د ارزښت د قانون کړنه د مختلفو اقتصادي برخو د ایجادولو باعث ګرځي.

د همدی قانون له مخی یو شمیر هیوادنو د بازار د نظام د ښه پلی کولو په پایله کی د ښه اقتصاد او ټولنیز ثبات خاوندان شول ، دا ځکه کله چی خلکیه تولیدی او خدماتی دګرونو کی بوخت وی، شیطان ددوی په مغزو کی خاله نه کوی او منکراتو او تخریبی چارو لاس نه پوری کوی او وار په وار ټولنیز نظم، دقانون حاکمیت، استقرار، فردی آزادی، مصونیت، سالم اورغنده تفکر، د خدمت روحیه، نوښتونه اواکتشافات ترقی کوی.

خصوصی سکتور : هغه سکتور چی په هغه کی په تولیدي وسایلو باندې ملکیت شخصي وي په دغه ډول سکتور کې شخص له تولیدي وسایلو څخه د اعظمي مفاد لپاره کار اخلي. د لته مالک او پانګه اچونکی یا کار و باري غواړي د خپل اقتصادي فعالیت مطلوبیت اعظمي حد ته ورسوي یعني مصارف اقل حد کې او عواید یا د تولید اندازه تر ټولو ممکنه اوچت حد ته ورسوي، نوموړی د منابعو په تخصیص کې نهایت تلاش کوي او د اضافي تولید خواته پاملرنه اړوي. چې پایله یې اقتصادي مؤثریت دی. په اقتصاد کې دا ښه روش دی، چی اقتصادی کفایت تضمینوی. شومپټر وایي چې خصوصي متشبثین فعال او مبتکر وي او د تولید نوي دګرونه رامنځته کوي، استخدام ته زمینه برابروي او منابع په کار اچوي په دې توګه د شخصي مفاد تر څنګ ټولنیز مفاد ته هم لاره هوارېږي. په همدی خاطر دولت نه یوازی خصوصی سکتور ته د ازاد فعالیت اجازه ورکوی بلکی ځانګړو حالاتو کی دولتی موسسات او تصدی هم خصوصی کوی. دلته مالکان خپله پانګه په کار اچوي، منابع د تولید لپاره تخصیصوی او بشری ځواک د کار لپاره د مزد او معاش په مقابل کی استخداموي خصوصی مالکیت دعمومی پالیسیو او قوانینو له مخی کار کوي. تر هغو چې دوی دنورو د قانونی مالکیت په حق باندی تیری نه وی کړی، ازاد وی او د خپلو ملکیتونو څخه د استفادی او دهغو د پکار اچولو لاری ټاکلی شی.

خصوصی کول:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اقتصاد کی خصوصی کول یوه پروسه د ه چی د خصوصی سکتور د پیاوړتیا لپاره

زیاتره وخت دولتونه د خاصو موخو په پام کی نیولوسره خصوصی کولو ته اقدام کوی مثلا :

1. دولت د یو داسی خدمت یا د جنس تولید باندی شروع کوی چی پخوا نه و معمول او رواج نه و، کله چی دغه اقدام بریالی شی، مورد نظر جنس ښه بازار ومومی، نو بیایی خصوصی سکتور ته سپاری. ددی ګټه داده چی ددولت له خوا مورد نظر اجناسو تولید توسعه پیدا کوی.
2. ځینی وخت دولت د خپلی اسکان د پالیسی د عملی کیرو په خاطر له ښارونو څخه په لری سیمو کی د تولید منابع په کار اچوی، هلته کورونه جوړوی تر څو د ګڼ میشتو سیمو یو شمیر نفوس هلته ولیږدول شی، کله چی په دی ډول سیمو کی دولتی تصدی، یا اقتصادی فعالیت ځای پرځای اوبریالی ثابت شو، نو خصوصی سکتور ته ورپریښودل کیږی، په دی ډول سره دولت خپل ډیر اهداف په همدی میتو عملی کوی.
3. کیدای شی ځینی وختونه په یوه تولیدی یا خدماتی څانګه کی لازم مهارت نه وی، دولت په دی برخه کی مخکښ کیږی، کله چی مربوطه څانګه کی مهارتونه ایجاد شول و دغه برخه خصوصی سکتور ته ورپریږدی اودی ته ورته نور اهداف او مثالونه.

متا سفانه په افغانستان کی د ډیر لوړ ارزښت لرونکی تصدی د خصوصی کولو په نوم د اشخاصو لاس ته ورغلی، خو پرته له دی چی د هغو ملکیتونه او ثابتی پانګی یی تالا کړی، اقتصاد ته یی کومه ګټه ونه رسوله، یعنی هغه رساتل چی خصوصی سکتور یی لری او هغه ګټی چی په پورته توګه له بازار نظام او خصوصی سکتور څخه متصور و، برآورده نشو. یعنی دلته یی شرایط وضع او رعایت نشول. بل لامل دا و چی دا پروسه ډیره ګړندی، جبری او مصنوعی تطبیق شوه او فرصت طلبو ورڅخه ګټه پورته کړه، نه اصلی متشبثینو او فعاله او مبتکرو کاروباریانو. دلته خصوصی کولو د دولتی تاسیساتو، ملکیتونو او تصدیو د له منځه وړلو او بالکل حذف کولو ښه ونیوله. کاشکی په دی باندی عمل شوی وای چی هر هغه متشبث چی تولید ی تصدی د خصوصی کولو په نوم اخلی، نو باید په همغی څانګه کی تولید ته ادامه ورکړی. موږ ډیری بریالی دولتی تصدۍ او موسسات درلودل، کومی چی سستی او دمدیریت له پلوه بی کفایته وی، هغه مو باید اصلاح کړی وای او که نه کیدای له شرایطو او مقرراتو سره سم مو خصوصی کړی وای. دبیلګی په توګه د کابل جنګلک فابریکی هر کال ډیر ښه تولیدات درلودل، زراعتی وسایل، فلزی اسبابونه، د موټرو باډی اوډیر نور کارونه یی کول، د بغلان د قند فابریکی په یوه کال کی ۱۳۰۰۰ ټنه بوره تولیدوله، افغان ترکانی هم ښه تولیدات لرل، خو د خصوصی کولو په نوم غصب او دغه تولیدات ټول په ټپه ودریدل. له فابریکو څخه سرایونه، کورونه او نور ځایونه جوړ شول، د افغان ترکانی، حجاری او بوټون ، نساجی ګانی، سیلو ګانی او په سلګونو نور مثالونه یادولای شو، په همدی خاطر د خلکو زړونه له خصوصی کولو او د بازار له نظام څخه تور سول او غواړی چی دولت مداخله وکړی.

بله تیر وتنه دا وه چی موږ د پرمختللو هیوادو څخه تقلید وکړ، هلته که یو کارګر بیکاره کیږی ، نو دهغه لپاره تولیزی بیمی موجودی وی، خو په افغانستان کی داسی څه نه و، په دی توګه با تجربه کارګران له لاسه ورکړل او اقتصاد، خصوصا د تولید ډګر مو بی کادره کړ، بی کادره اقتصاد یعنی صفر.

بله تیر وتنه دا وه چی بهرنی پانګه اچونه په خلاص مټ روانه شوه چی دی کار داخلی کارځایونه له قاتلانه رقابت سره مخامخ کړل،

یوه تیر وتنه دا وه چی هغو چاراوکو او دولتی ځواک لرونکو چی هم یی سیاست او حکومت یرغمل کړی و او هم یی یو شمیر اقتصادی تشبثاتو باندی خیټه اچولی وه، دوی انحصار ګرانه عمل وکړ، نوځکه اصلی ، حرفوی او اقتصاد ته مفید کاروباریان یی له میدانه وشړل. داسی ډیر مثالونه شته چی موږتیرو کلونو کی مطبوعاتو او رسنیو کی ټکی په ټکی ورته اشاره کړی، د تکرار ضرورت یی ځکه نشته چی له اصلی موصوع څخه لری کیږو. مهمه داده چی دړی برخه کی د راتلونکی لپاره د اشتباهاتو مخه ونیسو.

افغانستان هغه یواځنی دولت نه دی چی د خصوصی کولو پروسه کی ناکام شو، په بله وینا خصوصی کول یی په غلطه ښه ترسره کړل، بلکی ګڼ شمیر نورو خصوصا پرمختیایی هیوادو کی هم دا ډول ستونزی ولیدل شوی، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپير په دی کی دی چی هغوی خپل اشتباهات جبرانوی او د اصلاح لاره لټوی او ورو ورو قد م اخلی . که واضحه وويل شی، دلته اصلا خصوصی کول نه، بلکی غصب او چپاول کول و. کيدای شی دی کی بيلابيل اغراض لکه سياسی يا نور هدفونه او د سړی جګړی يو شمير هغه اهداف چی لا تر اوسه نه و پوره، دهغو پوره کول او داسی نور به وو، خو پايله يی افغانانو ته په زړه پوری نه وه. څو کلونه مخکی افغانستان کی د نساجيو، پلاستيکی لوښو او بوټانو جوړولو، صابون، پوستين ګنډولو، دڅرمن صنعت، کارتن جوړولو، تيلو ايستلو، جرابو او جاکټ اوبدلو، دخوراکی توکيوتوليد او ګڼ شمير برخو کی ډير موفق خصوصی سکتور موجود و چی د کابل د پلچرخی پارک يی ښه بيلګه وه . دلته ددغو ټولو صنايعو او فابرکو يادونه دلته امکان نه لری، چی په سلګونه فابريکی پکی فعاله وی، خو اوس يی هيڅ اثر نه دی پاتی . ددی تر څنګ موږ په لاندی برخو کی د خصوصی سکتور تر څنګ دولتی او مختلطی فعالی تصدئ او فابرکی درلودی؛ دلته به يی د يو څو نومونه واخلو : د هوخست فابريکه، د کونړ د کاغذ جوړولو فابريکه، دهرات د سمنټو فابريکه د بلخ او کابل سيلوګانی، دغوری سمنټ، سپينزر شرکت، د کورجوړولو تصدئ، کاماز، دشمال دډبرو دسکرو تصدئ، دافغان کيمياوی سری شرکت،دکندهار د وړی اوبدلو فابريکه، دمزارنفت اوګاز، د بګراميو نساجی، د جبل السراج دسمنټو کارخانه، ګلبهار نساجی، د مرمر او رخامو تصدئ، د جوزجان کود اوبرق، د کندز جنوپريس او صابون جوړولو او تيل ايستلو کارخانی او داسی نور چی يادونه يی مايوسی رامنځته کوی. يو شمير يی چی د بشپړ لوټ او تالان او خصوصی کولو له آفت څخه په امان پاتی دی ، هغه بيا شاړی پرتی دی، لکه د ننګرهار ميکانيزه فارمونه (البته يوه برخه يی غصب اولوټ شوی، خو بيا هم د بی غصب اولوټ شوی، خوسره دی هم د بيا رغاونی امکان يی شته)مهمه داده چی موږ په دی هکله له سره غور وکړو او لازمه پاملرنه ورته وشی. په دی توګه دافغانستان دولت او عامه سکتورهم فرصت لری چی د خصوصی کولو پروسه اصلاح او په اقتصاد کی د مداخلی حق وساتی، په دی برخه کی يو شمير معيارونه دادی :

دبازار نظام کی دولت د مداخلی اواصلاح لپاره يو شمير حدود او معيارونه لری چی بايد روښانه شی. مونږ په دې باندې وپوهېدو چې تر څو دبازار نظام کې خصوصي پانګوال د نافعيت او اعظمي حد مطلوبيت حاصل نه کړي، هلته سرمايګذاري نه کوي، نو ايا خصوصي سکتور او د بآزارد نظام د شرايطو صنعت له ماتې سره مخامخ کيږي؟ او که مخامخ کيږي لاملونه يې کوم دي؟ دلته به داسې په همدې موضوع خبرې وشي.
د بازار نظام کولای شي زرګونه ډوله اجناس او خدمات د مستهلکنيو له رجحاناتو سره سم توليد او عرضه کړي او همدارنګه ممکن دوی په زرګونو ډوله توليدي عوامل او نيم کاره يا ناکار تمام اجناس د نورو مولدينو په واک کې ورکړي تر څو له دې لارې هم مفاد اعظمي کړي. دغه فعاليت يو ډېر پېچلی فعاليت دی نو د هغې په پلان جوړونه کې ډېرې زياتې ستونزې شته. بازار بايد وار په وار او بېلابېلو شرايطو کې ځان نويو حالاتو سره برابر کړي او د رجحاناتو مطابق له فوري بدلونونو سره ځان عيار کړي. دلته د خصوصی سکتور لپاره يو شمېر علتونه په ګوته شوي دي چې د دوی د ناکامئ لامل کيږي. هغه وخت چې خصوصی سکتور سم کار ونشي کولای (د بآزار ناکامي) بلل کيږي، نو که په همدې حال پرېښودل شي خپل نافعيت له لاسه ورکوي. مونږ ته بهٔ ستونزمنه وي چې د بآزار دنظام د ناکامئ هر حالت دلته په ټولو اجزاؤ سره جلا جلا تشريح کړو؛ خو لنډيز به يې ذکر کړو:

۱. د انحصاراتو رامنځته کېدل

د رقابت په قوي کېدو کې يو شمېر رقابت کوونکي انحصار ته لاس اچوي په تېره بيا په پرمختيايي هېوادو کې هغه تصدئ او صنعتي فعاليت ځآی چې له کتلوي صرفه جويي څخه کار اخلي نو په کم وخت کې دومره پراخيږي چې د خپل پرمختيايي هېواد ټول محدود بآزار اشغالوي او په دې توګه د قاتلانه رقابت له لارې نورو ته د ننوتلو لپاره ستونزې پيداکوي. نن ورځ په پرمختللو هېوادو کې هم اوليګو پولي انحصارونه رامنځته شوي چې فقط څو محدودې تصدئ يو بشپړ صنعت کنترولوي. په کرنه، کب نيولو، لاسي صنايعو، ترانسپورت، پرچو ن سوداګري او خدماتو کې د اوليګو پولونو رامنځته کېدل ډېر لږ امکان لري؛ خو په نورو صنايعو لکه فلزي صنايع، کيمياوي صنايع، د اسلحې صنايعو او نورو کې هغوی قيمتونه لوړ بيولای شي، د توليد مقدار کموي، په دې کې مستهلکين متضررکيږي. په دې توګه د بازار نظام څخه رضايت له منځه ځي چې رضايت نه ؤ بازار ناکام دی. د دې د علاج لپاره بايد دولت مداخله وکړي او ماليات وربآندې لوړ کړي او له ترلاسه شويو مالياتو په نورو مواردو کې مستهلکينو سره مرسته وشي او د نرخونو اکثر او اقل حد ټاکل هم يوه بله چاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. بهرنۍ صرفه جويي ګانې

دبآزار نظام د يو شمېر نويو لګښتونو له امله ډېره ګټه کوي پرته له دې چې خپله يې مصرف کړی وي. مثلا کله چې د سالنګ تونل جوړ شو د شمال ولايتو د ختکيو لپاره بازار پوره پراخ شو او دوی خپل محصولات کابل او پېښور ته وړل. دلته پانګه د دولت لګېږي خو ګټه يو محدود شمېر توليدوونکي کوي، هغه په ځانګړي قلم کې د نورو اجناسو توليد وده نه کوي، دايې هم يو منفي اړخ دی؛ ځکه هر اړخيز انکشاف په کې نه واقع کېږي.

۳. خارجي غير اقتصاديت (External Diseconomies)

په دغه حالت کې تصدۍ او د بازار فعاليت ځای خپله ګټه کوي، خو شاوخوا نور غير اقتصادي شرايط رامنځته کوي مثلا دا هغه مصارف دي چې د تصدۍ مصارف نه دي لکه د چاپېريال ککړتيا يا د سيندونو د اوبو خرابول، وحشي ژويو ته خطر او نور. که څومره هم د خپل محصول له پلوه خصوصي تصدۍ ګټه لرونکي او د اعظمي حد مفاد لرونکی وي، خو په عامه توګه يې غير اقتصاديت ايجاد کړ. همدارنګه له عامه منابعو لکه څړ ځآی، ځنګل، سيندونو او نورو څخه استفاده د يو شمېر غير اقتصاديتوبونو لامل کېږي. ممکن لوی مالداران څړ ځای داسې ګواښ سره مخامخ کړي چې وابنه له ريښي څخه ورک کړي. په افغانستان کې د جنوب له ځنګلونو اودکونړ له لرګيوڅخه د خصوصي تجارو استفاده همداسې مثال لري چې په اقليم او باران يې فوق العاده منفي اغېزه کړې ده او داسې نور مثالونه. دلته هم بايد دولت مداخله وکړي او ډېر لوړ ماليات وربآندې وضع کړي او يو شمېر نور داسې قانوني تصاميم ونيسي چې د بهرني غير اقتصاديت مخه ونيسي.

٤. نوي پيداکېدونکي صنايع

کوچنۍ تصدۍ او پرمختيايي هېوادونه مجبور دي چې يو شمېر داسې نوي صنايع پيدا کړي چې دوی ته بالقوه انکشاف ور په برخه کړي او د دوی واردات تعويض کړي، خو نړېوال بازار او د بهرنيو لويو تصديو توليداتو ازادانه شتوالی د دغو داخلي کوچنيو تصديو مخه نيسي او په رقابت کې يې له منځه وړي. مثلا افغانستان د کاليو مينځلو دپوډر په برخه کې له ايراني (برف) تصدۍ سره رقابت نشي کولای.پخوا کلونوکې دشاکر دچيني جوړولو دفابريکې دورشکست کېدو يو لامل هم همدا و. او داسې نور مثالونه. دلته ده چې ازاد بازار ملي اقتصاد ته زيان اړوي. نو بايد دولت د سبسايډيو يا لوړو وارداتي تعرفو په واسطه مداخله وکړي او داخلي تصدۍ ته د ودې او ترقۍ مهلت او فرصت ورکړي.

۵. د مستهلکينو حاکميت

په پرمختللو صنعتي هېوادو کې ويل کېږي چې مستهلک يا مصرفوونکی (مشتري) پاچا دی او پيسې هغه ته رايه ورکوي، چې څومره او چاته توليد شي. خو په وروسته پاتې هېوادو کې بآزار له بآنکي سيستم څخه بهر او پولي مسايل يې ورسته پاتې دي. دغه خبره صدق نه کوي. يو څو بآنکونه که جوړ شوي هم دي د بهرني اقتصادي مډل څخه تقليد کوي او صرف يو شمېر اسانتيا د کمېشن په مقابل کې ترسره کوي، لکه کابل بانک چې د کمېشن په مقابل کې ددولت د کارکوونکو معاش توزيع کوي، خو د بانک په اصلي معنا فعاليت نه کوي، نور اکثر خلک نه بانک پېژني او نه يې مفهوم او اهميت؛ نو په دغه ډول عنعنوي بازار کې نه پيسې رايه ورکوي او نه هم مشتري پاچا دی، نو دلته بايد دولت د بانکي سيستم دبشپړتيا لپاره کار وکړي. دلته د بانکونو پانګه د ازاد بازار له قانون سره سم خامخا يا بېرته ځي يا د بهرنيانو لاس ته لوېږي او دا بيا د ناکامۍ باعث کېږي، لکه کابل بانک چې د ۱۳۸۹ کال په نيمايي کې ناکامۍ سره مخامخ شو او د دولت مداخلې ته مجبور شو. دغه وخت د افغانستان بآنک چې دولتي بآنک دی د کابل بانک مديريت ترلاسه او اصلاح کړ. بله چاره نه وه، په دې توګه کله چې دولت مداخلې ته اړ کېږي دا د بازار دناکامي معنا لري. خو دا هم بايد وويل شي چې تل او بې وخته مداخله تل د يو هېواد په ګټه نه وي؛ بلکې دا خپله موقع لري. يو شمېر داسې مثالونه هم شته چې هر ډول بې وخته مداخلې وضعيت نور هم خراب کړي، مثلا د ناماهرو کارګرانو د معاشونو لوړول تر څو د هغوی ژوند ښه شي، خو دا د استخدام د کمېدو لامل کېږي يا د وارداتو کنټرول قاچاق زياتوي او تور بازار پيداکېږي يا د غذايي موادو ارزانه کول د هېواد دننه زراعتي محصولات له تاوان سره مخامخ کوي او ددولت په بودجه بار اضافه کوي او داسې نور مثالونه .

دا حال داسې دی چې هلته اجناس او خدمات په ازادانه ډول د پيسو په مقابل کې په مروجه قيمتونو باندې تبادله کېږي. په عادي حالت کې دولت په اقتصادي فعاليتونو کې مداخله نه کوي دلته مصرفوونکي د خپل عايد په پام کې نيولو سره د اجناسو او خدماتو داسې يو ترکيب انتخابوي چې ورته تر ټولو زياته ګټه ولري. او توليدوونکی هم تر هغه ځايه خپله توليدي منبع استعمالوي چې د هغې اخيرني توليد څخه په لاس ورغلې ګټه په هماغه توليد باندې له مصرف څخه زياته وي.نو بازار هغه ځای دی چې هلته پلورونکی او پېرېدونکی سره يو ځای کېږي د بازار په اقتصاد کې اصلي شرط رقابت دی چې شرايط يې دا دي: زيات شمېر عرضه کوونکي او زيات شمېر تقاضا کوونکي، بازار ته د داخلېدو او خارجېدو ازادي، د بازار په هکله د مکملو مالوماتو موجوديت او د اجناسو او خدماتو او نوعيت يو شانته والی. دولت هغه وخت مداخله کوي چې:

۱. بازار په خپلو کړنو کې ناکام شي.

۲. وګړي ناراضا وي او د دولت مداخله اصلاح کوونکی رول ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د دولت مداخله د ټولنيز عدالت په منظور.
٤. د ټولنيزو غير محسوسو ارزښونو ساتل، لکه چاپېريال ساتنه او نور.
٥. د دولت مداخله د مارکېټ د ضعف موارد، انحصارګري او جانبي يا خارجي تاثيرات رفع کوي. او دغه مداخله قانوني او اصولي حدود لري. چې په دغه مقاله کې وښودل شول.

په هيواد کی د لسو کلونو په پايله کی مهم اقتصادی بدلونونه او کمزورتياوی

په دی ليکنه کی د بهرنيو مرستو مفهوم توضيح شو. د بهرنيو مرستو ماهيت او د مرسته ورکوونکو هيوادنو مقاصد او د مرسته اخيستونکو مجبوريتونو ته پکی اشاره وشوه، د بهرنيو مرستو مثبتو اومنفی اړخو ته اشاره وشوه او دبهرنيورمرستو اغيزمتوب کی مو دملی تدبير او درايت يادونه وکړه.دا مو دافغانستان لپاره يو فرصت وباله چی مناسبه او ښه ګټه ورڅخه اوچته نشوه، بلکی ډيری مرستی بی اغيزې او هدر مصرف شوی. ښکاره خبره ده چی تيرو کلونو کی په افغانستان کی ډير مثبت تحولات هم راغلی دی: پخوانی جنګی ډلی بی وسلی شوی، دهغوی روحيه د هيواد دتخريب پرځای بيا رغاونی او عمرانی چارو ته رااړول شوی او زياتره يی په سياسی او اداری چارو کی د واک او لويو دريځونو لرونکی دی. په ټولنيز ژوند کی دښځو ونډه نسبتا ښه شوی ده او مدنی ټولنی خپل دريځ ترلاسه کړی. ددولت دری قواوی لرو، نوی اساسی قانون تصويب، يو پولی ريفورم په بريالی توګه ترسره او د جمهوری رياست، پارلمان او ولايتی شوراګانولپاره په انتخاباتو کی غوره تجربه تر لاسه شوه. دزمينی ترانسپورت په برخه کی له ۹۰۰۰ کيلومترو څخه زيات سرکونه پاخه شول، د هوايی ترانسپورت په برخه کی د اريانا دهوايی شرکت له بيارغاونی پرته څو دخصوصی سکتور هوايی ـ ملکی چلند کی فعاله کمپنی شته، بانکی سيستم مو نوی شو، ګڼ شمير ځوانانو بهر کی لوړی زده کړی وکړی او په معلوماتی تکنالوژی کی وارد او يوه ځوانان لرو.

وموندل شوه چی تيرو ديارلسو کالو کی د(MDGs) له اهدافو سره سم موږ هم ځانته يوه پرمختيايی ستراتيژی جوړه کړه. موږ دپرمختيايی ستراتيژی بيلابيلی برخی او ارکان وکتل او ځينو ځايونو کی مو دافغانستان د پخوانيو پلانونو سره مقايسه هم کړل، ددغی ستراتيژی مثبتی لاسته راوړنی مو د اعدادو او رقم له مخی چی په رسمی ګزارشونو کی راغلی دی ، وښودل او ځينی نيمګړتياوی مو هم وښودی، يه په بله وينا توقع کيدونکی حالت ته يا هغه څه چی بايد وررسيدلی وای، هغه ته مو هم اشاره وکړه، که چيری په ډير لنډ ډول سره تحليل شويو ارقامو ته يوه کتنه وشی، نودی پايلی ته به ورسيږو چی: په معاصرو شرايطو کی دغه تدوين شوی ستراتيژی د افغانستان لپاره يوه غوره تجربه وه. البته د هغی د تطبيق او پايلو په هکله د افغانستان دولت او ناودلتی موسساتو ډير زيات تبليغات کړی، مګر په واقعی توګه يی په علمی شکل سره تاييد شوی ګزارش او تحليل نه دی موجود. يو شمير ارقام اټکلی او يو شمير نور نا تاييد شوی دی. ددی په مقايسه د افغانستان د لومړنيو پنځه کلونو علمی پلانونو ارقام او تحليلونه ډير ثقه يی او په علمی ميتود استوار وو. د ډيرونکو لپاره په دی برخه کی مهم ماخذ د افغانستان د کلنی معلومات، د اداراتو له مسولينو او چارواکو سره مرکی، احصاييوی سالنامی ، د وزارتونو رسمی ګزراشونه او تر يوه بريده هم د افغانستان د ريسرچ او ارزيابی (Afghanistan Research and Evaluation Unitيا(AREU)) ګزارشونه دی.

ددولتی اداراتو تر څنګ له ۱۳۸۱ ش. کال څخه راوروسته ګڼ شمير ګزارشونه غير انتفاعی ، غير حکومتی سازمانونو(NGOs) نشر کړی دی، البته دوی هر يوه کوشش کړی دی چی د انکشافی اهدافو د تحقق په برخه کيخپل موثريت ثابت کړی. ددی خبری مانا داده ، لکه هغسی چی د افغانستان د ملی انکشافی ستراتيژی په جوړولو کی د بهرنيو مرسته له افغانستان سره په څرګند ډول ښکاريده، نو همداسی يی تطبيق کی هم دولتی او غير دولتی ادارو او موسساتو کار کړی دی. که چيری ددوی مرستی نه وای، يو شمير مهمی انکشافی پروژی لکه د ملی پيوستون پروګرام (NSP),، د بيرنی کار موندی پروګرام (NEEP) ، دپانګی اچونی ملاتړ، د افغانستان د کليو د پروژو د پراختيا پروګرام(AREDP) د نشه يی توکو پر وړاندی د مبارزی پروګرام (CN) او په خپله د افغانستان د مستقلو اداراتو(د وزارتونو، د انتخاباتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلواک کمیسیون، د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدماتو خپلواک کمیسیون او نورو پروګرامونه به یو هم سم نه و تطبیق شوی. لکه چی موږ څو ځلی اشاره وکړه د افغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی له دریو مهمو برخو څخه جوړه وه :

- امنیت
- حکومتولی
- اقتصادی او ټولنیزه پرمختیا

په دی دریو برخو کی هغه چی موږ ورسره ډیره علاقه لرله، هغه د اقتصادی پرمختیا برخه وه. په دوو لومړیو برخو کی باید وویل شی، چی : د امنیت وضع ښه نه وه، هم وسله والومخالفینو او هم جنایتکارانو، دواړو، امینت او عادی ژوند له ګواښ سره مخامخ کړی و. تر وسله والو مخالفینو حرفوی جنایتکارانو چی لویی ډلی او د مافیا د باندونو په بڼه یی فعالیت کاو اقتصادی فعالیتونو، پانګی اچونی او د هیواد شتمنی ته زیات ګواښ او خطر متوجه کړی و، ددوی د نا امنی له امله تجارو ، ملی سوداګرو او اقتصادی فعالیتونو ته خنډ واقع شوی و، یعنی نه فزیکی امنت موجود و او نه احساسی. دبیلګی په توګه ډیر شمیر سوداګر اختطاف شول، ګڼ شمیر شتمنی لوټ او غلا شوی.د حکومت کولو او د قانون ټینګښت تطبیق نه شول، یو پراخ تنظیم شوی فساد حاکم و. دغه فساد په اداری ، مالی او آن اخلاقی برخوو کی له ورایه ځرګندو. څو څو ځله متکرر جنایتکاران ونیول شول، بیرته خوشی شول، دی واقعیت دا ثابته کړه چی د ملی ستراتیژی د دوهمی برخی(حکومت کولو او د قانون د ټینګښت برخه) ډیره بریالی نه وه. ددغه پراخ فساد له امله ددولت رول ضعیف شو او د اقتصادی پرمختګ په لاره کی هم لوی خنډ واقع شو. له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۱ پوری (لس کاله) د مرستو زیاتی پیسی د نا دولتی موسساتو له خوا په مصرف رسیدی، په مرموز ډول د نادولتی موسساتو اغیز ددولتی ادارتو ملی دریځ او په چارو حاکمیت ضعیف او آن داچی دولتی ادرات د نادولتی موسساتو تر اغیز لاندی راغلی وو او د ملی دولت پرستیژ ته زښت ډیر تاوان ورسید. ګڼ شمیر تجربه لرونکی او ماهر کارکوونکی له حکومتی دفترونو څخه د نادولتی موسساتو دفترونو ته ولاړل. ملی شورا او ولایتی شورا ګانو لازم موثریت نه درلود، بلکی په خپله همدوی قانون نقض او د فساد پیاوړی کوونکی شول. دداسی یوی نا مطمینی فضا په ترڅ کی بهرنیو مرستو څخه لازمه ګټه اوچته نه شوه اود ترقی او پرمختګ ډیر ښه فرصتونه له لاسه ووتل. لا هم دسړی جګړی آثار شته، ګڼ شمیر هغه پروژی چی پخوانی شوروی جوړی کړی وی، یا دهغوبیارغاونی ته پاملرنه ونه شوه یا یی هم ټوله فزیکی شتمنی او زیر بنا تالا او په لوی لاس تخریب شوه، خو پرځای یی نوی څه جوړ نشول. له بده مرغه د افغانستان د ډیر مهم جیوپولیتیک موقعیت څخه د مثبتی استفادی پرځای د ستراتیژیکو نامناسبه اهدافو په خاطر د استفادی مفکوره پرځپل ځای پاتی ده. په سیمه کی وسلوالی ډلی روزنه ادامه لری، افراطیت د یوی وسیلی په توګه استعمالیږی، طبیعی زیرمو او اوبو ته مو دملی شتمنی په توګه د لاسرسی فرصت را څخه سلب شوی، سیاسی ماهرینو سره لا هم د لویی لوبی د ادامی شک شته. که یو ځل بیا خدای مه کړه د نویو را ځرګندو شویو قدرتونو ترمنځ د سړی جګړی خطر پیښ شی، شاید د افغانستان د کاواک وضعیت له امله بیا هم همدا جغرافیا ددی جنګ لپاره غوره شی. دا ډول علایم امنیت او ثبات له منځه وړی. دلته سیاسی مسایل زموږ بحث کی موږ ته ددلچسپی وړ ندی، خو له دی امله چی د پرمختیایی ملی ستراتیژی یو رکن و، نو پټی سترګی ورڅخه نشوتیریدای،دا ځکه چی امنیت سیاست سره تړلی او دا دواړه بیا اقتصاد سره تړلی دی!!.
په دی توګه د پرمختیایی ملی ستراتیژی د امنیت رکن ډیر بریالی نه و، یو علت یی که په خپله دافغانستان دولت کی فساد او دخلکو نارضایتی وه، بل علت یی په سیمه کی سیاسی غرضونه اوبهرنی لاسونه وو. دغه ترخه تجربه تیر تاریخ کی څوځله دافغانستان پتمنو، خوبیچاره خلکو په جبری ډول وازمایله.

د ملی پرمختیایی ستراتیژی دریمه برخه چی په نورو شیږو ارکانو ویشل شوی وه په لاندی توګه بدلونونه لری:

- زیر بنا او طبیعی سر چینی : افغانستان د خپلو طبیعی زیرمو او منابعو له پلوه کافی اندازه ذخایر او شتمنی لری. د اقتصاد د رغاونی او پرمختیا لپاره زیر بنا لکه سړکونه، ریل پټلی، بریښنا، صنعتی پارکونه، ترانسپورت او تاسیسات مهم ارزښت لی. د ملی پرمختیایی ستراتیژی د جوړیدو څخه وروسته او د هغی د تطبیق تر پای پوری په هیواد کی د سړکونو د جوړولو په برخه کی کار وشو ،د یو شمیر معادنو د استخراج چاری یو شمیر بهرنیو کمپنیو سره د قرار داد په بڼه لاسلیک شوی، چی تمه کیږی د دغو کانونو په ګټه کی به افغانستان شریک و ګټل شی، نه صرف یو پلورونکی. داسی اټکل کیږی چی د افغانستان دپیژندل شویو او پلټل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شویو کانونو ارزښت تر دری زره میلیارده ډالرو اوچت دی . د افغانستان د روانو اوبو (سیندونو د کلنی جریان اندازه ۷۰-۷۵ میلیارد مکعب متره اټکل شوی دی، خو له بده مرغه نه انحرافی او نه هم ذخیروی بندونه جوړ شول . په عوض کی یی وارداتی بریښنا له ګاوندیو هیوادو څخه په ډیر لوړ لګښت تدارک شوه، چی د هغی په بیه څو لوی بندونه جوړیدای شول، اما دسلما بند، د کمال خان بند، د دالی بند، کجکی بند او چک د بندونو د بیا جوړولو تبلیغات وشول، آن دا چی د هند هیواد د سلما بند باندی تر ډیری برخی کار هم وکړ، خو د هیواد ددغی مهمی طبیعی سر چینی (روانو اوبو) د مهارولو لپاره کافی اجراات نه تر سترګو کیږی. له نن څخه سلګونه کاله مخکی په سیستان ، غزنی ، د کابل شاوخوا ډیرو نورو سیمو کی د ځمکو د خړوبولو لپاره لوی لوی بندونه جوړ شوی وو، لکه دسلطان بند، غازی بند، سلما، کمال خان او نور، خو اوسنی وخت کی نه یواځی دا چی نوی بندونه جوړ نشول بلکی پخوانی هم ونړیدل. چی یوه بیلګه یی د سلطان دبند نړیدل و. په دی توګه د افغانستان دټولو سیندونو یا روانو اوبو صرف په سلو کی دیرشو څخه د هیواد دننه استفاده کیږی او نوره یا ضایع یا له ملکه بهر وځی. په همدومره اندازه موږ هر کال د خاوری تخریب او ضایع کیدل هم لرو. افغانستان شاید دخپلی خاوری په نه ساتنه کی لومړی هیواد وی!!

- ځنګلونه د هیواد یوه بله مهمه اقتصادی طبیعی منبع ده چی لوټ، تالان او قاچاق یی لکه د تیرو دیرشو کلونو په شان دوام لری، په دی توګه دغه مهمه منبع چی نه یواځی اقتصادی بلکی ایکولوجیکی فوق العاده ارزښت لری، تیرو۲۵-۲۰ کلونو کی له تباهی سره مخامخ وه او دافغانستان د طبیعی ځنګلونو په اندازه کی په سلو کی شپیته کمښت راغلی دی. زیا تره کانونه په نا قانونه توګه د سیمه ییزی مافیا په لاس په قاچاقی او غیر فنی شکل ایستل کیږی، چی د موادو کیفیت شدیدا زیانمن او تخریبی اثرات یی ډیر ژور دی. دغه مافیا د کان اصلی شتمنی د ډیری لږ کتی په مقابل کی له لوی زیان سره مخامخوی.
- ښوونه، روزنه او فرهنګ : له نیکه مرغه د ښوونځیو په شمیر کی د کمیت له پلوه پوره زیاتوالی لیدل کیږی. وروسته د طالبانو له پرځیدو څخه نجونو ښوونځی ته د تګ اجازه وموندله، ګڼ شمیر ښوونځی نوی جوړ شول او د ټولو ښوونځیو نړیدلی ودانی ورغاول شوی، د معارف د وزارت په نصاب تجدید نظر وشو او په میلیونونو توکه درسی کتابونه په لوړ تیراژ او عالی کیفیت چاپ او تر ډیرو لری ولسوالیو وویشل شول. د ښوونکو په استخدام کی بیساری زیاتوالی راغلی دی، او د ښوونکو او د معارف د منسیوینو مادی او معنوی امتیازات اوچت او ددولت د پاملرنی وړ وګرځیدل.ښځو او نارینه وو ته د تحصیل مساوی چانس برابر شو، ګڼ شمیر ځوانان د هیواد د لوړو زده کړو موسساتو ته جذب شول چی د افغانستان په تاریخ کی یی ساری نه لیدل کیږی، په زرګونو پیغلی او ځوانان له هیواد څخه بهر ملکونو ته د تحصیل لپاره واستول شول. له دیرشو زیات دولتی پوهنتونونه او د عالی تحصیلاتو موسسات جوړ شول، ۱۰۵ د لوړو زده کړوخصوصی موسسات تاسیس شول، چی پینځه یی د پوهنتون کچی ته لوړ شول . د زدکړو په وسایلو او تکنالوژی کی پوره بدلون راغی چی نن ورخ زموږ پوهنتونونه په پوره پرمختللی تکنالوژی سمبال دی. ورزش او د ځوانانو بوختیاوو ته زمینه برابره شوه، دهنراو موسیقی ودی ته یو ځل بیا پراخ ډګر برابر شو، خو درسنیو، ورزش، هنری فعالیتونو اوهنری فعالیتونو د آزادی پایله دومره دځوانانو مثبتو بوختیا، نشاط او روغتیا ته مفیده نه وه، لکه هغومره چی متاسفانه د اخلاقی انحراف لامل وګرځیده. دا ځکه چی مدیریت او پالیسی یی سمه نه وه. هغه څه چی د ډیری پاملرنی وړ دی هغه د رسنیو(هم دولتی او هم آزادو رسنیو) وده او غوره فعالیت دی. په هیواد کی تر ۴۰ زیات رادیویی ستیشنونه او تقریبا په همدی اندازه خصوصی او ملی تلویزیونونه فعالیت لری (خو د روزنیز او خبررسانی د اړخ په پرتله یی د بیګانه هیوادونو دګمراه کوونکو سریالونو ننداری ډیری دی). په ګڼ شمیر ښارونو کی د انترنت خدمات مهیا دی. تقریبا دهیوا په سلو کی اویا وګړی د ګرځنده تیلفون له خدماتو څخه برخمن دی. د اطلاعاتو او فرهنګ په وزارت کی د ځوانانو معینیت ایجاد اود ځوان کول لپاره د امید او هیلو نوی کړکی پرانیستل شوی. البته داقتصادی ګزارشونو په پرتله د میډیا او فردی آزادیو په ډګرونو کی ارایه شوی ارقام ثقه یی او دتایید وړ دی.
- روغتیا : افغانستان له ۱۳۸۰ل. کال څخه مخکی د صحی خدماتو له پلوه تر ټولو یو وروسته پاتی او له ستونزو سره لاس او ګریوان هیواد و. کوم پرمختګ چی په تیرو دیارلسو کالو کی د روغتیا په برخه کی شوی بیساری دی (ممکن روغتیایی خدمات به د کیفیت له پلوه ډیر د تایید وړنه وی او د خصوصی وغتونونو فیس به ډیر ناعادلانه وی، خو بیا هم د دیارلسو کالو مخکی حالت په پرتله د قناعت وړدی. هغه څه چی ډیر د ستاینی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړ دی ، هغه د پولیو د واکسین ډیر بریالی پروګرام و، چې د ګاونډیو هیوادو په پرتله ډیر ښه تطبیق شو. په دی موده کی روغتونونه ورغاول شول او د ولایاتو روغتونونو او په کلیو کی کلینیکونو ته پوره پاملرنه و شوه،سره له دی چې د روغتیا برخه هم له فساد څخه بچ نه وه چې یو ښه مثال یی د سردار محمدداوود خان ۴۰۰بستریز روغتون کی د میلیونونو ډالرو وهنه وه)، بله ښه لاسته راوړنه د مور او ماشوم د روغتیا خوا ته پاملرنه او له پینځه کلن عمر ټیټ د ماشومانو د مړینود شمیر کمښت و. په دی برخه کی نه یواځی ددولت سکتور بلکی، خصوصی سکتور هم ونده لرله، ښه بیلګه یی په مرکز کابل او ولایاتو کی د خصوصی روغتونونو فعاله کیدل و. د روغتیا نړیوال سازمان(WHO) او د بی سرحده دوکتورانو ټولنی د پام وړ کارونه پرمخ بوتلل. د هندوستان هیواد ، په تیره بیا په کابل کی د اندراګاندهی روغتون د افغانستان له خلکو سره د روغتیا برخه کی اغیزمنی مرستی وکړی، خو سره له دی هم نړیوال راپورونه په افغانستان کی د روغتیا وضعیت ښه او د قناعت وړ نه بولی، په ماشومانو کی د ناوړه تغذیی (خوارځواکی) نښی له ورایه ښکاری، دماشوموالی یو شمیر معمولی ناروغی د ماشومانو ژوند له ګواښ سره مخ کړی دی، د څښلو دپاکو اوبو نشتوالی د ماشومانو نس ناستی او دهغی له امله دمړینو ګراف لا هم نا مطلوب وضعیت کی ساتلی دی، د وګړو منځنی عمر ډیر ټیټ (اوسط ډول ۴۷ کاله) ښودل کیږی، معیوبیتونه، روحی ناروغی او په مخدره توکیو روږدی والی د صحت د برخی لویه اندیښنه ده. د ککړ چاپیریال ستونزی د افغانستان راتلونکی کول ته لویه اندیښنه پیدا کړی، کوم چی تیرو دیارلس کالو کی یی نه یواځی د مخنیوی تدابیر نه وو، بلکی د ژوند د چاپیریال ککړوونکو فکتورونو نوره هم پراختیا موندلی وه، حال دا چی د ژوند چا پیریال ساتنه د زریزی د اهدافو یو لومړیتوب و او باید (ANDS)دغه لومړیتوب ته ډیره پاملرنه کړی وای. د یوه بله شرموونکی او بده ښکارنده په افغانستان کی د ایدس د ناروغی لیدل کیدل و، حال داچی پخوا دغه شرموونکی ناروغی زموږ هیواد کی بالکل یوه ناپیژندل شوی او د نه خپریدو وړ ګڼل کیده، خو له نیکه مرغه یو شمیر وایروسی نوری ناروغی چی د نړی ډیرو هیوادو کی ولیدل شوی، د افغانستان د ډیر غوره اقلیم له امله نه دی لیدل شوی، دا د افغانستان د طبیعت هغه لورېینه ده چی باید مننه یی وشی. بله د خوښی خبره دا هم ده چی د افغانستان د اوبو زیرمی لا هم خوندی او پاکی دی، اما د ښارونو ناوړه انکشاف او د بدرفتونو د سیستم نشتوالی او د ښاروالیو فاسد مدیریت تر څمکی لاندی پاکو اوبو ته لوی ګواښ متوجه کړی دی. په دی توګه د روغتیایی خدماتو وضعیت نظر دیارلسو کالو پخوا ته ښه شوی دی، خو د راتلونکی لپاره د ګواښونو مخنیوی ته لا زیات تدابیر باید ولرو.

- کرنه او د کلیو پراختیا : د افغانستان په سلوکی له ۷۵ څخه زیات وګړی په سیده او ناسیده توګه په کرنه او مالداری بوخت دی ، د هیواد زیات نفوس (په سلوکی د اتیا شاوخوا)په کلیو کی ژوند کوی. د کلیو پراختیا نه یوازی دا چی ټولنیز هدف دی، بلکی اقتصادی ارزښت هم لری. کرنیز محصولات ملی مجموعی عوایدو او د هیوا د بهرنی سوداګری په برخه کی مهم اقلام دی. په کلیوالی سیمو کی د بیوزلی له منځه وړل او د کلیو پراختیا د ملی پرمختیایی ستراتیژی یو مهمه برخه وه، په دی برخه کی د ترانسپورتی ستونزوو یعنی د لارو نه شتون، کچه سړکونو او پیچومو له امله او تر ډیره بریده د ناامنیو له امله پوره کار ونشو. د کلیو د پراختیا مدیریت فوق العاده ضعیف او فاسدو، کومه روښانه او علما تنظیم شوی پالیس ورته موجوده نه وه. کلیوال له دولت، دولته سره له هنکاری او ددولتی خدماتو له ساحی بهر پاتی شول او تر ټولو زیات د دولت او ولسونو ترمنځ واټن په کلیوالی سیموکی لیدل کیږی. دی ناوړه حالت د ناامنی خپریدو ته لا زیاته زمینه برابره کړه. د افغانستان کلیوالی سیمو کی د محلی تشبثاتو پراختیا ته فوق العاده امکانات موجود وو، مثلا د کبانو روزنه، د چرګانو او شاتو مچیو روزنه، د وریښمو د چنجیوروزنه او لاسی محلی کارونه، محلی صنایع لکه کلالی، ترکانی، لاسی ګن ګنډل او نور ټول هغه محلی تشبثات وو، چی د ودی فوق العاده امکانات یی موجود و، خو د بی کفایته او فاسدی اداری او ناامنی له امله له دغو ریزرفونو او قوی پوتانشیل څخه هیڅ ګټه اوچته نه شوه. مالداری د هیواد یوه مهمه تولیدی منبع وه چی د هیواد ډیره مالداری کوچیانو پوری اړه درلوده ، خو د سیاسی غرضونو او تعصبی ملحوظاتو له امله په مصنوعی توګه د دیشین او کوچیانو تر منځ نفاق واچول شو او ددولت تر ټولو لوړو چارواکیو د ولسونو ترمنځ درز او دښمنی ایجاد کړه او دکلونو کلونو ټولنیز نظم او د ولسونو او قومونو ترمنځ یی وینی بهول، یو دبل ګواښل اویو بل ته په بد نظر کتل پراخه کړل، چی یوه بیلګه یی د بهسودود پتمن ولس او خواریکښو بیوزلوکوچیانو ترمنځ مصنوعی لانجه ایجادول و، حال داچی په دی کی د چارواکو سیاسی غرضونه وو. دی ستونزی کوچیان په اوړی کی ایلبندونو ته له تللو رواړول او د هیوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرځايونه له مالداری تش شول ، ځرځايونه قوماندانانو په زور غصب کړل او د هيواد دمالداری سکتور له لوی زيان سره مخاموخ شو. په کليو کی د طالبانو له خوا دعشر او زکات او نورو فشارونو له امله عادی ژوند ګډوډ اونتيجه يی د کليوالی اقتصادی شيرازی مړاوی کيدل او ښارونو ته د جبری مهاجرت ښکارنده وه، حال داچی ښارونولا پخوا خپل مشکلات لرل، د کليوالو اجباری مهاجرت د ښارونو ستونزی نوری هم مضاعفی کړی. په يو شمير کليو کی د ملی پيوستون په نوم يو شميری پروژی تطبيق شوی ، چی ناسنجول شوی وی. د ملی پيوستون پروګرام، يو شمير اقدامات داوو: پرته له دی ګی د کرنی او ځمکو د خړوبولو لباره د روانو اوبو او سيندونو د مهارولو لپاره کومه اساسی برنامه ولری، په بيلابيلو سيمو کی يی ژوری څاګانی کيندلی چی دی کار د ځمکی لاندی اوبو سطح نوره هم ټيټه کړه او په پايله کی يی شاوخوا کاريزونه او عادی څا ګانی وچی کړی، دی پيښی کليوال له نارضايتی سره مخامخ کړل، دوی پرته له دی چی د ځمکو نهه ډوله استعمال (زراعی، خدماتی، ترانسپورتی، تفريحی، تجارتی، مسکونی او رهايشی، صنعتی اوکانی) په نظر کی ونيسی، د زراعتی ځمکو په لوری يی د پلونو، لارو او سړکونو په جوړولو پيل وکړ، حال داجی د اوسيدو او خدماتولپاره د شاړو ځمکو او د غونډيو د لمنو خواته انکشاف رامنځته شوی وای، ددی پايله دا شوه چی زراعتی ځمکی تر نورو بيلابيلو استعممالونو لاندی راغلی او شنه ساحه وار په وار کمه شوه. همدا اوس تر کرنی لاندی ځمکی ارقام څرګندوی چی د هيواد تر کرنی لاندی ځمکی د ۱۳۵۷ أړ کال په پرتله څو ځله کمی شوی دی. حال داجی بايد د ولت د ميشت کيدو لپاره د غونډيو لمنی او غير زراعتی سيمی تخصيص کړی وای. د کرنی او کرنيزو ځمکو او اوبو لپاره نه د کرنی اوبو لګولو او مالداری وزارت او نه هم د اوبو، بريښنا او انرژی وزارتونو يو هم د اوبو د منابعو او د ځمکو د تخصيص په برخه کی کومه برنامه او روښانه پاليسی لرله. دکرنی د وزارت په سر کی بی کفايته مديريت ګومارل شوی و، چی د کرنی توليدات او طبيعی منابعو ته نه يوازی دا چی انکشاف ورنه کړل، بلکی ضايع او هدر هم شول. د کرنی وزارت څو ځلی په ډير لوړ لګښت نمايشی نندارتونونه د کابل ښار او يو شمير نورو ښارونو کی جوړ کړل او يو شمير اجناس او محصولات يی پکی ننداری ته ايښودل، خو هدف يی نه و معلوم، ډير لګښتونه د ښارونو دننه د ورکشاپونو، ټريننګونو، سيمينارونو او په نورو نومونو تر سره شول، خو بزګر او مالدار عملا له هرډول خدماتو بی برخی او خبره پاتی و، کوپارتيفی غورځنګ وده ونه کړه، ترويجی خدمات نه يوازی چی پراخ نه شول، بلکی تر پخوا هم ضعيف شول، د زراعتی تحقيقاتی فارمونو نوم پاتی شو، خو محتوا او شتمنی يی له منځه ولاړه او ډير ملکيتونه يی غصب شول، د ولاياتو تخنيکی يونټونه له منځه ولاړل او دولتی فارمونه وچ شول يا هم ګڼ شمير يی د خصوصی ملکيت لاسته ولويدل چی د کرنی لپاره د استعمال پرځای د نورو مقاصدو لپاره وکارول شول. د کرنيزو محصولاتو د پروسس لپاره کوم تدبير او تجويز نه و، او د کرنيزو محصولاتو د مارکيټنګ لپاره لازم تدابير تر لاس لاندی ونه نيول شول، نوځکه د کرنی د سکتور مولدين (بزګر او مالدار) کال په کال له ورشکستګی سره مخامخ شول. د توليد دموسمی والی برنامه نه وه، له بزګرانو څخه د توليد په موسم کی په دولتی نرخ خريداری ونه شوه او د نورو موسمونو لپاره زيرمتون او نور تاسيسات او د پروسس آسانتيا باندی فکر ونه شو. د کرنی د پراختيا د بانک فعاليت او بزګرانو ته د کريديت د ورکړی پروګرام په نشت حساب شو، د ځمکی منبسطی او تشديدی استعمال ته پاملرنه نه وه، سيلوګانی چی بايد د حاصلاتو د جمع آوری پر وخت يی غله خريداری، بيا يی اوړه کړی او دټول هيواد لپاره يی زيرمه او د عامه موسساتو لپاره يی ډوډي پخولای له منځه ملاړی او وسايل او ژرندی يی ليلام شوی، دخاوری ساتنی او اصلاح باندی اصلا فکر ونه شواصلا د يوه پرمختيايی هيواد د کرنی د پوهی ظرفيت نه و موجود. په دی توګه د کرنی برخه کی نه يوازی داچی کوم پرمختګ رانغی، بلکی پخوانی عنعنوی کرنه او توليدی طرز او تکنالوژی هم له منځه ولاړه. حيرانوونکی ده چی د کندز خلک په بازار کی پاکستانی ختکی، د شمالی خلک چينايی انګورو د کامی خلک پيښوری ګوړه او د کونړ خلک ايرانی کنسرو شوی پوځه او ملايی پيری او استفاده ورڅخه کوی، د خوړيانو د پليو توليدات فوق العاده کم شول، جوار چی پخوا به خلکو د هغو توليد ته ارزښت نه ورکاو ، له لاهور څخه راځی او يو وړی يی لس افغانی پلورل کيږی، بوس چی پخوا به خلکو اصلا له پټيو څخه کورنو ته نه وړل او له يو کال څخه به بل ته پر ځمکه براته وو، اوی د يوی قيمتی متاع په توګه په تجارتی لاريو کی په بسته بندی شوی شکل له پاکستان څخه راځی . په دی توګه افغانستان ته چی (يک کشور زراعتی) ويل کيد، اوس د يوی غوا لپاره بوس له بهر څخه وارديږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اقتصاد ټینګښت او د خصوصي سکتور وده : د طالبانو د واکمنۍ پر مهال افغانستان له یوه بیساری انفلاسیون سره مخامخ شوی و، د افغانیو د خرید قدرت فوق العاده راټیټ شوی و،وروسته د موقتي اداری له جوړیدو څخه د افغانستان بانک یو پولي ریفورم تر لاس لاندی ونیو، په دی توکه دپیسو ارزش کی دری صفرونه کم شول، مخکی تر دی ریفورم څخه یو امریکایی ډالر د ۵۵۰۰ افغانیو په وړاندی تبادله کید ، له ریفورم څخه وروسته یو امریکایی ډالر د ۵۰ افغانیو سره معادل و، البته دغه تبادله د نوسان په حال کی وه چی کله به ۴۷، ځینی وخت ۴۹ او په دا راوروسته وختونو کی ۵۷ افغانی د یوه امریکایی ډالر په وړاندی تبادله کیږی، مرکزی بانک هڅه کړی چی د بانک د زیرمو څخه په استفادی څه ناڅه د افغانیو(ثبات!) وساتی، نوځکه په منځنی توګه هره میاشت کی یوه اندازه ډالر لیلام ته وړاندی کوی ، او یو نوع کاذب ثبات یی رامنځته کړی، حال داجی ددی ثبات تر شا د ملی تولید ملاتړ نشته. فعالی اقتصادی تصدی او ملی تولید تر ټولو په ټیټه کچه کی دی، اقتصادی څرخونه ډب دی، ټولنه په یوه کاملا مصرفی ټولنه بدله شوی،سوداګری مطلقا دیوه دلالی تجارت بڼه غوره کړی ده. افغانستان چی د خپلو طبی بوټو له مخی نړیوال نوم لری، ونسو کولای حتا هغه پخوانی هوخست او د فرامسی لابراتوارونه فعال وساتی، د ګنیو او جغندرو پروسس ته هم پاملرنه ونه شوه، د کلبهار او بګرامیو نساجی، د ولایاتو دسمنټو فابریکی ، جنګلک فابریکی، د کور جوړولو فابریکی او دداسی نورو مهمو تولیدی او ترمیماتی واحدونو اساس او بنسټ د هغوی له تشکیل او تجربی سره له بیخه و ایستل شو او د خصوصی سکتور په نوم یی ډیر ملیکتونه او جایدادونه لوټ شول، پایله دا شوه چی د افغانستان دولت یواځی خپله عادی بودجه هم له خپلو داخی عوایدو نشوه پوره کولای او د انکشافی چارو او د پرمختیایی ستراتیژی لپاره خو یی وس بیخی نه و. بیکاری په سلو کی تر څلویښت پوری وه او د مرکز، کابل ښار فرهنګی څیره پریشانه او اصلا دغه ښار د یوه لومپن ښار بڼه ونیوله چی په هیڅ صورت یی د یوه داسی تاریخی هیواد دپلازمینی حیثیت نشو پرځای کولای چی پراخ او ژور هځووب او ویاړلی ملی کلتور لری.
- کورنی مصونیت او د بیځایه شویو هیوادوالو بیرته اسکان : یوه لویه ستونزه دا وه چی د پراخه نامنی او په لری پرتو سیمو کی د قانون او مصونیت د نشتوالی له امله ګڼ شمیر هیوادوال ښارونو یا هم د ښارونو څنډو ته راغلل، دوی په خپلو سیمو کی د حلال او مشروع معیشت سرچینی او وسایل له لاسه ورکړل، په ښارونو کی یی ددرویزه وو په بڼه ژوند غوره کړ، بالعموم خلک له نامنی او بیقانونی څخه په ویره کی وو، دخلکو روحی سکون له منځه تللی و، نامتو متکررجنایتکاران لکه: ت. ش.، ش.، ح. س.، ر. خ.، ج. ق.، ا.ګ.(دلته د بشپړو نومونو دذکر اړتیا ونه لیدل شوه) او نورو نه یواځی عادی وګړی، بلکی ملی سوداګر ګواښل او آن د اختطتف او بربنډ تیری او دلوټ پیښی یی تکرار کړی، خو د قانون د پنجو زور ورباندی بر نه و. دجرایمو دکشف ارګانونه یا نه وو، یا په خپله په فساد اخته و، ددولتی ادارو او موسساتو شاوخوا دوه ـ دری کتاره سمنټی دیوالونه او څوطبقی اغزن سیمان و پیچل شول، چی وار په وار یی ښارونو ته د جنګی کلاوو بڼه ورکړه او د خلکو روحی سکون او دملی ګټو او ملی امنیت په وړاندی یی مشترک احساس، ملی روحیه او په دولت باندی یی د خپل مالکیت حس له لاسه ورکړ، د افغانانو ملی غرور او عالی سجایا وار په وار کمزوری شوی. په دی توګه د ثبات او استقرار لپاره کومه هسته نه وه موجوده او ترډیروخت پوری د ثبات او استقرار فزیکی ـ احساسی نښی نه وی موجودی، ترڅو فزیکی او احساسی امنیت نه وی، اقتصاد وده نشی کولای. نوځکه د ملی پرمختیایی ستراتیژی ډیره برخه ناموفقه وشمیرل شوه او په ګزارشونو کی سترګی ورباندی پټی شوی. په پایله کی ددغی ستراتیژی یواځی کمه برخه تطبیق شوه چی ارقام یی لږ مخکی په څو جدولونو او ګرافونو کی ددولت او موسساتو د رسمی ګزارشونو له مخی ارایه شول. یعنی د ستراتیژی د تطبیق د مثبتو اړخونو او لاسته راوړنو تر څنګ یو څه ستونزی وی چی د راتلونکی لپاره د یوی ډیری پخی تجربی په توګه باید په پام کی ونیول شی. داځکه چی په یوه ارزونه کی د مثبتو اړخونو او بریالیتوبونو تر څنګ دنیمګړتیاوو موندل او په نښه کول هم یو مهم هدف وی.

لنډیز

افغانستان وروسته تر ۱۳۸۱ کال څخه یوی نوی مرحلی ته داخل شو. تر هر څه دمخه سیاسی پروسه پرمخ بوتلل شوه او د د ولت اساسات ورغول شول، په سیاسی پروسه کی تجربه ډیره کمه او ستونزی ډیری زیاتی وی، یوه مهمه اړتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې احساس کيده هغه دا وه چې د سياسي پروسې تر څنګ د افغانستان اقتصادهم په پښو ودرول شي، په نوی اساسی قانون کی د افغانستنان لپاره د بازار نظام غوره وبلل شو (د اساسی قانون د لسمی مادی له حکم سره سم). داقتصاد دخصوصی کولو د مدل پيښي پيل شوی، لوړی – ژوری زياتی وی او اتکل شوی نتايج سم په لاس رانغلل. افغانستان ته بهرنی مرستی جاری شوی او د ملی پرمختيا يو سند چی (د افغانستنان دملی پرمختيا ستراتيژی يا(ANDS)) نوم ورباندی کيښودل شو، د ډير لوړ لګښت په لرلو سره تدوين شو. په دی توګه له ١٣٨١ څخه را وروسته تر ١٣٩٣ کال پوری د هيواد د ټولو سياسی – اقتصادی جرياناتو مميزه او لويه ځانګړتيا بهرنی مرستی او د ملی پرمختيا ستراتيژی وه. د سياسی پروسی په څنګ کی د ډيموکراسی د اصولو معرفی کولو، د بشر د حقونو پيژندنی، د کارکوونکو د ظرفيت اوچتولو، د ښځو د حقونو پيژندنی، د آزادو مطبوعاتو غوړيدو، له بهر څخه د متخصصينو او پخوانيو تکنوکراتانو استخدام او رابللو، د هيواد دبهرنيو اړيکو نوی کولو او پراخولو، د نادولتی موسساتو په لاس د بيلابيلو پروژو عملی کولو او تر يوه بريده پوری د بيا رغاونی لپاره په خپله ددولت اقداما تو ډير زيات وخت او لګښت وغوښت. د عامه چوپړونو د بهبود او پراختيا لپاره دافغانستنان د خلکو تقاضا ډيره زياته وه، مناسب ملی او نړيوال فرصتونه فوق العاده مناسب برابر شوی وو(له ١٣٨٣ کال مخکی امنيتی ستونزی هم يا نه وی يا ډيری کمی وی، اما جنايی قضايا فوق العاده اوچت وو). داسی اټکل کيد، چی د ملی پرمختيايی ستراتيژی او بهرنيو مرستو په واسطه به په هيواد کی د بيوزلی د کمښت، د استخدام د لازمو فرصتونو په ايجاد، د بهرنی سوداګری د ښه کيدو، د ملی توليد د اوچتيدو ، ددولت د عوايدود اچتيدو، د تادياتو د بيلانس تحکيم او دی ته ورته انکشافی اهدافو په تحقق کی ډير اوچت برياليتوب تر لاسه شی. د يو ی محاسبی له مخی ، له افغانستنان سره د شوی مرستو اندازه ، له ١٩٤٥م. کال څخه وروسته، د مارشال پلان په ترڅ کی له اروپاسره د شويو مرستو څخه هم زياته وه(د رقم له مخی)، خو عملا انکشافی مهم اهداف تر لاسه نه شول.

ملی پرمختيايی ستراتيژی ددری مهمو برخو لرونکی وه او د زريزی د اهودافو په رنا کی جوړه شوی وه، خو وروسته داسی پايله راووته چی تطبيق يی بريالی نه وو، په اوسط ډول د رسمی ګزارشونو له مخی په سلوکی ٤٦ تطبيق شوی ده، په داسی حال کی چی د هيواد نيمايی وګړی همدا اوس هم د فقر تر کرښی لاندی ژوند لری.

بهرنی مرستی چی عمدتا د امريکی د متحده اياالاتو، آسترليا، هند، روسيی، اروپايی هيوادو او ډيره لږه اندازه عربی او ګاونډيو هيوادونو وګړی، بيل بيل ډولونه لرل ، ځينی مرستی نقدی وی، ځينی د متخصصينو د روزنی په ښه وی، ځينی بلاعوضه او خينی مرستی بيا د پورونو په ښه وی. سره له دی چی وروسته تر جګړی اقتصادونه په هر ځای کی بهرنيو مرستو ته احتياج وی، خو بيا هم مرسته کوونکی هم خپل مقاصد لری. دغه ډول مرستی يوه وروسته پاتی او جګړه ځپلی هيواد کی هم مثبت او هم منفی تاثيرات لری. په افغانستان کی هم دی واقعيت ته اشاره کيدای شی. زموږ لپاره د دغو دوو موضوعاتو تحليل، يعنی د بهرنيو مرستو مطالعه او د افغانستان د پرمختيايی ستراتيژی د تزبيق څرنګوالی يوه مهمه تجربه شميرل کيدای شی، چی بايد د راتلونکی لپاره ورته مناسب تدابير ولرو. همداسی هم په افغانستان کی د بازار نظام سم پلی نه شو او خصوصی کول د دولتی موسساتو او تصديو د بيخی له منځه وړلو په ښه عملی شول او بی قانونه چلند ورسره وشو.

پايلنيونه

په عمومی توګه افغانستان کی اوس له ديارلسو کالو وروسته له کمی او کيفی پلوه ډير زيات بدلون راغلی او هيله ده د تيرو کلونو مثبتو تجاربو ته انکشاف ورکړل شی او هغه برخی چی د اصلاح او ريفورم غوښتونکی دی، بايد اصلاحات پکی راوستل شی. افغانستان د کافی داخلی ريزرفونو او ښه اقتصادی پوتانشيل لرونکی دی، بايد د هيواد راتلونکی پرمختګ لپاره دمناسبو انکشافی پاليسيو په غوره کولو سره يو بل ستراتيژيک پلان چی په علمی ميتودونو استوار وی جوړشی. ډيره ضروی خبره ده د بهرنيو مرستو لګول بايد ددولت له طريقه وشی. تيرو څو کلونو تجارب بايد تعميم شی او د هغو له ارزونی څخه بايد د راتلونکو تدابيرو لپاره استفاده وشی.

.

وړانديزونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاره خبره ده چې هر علمی تحقیق او تحلیل ددی لپاره تر سره کیږی چې د یو تجربی په توګه واقع شی او د راتلونکی لپاره ورڅخه استفاده وشی. له دی لیکنی څخه هم د(Applide Research) او هم د (pure research) په توګه کار اخیستل کیدای شی. د افغانستنان دملی پرمختیایی ستراتیژی تحلیل زموږ د راتلونکو تدابیرو او اقتصادی تصامیمو لپاره یو ډیر ګټور اقدام دی، نوځکه په پای کی لاندنی پیشنهادونه ضرور بولو:

۱.د تیرو څو کلونو تجارب باید د اقتصادی تحلیل کوونکو په اختیار کی وی او نور راتلونکی پلانونه باید ددغو تجاربو په رڼا کی جوړ او طرح شی.

۲.د بهرنیو مرستو د موثریت په خاطر به ښه وی چې وروسته تر دی بهرنۍ مرستی ددولتی ادارو په واسطه مصرف شی.

۳.علمی تحقیق ته باید د اقتصادی راتلونکو پالیسیو او ستراتیژیو د مهم اصل په تو ګه اهمیت ورکړل شی او اقتصادی تحقیقی راپورونه باید د چاپ شویو رسالو په شکل په کتابتونونو کی د اقتصادی کادرونو د مطالعی په خاطر ددوی په اختیار کی ورکړل شی او د مهمو رسالو په شکل استفاده ورڅخه وشی.

۴.افغانستان بیا هم اړ دی چې د تیری ستراتیژی په دوام یوه بله ملی پرمختیایی ستراتیژی یا هم یو جامع ستراتیژیک پلان طرح او په جدی ډول یی تطبیق کړی.

۵.افغانستان ته په کار ده چې لکه هغسی چې نړیوال د (MDGs)په پایلو کتنه او غور کوی ، موږ هم باید دا کار وکړو.

۶.پیشنهاد کیږی چې کورنی تولیدات حمایه شی، د انحصار مخه ونیول شی، د سوداګرو او کاروباریانو او تولیدی تصدیو امنیت ډاډمن شی. په دی برخه کي دقانون حاکمیت ډیر مثبت تاثیر لرلای شی.

۷.افغانستان وروسته تر اوږدې مودې کورنۍ جګړې څخه د بیارغاونې په پړاؤ کې دی. له جګړې څخه وروسته اقتصاد ډېر پېچلي خصوصیات لري. خصوصي سکتور کافي تجربه نه لري. د قانون حاکمیت او د اقتصاد په برخه کې اصولي او سالم مدیریت ته ډېره اړتیا ده؛ نو پدغه مرحله کې باید دهیواد دطبیعی منابعو ا چاپیریال ساتنی ته هم کلکه پاملرنه وشی، یعنی د طبیعي منابعو علمي څآرنه، ساتنه او له هغو څخه د معقولې استفادې لپاره د برنامو او پروګرامونو جوړول

۸.له کورنۍ جګړی څخه د راپاتی دولتي اقتصادي موسساتو پیاوړي کول او د هغو د کارکوونکو د کاري ظرفیت اوچتولو ته کلکه پاملرنه.
۹.د دولت ارشادي او رهنمایي کوونکی نقش ته کلکه پاملرنه.
۱۰.د قانون د لاربنودنو سره سم د خصوصي سکتور حمایه، هڅونه او لاربنوونه تر هغه برید پوری چې اقتصاد او ملی ګټوته اغیزمن او ګټور وی.
۱۱.د ملي انکشافي اقتصادي اهدافو د تحقق په برخه کې له داخلي ریزرفونو او امکاناتو غوره استفاده او له بهرنیو مرستو څخه موثر کار اخیستل.
۱۲.د مالیاتو ټولولو ته اصولي پاملرنه او د ګمرکاتو د لوایحو کلک تطبیق.
۱۳.د اقتصاد په پوهنځیو کې د ماکرواکونومیک مضمون ته زیات وخت ورکول او داقتصادي سیاستونو مضمون کې دافغانستان د اسلامي جمهوریت د رسمي پالیسي ځایول.
۱۴.دافغانستان دولت باید د هیواد ستراتیژیک مهم موقعیت څخه ډیره ښه استفاده وکولای شی، د بیلګی په توګه دچین، منځنۍ آسیا او په مجموع کی د جنوبی آسیا او دمنځنی اسیا د نښلوونکی په توګه یی بیرته د وریښمو دلاری او د لاجبرو دلاری په شان دریځ تر لاسه کول. همدا راز د تاپی (TAPI)د پروژی پیل کولو ته ځان چمتوکول، د افغانستان د اوبو ډیر ښه مدیریت کول، د چاه بهار د بندر خواته د سوداګری متمرکز کول، د ریل پټلۍ سراسری شبکه چوړول او د ګاونډیو هیوادو له شبکی سره یی نښلول، د هیواد کانونو د پلټنی او استخراج ته لومړیتوب ورکول هغه څه دی چې زموږ د قوی پوتانشیل په توګه د امیدواری وړ دی.
۱۵.په کندهار کی د (TIR) او د (ECO) د یوی ځانګی لپاره دودانیو او دفترونو جوړول، په جلال آباد کی د سارک د ټولنی د استازولی دفتر، په سیمه کی د افغانستان نوښت او دغو سیمه ییزو سازمانو سره له نژدی دکار کولو موقع برابرولای شی. په تیره بیا افغانستان باید په سارک کی د خپل غړیتوب له ښیګڼو ځان ښه برخمن کړای شی.
۱۶.د کرنی په سکتور کی د اوبخور سیستم د بیارغونی او پراختیا له لاری د ښوالی او مالداری د توسعی خواته پاملرنه هم زموږ د کورنیو تولیداتو دزیاتیدو تضمین کوی او هم د ټول وخت لپاره داستخدام شرایط په فوق العاده ډول مهیا کیدای شی.
یوه مشهوره خبره ده چې: تجربه د علم مور ده! په دې توګه به ان شاءالله افغانستان وکولای شي دتیرو تجربو څخه په استفادی د خپل اقتصادي پرمختګ بهیر ته ډېر ښه لوری ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذ:

1) **Jack.R.M. and Samul J.Mantel. (2005) PROJECT MANAGEMENT (6TH edition): University of eincinnat .p.107, 189.**
2) **Helmut, Karl and prof.Dr. Jearge Schimmelphening (2009)Public Economics: Ruhr University-Buchum(RUB),P.132,133.**
3) **Mankiw, N.G. (2003) Principles of Economics: Harvard University, P.203.205.206.**
4) **Mankiw, N.G. (2001) Macro economics, (5th edition): Harvard University worth Publishers, p.78-87**
5) **.McNabb.E..David. (2013), Research Methods in Public Administration and Nonprofit Management. Third Edition:Printed in the United State of America, M.E.Sharpe-Armonk.**

6.اسحاقزی،محمد علم.(۱۳۹۱)، تحلیل پلانهای اقتصادی. د افغانستان د علومو اکاډمی، کابل – افغانستان .

7.دودیال، محمد بشیر.(۱۳۹۱)، په افغانستان کی اقتصادی، اجتماعی پلانونه او دهغو په طرح، جوړولو او.... ، د اسلامی تمدن پلازمینی د(غزنی) د نومونی په مناسبت چاپ شوی اثر، چاپ چاری: د مومند خپرندویی تولنی تخنیکی څانګه.

8.نور عباد، حمیدالله. (۱۳۹۰)ضعفهای نظام اقتصاد بازار و ضرورت مداخله دولت، مرکز تحقیقات پالیسی پوهنتون کابل ، چاپ مطبعه نوری ، کابل - افغانستان

۹. ...اریانا دایره المعارف، دوهم توک ، (۱۳۸۷)، د افغانستان د علومو اکاډمی، ددایره المعارف مرکز، کابل - افغانستنان.

10....د احصاییوی کلنیو بیلابیلی کنی، (۱۳۸۲- ۱۳۹۳)، د احصایی مرکزی اداره، کابل – افغانستان.

11....د افغانستان ملی پرمختیایی تګلاره، د تګلاری بندیز(۱۳۸۷-۱۳۹۱)، د افغانستنان اسلامی جمهوریت: د امنیت، واکمنی، اقتصادی ودی او بیوزلی د کمولو تګلاره.

12.یو شمیر سایتونه لکه:

National Army#cite not-Australian-1http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan

. Afg. govhttp://ands او http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library